

	MAKALE ADI	SAYFA
1	ÖN LİSANS DÜZEYİNDE TURİZM EĞİTİMİ ALAN ÖĞRENCİLERİN KIRSAL TURİZM ALGILARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA <i>Doç. Dr. Murat ÇUHADAR, İpek ÜNAL</i>	1-16
2	SAĞLIK SEKTÖRÜ ÇALIŞANLARINDA DÖNÜŞÜMCÜ LİDERLİĞİN YENİLİKÇİ DAVRANIŞA ETKİSİ ÖRGÜTSEL VATANDAŞLIK DAVRANIŞLARI' NIN BU ETKİDEKİ ARACILIK ROLÜ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA, MERSİN İLİ ÖRNEĞİ <i>Doç. Dr. Abdullah ÇALIŞKAN, Özgür Uğur ARIKAN</i>	17-38
3	METAL FİYATLARI İLE HİSSE SENEDİ FİYATLARI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN ANALİZİ: BORSA İSTANBUL'DA BİR UYGULAMA <i>Doç. Melek ACAR, Fatih GÜZEL, Prof. Dr. Ramazan AKTAŞ</i>	39-53
4	15 TEMMUZ DARBE GİRİŞİMİNİN BİST 30/100 ENDEKSLERİ ÜZERİNE ETKİSİNİN OLAY ÇALIŞMASI (EVENT STUDY) YÖNTEMİ İLE ANALİZİ <i>İzzet KAYA, Yrd. Doç. Dr. Meltem KESKİN KÖYLÜ, Burhan GÜNAY</i>	54-67
5	SURİYELİ VE DİĞER YABANCI ÖĞRENCİLERİN TÜRK EĞİTİM SİSTEMİNE ADAPTASYONU VE OKUL İÇİ İLETİŞİMLERİNE YÖNELİK BİR İNCELEME <i>Doç. Dr. İbrahim Sani Mert, Yrd. Doç. Dr. Bilal ÇIPLAK</i>	68-79
6	ÖRGÜTSEL ADALET- SİNİZM İLİŞKİSİNDE KİŞİ ÖRGÜT UYUMUNUN ROLÜ: EĞİTİM SEKTÖRÜNDE BİR ARAŞTIRMA <i>Fatma Özge ÖZGEN, Doç. Dr. Ömer TURUNÇ</i>	80-96
7	TÜRKİYE'NİN MUSUL POZİSYONUNUN ULUSLARARASI PERSPEKTİFLER AÇISINDAN İNCELENMESİ <i>Yrd. Doç. Dr. Murat KÖYLÜ</i>	97-122
8	TÜRKİYE'DE KAMU HARCAMALARININ FİNANSMANI VERGİLER İLE Mİ YOKSA BORÇLANMA İLE Mİ SAĞLANMAKTADIR? 2006-2016 DÖNEMİNE AİT BİR İNCELEME <i>İrem ERASA-Nagihan ÖZKANCA ANDIÇ</i>	123-149
	THE EFFECTS OF EMOTIONAL INTELLIGENCE AND LOCUS OF CONTROL ON JOB SATISFACTION AND LIFE SATISFACTION <i>Doç. Dr. Hakan TURGUT-Doç. Dr. İsmail TOKMAK- Yrd. Doç. Dr. M. Fikret ATEŞ</i>	150-170

Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi

IDEAS

ISSN: 2149-5823

Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi yılda 2 kez yayımlanan hakemli bir dergidir. Türkçe ve İngilizce dillerinde iktisat, işletme, uluslararası ilişkiler, siyaset bilimi ve kamu yönetimi, davranış bilimleri, maliye, ekonometri, çalışma ekonomisi ve endüstriyel ilişkiler, bankacılık ve finans, insan kaynakları yönetimi, yönetim bilişim sistemleri, sosyal hizmet, uluslararası ticaret ve lojistik, sağlık bilimleri yönetimi ve ilişkili alanlarda makaleler yayımlar. Dergide yayımlanan makalelerin dil, bilim, yasal ve etik sorumluluğu yazara aittir. Makaleler kaynak gösterilmeden kullanılamaz.

International Journal of Economics and Administrative Sciences is peer reviewed journal published twice a year. It publishes articles both in Turkish and English languages in the fields of economics, business administration, international relations, political science and public administration, behavioral sciences, finance, econometrics, labor economics and industrial relations, banking and finance, human resources management, management information systems, social services, international trade and logistics, health sciences management and related fields. The language, science, legal and ethical responsibility of the articles published in the journal belongs to the author. The published contents in the articles cannot be used without being cited.

Editörler / Editors in Chief

- Doç. Dr. Abdullah ÇALIŞKAN (Toros Üniversitesi)
- Doç. Dr. Ömer TURUNÇ (Süleyman Demirel Üniversitesi)

Yayın Kurulu / Editorial Board

- Prof. Dr. Abdülkadir VAROĞLU (Başkent Üniversitesi)
- Doç. Dr. Ömer TURUNÇ (Süleyman Demirel Üniversitesi)
- Doç. Dr. Abdullah ÇALIŞKAN (Toros Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. İrfan AKKOÇ (THK Üniversitesi)

Danışma Kurulu / Advisory Board

- Prof. Dr. Ali ÖZDEMİR (Dokuz Eylül Üniversitesi)
- Prof. Dr. Dilek ZAMANTILI NAYIR (Marmara Üniversitesi)
- Prof. Dr. Bekir GÖVDERE (Süleyman Demirel Üniversitesi)
- Prof. Dr. Ebru GÜNLÜ (Dokuz Eylül Üniversitesi)
- Prof. Dr. Haluk KORKMAZYÜREK (Toros Üniversitesi)
- Prof. Dr. İbrahim EROL (Celal Bayar Üniversitesi)
- Prof. Dr. Levent KÖSEKAHYAOĞLU (Süleyman Demirel Üniversitesi)
- Prof. Dr. Mustafa Kemal DEMİRCİ (Dumlupınar Üniversitesi)
- Prof. Dr. Mahmut PAKSOY (İstanbul Kültür Üniversitesi)
- Prof. Dr. Nejat BASIM (Başkent Üniversitesi)
- Prof. Dr. Pınar SÜRAL ÖZER (Dokuz Eylül Üniversitesi)
- Prof. Dr. Ozan BAHAR (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
- Prof. Dr. Selim Adem HATIRLI (Süleyman Demirel Üniversitesi)
- Prof. Dr. Süleyman TÜRKEK (Toros Üniversitesi)
- Prof. Dr. Uğur YOZGAT (Marmara Üniversitesi)
- Prof. Dr. Umut AVCI (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
- Prof. Dr. Ünsal SİĞRI (Başkent Üniversitesi)
- Doç. Dr. Ahmet ERKUŞ (Bahçeşehir Üniversitesi)
- Doç. Dr. Bekir GÖVDERE (Süleyman Demirel Üniversitesi)
- Doç. Dr. Cengiz DURAN (Dumlupınar Üniversitesi)
- Doç. Dr. Gülüzar KURT GÜMÜŞ (Dokuz Eylül Üniversitesi)
- Doç. Dr. Hakan TURGUT (Başkent Üniversitesi)
- Doç. Dr. Haldun YALÇINKAYA (TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi)
- Doç. Dr. Harun ŞEŞEN (Lefke Avrupa Üniversitesi)
- Doç. Dr. Köksal HAZIR (Toros Üniversitesi)
- Doç. Dr. Mazlum ÇELİK (Hasan Kalyoncu Üniversitesi)
- Doç. Dr. Murat ÇUHADAR (Süleyman Demirel Üniversitesi)
- Doç. Dr. Sait GÜRBÜZ (Kara Harp Okulu)
- Doç. Dr. Yusuf GÜMÜŞ (Dokuz Eylül Üniversitesi)

Not: İsimler, akademik ünvan ve alfabetik sıra gözetilerek sıralanmıştır.

2016 yılı 2. sayıdan itibaren dergimiz uluslararası endekslerde taranmaktadır

Dergide yayınlanan yazılardaki görüşler ve bu konudaki sorumluluk yazarlarına aittir.

Yayınlanan eserlerde yer alan içerikler kaynak gösterilmeden kullanılamaz.

All the opinions written in articles are under responsibilities of the authors.

The published contents in the articles cannot be used without being cited.

Makalenin on-line kopyasına erişmek için / To reach the on-line copy of article: <http://dergipark.gov.tr/uiibd>

ÖN LİSANS DÜZEYİNDE TURİZM EĞİTİMİ ALAN ÖĞRENCİLERİN KIRSAL TURİZM ALGILARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Murat ÇUHADAR*

İpek ÜNAL**

ÖZET: Günümüzde kalkınmanın bir aracı olarak görülen turizm, kırsal bölgelerin de kalkınmasına araç olabilecek potansiyeli oldukça yüksek bir turizm türü olarak değerlendirilmektedir. Bu çalışmada, ön lisans düzeyinde turizm eğitimi alan üniversite öğrencilerinin kırsal turizme yönelik bakış açılarının ve algılarının belirlenmesi amaçlanmıştır. Çalışmada veri toplama aracı olarak anket uygulaması seçilmiştir. Bu amaçla, konuyla ilgili yerli ve yabancı yazın taraması yapılarak öğrencilere yönelik anket formu geliştirilmiştir. Çalışmanın ana kitlesini, Süleyman Demirel Üniversitesi bünyesindeki meslek yüksekokullarında aşçılık, turizm işletmeciliği ve turizm rehberliği programlarında 2014-2015 eğitim öğretim yılında öğrenim gören öğrenciler oluşturmaktadır. Örneklem hacmi % 95 güven aralığında, \pm %5 yanılma payı ile 382 birey olarak belirlenmiştir. Anket formları gerekli açıklamalar yapılarak katılımcılara dağıtılmış ve doldurmaları istenmiştir. Anket formlarından elde edilen verilerin analizi, istatistik paket programı yardımıyla gerçekleştirilmiştir. Bu amaçla öncelikle veriler bilgisayara yüklenerek veri tabanı oluşturulmuş, ardından çalışmanın amacına uygun olarak analiz aşamasına geçilmiştir. Elde edilen verilerin analizi, frekans analizleri, Mann-Whitney U ve Kruskall Wallis testleri ile gerçekleştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kırsal Turizm, Ön lisans, Turizm Eğitimi

Jel Sınıflandırması: C42, I20, O18

A RESEARCH ON RURAL TOURISM PERCEPTIONS OF SECONDARY VOCATIONAL SCHOOL TOURISM STUDENTS

ABSTRACT: Tourism, seen as a tool for development today, is also seen as a high potential tourism type to become a tool for the development of rural areas. In this study, it is aimed to determine the perspectives and perceptions of university students, who are studying tourism education at associate degree level, for rural tourism. The survey method was chosen as data collection tool in the study. For this purpose, a questionnaire form was developed for the students by reviewing the domestic and foreign literature on the subject. The main population of this study is the associate degree students who study in the Culinary Arts, Tourism Administration and Tourism Guidance programs within vocational schools of Süleyman Demirel University in 2014-2015 academic year. Sample size of the study is determined as 382 individuals with a margin of error of \pm 5%, in the % 95 confidence interval. The necessary explanations were explained to the participants and they were asked to fill in the questionnaires. Analysis of the data obtained from the questionnaire forms was performed with the help of statistical package program. For this purpose, firstly the data was transferred to the computer, database was created and then analyzed for the purpose of study. Analysis of the obtained data was performed by frequency analysis, Mann-Whitney U test and Kruskall Wallis tests.

Key Words: Rural Tourism, Secondary Education, Tourism Education.

Jel Classification: C42, I20, O18

* Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, İİBF, Turizm İşletmeciliği Bölümü, muratcuhadar@sdu.edu.tr

* Öğr. Gör., Süleyman Demirel Üniversitesi, Yalvaç MYO, Turizm Rehberliği Bölümü, ipekdogan@sdu.edu.tr

1. Giriş

Dünya Turizm Örgütü (UNWTO), kitle turizminin “doğal kaynakların geleceğini tehlikeye attığını ve bu sorunun çevresel olarak sürdürülebilir turizm gelişimi ile önlenebileceğine işaret etmiştir (Kozak ve Bahçe, 2012: 117). Son yıllarda gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler turizm faaliyetlerini deniz-kum-güneş üçlemesine dayalı turizm anlayışından kurtararak, ülkenin tüm bölgelerine ve dört mevsime yayma düşüncesi, turizmin çeşitlenmesi sonucunu doğurmuştur. Kırsal kesim ile kentsel yerleşim bölgeleri arasındaki gelir düzeyi gerekse hayat şartları açısından önemli farklar oluşması, kırsal alanların kalkınmasını hızlandırıcı yeni yaklaşımların gündeme gelmesine neden olmuştur (Avcıkurt ve Köroğlu, 2011, 61). Günümüzde kalkınmanın bir aracı olarak görülen turizm, kırsal bölgelerin de kalkınmasına araç olabilecek bir turizm türü olarak dikkate alınmaktadır (Morgül, 2006: 3). Dünya çapında hükümetler kırsal toplumları yeniden canlandırmak için sürekli yollar aramıştır. Kırsal turizmin ortaya çıkışı ve kırsal kesimlerin turistler tarafından tercih edilmesi, bu bölgelerde yaşayan halkın gelirinde artış sağlamıştır. Kırsal alanlar sürekli yeni yerler arayan turist ve turizm piyasası için yeni bir ürün olmuştur (Chalip ve Costa, 2005: 258). Temelini doğal kaynakların oluşturduğu kırsal alanlar, kendine has doğal ve sosyo-kültürel yapısı olan, kentlere göre daha az karmaşık ve sorunlu, insanların kent ile uzaktan da olsa ilişkisinin devam ettiği bölgelerdir. Kırsal turizm, sürdürülebilirlik yaklaşımlarından hareketle, kırsal bölgelerin toplumsal, çevresel ve ekonomik yönlerden gelişimine katkı sağlaması açısından giderek daha fazla ilgi gören bir turizm çeşidi konumuna gelmektedir (Avcıkurt ve Köroğlu, 2011, 61). Kırsal turizm; kırsal yerleşim alanlarından kentlere göçü önleme, kadın istihdamını artırması, yerel halkta girişimcilik ruhunun gelişimine destek olması, yerel ekonomilere girdi ve dinamizm kazandırması, bölgeler arası gelişmişlik farklarını dengeleme, yöre halkının tarımsal ürünlerinin değerlendirilmesi ve kırsal kalkınmaya destek vermesi gibi özellikleri nedeniyle önemini artırmıştır. Ayrıca, kırsal ve kentsel toplumlar arasındaki iletişimi teşvik eden bir kalkınma aracı olduğunu söylemek mümkündür (Ayaz vd., 2012: 104).

Kırsal turizmin hızlı biçimde gelişmesinde kentlerde yaşayan insanların sosyal ve ekonomik durumlarında meydana gelen iyileşme, özellikle büyük kentlerde yaşayanların yoğun ve yorucu iş hayatı, hava kirliliği, gürültü ve stresten kaçma isteği etkili olmuş ve bir çıkış yolu olarak kırsal alanlarda dinlenmeye karşı bir ilgi doğurmuştur (Haberal, 2015: 63). Kırsal turizmin özellikle ekonomik açıdan diğer turizm türlerine göre üstünlükler taşıdığını söylemek mümkündür. Her şeyden evvel kırsal turizme dayalı faaliyetler, diğer ekonomik faaliyetlere göre daha düşük maliyetlerle gerçekleştirilebilmektedir. Kırsal alanlar bu yolla yerel yönetim ve küçük işletmelerin katılımıyla gelişme imkânına kavuşabilir ve bu gelişim çoğu zaman dışa bağımlı olarak gerçekleşmez. Belli yerlerde turizmin gelişmesi için büyük yatırımlar gerekmesine rağmen, kırsal turizm oldukça küçük sermayelerle de gelişebilir. (Öztürk, 2010: 29). Kırsal turizm özellikle gelişmekte olan ülkelerde kırsal yörelerde yaşayan ve geçimini tarımdan faaliyetlerinden sağlayan kırsal nüfusa yeni iş imkânlarının sağlanması, yörenin fiziksel ve sosyal alt yapı tesislerine sahip olması ayrıca gizli işsizliğin önlenmesi bakımlarından katkıda bulunmaktadır (Emiroğlu, 2013: 5). Balıkçılık, tarım, hayvancılık ve benzeri üretimin azaldığı ay da yerel halkın geçimini karşılamakta zorlandığı bölgelerde kırsal turizm yeni iş imkânları oluşturmak ve bölge halkının yaşam standartlarını artırmada önemli bir araç olarak görülmektedir (MacDonald ve Jolliffe, 2003: 307). Kırsal turizmin, yukarıda sayılan olumlu birçok etkisinin yanı sıra, sosyal yozlaşma, trafik yoğunluğu, doğal alanların zarar görmesi ve kirlenmesi, çiftçilerin tarım dışı faaliyetlere yönelmesi ve asıl olan iş kolunun terk edilmesi gibi bir takım arzu edilmeyen sorunlara da yol açabileceğini söylemek mümkündür.

Bu çalışmada, ön lisans düzeyinde turizm eğitimi alan üniversite öğrencilerinin kırsal turizme yönelik bakış açılarının ve algılarının belirlenmesi amaçlanmıştır. Çalışmanın izleyen bölümleri şu şekilde yapılandırılmıştır. İkinci bölümde genel olarak kırsal turizm ve kırsal turizm ile ilgili akademik çalışmaların bir özeti verilmiştir. Üçüncü bölümde, ön lisans düzeyinde eğitim alan üniversite öğrencilerinin kırsal turizme yönelik bakış açılarının ve algılarının belirlenmesine yönelik analizlere yer verilmiş, elde edilen sonuçlar bulgular başlığı altında sunulmuştur. Son bölümde, çalışmadan elde edilen bulgular ışığında sonuç ve öneriler sunulmuştur.

2. Literatür Özeti

İlgili yazın incelendiğinde, kırsal turizme ilişkin farklı yazarlar tarafından yapılmış muhtelif tanım denemelerinin mevcut olduğu görülmektedir. Tanımların bazılarında faaliyetlerin gerçekleştiği kırsal alanlardaki ait nüfus yoğunluğunun az olması ön plana çıkarken, bazılarında ziyaretçilerin kırsal alanların doğal ve geleneksel özelliklerine yönelik beklentileri vurgulanmaktadır. Yapılan tanımlardan bazıları şöyledir. “Kırsal turizm, kırsal alanlarda yerel kültürle iç içe iyi vakit geçirmeyi amaçlayan turistlere, istekleri doğrultusunda konaklama, yiyecek içecek ve diğer hizmetleri veren küçük işletmelerin yer aldığı küçük yerleşimlerde gerçekleştirilen etkinliklerdir” (Özkan, 2007: 9). “Kırsal turizm, tarımsal ve hayvansal faaliyetlerin, yoğun olduğu yörelerde, doğal kaynaklar ile tarımsal faaliyetlerin bütünleşmesine dayalı bir turizm türüdür” (Çeken, Ökten ve Uçar, 2010: 5). Diğer bir tanıma göre kırsal turizm, “çiftliklere ve doğaya yönelik olarak gerçekleştirilen, ziyaretçilerin çiftlik ve benzeri kırsal alanları keşfetmeleri, balık tutma, ata binme, yürüyüş ve benzeri etkinliklere katıldıkları turizm türüdür” (Avcıkurt ve Köroğlu, 2011: 63).

İlgili yazın incelendiğinde, kırsal turizm kavramının farklı şekilde yorumlandığı da dikkat çekmektedir. Örneğin, Haberal’a (2015) göre kırsal turizm; çiftlik turizmi, yeşil turizm, yayla turizmi gibi farklı isimlerle anılmakla birlikte, doğa tatilleri ve bilhassa eko turizm, bisikletli ve atlı doğa gezileri, spor, avcılık ve balıkçılık gibi faaliyetler kırsal turizm kapsamına dâhil edilebilecek etkinlikler arasında sayılmaktadır. Yazar, kırsal turizmi oluşturan bileşenlerin tarımsal turizm, kültürel miras turizmi, eko turizm ve aktif turizm (doğa ve macera turizmi) olduğunu ileri sürmüştür. Bazı yazarlar ise kırsal turizmin kapsamını biraz daha genişleterek kırsal turizmin aileyi, folkloru, toplumsal gelenekleri, müzeleri, anıtları ve tarihi binaları kapsayarak kültürün bir parçası olduğunu; turistlerin ise bu yerlerin kültürü, folkloru, gelenekleri hakkında bilgi edinmek ve doğal kır manzaralarını, tarihi değerleri görmek için ziyaret ettiklerini savunmuşlardır (MacDonald & Jolliffe, 2003: 308’ten aktaran Dinçer vd., 2012: 179).

Kırsal turizmle ilgili yapılan akademik çalışmalar incelendiğinde, yapılan çalışmaların ağırlıklı olarak yerel halkın, yerli ve yabancı turistlerin ve kurumların kırsal turizm konusundaki farkındalıklarını ve beklentilerini ölçmeye yönelik olduğu görülmektedir. Ancak özellikle turizm eğitimi alan, yani mezun olduktan turizm ile ilgili sektörlerde istihdam edilecek olan üniversite öğrencilerinin kırsal turizme ilişkin algı ve bakış açılarını araştırmaya yönelik çalışmaların sınırlı olduğu söylenebilir. Bu çalışmanın yazarlarına göre, ülkelerin turizm faaliyetlerini mevsimsellikten kurtarıp, tüm yıla yaymalarının çeşitli faydalarına vurgu yapıldığı bir dönemde, alternatif turizm türlerinin geliştirilmesine yönelik çalışmaların gerekliliği önem kazanmaktadır. Konuyla ilgili çalışmaların bazıları şöyle özetlenebilir. Soykan (2003), kırsal turizmin yeni turizm türleri arasında yer aldığını, Türkiye’de var olan kırsal alanların da, dünyada yer alan birçok uygulama gibi çeşitli kurum ve gruplardan oluşan uzmanlar ile kırsal

alanların sürdürülebilir özelliğini kaybetmeden turizme kazandırılabilceğini bildirmiştir. Morgül (2006), Trakya Bölgesine yönelik gerçekleştirdiği çalışmada, yöre halkının kırsal turizmle ilgili düşüncelerini ve bakış açılarını belirlemeye çalışmıştır. Çeken, Dalgın ve Karadağ (2007) yapmış oldukları çalışmalarında, Türkiye'nin doğal, tarihi, turistik, mevsimsel ve sosyo-kültürel yönleri ile diğer ülkelere göre üstün özelliklere sahip olduğunu, fakat bunun için turizmin getirdiği belli koşulların yerine gelmesi gerektiğini vurgulamışlardır. Akdu ve Uygur (2009), alandaki kavramsal irdelemeye yönelik çalışmalarında, öncelikle tanımlamada karşılaşılan kavramlar arasındaki farklılıkları ortaya konmaya çalışmışlardır. Çiftlik turizminin Türkiye'deki yeri ve önemi vurgulanarak, uluslararası alanda yapılan uygulamalarla karşılaştırmalı öneriler geliştirmişlerdir. Gündoğdu ve Karadal (2012), Aksaray ilindeki kırsal turizm değerlerinin kültürel turizm açısından kümelenmesini ortaya koymaya yönelik bir çalışma gerçekleştirmişlerdir. Duran (2012), dağlık alanlarda yer alan turizm potansiyelini ortaya koyarak bu alanlarda yapılabilecek alternatif turizm imkânlarını belirlemeye çalışmıştır. Yazar, sürdürülebilirlik ilkesi temel alınarak var olan potansiyelin değerlendirilebileceği sonucuna ulaşmıştır. Aydemir vd. (2012), yerel halkın kırsal turizme yönelik tutumlarını etkileyen faktörleri saptamaya çalışmışlardır. Yazarlar kırsal turizmle ilgili halkın daha bilinçlendirilmesi ve kadın nüfusa aktif rol verilmesi ile kırsal turizmden daha çok fayda sağlanacağı sonucuna varmışlardır. Benzer bir çalışma Çorbacı ve Dönbak (2012) tarafından yapılmıştır. Yerel halkın kırsal turizme olan yaklaşımlarının değerlendirilmesi amacıyla Adıyaman ilindeki kısıtlı bir kitleye anket uygulaması uygulayan yazarlar, araştırma sonucunda örnek alanların sürdürülebilir alternatif turizm türleri olan kırsal ve tarımsal turizm için uygun potansiyelleri olduğunu saptamış, yerel halkın yaklaşımlarını ise olumlu düzeyde değerlendirmişlerdir. Çolak (2009), Şirince ilçesine yönelik gerçekleştirdiği çalışmada SWOT analizi yapmıştır. Yazar bölgenin kırsal turizm potansiyelinin yüksek olduğu, ancak bu potansiyelin yeterince kullanılmadığı sonucuna vararak, bölgenin kırsal turizm açısından geliştirilmesine yönelik öneriler sunmuştur.

Turizm eğitimi alan üniversite öğrencilerinin kırsal turizme yönelik bakış açıları ve algılarının araştırıldığı sınırlı sayıdaki çalışmalardan birisi Ayaz, vd. (2012) tarafından yapılmıştır. Çalışmanın araştırma evrenini, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Zile Dinçerler Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulunda ve Cumhuriyet Üniversitesi Cumhuriyet Meslek Yüksekokulu Turizm ve Otel İşletmeciliği programında turizm eğitimi alan 256 öğrenci oluşturmuştur. Yazarlar araştırma sonucunda, öğrencilerin kırsal turizmi farklı yaşam tarzlarını öğrenmek, heyecan ve eğlence olarak algıladıklarını ortaya koymuşlardır. Araştırmaya katılan öğrencilerin, kırsal turizmi, kültür ve çevreyi değerlendirme yönünde önemli bir araç olarak gördüklerini, bununla beraber kırsal turizmle birlikte doğal çevrenin kirleneceği ve bozulacağı yönünde kaygılar taşıdıklarını belirtmişlerdir. Konu ile ilgili diğer bir çalışma ise Ongun vd. (2016) tarafından gerçekleştirilmiştir. Yazarlar, Bucak Hikmet Tolunay Meslek Yüksekokulu'nda ön lisans düzeyinde turizm eğitimi alan 10 öğrencinin kırsal turizme bakış açılarını nitel bir yaklaşımla incelenmişlerdir. Araştırmaya katılan erkek öğrencilerin kırsal turizmde çalışabilecekleri yönündeki beyanlarına karşın kız öğrencilerin hiçbir koşulda kırsal turizmde çalışmayacaklarını beyan etmeleri, dikkate alınması gereken önemli bir unsur olarak vurgulanmıştır. Araştırmadaki öğrencilerin, kırsal turizm ile birlikte yerel halkın refah düzeylerinin yükseleceği, buna karşılık doğal alanların rant uğruna tahribat edileceği ortak görüşüne sahip oldukları belirtilmiştir.

3. Veri ve Yöntem

Çalışmada veri toplama aracı olarak anket uygulaması tercih edilmiştir. Bu amaçla, konuyla ilgili yerli ve yabancı yazın taraması yapılarak öğrencilere yönelik anket formu geliştirilmiştir. Çalışmada kullanılan anket formu iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, ankete katılanların cinsiyet, yaş aralığı, sınıfı, öğretimi ve ikamet yeri gibi demografik bilgiler yer almaktadır. Anket formunun ikinci bölümünde ise, katılımcıların kırsal turizme ilişkin algı ve bakış açılarını tespit etmeye yönelik 29 adet ifade yer almaktadır. Anket formunun ikinci bölümünde yer alan ifadeler; “1: Kesinlikle Katılmıyorum - 5: Kesinlikle Katılıyorum” sıra düzeni ile beşli “ Likert” düzeninde hazırlanmıştır. Çalışmanın ana kütlesini, Süleyman Demirel Üniversitesi bünyesindeki meslek yüksekokullarında açıcılık, turizm işletmeciliği ve turizm rehberliği programlarında 2014-2015 eğitim öğretim yılında öğrenim gören öğrenciler oluşturmaktadır. Örneklem hacmi, % 95 güven aralığında, \pm % 5 yanılma payı ile 382 kişi olarak belirlenmiştir. Anket formları, anketörler aracılığı ile gerekli açıklamalar yapılarak katılımcılara dağıtılmış ve doldurmaları istenmiştir. Hatalı ve eksik doldurulabileceği ihtimaline karşı toplam beş yüz (500) adet anket formu, Isparta, Eğirdir ve Yalvaç Meslek Yüksekokullarında öğrenim gören öğrencilere ana kütleye oransal olarak uyumlu şekilde dağıtılmıştır. On bir adet anket formunun eksik ve hatalı doldurulmuş olduğu tespit edilmiş ve bu nedenle değerlendirmeye alınmamıştır. Sonuç olarak 489 adet anket formunun istatistiksel analizlere uygun olduğu görülmüş ve değerlendirmeye alınmıştır. Anket formlarından elde edilen verilerin analizi, istatistik paket programı yardımıyla gerçekleştirilmiştir. Bu amaçla öncelikle elde edilen veriler bilgisayara kaydedilerek veri tabanı oluşturulmuş, ardından çalışmanın amacına uygun olarak analiz aşamasına geçilmiştir. Elde edilen verilerin analizi, frekans analizleri, Mann- Whitney U ve Kruskal Wallis testleri ile gerçekleştirilmiştir.

4. Analiz ve Bulgular

Çalışmada öncelikle, verilerin normal dağılım gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla Kolmogorov-Smirnov testi uygulanmıştır. Test sonucunda çalışmada kullanılan verilerin anlamlılık değerlerinin tümünün ($p < 0,05$) 0,05’den küçük olduğu görülmüş, bu durumda verilerin normal dağılmadığı tespit edilmiştir. Çalışmada kullanılan verilerin nominal ve sıralı ölçüm düzeyinde elde edilmiş olması ve normal dağılmaması nedeniyle analizlerde parametrik olmayan testler tercih edilmiştir (Yeşiltaş ve Demirçivi, 2010: 205). Bireylerin yaş ortalamaları ile anket formunda yer alan likert tipi ifadelerle katılım düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farkın olup olmadığını belirlemek için Kruskal – Wallis testi gerçekleştirilmiştir. Uygulanan Kruskal Wallis testi sonucunda farklılık olduğu görüldüğünde bu farkın hangi gruptan kaynaklandığını tespit etmek amacıyla Mann Whitney U testi uygulanmıştır. Katılımcıların cinsiyet, sınıf, öğretim türü ve ikamet yerleri ile kırsal turizm algılarını belirlemeye yönelik ifadelerle katılım düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı farkların bulunup bulunmadığını analiz etmek için ise Mann Whitney U testi uygulanmıştır. Çalışmada kullanılan verilerin analizinde istatistiksel anlamlılık düzeyi 0,05 olarak kabul edilmiştir.

Tablo. 1’de ankete katılan öğrencilerin demografik özelliklerine ilişkin bilgileri verilmiştir. Tabloda, araştırmaya katılan öğrencilerin cinsiyetlerine göre dağılımı incelendiğinde % 58,9’unun erkek öğrenci, % 41,1’ inin ise kız öğrencilerden oluştuğu görülmektedir. Öğrencilerin öğrenim gördükleri sınıflara göre dağılımına bakıldığında ise katılımcıların % 54,4’ünün 1. sınıfta, % 45,6’sının ise 2. Sınıfta öğrenim gördüğü tespit edilmiştir. Araştırmaya katılan öğrencilerin ikamet ettiği yerlere göre dağılımı

incelendiğinde, % 22,3'ünün kırsal kesimde, %77,7' sinin ise kentlerde ikamet ettiği görülmektedir. Ankete katılan öğrencilerin % 54,4'ünü birinci öğretim, % 45,'sını ise ikinci öğretimde öğrenim gören öğrenciler oluşturmaktadır. Öğrencilerin yaş grupları incelendiğinde, 207 öğrencinin (% 42, 3) 18-19 yaş aralığında, 182 öğrencinin (% 37,2) 20-21 yaş aralığında arasında, 98 öğrencinin 21 ve üzeri yaş aralığında (% 20) olduğu görülmektedir. 16-17 yaş aralığında yer alan öğrenci sayısı ise sadece 2 kişidir.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

		n	%
Cinsiyet	Erkek	288	58,9
	Kadın	201	41,1
		n	%
Yaş Aralığı	16-17	2	,4
	18-19	207	42,3
	20-21	182	37,2
	21 Yaş ve üzeri	98	20,0
		n	%
Öğrenim Gördüğü Sınıf	1.Sınıf	266	54,4
	2.Sınıf	223	45,6
		n	%
Öğretimi	1. Öğretim	273	55,8
	2. Öğretim	216	44,2
		n	%
İkamet Yeri	Kırsal	109	22,3
	Kentsel	380	77,7

Araştırmaya katılan öğrencilerin, anketin ikinci bölümünde yer alan “Eko turizm ve kırsal turizm hakkında bilgi sahibiyim” ifadesine katılım oranları Tablo 2’ de gösterilmiştir. Buna göre 489 katılımcının % 38,2’si kararsızım seçeneğini işaretlerken % 31,9’u katılıyorum, 11’i ise kesinlikle katılıyorum olarak belirtmiştir. Kesinlikle katılmıyorum seçeneğini işaretleyen öğrencilerin oranı % 4,9 iken, % katılmıyorum ifadesini seçen öğrencilerin oranı 13,9 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 2. Katılımcıların Kırsal Turizm Hakkında Bilgi Sahibi Olma Düzeyleri

	n	%
Kesinlikle Katılmıyorum	24	4,9
Katılmıyorum	68	13,9
Kararsızım	187	38,2
Katılıyorum	156	31,9
Kesinlikle Katılıyorum	54	11,0
Toplam	489	100,0

Ankette yer alan likert tipi ifadelerin beşli sıralama ölçeğine uygun olarak elde edilen ortalama puanlarının yorumlanması ve derecelendirilmesi Tablo 3’ te verilen puan sınırları çerçevesinde değerlendirilmiştir. Tabloda yer alan puan sınır değerleri, ankete katılan bireylerin anket formunda yer alan ifadelere katılma düzeylerine ait cevapların aritmetik ortalamasının eşit dört aralığını ifade etmektedir.

Tablo 3. Kırsal Turizm Anket Sorularının Puan Sınırları

	Puan	Ortalama aralığı
Kesinlikle katılmıyorum	1	1.00 – 1.79
Katılmıyorum	2	1.80 – 2.59
Kararsızım	3	2.60 – 3.39
Katılıyorum	4	3.40 – 4.19
Kesinlikle katılıyorum	5	4.20 – 5.00

Katılımcıların, anket formunun ikinci kısmında yer alan kırsal turizme ilişkin ifadelere katılma düzeyleri Tablo 4’ te verilmiştir. Buna göre katılımcıların; “Turizm Faaliyetlerinin Belirli Zamanlarda Değil de Yılın Dört Mevsimine Yayılması Halkı, Köylüyü ve Esnafı Mutlu Eder”, “Turizm yöre halkının gelirinde artış sağlar”, “Yöre Halkının konuk severliği turizm hareketlerini kolaylaştırmaktadır” , “Turistlerle İletişim Kurmanın Eğlenceli Olduğunu Düşünüyorum”, “Doğal çevrenin güzel ve bozulmamış olması turizm faaliyetlerini kolaylaştırmaktadır” ve “Doğal çevrenin güzel ve bozulmamış olması turizm faaliyetlerini kolaylaştırmaktadır”, ifadelerine katılma dereceleri çok yüksektir. Bu durum, katılımcıların turizm faaliyetlerinin yılın tamamına yayılmasına ve kırsal turizmin bölgeye fayda sağlayacağı ifadelerine olan desteği göstermesi açısından önemlidir.

Benzer şekilde, ankete katılan öğrencilerin “Kırsal Turizmle birlikte gelenek-görenek, yeme-içme ve yaşam tarzlarının tanıtımının daha kolay olacağını düşünüyorum”, “Kırsal alanlarda yılın belirli dönemlerinde yapılan şenlikler, festivaller, panayır ve her türlü etkinlikler yörede büyük bir hareketliliğe neden olmaktadır”, “Turistlerin Doğal Güzellikleri Görmek için Gelmeleri Beni Mutlu Eder”, “Kırsal Turizm yeni turizm işletmeleri ile yerel ekonomiyi canlandırır ve çeşitlendirir”, “Kırsal Turizm gençlere ve kadınlara yeni iş imkânları yaratır” , “Kırsal Turizm kapsamında gelen turistlerin bizim kültür ve geleneklerimize karşı ilgi duyduğunu düşünüyorum”, “Kırsal alanda bisiklet binmek, kuş gözlemciliği, avcılık vb. etkinliklere katılmayı düşünürüm”, “Kırsal Turizm, dinlenme ve günlük yaşamın stresinden kaçış olduğunu düşünürüm”, “Kırsal Turizmin gelişmesi için yeni tesisler yapılmasını olumlu buluyorum”, “Kırsal Turizm, yerel halkı, kültür ve çevreyi değerlendirmeyi teşvik eder”, “Kırsal Turizm, yeni iş imkânları yaratır”, “Kırsal Turizm, yerel halkın yaşam standardını yükseltir”, “Kırsal Turizm kapsamında yapılan pansiyonlarda kalan kişilerle birlikte bağ-bahçe bakımı yapmak, çeşitli ürünleri yetiştirmek, süt sağmak ve o ürünlerden reçel, tarhana, yoğurt, pekmez vb. tatları yapmak beni mutlu eder”, “Kırsal Turizm yerel ortaklıkları ve işbirliğini artırır”, “Yörede Turizm yerel halk üzerinde farklı kültürel faaliyetleri özendirmiştir”, “Kırsal Turizm yörede kamu hizmetlerini artırıyor”, “Kırsal Turizm, doğal çevreyi ve bio çeşitliliği korur”, “Yöre gelen turistler tarihi ve doğal güzelliklere saygı gösterip, çevreyi kirletmez ve rahatsız etmezler” ve “Yöre ait doğal ve çevresel güzelliklerin kırsal turizmle korunup gelecek nesillere bozulmadan aktarılacağını düşünüyorum” ifadelerine katılma oranları yüksek olmuştur. Ankete katılan öğrencilerin bu ifadelere katılma derecelerinin yüksek olması, kırsal turizmin uygulanabilirliği ve kırsal turizmin ekonomiye katkı sağlaması ve kırsal turizm uygulayan tesislerde yeni iş imkânlarının olacağına olan inancı ve desteği gösterdiği şeklinde yorumlanabilir. Bu sonuçlar, kırsal turizmin bölgeye yapılacak kamu hizmetleri ve yatırımlarının arttıracığı ve çevreci ve doğal varlıkları koruyan bir uygulama olacağı görüşünü desteklemektedir. Anketin ikinci kısmında yer alan ifadeler düşük ve çok düşük düzeyde katılımın ise gerçekleşmediği görülmüştür.

Tablo 4. Katılımcıların Kırsal Turizme İlişkin İfadelere Katılma Düzeyleri

		n	S.S.	\bar{X}	Katılma Derecesi
1	Turizm faaliyetlerinin belirli zamanlarda değil de yılın dört mevsimine yayılması halkı, köylüyü ve esnafı mutlu eder.	489	0,944	4,33	Çok Yüksek
2	Turizm yöre halkının gelirinde artış sağlar.	489	0,918	4,29	Çok Yüksek
3	Yöre halkının konuk severliği turizm hareketlerini kolaylaştırmaktadır.	489	0,943	4,28	Çok Yüksek
4	Turistlerle iletişim kurmanın eğlenceli olduğunu düşünüyorum.	489	0,983	4,22	Çok Yüksek
5	Doğal çevrenin güzel ve bozulmamış olması turizm faaliyetlerini kolaylaştırmaktadır.	489	0,881	4,21	Çok Yüksek
6	Kırsal Turizmle birlikte gelenek-görenek, yeme-içme ve yaşam tarzlarının tanıtımının daha kolay olacağını düşünüyorum.	489	0,911	4,19	Yüksek
7	Kırsal alanlarda yılın belirli dönemlerinde yapılan şenlikler, festivaller, panayırılar ve her türlü etkinlikler yörede büyük bir hareketliliğe neden olmaktadır.	489	0,868	4,19	Yüksek
8	Turistlerin doğal güzellikleri görmek için gelmeleri beni mutlu eder.	489	0,981	4,12	Yüksek
9	Kırsal Turizm yeni turizm işletmeleri ile yerel ekonomiyi canlandırır ve çeşitlendirir	489	0,887	4,10	Yüksek
10	Kırsal Turizm gençlere ve kadınlara yeni iş imkânları yaratır.	489	0,899	4,09	Yüksek
11	Kırsal Turizm kapsamında gelen turistlerin bizim kültür ve geleneklerimize karşı ilgi duyduğunu düşünüyorum.	489	0,946	4,08	Yüksek
12	Kırsal alanda bisiklet binmek, kuş gözlemciliği, avcılık vb. etkinliklere katılmayı düşünürüm.	489	0,968	4,08	Yüksek
13	Kırsal Turizm, dinlenme ve günlük yaşamın stresinden kaçış olduğunu düşünürüm.	489	0,952	4,07	Yüksek
14	Kırsal Turizmin gelişmesi için yeni tesisler yapılmasını olumlu buluyorum.	489	0,997	4,06	Yüksek
15	Kırsal Turizm, yerel halkı, kültür ve çevreyi değerlendirmeyi teşvik eder.	489	0,877	4,06	Yüksek
16	Kırsal Turizm, yeni iş imkânları yaratır.	489	0,940	4,03	Yüksek
17	Kırsal Turizm, yerel halkın yaşam standardını yükseltir.	489	0,913	4,01	Yüksek
18	Kırsal Turizm kapsamında yapılan pansiyonlarda kalan kişilerle birlikte bağ-bahçe bakımı yapmak, çeşitli ürünleri yetiştirmek, süt sağlamak ve o ürünlerden reçel, tarhana, yoğurt, pekmez vb. tatlıları yapmak beni mutlu eder.	489	1,070	4,00	Yüksek
19	Kırsal Turizm yerel ortaklıkları ve işbirliğini artırır.	489	0,901	3,90	Yüksek
20	Yörede Turizm yerel halk üzerinde farklı kültürel faaliyetleri özendirmiştir.	489	0,921	3,76	Yüksek
21	Kırsal Turizm yörede kamu hizmetlerini artırıyor.	489	0,946	3,65	Yüksek
22	Kırsal Turizm, doğal çevreyi ve biyoçeşitliliği korur.	489	1,044	3,62	Yüksek
23	Yöreye gelen turistler tarihi ve doğal güzelliklere saygı gösterip, çevreyi kirletmez ve rahatsız etmezler.	489	1,088	3,52	Yüksek
24	Yöreye ait doğal ve çevresel güzelliklerin kırsal turizmle korunup geleceğe nesillere bozulmadan aktarılacağını düşünüyorum.	489	1,079	3,50	Yüksek
25	Kırsal Turizm kırsal alanda trafik sorunu ortaya çıkarır.	489	1,131	3,34	Orta
26	Eko Turizm ve Kırsal Turizm hakkında bilgi sahibiyim.	489	1,003	3,30	Orta
27	Turistlerin sosyal ve kültürel yararlarından çok harcamaları daha önemlidir.	489	1,142	3,28	Orta
28	Kırsal Turizmle birlikte suç işleme oranı artar ve ahlaki ve manevi değerlerimiz zarar görür.	489	1,256	2,89	Orta
29	Genel olarak turizmin ilçe için verdiği zarar faydadan daha çoktur.	489	1,273	2,77	Orta

Ankete katılan öğrencilerin öğrenim gördükleri sınıf ile kırsal turizm algılarına yönelik ifadelere katılım düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farkın olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan Mann Whitney U testi sonuçları Tablo 5.'te verilmiştir. Uygulanan Mann Whitney U testi sonuçlarına göre, ankete cevap veren öğrencilerin okudukları sınıfları ile "Eko Turizm ve Kırsal Turizm hakkında bilgi sahibiyim" ($p= 0,04<0,05$) ve "Kırsal Turizm yeni turizm işletmeleri ile yerel ekonomiyi canlandırır ve çeşitlendirir" ($p= 0,31<0,05$) ifadelerinde, katılım dağılımları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmüştür. Katılımcıların anket formunda yer alan 29 ifadenin, geri kalan 27'sine katılım düzeyleri ile sınıfları arasında istatistiksel bakımdan anlamlı bir fark bulunmadığı ve bu ifadelere müşterek katılımın gerçekleştiği görülmüştür.

Tablo 5. Katılımcıların Öğrenim Gördükleri Sınıflarına göre Mann Whitney U Testi

	Sınıfı	n	Sıra Ortalaması	p
Eko turizm ve kırsal turizm hakkında bilgi sahibiyim.	1. Sınıf	266	228,80	0,04 P<0.05
	2. Sınıf	223	264,33	
Kırsal Turizm, yeni turizm işletmeleri ile yerel ekonomiyi canlandırır ve çeşitlendirir	1. Sınıf	266	233,31	0,031 P<0.05
	2. Sınıf	223	258,95	

Ankete katılan öğrencilerin cinsiyetleri ile kırsal turizme yönelik algılarına ilişkin ifadelere katılım dağılımları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olup olmadığını tespit etmek amacıyla gerçekleştirilen Mann Whitney U testi sonuçları Tablo. 6'da verilmiştir.

Tablo 6. Katılımcıların Cinsiyetlerine göre Mann Whitney U testi

	Cinsiyet	n	Sıra Ortalaması	p
Turistlerin doğal güzellikleri görmek için gelmeleri beni mutlu eder.	Erkek	288	232,15	0,009 P<0.05
	Kadın	201	263,42	
Turizm faaliyetlerinin belirli zamanlarda değil de yılın dört mevsimine yayılması halkı, köylüyü ve esnafı mutlu eder.	Erkek	288	255,89	0,023 P<0.05
	Kadın	201	229,39	
Kırsal Turizm kapsamında yapılan pansiyonlarda kalan kişilerle birlikte bağ-bahçe bakımı yapmak, çeşitli ürünleri yetiştirmek, süt sağmak ve o ürünlerden reçel, tarhana, yoğurt, pekmez vb. tatları yapmak beni mutlu eder.	Erkek	288	233,93	0,028 P<0.05
	Kadın	201	260,86	
Kırsal Turizm yörede kamu hizmetlerini artırıyor.	Erkek	288	255,33	0,042 P<0.05
	Kadın	201	230,20	
Turistlerin sosyal ve kültürel yararlarından çok harcamaları daha önemlidir.	Erkek	288	256,52	0,026 P<0.05
	Kadın	201	228,50	

Tablo. 6' da, öğrencilerin cinsiyetleri ile "Turistlerin Doğal Güzellikleri Görmek için Gelmeleri Beni Mutlu Eder" ($p= 0,009<0,05$) , "Turizm Faaliyetlerinin Belirli Zamanlarda Değil de Yılın Dört Mevsimine Yayılması Halkı, Köylüyü ve Esnafı Mutlu Eder" ($p= 0,023<0,05$) , "Kırsal Turizm kapsamında yapılan pansiyonlarda kalan kişilerle birlikte bağ-bahçe bakımı yapmak, çeşitli ürünleri yetiştirmek, süt sağlamak ve o ürünlerden reçel, tarhana, yoğurt, pekmez vb. tatları yapmak beni mutlu eder" ($p= 0,028 < 0,05$) , "Kırsal Turizm yörede kamu hizmetlerini arttırıyor" ($p= 0,042<0,05$) ve "Turistlerin sosyal ve kültürel yararlarından çok harcamaları daha önemlidir" ($p= 0,026< 0,05$) ifadelerine katılım dağılımları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür.

Ankete katılan öğrencilerin öğrenim durumları (birinci ve ikinci öğretim) ile kırsal turizme yönelik ifadelerle katılım dağılımları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olup olmadığını tespit etmek amacıyla gerçekleştirilen Mann Whitney U testi sonuçları Tablo. 7'de verilmiştir. Buna göre, "Turistlerle iletişim kurmanın eğlenceli olduğunu düşünüyorum" ($p= 0,004<0,05$) , "Kırsal Turizm kırsal alanda trafik sorunu ortaya çıkarır" ($p= 0,013<0,05$) , "Kırsal Turizmle birlikte suç işleme oranı artar ve ahlaki ve manevi değerlerimiz zarar görür" ($p= 0,002<0,05$) , "Turistlerin sosyal ve kültürel yararlarından çok harcamaları daha önemlidir" ($p= 0,016<0,05$) ve "Genel olarak turizmin İlçe için verdiği zarar faydadan daha çoktur" ($p= 0,001<0,05$) ifadelerine katılım dağılımları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık olduğu görülmüştür.

Tablo 7. Katılımcıların Öğretim Durumlarına Göre Mann Whitney U testi

	Öğretim	n	Sıra Ortalaması	p
Turistlerle iletişim kurmanın eğlenceli olduğunu düşünüyorum.	1.Öğretim	273	260,04	0,004 P<0.05
	2.Öğretim	216	225,99	
Kırsal Turizm kırsal alanda trafik sorunu ortaya çıkarır.	1.Öğretim	273	231,38	0,013 P<0.05
	2.Öğretim	216	262,21	
Kırsal Turizmle birlikte suç işleme oranı artar ve ahlaki ve manevi değerlerimiz zarar görür.	1.Öğretim	273	227,83	0,002 P<0.05
	2.Öğretim	216	266,7	
Turistlerin sosyal ve kültürel yararlarından çok harcamaları daha önemlidir.	1.Öğretim	273	231,8	0,016 P<0.05
	2.Öğretim	216	261,69	
Genel olarak turizmin İlçe için verdiği zarar faydadan daha çoktur.	1.Öğretim	273	226,41	0,001 P<0.05
	2.Öğretim	216	268,5	

Ankete katılan öğrencilerin ikamet yerleri ile kırsal turizme yönelik ifadelerle katılım dağılımları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olup olmadığını tespit etmek amacıyla gerçekleştirilen Mann Whitney U testi sonuçları Tablo. 8'de verilmiştir. Tabloda elde edilen test sonuçları incelendiğinde öğrencilerin anket formunda yer alan "Turizm yöre halkının gelirinde artış sağlar" ($p= 0,046 < 0,05$) , "Doğal çevrenin güzel ve bozulmamış olması turizm faaliyetlerini kolaylaştırmaktadır" ($p= 0,029 < 0,05$) ve "Kırsal Turizm yerel ortaklıkları ve işbirliğini arttırır" ($p= 0,022 < 0,05$) ifadelerine katılım dağılımları arasında anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. Ankete cevap veren öğrencilerin, anket formunda yer alan 29 ifadeden geriye kalan 26 ifadeye katılım dağılımları ile ikamet yerleri arasında istatistiksel

olarak anlamlı bir farklılık bulunmadığı görülmüştür. Diğer bir ifadeyle, öğrencilerin anket formunda yer alan kırsal turizme ilişkin ifadelere müşterek katılım gösterdikleri söylenebilir.

Tablo 8. Katılımcıların İkamet yerlerine göre Mann Whitney-U Testi

	İkamet yeri	n	Sıra Ortalaması	p
Turizm yöre halkının gelirinde artış sağlar.	Kırsal	109	223,42	0,046 P<0.05
	Kentsel	380	251,19	
Doğal çevrenin güzel ve bozulmamış olması turizm faaliyetlerini kolaylaştırmaktadır	Kırsal	109	220,99	0,029 P<0.05
	Kentsel	380	251,89	
Kırsal Turizm yerel ortaklıkları ve işbirliğini artırır.	Kırsal	109	219,59	0,022 P<0.05
	Kentsel	380	252,29	

Anket sorularını cevaplayan öğrencilerin yaş grupları ile ifadelere katılım dağılımları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık olup olmadığını araştırmak için Kruskal Wallis testi uygulanmış, elde edilen sonuçlar Tablo. 9' da verilmiştir.

Tablo 9. Katılımcıların Yaş Gruplarına göre Kruskal Wallis testi

	Yaş Grubu	n	Sıra Ortalaması	p	Gruplar Arası Anlamlı Fark
Turizm faaliyetlerinin belirli zamanlarda değil de yılın dört mevsimine yayılması halkı, köylüyü ve esnafı memnun eder.	16-17	2	47,50	0,019	1-4
	18-19	207	233,86		2-4
	20-21	182	247,10		
	21 Yaş ve üzeri	98	268,65		
Eko turizm ve Kırsal turizm hakkında bilgi sahibiyim.	16-17	2	324,25	0,01	
	18-19	207	222,09		2-3
	20-21	182	257,53		2-4
	21 Yaş ve üzeri	98	268,52		
Kırsal turizm yeni turizm işletmeleri ile yerel ekonomiyi canlandırır ve çeşitlendirir.	16-17	2	131,75	0,004	
	18-19	207	222,35		2-3
	20-21	182	257,24		2-4
	21 Yaş ve üzeri	98	272,41		

Uygulanan test sonucuna bakıldığında, ankete cevap veren bireylerin yaş gruplarına göre anket formunun ikinci bölümünde yer alan bazı ifadelere katılım dağılımları arasında anlamlı farklılıklar gözlemlenmiştir. Diğer bir ifadeyle, ankete katılan öğrencilerin ifadelere

katılım dağılımları, yaş gruplarına göre değişiklik göstermektedir. İstatistiksel olarak anlamlı farklılığın ortaya çıktığı ifadelerin; “Turizm faaliyetlerinin belirli zamanlarda değil de yılın dört mevsimine yayılması halkı, köylüyü ve esnafı memnun eder” (p= 0,019) , “Eko turizm ve Kırsal turizm hakkında bilgi sahibiyim” (p= 0,01) , “Kırsal turizm yeni turizm işletmeleri ile yerel ekonomiyi canlandırır ve çeşitlendirir” (p=0,004) olduğu görülmüştür. Kruskall Wallis testi ile tespit edilen, bireylerin yaş grupları ile Kırsal Turizm Algıları Üzerine ilişkin ifadelerle katılım ortalamaları arasında gözlenen farklılıkların, hangi yaş grupları arasında ortaya çıktığını belirlemek amacıyla Mann- Whitney U testi uygulanmıştır. Uygulanan Mann- Whitney U testi sonucunda istatistiksel olarak anlamlı farklılıkların tespit edildiği yaş grupları Tablo 9’ da yer alan ‘Gruplar Arası Anlamlı Fark’ sütununda özetlenmiştir.

5. Sonuç ve Öneriler

Son yıllarda doğa temelli turizm faaliyetlerinin hızla gelişen turizm türleri arasında yer almasının başta gelen sebeplerinden birisi de, günümüz modern çağ insanının değişen alışkanlıklarıdır. İnsanların ağır çalışma koşulları ve kendilerini doğal ortamlarda yenileme ihtiyacı, bu değişimde önemli rol oynamaktadır. Kalabalıklar ve beton yığınları arasında kaybolan gelişmiş toplum bireylerinin daha serbest bir şekilde kendilerini doğaya dönerek yenileme isteği, doğa temelli kırsal turizm etkinliklerini daha cazip hale getirmektedir. İnsanları kırsal turizm faaliyetlerine yönlendiren başta gelen motivasyonlar arasında doğal ortamlarda kendini iyi hissetme, rahatlama, kırsal bölgelerde düzenlenen etkinliklere katılım isteği, doğal tarımsal ürünlere ve kırsal alanların cazibesine duyulan ilgi olarak sayılabilir. Bu ilginin sonucunda, kırsal turizm önemli bir ekonomik sektör olarak ortaya çıkmıştır. Günümüz insanının yaşam tarzındaki değişiklikler, toplumun gelir seviyesinin artması, otomobil sahibi olan kişi sayısındaki artış ve hafta sonu tatilleri, kırsal turizme verilen önemi ve kırsal turizm etkinliklerinin gelişimini hızlandıracak nedenler olarak ele alınabilir.

Kırsal turizm, zaman içerisinde giderek daha fazla rağbet gören ve kırsal alanların gelişimi açısından birçok ülke için önemli bir kaynak olarak ele alınan bir turizm faaliyeti haline gelmiştir. Bu çalışmada, ön lisans düzeyinde turizm eğitimi alan üniversite öğrencilerinin kırsal turizme yönelik bakış açılarının ve algılarının belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırmada elde edilen sonuçlar genel olarak değerlendirildiğinde, turizm işletmeciliği, aşçılık ve turizm rehberliği gibi turizmle ilgili eğitim alan ön lisans öğrencilerinin kırsal turizmin yöre, bölge ve ülke için kırsal turizmin olumlu etkilerine ilişkin ifadelerle yüksek katılım gösterdikleri görülmüştür. Bununla birlikte, kırsal turizm ve eko turizm uygulamalarının kapsamına ilişkin bilgi sahibi olmaları noktasında bir eksiklik olduğu tespit edilmiştir. Bu amaçla, tüm dünyada ve Türkiye’de önemi giderek artan kırsal turizm faaliyetlerine yönelik öğrencilere bilgi ve beceri kazandırma amacıyla, ders müfredatlarına alternatif turizm ve kırsal turizm ile ilgili derslerin kazandırılması ve içeriklerinin düzenlenmesi önerilebilir. Günümüzde gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin turizm faaliyetlerini mevsimsellikten kurtarıp, tüm yıla yaymalarının çeşitli faydalarına vurgu yapıldığı bir dönemde, kırsal turizm gibi kitle turizmine alternatif turizm faaliyetlerinin geliştirilmesine yönelik çalışmaların gerekliliği önem kazandığı bir gerçektir. Dolayısıyla özellikle turizm ile ilgili aşçılık, turizm işletmeciliği ve turizm rehberliği gibi branşlarda eğitim alan, yani mezun olduktan turizm ile ilgili sektörlerde istihdam edilecek olan üniversite öğrencilerinin kırsal turizme ilişkin algı ve bakış açılarını araştırmaya yönelik çalışmaların sınırlı olduğu dikkate alındığında, hazırlanan bu çalışmanın ilgili yazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. İleriye yönelik yapılacak çalışmalar için, orta öğretim düzeyinde Mesleki ve Teknik Anadolu liselerinin turizm ile ilgili dallarında eğitim alan öğrencilerin,

üniversitelerin farklı bölümlerinde ve programlarında öğrenim gören öğrencilerin kırsal turizme yönelik algı ve bilinç düzeylerini belirlemeye yönelik çalışmalar araştırmacılara önerilebilir. Önerilen çalışmaların, ileriye yönelik ders müfredatlarının planlanmasına ve Türkiye’de turizm yazınına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Akdu, U. ve Uygur S.M. (2009). “Çiftlik Turizmi, Kırsal, Tarım ve Eko Turizminin Kavramsal Açından İrdelenmesi”, Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi, 1: (143-166).
- Avcıkurt, C. ve Köroğlu, Ö. (2011). “Kırsal Turizm”. Necdet Hacıoğlu ve Cevdet Avcıkurt (Editörler), *Turistik Ürün Çeşitlendirmesi* içinde, S. 61-82. Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.
- Ayaz, N., Türkmen, F. ve Yeşiltaş, M. (2012). “Turizm Eğitimi Alan Öğrencilerin Kırsal Turizme Bakış Açıları ve Algıları Üzerine Bir Araştırma”, KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 14 (22): 103-112.
- Aydemir, N., Ertuna, B., Güney, S. ve Güven, Ö. (2012). “Yerel Halkın Kırsal Turizm Gelişimine Katılma İsteğini Etkileyen Unsurlar: Kastamonu Örneği”, Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi, 2 (2): 59-66.
- Chalip, L. ve Costa, C. A. (2005). “Adventure Sport Tourism in Rural Revitalisation-An Ethnographic Avaluation”, *European Sport Management Quarterly*, 5 (3): 257-259
- Çeken, H., Karadağ, L. ve Dalgın, L. (2007). “Kırsal Kalkınmada Yeni Bir Yaklaşım Kırsal Turizm ve Türkiye’ye Yönelik Teorik Bir Çalışma”, Artvin Çoruh Üniversitesi, Orman Fakültesi Dergisi, 8 (1): 1-14.
- Çeken, H., Ökten, Ş., Ve Uçar, M. (2010). *Kırsal Turizm ve Kırsal Kalkınma*, Ankara: Detay Yayıncılık.
- Çolak, O. (2009). “Turistik Ürün Çeşitlendirme Kapsamında Kırsal Turizm ve Kırsal Turizm İşletmeciliği: Şirince Örneği”. Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Çorbacı, K. ve Dönbak, E.R. (2012). “Sürdürülebilir Alternatifler Kırsal Ve Tarımsal Turizme Yerel Halkın Yaklaşımları: Adıyaman/Kâhta–Karadut Örneği”, 12. Ulusal Turizm Kongresi Bildiriler Kitabı, 61-66.
- Dinçer, M.Z., Dinçer, F.İ. ve Avunduk, Z.B. (2012). “Türkiye’de Kırsal Turizmin Sosyokültürel, Teknolojik, Ekonomik, Eğitimsel, Politik, Yasal, Ekolojik ve Demografik Açılardan Değerlendirilmesi (Steeped Analizi)”, 12. Ulusal Turizm Kongresi Bildiriler Kitabı, 177-194.
- Duran, C. (2012). “Türkiye’de Dağlık Alanların Kırsal Turizm Açısından Önemi”, KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 14 (22), 45-52.
- Emiroğlu, B.D. (2013). “Kaz Dağı Yöresinde Yaşayan Yerel Halkın Kırsal Turizme Bakış Açısının Değerlendirilmesi: Adatepe ve Mehmetalan Köyleri Örneği”, Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği Ana Bilim Dalı, Çanakkale.

- Gündoğdu, G. ve Karadal, H. (2012). "Kültürel Turizmin Kümelenme Potansiyeli: Aksaray Örneği", *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 14 (22): 155-162.
- Haberal, H. (2015). *Turizmde Alternatif. Ekolojik Turizm-Doğa Turizmi-Kırsal Turizm-Yayla Turizmi*, Detay Akademik Yayıncılık, Ankara.
- Kozak, M.A. ve Bahçe, A.S. (2012). *Özel İlgi Turizmi*, Detay Akademik Yayıncılık, Ankara.
- MacDonald, R. ve Jolliffe, L. (2003). "Cultural Rural Tourism: Evidence from Canada", *Annals of Tourism Research*, 30 (2), 307-322.
- Morgül, Ş.M. (2006). "Trakya Bölgesinde Kırsal Turizm Potansiyelinin Değerlendirilmesine İlişkin Analiz: Kırklareli Örneği", Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Ongun, U., Gövdere, B. ve Çelik, T. (2016). "Turizm Eğitimi Alan Öğrencilerin Kırsal Turizme Bakış Açılarının Değerlendirilmesine Yönelik Nitel Bir Araştırma", Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 8(17): 406-423.
- Özkan, E. (2007). "Türkiye'de Kırsal Kalkınma Politikaları ve Kırsal Turizm", Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Öztürk, A.S. (2010). "Antalya Körfezi Batısında Kırsal Turizm: Potansiyel ve Geliştirme Stratejisi. Yüksek Lisans Tezi", Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Soykan, F. (2003). "Kırsal Turizm ve Türkiye İçin Önemi", *Ege Coğrafya Dergisi*, (12): 1-13.
- Yeşiltaş, M. ve Demirçivi, B.M. (2010). "İş Görenlerin Yıldırma Eylemlerine Maruz Kalma Durumları Üzerine Bir Araştırma: Antalya Örneği", *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 21 (2), Güz: 199-217.

	MAKALE ADI	SAYFA
1	ÖN LİSANS DÜZEYİNDE TURİZM EĞİTİMİ ALAN ÖĞRENCİLERİN KIRSAL TURİZM ALGILARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA <i>Doç. Dr. Murat ÇUHADAR, İpek ÜNAL</i>	1-16
2	SAĞLIK SEKTÖRÜ ÇALIŞANLARINDA DÖNÜŞÜMCÜ LİDERLİĞİN YENİLİKÇİ DAVRANIŞA ETKİSİ ÖRGÜTSEL VATANDAŞLIK DAVRANIŞLARI' NIN BU ETKİDEKİ ARACILIK ROLÜ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA, MERSİN İLİ ÖRNEĞİ <i>Doç. Dr. Abdullah ÇALIŞKAN, Özgür Uğur ARIKAN</i>	17-38
3	METAL FİYATLARI İLE HİSSE SENEDİ FİYATLARI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN ANALİZİ: BORSA İSTANBUL'DA BİR UYGULAMA <i>Doç. Melek ACAR, Fatih GÜZEL, Prof. Dr. Ramazan AKTAŞ</i>	39-53
4	15 TEMMUZ DARBE GİRİŞİMİNİN BİST 30/100 ENDEKSLERİ ÜZERİNE ETKİSİNİN OLAY ÇALIŞMASI (EVENT STUDY) YÖNTEMİ İLE ANALİZİ <i>İzzet KAYA, Yrd. Doç. Dr. Meltem KESKİN KÖYLÜ, Burhan GÜNAY</i>	54-67
5	SURİYELİ VE DİĞER YABANCI ÖĞRENCİLERİN TÜRK EĞİTİM SİSTEMİNE ADAPTASYONU VE OKUL İÇİ İLETİŞİMLERİNE YÖNELİK BİR İNCELEME <i>Doç. Dr. İbrahim Sani Mert, Yrd. Doç. Dr. Bilal ÇIPLAK</i>	68-79
6	ÖRGÜTSEL ADALET- SİNİZM İLİŞKİSİNDE KİŞİ ÖRGÜT UYUMUNUN ROLÜ: EĞİTİM SEKTÖRÜNDE BİR ARAŞTIRMA <i>Fatma Özge ÖZGEN, Doç. Dr. Ömer TURUNÇ</i>	80-96
7	TÜRKİYE'NİN MUSUL POZİSYONUNUN ULUSLARARASI PERSPEKTİFLER AÇISINDAN İNCELENMESİ <i>Yrd. Doç. Dr. Murat KÖYLÜ</i>	97-122
8	TÜRKİYE'DE KAMU HARCAMALARININ FİNANSMANI VERGİLER İLE Mİ YOKSA BORÇLANMA İLE Mİ SAĞLANMAKTADIR? 2006-2016 DÖNEMİNE AİT BİR İNCELEME <i>İrem ERASA-Nagihan ÖZKANCA ANDIÇ</i>	123-149
	THE EFFECTS OF EMOTIONAL INTELLIGENCE AND LOCUS OF CONTROL ON JOB SATISFACTION AND LIFE SATISFACTION <i>Doç. Dr. Hakan TURGUT-Doç. Dr. İsmail TOKMAK- Yrd. Doç. Dr. M. Fikret ATEŞ</i>	150-170

Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi

IDEAS

ISSN: 2149-5823

Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi yılda 2 kez yayımlanan hakemli bir dergidir. Türkçe ve İngilizce dillerinde iktisat, işletme, uluslararası ilişkiler, siyaset bilimi ve kamu yönetimi, davranış bilimleri, maliye, ekonometri, çalışma ekonomisi ve endüstriyel ilişkiler, bankacılık ve finans, insan kaynakları yönetimi, yönetim bilişim sistemleri, sosyal hizmet, uluslararası ticaret ve lojistik, sağlık bilimleri yönetimi ve ilişkili alanlarda makaleler yayımlar. Dergide yayımlanan makalelerin dil, bilim, yasal ve etik sorumluluğu yazara aittir. Makaleler kaynak gösterilmeden kullanılamaz.

International Journal of Economics and Administrative Sciences is peer reviewed journal published twice a year. It publishes articles both in Turkish and English languages in the fields of economics, business administration, international relations, political science and public administration, behavioral sciences, finance, econometrics, labor economics and industrial relations, banking and finance, human resources management, management information systems, social services, international trade and logistics, health sciences management and related fields. The language, science, legal and ethical responsibility of the articles published in the journal belongs to the author. The published contents in the articles cannot be used without being cited.

Editörler / Editors in Chief

- Doç. Dr. Abdullah ÇALIŞKAN (Toros Üniversitesi)
- Doç. Dr. Ömer TURUNÇ (Süleyman Demirel Üniversitesi)

Yayın Kurulu / Editorial Board

- Prof. Dr. Abdülkadir VAROĞLU (Başkent Üniversitesi)
- Doç. Dr. Ömer TURUNÇ (Süleyman Demirel Üniversitesi)
- Doç. Dr. Abdullah ÇALIŞKAN (Toros Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. İrfan AKKOÇ (THK Üniversitesi)

Danışma Kurulu / Advisory Board

- Prof. Dr. Ali ÖZDEMİR (Dokuz Eylül Üniversitesi)
- Prof. Dr. Dilek ZAMANTILI NAYIR (Marmara Üniversitesi)
- Prof. Dr. Bekir GÖVDERE (Süleyman Demirel Üniversitesi)
- Prof. Dr. Ebru GÜNLÜ (Dokuz Eylül Üniversitesi)
- Prof. Dr. Haluk KORKMAZYÜREK (Toros Üniversitesi)
- Prof. Dr. İbrahim EROL (Celal Bayar Üniversitesi)
- Prof. Dr. Levent KÖSEKAHYAOĞLU (Süleyman Demirel Üniversitesi)
- Prof. Dr. Mustafa Kemal DEMİRCİ (Dumlupınar Üniversitesi)
- Prof. Dr. Mahmut PAKSOY (İstanbul Kültür Üniversitesi)
- Prof. Dr. Nejat BASIM (Başkent Üniversitesi)
- Prof. Dr. Pınar SÜRAL ÖZER (Dokuz Eylül Üniversitesi)
- Prof. Dr. Ozan BAHAR (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
- Prof. Dr. Selim Adem HATIRLI (Süleyman Demirel Üniversitesi)
- Prof. Dr. Süleyman TÜRKEL (Toros Üniversitesi)
- Prof. Dr. Uğur YOZGAT (Marmara Üniversitesi)
- Prof. Dr. Umut AVCI (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
- Prof. Dr. Ünsal SİĞRI (Başkent Üniversitesi)
- Doç. Dr. Ahmet ERKUŞ (Bahçeşehir Üniversitesi)
- Doç. Dr. Bekir GÖVDERE (Süleyman Demirel Üniversitesi)
- Doç. Dr. Cengiz DURAN (Dumlupınar Üniversitesi)
- Doç. Dr. Gülüzar KURT GÜMÜŞ (Dokuz Eylül Üniversitesi)
- Doç. Dr. Hakan TURGUT (Başkent Üniversitesi)
- Doç. Dr. Haldun YALÇINKAYA (TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi)
- Doç. Dr. Harun ŞEŞEN (Lefke Avrupa Üniversitesi)
- Doç. Dr. Köksal HAZIR (Toros Üniversitesi)
- Doç. Dr. Mazlum ÇELİK (Hasan Kalyoncu Üniversitesi)
- Doç. Dr. Murat ÇUHADAR (Süleyman Demirel Üniversitesi)
- Doç. Dr. Sait GÜRBÜZ (Kara Harp Okulu)
- Doç. Dr. Yusuf GÜMÜŞ (Dokuz Eylül Üniversitesi)

Not: İsimler, akademik ünvan ve alfabetik sıra gözetilerek sıralanmıştır.

2016 yılı 2. sayıdan itibaren dergimiz uluslararası endekslerde taranmaktadır

Dergide yayınlanan yazılardaki görüşler ve bu konudaki sorumluluk yazarlarına aittir.

Yayınlanan eserlerde yer alan içerikler kaynak gösterilmeden kullanılamaz.

All the opinions written in articles are under responsibilities of the authors.

The published contents in the articles cannot be used without being cited.

Makalenin on-line kopyasına erişmek için / To reach the on-line copy of article: <http://dergipark.gov.tr/uiibd>

SAĞLIK SEKTÖRÜ ÇALIŞANLARINDA DÖNÜŞÜMCÜ LİDERLİĞİN YENİLİKÇİ DAVRANIŞA ETKİSİ ÖRGÜTSEL VATANDAŞLIK DAVRANIŞLARI' NIN BU ETKİDEKİ ARACILIK ROLÜ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA, MERSİN İLİ ÖRNEĞİ

Abdullah ÇALIŞKAN*

Özgür Uğur ARIKAN**

ÖZET: Günümüzde serbest piyasa ekonomisi ve küreselleşme ile artan rekabet şiddetiyle beraber işletmelerden hizmet talep edenlerin farklı tatmin olmasını sağlamak işletmelere sorumluluklar yüklemekte ve değişime ayak uydurmayı zorunlu kılmaktadır. Dönüşümcü liderlik ve yenilikçi davranış işletmelere katma değer yaratan ve rekabette güçlü olmalarını sağlayacak kavramlar olarak öngörülmektedir. Sağlık sektöründe dönüşümcü liderliğin yenilikçi davranışa etkisi olup olmadığı araştırılırken çalışanların sergilediği örgütsel vatandaşlık davranışının bu etkideki aracılık rolünü ortaya koymak. Sağlık sektöründe dönüşümcü liderliğin yenilikçi davranış üzerine etkisini ve bu etkide örgütsel vatandaşlık davranışının aracılık rolünü belirlemektir. Bu değişkenler ve dönüşümcü liderliğin alt boyutları arasında anlamlı ilişkiler olup olmadığını sergileyen Dönüşümcü Liderlik ve Yenilikçi Davranışın ilişkilendirildiği çalışmalara çok rastlanmamaktadır. Örgütsel Vatandaşlık Davranışları ile de bu iki kavramın ilişkilendirildiği bir çalışma bulunmamaktadır. Bu kavramları ilişkilendirerek yapılacak çalışmada sağlık kurumlarının yönetiminde benimsenecek liderlik tarzı ve bu liderliğin çıktılarını doğru kıymetlendirmede fayda sağlanacaktır. Araştırmada veri toplama aracı olarak anket yöntemi kullanılmıştır. Bu kapsamda anketler, tabip, eczacı, hemşire, ebe, sağlık memurundan oluşan katılımcılara yüz yüze uygulanmıştır. Sonuç olarak dönüşümcü liderliğin alt boyutlarından bireysel destek, idealleştirilmiş etki, entelektüel uyarım, ilham verici motivasyon ile yenilikçi davranış arasında anlamlı ilişkiler olduğu, örgütsel vatandaşlık davranışlarının da tüm alt boyutları tek başlık altında alınarak yapılan analizlerde bu ilişkide aracılık rolünün olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dönüşümcü Liderlik, Yenilikçi Davranış, Örgütsel Vatandaşlık Davranışları.

Jel Sınıflandırması: M10, M12

THE IMPACT OF TRANSFORMATIONAL LEADERSHIP ON INNOVATIVE BEHAVIOR AND THE MEDIATING ROLE OF ORGANIZATIONAL CITIZENSHIP BEHAVIOR ON THIS IMPACT IN THE HEALTH SECTOR EMPLOYEES; MERSİN PROVINCE SAMPLE.

ABSTRACT: At present time , together with free market economy and increasing competition intensity with globalization, it is imperative for businesses to fulfill their responsibilities and keep pace with change. Transformational Leadership and Innovative Behavior is foreseen as concepts that will create an added value and that will enable them to become stronger in competition. While looking at whether the Transformational Leadership is influencing Innovative Behavior in the health sector, identifying the mediating role of organizational citizenship behavior by employees in the health sector will determine the role of transformational leadership in innovative behavior and its mediating role in organizational citizenship behavior. There are very few studies related to Transformational Leadership and Innovative Behavior which show whether there are significant relationships between these variables and the sub-dimensions of them. There are no studies related to organizational citizenship behaviors related to these two concepts. In the work to be done by relating these concepts, the leadership style to be adopted in the management of health institutions and the evaluation of the outputs of this leadership will be beneficial. Survey was used as data collection tool in the research. In this context, questionnaires were administered face to face with participants consisting of doctors, pharmacists, nurses, midwives and health officers As a result, sub-dimensions of the Transformational Leadership which are individual support, idealized effect, intellectual stimulation, inspirational motivation and innovative behavior were found to be meaningful related between , and all sub-dimensions of organizational citizenship behaviors were mediated in this analysis.

KeyWords: Transformational Leadership Organizational Citizenship Behaviors Innovative Behavior

Jel Classification: M10, M12

* Doç. Dr., Toros Üniversitesi, SBYO, Sağlık Yönetimi Bölüm Başkanı, abdullah.caliskan@toros.edu.tr

**Yüksek lisans öğrencisi, ozgurugarikan@gmail.com

1.GİRİŞ

Organizasyonlarda değer yaratan ve faaliyetlerini sürdürdükleri pazarda sürdürülebilir rekabet üstünlüğü sağlamalarına yardımcı olan, bir o kadar da kontrolünde güçlük yaşanan değer olarak insan kaynaklarından bahsedilebilir. Değişen koşulların ve küreselleşmenin bir çıktısı olarak bilgiye sahip olan ve yeniliğe açık olan insan kaynakları, organizasyonları rekabette üstün kılabilmektedir. Bütün bu insan kaynağını eş güdümlenecek olan ve ortak misyona hizmet edecek şekilde yönlendirebilen, vizyon kazanmalarını ve yeniliğe açık olmalarını sağlayacak olanlar da yine aralarından sıvırlan liderler vasıtasıyla mümkün olacaktır. İşgörenlerin organizasyonun yararına olacak şekilde gönüllü ve olumlu iş tanımları dışında performans göstermeleri de sürdürülebilir rekabet üstünlüğüne katkı yapacak olan unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmada sağlık sektörü çalışanlarında dönüşümcü liderliğin yenilikçi davranışa etkisinde örgütsel vatandaşlık davranışlarının aracılık rolü incelenmiştir. Yapılan analizler sonucunda ulaşılan veriler ışığında yöneticilere önerilerde bulunulmuştur.

2.KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Dönüşümcü Liderlik

Dönüşümcü (Transformasyonel) liderlik ilk olarak James McGregor Burns tarafından 1978 yılında ortaya konmuş daha sonrasında da Bass tarafından kapsamı ve derinliği genişletilmiştir ki bu kavramın altında geleceğe önem verme, yenilikten yana ve reformist yapıda olma özelliklerini birleştirerek kavramın altını doldurmuşlardır (Eren, 1998). Podsakoff, MacKenzie, Moorman ve Fetter; dönüşümcü liderlik yaklaşımı ortaya çıktığı günden bu yana yeni boyutlarda değerlendirilerek etkin bir liderlik şekli olarak benimsenmesi gerekliliğini 1990 yılında ele almış, bu türde liderliğin liderlik edilenleri beklenenin üzerinde performans sergilemeleri hususunda etkilediği ve onların rol davranışlarında etkin bir biçimde rol aldığını göstermişlerdir. Dönüşümcü liderlik vasıflarını bünyesinde barındıran liderler liderlik edilen grubu doğrudan etkileyebildikleri birtakım temel davranışları sergilerler bunları kısaca idealleştirilmiş etki, ilham verici motivasyon, entelektüel uyarım ve bireysel destek olarak toparlayabiliriz (Bass, 1990).

2.1.1. Bireysel Destek

Liderin takipçilerini aktif dinlediği kişisel kaygı ve sorunlarının üzerinde yoğunlaşmış daha yapıcı çözümlerin arayışında olduğu, takipçilerini takımın üyesi olmanın dışında ayrıca birey olarak gözettiği, onların görevlendirilme sistematığını aynı zamanda kendi bilişsel süreçlerine katkı olarak harmanlayıp o şekilde görev dağılımını yaptığı bir durumdur (Karip, 1998). Bu kavramın örgüt içerisinde takipçiler üzerinde bilgi beceri kazanmalarını sağlayan özendirici bir süreçtir demekle beraber liderin empatik yaklaşım sergilediğini söylemek yanlış olmayacaktır (Erçetin, 2000). Liderin örgüt içindeki bu etkisi takipçilerin asli görevlerinden daha fazla özveriyle ya da pozitif yönlü rol dışı davranışlar sergilemelerini sağlamaktadır (Arslantaş ve Pekdemir, 2007).

2.1.2. İdealleştirilmiş Etki

Liderin, takipçileri ile arasında oluşturduğu bağ neticesinde onlara vizyon oluşturma ve misyon yükleme sürecinde ortaya koyulan davranışların idealleştirilmiş olarak değerlendirilmesidir (Karip, 1998). Bu kavramın örgüt içerisinde takipçiler üzerinde ne gibi etki bıraktığını bir nevi vizyon oluşturma etkisi olduğunu söylememizde sakınca bulunmamaktadır (Erçetin, 2000). Bu boyuta 1999 yılında yapmış oldukları çalışmada Avalio, Bass ve Jung daha farklı bir yorum getirmiş ve liderlerin liderlik ettiklerini belli bir amacı gerçekleştirmeleri için ihtiyaç duydukları dinamizm ve enerjiyi ortaya çıkarma konusunda örnek teşkil etme vasfından bahsederek tanımlamışlardır.

2.1.3. Entelektüel Uyarım

Liderler örgüt şeması içerisinde daha önce sıklıkla ya da nadir karşılaşılan ve buna karşı kalıp tutumlar geliştirilmiş olan problemleri farklı açılarından ele alarak yeni bir bakış açısı geliştirir ve bununla birlikte yeni davranış kalıpları oluşumunda etkin rol oynar (Karip, 1998). Dönüşümcü liderler problemlere karşı entelektüel yaklaşımda bulunarak problemlerin farklı boyutlarda ele alınmasına ve çözüm için onu takip edenlere daha yaratıcı ve yapıcı çözümler bulmaya yönelik davranış geliştirmelerine sebebiyet verirler (Erçetin, 2000).

2.1.4. İlham Verici Motivasyon

Liderler takipçileri için basit sembol ya da kolay fark edilecek öğrenilebilecek sloganlar kullanarak önceki durumlarından daha sıkı bir iletişim ağı ve duygusal bağ kurarak ortak bir takım bilinci oluşturmayı hedeflerler (Karip, 1998). Takipçilerinin güvenini ve saygısını kazanmış olan dönüşümcü liderler, izleyenlerine örnek olarak onların hayatlarına anlam katacak, kariyer gelişimleri hakkında çekici hedefler belirlemelerini sağlayabilecek iletişim ağını kurabilir ve kendilerini izleyenleri bu ekseninde yönlendirebilir (Bass, 2003).

2.2. Yenilikçi Davranış

Organizasyonlar faaliyet gösterdikleri çevrede sürdürülebilir rekabet üstünlüğü kurmayı hedeflerler ve bu endüstriyel ya da hizmet sektörü için büyük farklılıklar göstermeksizin hızlı reaksiyon vermeyi gerektirir. Organizasyonları rakiplerinden olumlu yönde farklı kılacak en kritik husus yenilikçiliktir (Aksay, 2011). Yenilikçilik kavramı organizasyonlar için özellikle 80'lerden sonra kritik öneme haiz bir konum almasına rağmen global olarak kabul edilmiş genel geçer bir tanım üzerinde uzlaşıya varılamamıştır (Kheng, Mahmood ve Beris, 2013). Yenilikçilik bazen var olan bir şeyi farklılaştırmak ya da o ana kadar uygulanmamış, fark edilmemiş bir şeyi ilk defa uygulamaktır. Bu çerçevede bakınca yenilikçilik kavramı zaman zaman ufak birkaç rötuştan ibaretken, bazen de tepeden tırnağa bir değişimi karşılamaktadır (Çalışkan, 2007). Yenilikçiliğin genel geçer bir tanımında uzlaşıya henüz varılmadığından hareketle Elçi'ye göre birey, örgüt ya da örgütün de kapsayıcısı olarak toplumun faydasına sonuç doğuran kavramdır. Kimi zaman sadece olumlu ekonomik faydalar üretmesi de tanımı karşılamada yeterlidir (2006). Yenilikçilik; karar alma, misyon ve vizyon üzerinde etkin rol oynama gibi özellikleri üzerinde barındıran üst düzey yöneticilerce benimsendiği takdirde organizasyon için mükemmel çıktılar verebilmektedir (Çalışkan, 2007). Bir organizasyonun yenilikçilik göstermedeki limitleri, organizasyonun başarı ve devamlılığı için en seçici unsur olarak değerlendirilmekte ve kabul görmektedir (Wang ve Ahmed, 2004;

Jamrog, Vickers ve Bear, 2006; Aksay, 2011). Sektörü fark etmeksizin faaliyetlerini sürdüren herhangi bir örgütte, organizasyonun tamamını kapsayıcı nitelikte, fayda getiren bir yeniliğin geliştirilmesi, benimsetilmesi ve uygulanması şeklinde vuku bulan kişisel faaliyetler olarak 1989 yılında West ve Farr tarafından tanımlanmış olan yenilikçi davranış, Yuan tarafından 2005 yılında yapılan çalışmada; bireysel çalışma rollerinin kapsadığı bir faaliyet olmaksızın, organizasyonun bütününe etki eden ve herkesin katılım sergilediği yeniliğin geliştirilmesi ve icrasını içermektedir şeklinde tanımlanmıştır.

2.3. Örgütsel Vatandaşlık Davranışları

Organizasyon çerçevesinde biçimsel yapılar buz dağının görünen kısmıysa buz dağının görünmeyen fakat büyük olan kısmını biçimsel olmayan daha soyut kalan kısmıdır diyebilir, ve yöneticiler için bu büyük alanın yani buz dağının görünmeyen kısmının büyük öneme haiz olduğunu söyleyebiliriz (Koçel, 2001). Bu yaklaşımı örgütsel vatandaşlık davranışıyla birleştirmemiz gerekirse buz dağının altında kalan ve biçimsel olmayan davranışlarla örtüştürebiliriz. Yazın tarihine “İyi asker sendromu” isimlendirmesi ile de girmiş bulunan bu kavramın görev tanımlarının dışında gönüllü ekstra pozitif yönlü performansın her yönüyle tüm organizasyonları iyiye ve güzele götürdüğü yönünde görüş bildirilmektedir (Gürbüz, 2006). Örgütsel vatandaşlık davranışını başka bir ifadeyle kaleme alacak olursak, örgüt hayatı için hayati öneme haiz ve istenilen görev tanımlarının daha üzerinde bir çabanın gerçekleştirilmesi davranışdır (Brief ve Motowidlo, 1986). Tamamlayıcı olarak ,örgütsel vatandaşlık davranışını örgüt yapısı içinde yer bulmuş ve örgüt tarafından bu çalışan için çerçevesini çizmiş olduğu biçimsel görev tanımı dışında kalan ve gönüllülük esası ile devreye giren beklentilerin üzerinde bir performans ortaya koyması şeklinde tanımlanmaktadır (Gürbüz, 2006). Örgütsel etkinliğin fazla olduğu buna ilişkin olarak; çalışanların örgütsel vatandaşlık davranışları sergiledikleri bir ortamda güven duygusunun organizasyona yerleştiğinden ve örgütsel yeniliklerin daha başarılı olduğundan bahsedilebilmektedir (Börü, 2001). 1983 yılında Smith ve arkadaşlarının yapmış olduğu çalışma neticesinde örgütsel vatandaşlık davranışlarında diğergamlık ve vicdanlılık olmak suretiyle iki alt boyutunun olduğu düşüncesini ortaya koymuşlardır. Organ’ın da Sivil Erdem (Örgüt Gelişimine Destek Olma), Centilmenlik, Nezakete Dayalı Bilgilendirme alt boyutlarıyla beraber alt boyut sayısı araştırmalarda beş olarak belirlenmiştir ve bu çerçevede açıklanmaya çalışılmıştır (Bingöl vd., 2003).

3. HİPOTEZLERİN OLUŞTURULMASI

Dönüşümcü liderlik tarzını benimseyen liderlerin organizasyonlar için sürdürülebilir rekabet üstünlüğü yarattığına ilişkin görüşlerin ifade edildiği, örgütsel vatandaşlık davranışları ve yenilikçi davranış kavramlarına ilişkin yazında yer alan çalışmalardan yola çıkılarak hipotezler oluşturulmuştur.

3.1. Dönüşümcü Liderlik ve Yenilikçi Davranış

Dönüşümcü liderlik tarzını benimsemiş olan liderler, örgütün hedefledikleri performansa ulaşması adına üyelerin kişisel değer sistemlerini etkilemek suretiyle sözleşmeden doğan anlaşmaların üstünde verim alırlar. Entelektüel teşvik sağlayarak takipçilerinin genelden farklı düşünmelerine imkan sağlayıp, onların üretkenlik ve keşfedici düşünme süreçlerinde cesaretlerini artırırlar (Karcioğlu ve Kaygın, 2013).

Dönüşümcü liderliğin bazı alt bileşenleri örgüt-işletme yeniliğiyle ilgilidir. Dönüşümcü liderler, interaktif bir vizyona, etkili bir iletişime ve paylaşılan değerlere en üst düzeyde önem göstermeye ve yenilikçi takımlar için uygun bir çevre teşvik etme özelliğine sahiptirler. Onlar ortak örgütsel öğrenme süreçlerini, takipçiler ve liderler arasında karşılıklı güven sağlamayı, proaktifliği ve risk almada önemli özellikleri desteklerler (Arago'n-Correa vd., 2007).

Dönüşümcü liderlerin taşıdıkları vasıflar, onları takip edenlerin cesaretlerini artırır. Takipçilerin iş yapma isteklerinde artış gözlemlenir ve onların, kendilerinden beklenenden daha fazla iş yapmaları yönünde harekete geçmelerine yardımcı olur (Karcioğlu ve Kaygın, 2013).

Lider sürdürülebilir rekabet üstünlüğü sağlamak maksadıyla, takipçilerinden pozitif farklar yaratacak fikir ve davranışlarla yüksek performans sergilemelerini bekler. Dönüşümlere neden olan yaratıcılık ve yenilik faaliyetleri dönüştürücü liderlik anlayışıyla desteklenebilir ve geliştirilebilir (Karcioğlu ve Kaygın, 2013). Dönüşümcü liderliğin ve alt boyutları olan bireysel destek, idealleştirilmiş etki, entelektüel uyarım ve ilham verici motivasyonun; yenilikçi davranışa ayrı ayrı ve bir bütün olarak etkisini ortaya koymaya ilişkin aşağıdaki hipotezler oluşturulmuştur.

- H₁:** Dönüşümcü liderlik, yenilikçi davranışa pozitif ve anlamlı olarak etkiler.
- H₂:** Bireysel destek, yenilikçi davranışa pozitif ve anlamlı olarak etkiler.
- H₃:** İdealleştirilmiş etki, yenilikçi davranışa pozitif ve anlamlı olarak etkiler.
- H₄:** Entelektüel uyarım, yenilikçi davranışa pozitif ve anlamlı olarak etkiler.
- H₅:** İlham verici motivasyon, yenilikçi davranışa pozitif ve anlamlı olarak etkiler.

3.2. Dönüşümcü Liderlik ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışları İlişkisi

Dönüşümcü liderlerin durumsal farkındalıkları yüksektir ve içinde buldukları mevcut durumdan bu sebeple farklılık gösteren vizyonlarının olduğundan söz edebiliriz (Conger ve Kanungo, 1987). Liderlerin vizyon yapılarındaki farklılık, onları takip edenlerde ihtiyaç duydukları motivasyon kaynağının fitilini ateşler ve liderlik edenle özdeşleşmeyi sağlamada yardımcı olur. Lider, takipçisinin değerlerinin ve umutlarının farkına varır ve onların tutumlarını, davranışlarını kendi amaçladığı yerinde ötesinde pozitif yönlü değiştirmelerine vesile olur (Shamir ve Howell, 1999). Organizasyon içerisinde yönetilenler ya da bir başka deyişle takip edenler, liderlerine karşı güven, hayranlık, bağlılık ve saygı duyar ayrıca onların isteklerinden fazla çaba göstermeye rolleri dışında yüksek performans sergilemeye yönelik motive olurlar (Barbuto, 2005). "Dönüşümcü Liderlik, Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Ve Örgütsel Adalet Arasındaki İlişkileri Belirlemeye Yönelik Görgül Bir Araştırma" başlıklı çalışmada araştırma sistematigi çerçevesinde korelasyon, regresyon, bağımsız gruplar arası t-test ve tek yönlü Anova analizleri yapmışlardır. Çıkan sonuçlara göre sergilenen dönüşümcü liderlik davranışı ile çalışanların örgütsel vatandaşlık davranışları sergilemeleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur (Arslantaş ve Pekdemir, 2007: 285). Dönüşümcü liderliğin ve alt boyutları olan bireysel destek, idealleştirilmiş etki, entelektüel uyarım ve ilham verici motivasyonun; örgütsel vatandaşlık davranışlarına ayrı ayrı ve bir bütün olarak etkisini ortaya koymaya ilişkin aşağıdaki hipotezler oluşturulmuştur.

- H₆:** Dönüşümcü liderlik, örgütsel vatandaşlık davranışını pozitif ve anlamlı olarak etkiler.
- H₇:** Bireysel destek, örgütsel vatandaşlık davranışını pozitif ve anlamlı olarak etkiler.
- H₈:** İdealleştirilmiş etki, örgütsel vatandaşlık davranışını pozitif ve anlamlı olarak etkiler.

H₉: Entelektüel uyarım, örgütsel vatandaşlık davranışını pozitif ve anlamlı olarak etkiler.

H₁₀: İlham verici motivasyon, örgütsel vatandaşlık davranışını pozitif ve anlamlı olarak etkiler.

3.3. Örgütsel Vatandaşlık Davranışları ve Yenilikçi Davranış

Örgütsel Vatandaşlık Davranışları'nın yazında yer alan tanımlarına bakıldığında, işgörenlerin bu davranışları gönüllülük esasıyla sergilediği gözlenmektedir. ÖVD'nin alt boyutlarından sivil erdem ve ileri görev bilincinin gözlemlendiği işgörenlerin; örgütü beklenen başarı seviyesinin üstüne çıkarabilmek için, sürdürülebilir rekabet üstünlüğünün sağlanabilmesi için daha yaratıcı düşünsel bir süreç geçirdikleri ve bunun çıktısı olarak yenilikçi davranışlar sergiledikleri gözlemlenmektedir (Sönmez, 2011). Bu etkiyi ortaya koymaya ilişkin hipotez aşağıdadır.

H₁₁: Örgütsel vatandaşlık davranışı, yenilikçi davranış pozitif ve anlamlı olarak etkiler.

Bütün bu literatür araştırmaları neticesinde dönüşümcü liderliğin, yenilikçi davranışa etkisinde örgütsel vatandaşlık davranışlarının aracılık rolünü ortaya koymaya ilişkin oluşturulmuş hipotezler aşağıda sunulmuştur.

H₁₂: Dönüşümcü liderliğin, yenilikçi davranış üzerine etkisinde örgütsel vatandaşlık davranışının aracılık rolü vardır.

H₁₃: Bireysel desteğin, yenilikçi davranış üzerine etkisinde örgütsel vatandaşlık davranışının aracılık rolü vardır.

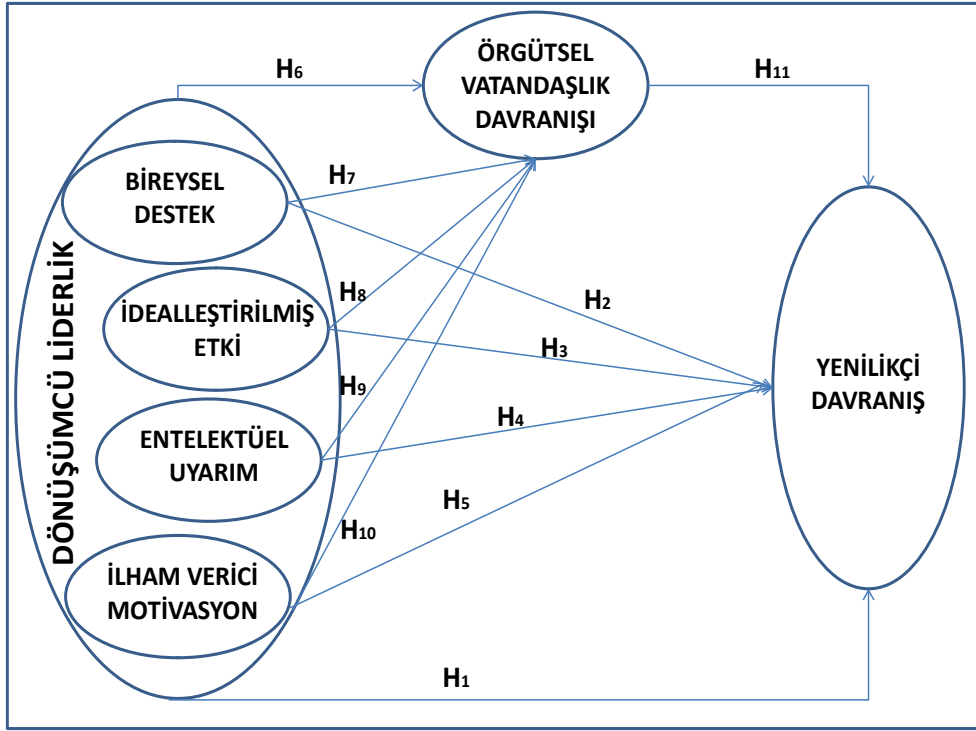
H₁₄: İdealleştirilmiş etkinin, yenilikçi davranış üzerine etkisinde örgütsel vatandaşlık davranışının aracılık rolü vardır.

H₁₅: Entelektüel uyarımın, yenilikçi davranış üzerine etkisinde örgütsel vatandaşlık davranışının aracılık rolü vardır.

H₁₆: İlham verici motivasyonun, yenilikçi davranış üzerine etkisinde örgütsel vatandaşlık davranışının aracılık rolü vardır.

4. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Sağlık sektörü çalışanlarında; dönüşümcü liderliğin, yenilikçi davranış üzerine etkisini ve bu etkide örgütsel vatandaşlık davranışının aracılık rolünü belirlemeye yönelik olarak Mersin ili çerçevesinde yapılan bu araştırmada, öncelikle örneklem ve ölçeklere ilişkin bilgilere yer verilmiştir. Ardından örneklemelerden elde edilen veriler ışığında oluşturulan modele ilişkin analizler yapılmıştır. Bu kapsamda öncelikle her bir değişkenin doğrulayıcı faktör analizi yapılmış ardından değişkenler arası korelasyonlar tespit edilmiştir. Yapılan hiyerarşik regresyon analizi ile hipotezler ve aracılık etkileri test edilmiştir. Tüm bu analizler sonucunda elde edilen bulgular mevcut literatür ile karşılaştırılarak sağlık sektörü çalışanlarına ve araştırmacılara önerilerde bulunulmuştur. Kuramdan ve ampirik araştırmalardan yola çıkılarak yapılandırılan araştırma modeli Şekil 1' de sunulmuştur.

4.1. Araştırmanın Örnekleme

Araştırmanın evrenini Mersin' deki sağlık sektörü çalışanları oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini sağlık sektörü çalışanlarının arasından basit tesadüfî yöntem ile seçilen denekler oluşturmaktadır. Bu kurumlarda yaklaşık 7500 kişi çalışmaktadır. Ana kütteden %95 güvenilirlik sınırları içerisinde %5'lik bir hata payı dikkate alınarak örneklem büyüklüğü 365 kişi olarak hesap edilmiştir (Sekaran, 1992). Bu kapsamda kolayda örnekleme yöntemiyle tesadüfî olarak seçilen toplam 500 kişiye anket uygulaması yapılması planlanmıştır. Gönderilen anketlerden 418'i geri dönmüş ve 413 tanesi analiz yapmak için uygun bulunmuştur. Yapılan uç değer analizinde değişkenlere ait normal dağılımı bozan 12 veri seti çıkartılmış ve 401 katılımcının doldurduğu anket analizlere dâhil edilmiştir.

4.2. Araştırmanın Ölçekleri

Araştırmada veri toplama aracı olarak anket yöntemi kullanılmıştır. Bu kapsamda anketler, tabip, eczacı, hemşire, ebe, sağlık memurundan oluşan katılımcılara yüz yüze uygulanmıştır. Anket formu iki bölümden ve toplam 54 ifadeden oluşmaktadır. Birinci bölümde demografik değişkenlerle ilgili 6 ifade yer almaktadır. İkinci bölümde ise 23 ifadeden oluşan Dönüşümcü liderlik (4 boyut 23 madde), örgütsel vatandaşlık (1 boyut, 19 madde), yenilikçi davranış (1 boyut 6 madde) ölçekleri bulunmaktadır. Ölçeklerin Cronbach alfa güvenilirlik katsayıları SPSS paket programı ile doğrulayıcı faktör analizleri ise Amos programı ile analiz edilmiştir.

Dönüşümcü Liderlik Ölçeği (DL): Sağlık sektörü çalışanlarının dönüşümcü liderlikle ilgili algılarını belirlemek üzere Podsakoff' un dönüştürücü liderliği ölçmek üzere geliştirdiği ve faktör analizi yapılmış dönüşümcü liderlik ölçeğinin İşcan tarafından Türkçe geçerlemesi

ile elde edilmiş olan dört boyutlu ölçek kullanılmıştır (Podsakoff vd., 1990; İşcan, 2002). Toplam yirmi üç ifadeden oluşan ölçekte dönüşümcü liderliğin her bir boyutu ölçülmeye çalışılmıştır. Sorular “Başarılar ve amaçlara ulaşmayı sembolleştirir.”, “Benim kişisel duygularıma saygı duyar.” şeklindedir. Ölçekte cevaplar 5’li likert ölçeği ile alınmıştır (1=Kesinlikle katılmıyorum, 5=Kesinlikle katılıyorum). Çalışmada ölçeğin yapı geçerliliğini test etmek maksadıyla keşfedici faktör analizi yapılmış, verilerin ölçeğin tek faktörlü yapısına uyum sağladığı belirlenmiştir. Ölçeğin faktör yüklerinin .95 ile .74 arasında olduğu, KMO analiz sonucu .89 ve Barlett testi anlamlı ($p=.000$) olarak tespit edilmiştir. Ardından Amos paket programı ile doğrulayıcı faktör analizi yapılmış, verilerin ölçeğin tek faktörlü yapısına uyum sağladığı ve faktör yüklerinin .84 ile .73 arasında olduğu tespit edilmiştir. Ölçeğin uyum iyiliği değerleri diğer ölçeklerinki ile birlikte Tablo 1’de sunulmuştur. Yapılan güvenilirlik analizi sonucunda ölçeğin toplam Cronbach alfa güvenilirlik katsayısı **.95** olarak bulunmuştur.

Psikolojik güçlendirmenin ilk boyutu olan **idealleştirilmiş etki** ölçeğinin yapı geçerliliğini test etmek maksadıyla keşfedici faktör analizi yapılmış, verilerin ölçeğin tek faktörlü yapısına uyum sağladığı belirlenmiştir. Analiz sonucunda 8 maddeli ölçeğin faktör yüklerinin .78 ile .65 arasında olduğu, KMO analiz sonucu .87 ve Barlett testi anlamlı ($p=.000$) olarak tespit edilmiştir. Ardından Amos paket programı ile doğrulayıcı faktör analizi yapılmış, verilerin ölçeğin tek faktörlü yapısına uyum sağladığı ve faktör yüklerinin .72 ile .66 arasında olduğu tespit edilmiştir. Ölçeğin uyum iyiliği değerleri diğer ölçeklerinki ile birlikte Tablo 4’de sunulmuştur. Yapılan güvenilirlik analizi sonucunda ölçeğin Cronbach alfa güvenilirlik katsayısı **.97** olarak bulunmuştur.

İkinci boyut olan **ilham verici motivasyon** ölçeğinin yapı geçerliliğini test etmek maksadıyla keşfedici faktör analizi yapılmış, verilerin ölçeğin tek faktörlü yapısına uyum sağladığı belirlenmiştir. Analiz sonucunda 5 maddeli ölçeğin faktör yüklerinin .76 ile .70 arasında olduğu, KMO analiz sonucu .86 ve Barlett testi anlamlı ($p=.000$) olarak tespit edilmiştir. Ardından Amos paket programı ile doğrulayıcı faktör analizi yapılmış, verilerin ölçeğin tek faktörlü yapısına uyum sağladığı ve faktör yüklerinin .71 ile .64 arasında olduğu tespit edilmiştir. Ölçeğin uyum iyiliği değerleri diğer ölçeklerinki ile birlikte Tablo 1’de sunulmuştur. Yapılan güvenilirlik analizi sonucunda ölçeğin Cronbach alfa güvenilirlik katsayısı **.94** olarak bulunmuştur.

Üçüncü boyut olan **entelektüel uyarım** ölçeğinin yapı geçerliliğini test etmek maksadıyla keşfedici faktör analizi yapılmış, verilerin ölçeğin tek faktörlü yapısına uyum sağladığı belirlenmiştir. Analiz sonucunda 4 maddeli ölçeğin faktör yüklerinin .72 ile .64 arasında olduğu, KMO analiz sonucu .91 ve Barlett testi anlamlı ($p=.000$) olarak tespit edilmiştir. Ardından Amos paket programı ile doğrulayıcı faktör analizi yapılmış, verilerin ölçeğin tek faktörlü yapısına uyum sağladığı ve faktör yüklerinin .63 ile .58 arasında olduğu tespit edilmiştir. Ölçeğin uyum iyiliği değerleri diğer ölçeklerinki ile birlikte Tablo 1’de sunulmuştur. Yapılan güvenilirlik analizi sonucunda ölçeğin Cronbach alfa güvenilirlik katsayısı **.91** olarak bulunmuştur.

Son boyut olan **bireysel destek** ölçeğinin yapı geçerliliğini test etmek maksadıyla keşfedici faktör analizi yapılmış, verilerin ölçeğin tek faktörlü yapısına uyum sağladığı belirlenmiştir. Analiz sonucunda 6 maddeli ölçeğin faktör yüklerinin .74 ile .70 arasında olduğu, KMO analiz sonucu .82 ve Barlett testi anlamlı ($p=.000$) olarak tespit edilmiştir. Ardından Amos paket programı ile doğrulayıcı faktör analizi yapılmış, verilerin ölçeğin tek faktörlü yapısına uyum sağladığı ve faktör yüklerinin .70 ile .67 arasında olduğu tespit edilmiştir. Ölçeğin uyum iyiliği değerleri diğer ölçeklerinki ile birlikte Tablo 1’de sunulmuştur.

Yapılan güvenilirlik analizi sonucunda ölçeğin Cronbach alfa güvenilirlik katsayısı **.89** olarak bulunmuştur.

Ölçeğin uyum iyiliği değerleri diğer ölçeklerinki ile birlikte aşağıda sunulmuştur. Görüldüğü üzere ölçeğe ait tüm veriler iyi uyum iyiliği göstermektedir. Tabloda görüldüğü üzere ölçeğin uyum iyi değerleri kabul edilebilir standartlardadır.

Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Ölçeği (ÖVD): Sağlık sektörü çalışanlarının örgütsel vatandaşlık davranışı düzeyini belirlemek üzere Basım ve Şeşen (2006) tarafından geliştirilen ölçek kullanılmıştır. Toplam on dokuz ifadeden oluşan ölçekte sorular “Yeni işe başlayan birisinin işi öğrenmesine yardımcı olurum.”, “Şirket yapısında yapılan değişimlere ayak uydururum.” şeklindedir. Ölçekte cevaplar 5’li likert ölçeği ile alınmıştır (1=Kesinlikle katılmıyorum, 5=Kesinlikle katılıyorum). Çalışmada ölçeğin yapı geçerliliğini test etmek amacıyla keşfedici faktör analizi yapılmış, verilerin ölçeğin tek faktörlü yapısına uyum sağladığı belirlenmiştir. Ölçeğin faktör yüklerinin .95 ile .74 arasında olduğu, KMO analiz sonucu .89 ve Barlett testi anlamlı (p=.000) olarak tespit edilmiştir. Ardından Amos paket programı ile doğrulayıcı faktör analizi yapılmış, verilerin ölçeğin tek faktörlü yapısına uyum sağladığı ve faktör yüklerinin .81 ile .70 arasında olduğu tespit edilmiştir. Ölçeğin uyum iyiliği değerleri diğer ölçeklerinki ile birlikte Tablo 1’de sunulmuştur. Yapılan güvenilirlik analizi sonucunda ölçeğin toplam Cronbach alfa güvenilirlik katsayısı **.92** olarak bulunmuştur.

Yenilikçi Davranış Ölçeği (YD): Sağlık sektörü çalışanlarının yenilikçi davranışa eğiliminin ölçülmesinde Scott ve Bruce (1994) tarafından kullanılan ve Türkçe geçerlemesi Çalışkan vd., (2011) tarafından yapılan ölçek kullanılmıştır. Altı ifadeden oluşan ölçekte sorular “Yeni teknolojiler, süreçler, teknikler araştırma ve fikirler üretirim” ve “Yenilikçiyim” şeklindedir. Ölçekte cevaplar 5’li likert ölçeği ile alınmıştır (1=Kesinlikle katılmıyorum, 5=Kesinlikle katılıyorum). Çalışmada ölçeğin yapı geçerliliğini test etmek amacıyla keşfedici faktör analizi yapılmış, verilerin ölçeğin tek faktörlü yapısına uyum sağladığı belirlenmiştir. Ölçeğin faktör yüklerinin .95 ile .74 arasında olduğu, KMO analiz sonucu .89 ve Barlett testi anlamlı (p=.000) olarak tespit edilmiştir. Ardından Amos paket programı ile doğrulayıcı faktör analizi yapılmış, verilerin ölçeğin tek faktörlü yapısına uyum sağladığı ve faktör yüklerinin .81 ile .70 arasında olduğu tespit edilmiştir. Ölçeğin uyum iyiliği değerleri diğer ölçeklerinki ile birlikte Tablo 1’de sunulmuştur. Yapılan güvenilirlik analizi sonucunda ölçeğin toplam Cronbach alfa güvenilirlik katsayısı **.91** olarak bulunmuştur.

Tablo 1. Doğrulayıcı faktör analizi sonucunda ölçeklerin uyum iyiliği değerleri

Değişkenler	X ²	df	CMIN /						
			DF ≤5	GFI ≥.85	AGFI ≥.80	CFI ≥.90	NFI ≥.90	TLI ≥.90	RMSEA ≤.08
1.Dönüşümcü Liderlik	332,4	159	2,09	0,89	0,86	0,96	0,93	0,96	0,06
2. Örgütsel Vatandaşlık Davranışı	0,48	1	0,4	0,99	0,99	1,00	1,00	1,00	0,00
3. Yenilikçi Davranış	137,4	70	1,9	0,93	0,90	0,97	0,94	0,96	0,05

Not: Uyum iyiliği değer aralıkları “ *kabul edilebilir* ” standartlara göre düzenlenmiştir.

4.3. Bulgular

Değişkenler arasındaki ilişkileri belirlemek amacıyla Pearson korelasyonları hesaplanmıştır (Tablo 2). Tabloda ayrıca satırların sonunda güvenilirlik bulguları parantez içinde sunulmuştur. Analiz sonucunda; çalışanların yenilikçi davranışlarının, dönüşümcü liderlik boyutları ve örgütsel vatandaşlık davranışı ile pozitif yönde anlamlı bir ilişkiye sahip olduğu görülmektedir.

Tablo 2. Değişkenler Arası Korelasyon Değerleri

Değişken	1	2	3	4	5	6	7
1.İE	(.97)						
2.İVM	.74**	(.94)					
3.EU	.59**	.76**	(.91)				
4.BD	.61**	.44***	.73**	(.89)			
5.YD	.35**	.37**	.40**	.48**	(.91)		
6.ÖV	.44**	.42**	.36**	.42**	.50**	(.92)	
7.DL	.86**	.91**	.88**	.84**	.45**	.46**	(.95)

Not: Alfa güvenilirlik katsayıları parantez içinde gösterilmiştir.

** $p < .001$,

Değişkenler arası doğrudan ilişkileri, diğer bir ifade biçimi ile bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkenler üzerindeki açıklama güçlerini ortaya koymak amacıyla regresyon analizleri yapılmıştır. Regresyon analizlerinde çalışanların yenilikçi davranışları bağımlı değişken olarak ele alınmış, dönüşümcü liderlik ile dönüşümcü liderlik boyutları ve örgütsel vatandaşlık davranışı bağımsız değişkenler olarak ele alınarak bağımlı değişken üzerindeki etkileri incelenmiştir.

Dönüşümcü liderliğin, idealleştirilmiş etki (İE), ilham verici motivasyon (İVM), entelektüel uyarım (EU) ve bireysel destek (BD) boyutlarının yenilikçi davranış (YD) üzerine etkisini ve bu etkide örgütsel vatandaşlığın (ÖV) aracılık rolünü açıklamak amacıyla, Baron ve Kenny (1986) tarafından önerilen üç aşamalı regresyon analizi yapılmıştır. Bu yöntemle göre, bağımsız değişkenin bağımlı değişken ve aracı değişken üzerinde bir etkisi olmalıdır. Aracı değişken bağımsız değişkenle birlikte regresyon analizine dâhil edildiğinde, bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerindeki regresyon katsayısı düşerken, aracı değişkenin de bağımlı değişken (YD) üzerinde anlamlı etkisi sürmelidir. Bu kapsamda ÖV düzeyinin aracılık rolünü belirlemek amacıyla, İE-ÖV, YD; İVM-ÖV, YD; EU-ÖV, YD ve BD-ÖV, YD arasındaki ilişkiler hiyerarşik regresyon analizleri aracılığı ile incelenmiş ve Sobel testleri yapılmıştır. Aracılık testine ilişkin bulgular Tablo 3, 4, 5, 6 ve 7'de verilmektedir.

Aracılık testi kapsamında ilk aşamada bağımsız değişken idealleştirilmiş etki ile yenilikçi davranış arasındaki ilişkilere bakılmıştır. Bu aşamanın ilk adımında **İE' nin YD' yi** ($\beta = .35$, $p < .001$) **anlamlı olarak etkilediği** görülmüştür. İkinci adımda İE' nin aracılığı araştırılan ÖV' ye olan etkisi incelenmiştir. Analiz sonucunda **İE' nin ÖV' yi anlamlı olarak etkilediği** ($\beta = .44$, $p < .001$) tespit edilmiştir. Bu adımda aracılığı araştırılan ÖV' nin YD' ye olan etkilerine de bakılarak rapor edilmiştir. **ÖV' nin YD' yi** ($\beta = .50$, $p < .001$) **anlamlı olarak etkilediği** bulgulanmıştır. Bu aşamanın son adımında ise İE ve aracılığı araştırılan ÖV birlikte analize

sokulmuş ve YD üzerindeki etkilerine bakılmıştır. Bu analiz sonucunda **İE' nin ÖV ile birlikte analize sokulmasıyla YD üzerindeki etkisi devam etmiş ve azalmış** ($\beta = .22, p < .001$), **ÖV' nin de YD üzerindeki etkisi devam etmiştir** ($\beta = .44, p < .001$). Bu şartların sağlanmasının ardından aracılık etkisini teyit etmek maksadıyla Sobel testi yapılmış ve Sobel(z) anlamlı bulunmuştur ($z = 8.3, p < .001$). Bu bulgu **İE'nin YD'ye etkisinde ÖV' nin kısmi aracılık rolü üstlendiğini göstermektedir. Bu bölüm analizleri sonucunda H3, H8, H11 ve aracılık hipotezi olan H14' ün desteklendiği görülmektedir.**

Tablo 3. Aracılık Testi Sonuçları (İE-ÖV-YD)

		β	
		ÖV	YD
İE	Test 1		
	Yas		-.01
	Cal.Süresi		.01
	İE		.35**
	<i>Adjusted</i>		.12
	ΔR^2		.12
			(F=370***)
	Test 2		ÖV→YD
	Yas	-.03	.001
	Cal.Süresi	.02	-.02
	İE	.44**	.50**
	<i>Adjusted</i>	.41	.47
	ΔR^2	.41	.47
		(F=396***)	(F=514**)
	Test 3		
Yas		-.005	
Cal.Süresi		-.01	
İE		.22**	
ÖV		.44**	
<i>Adjusted</i>		.89	
ΔR^2		.89	
		(F=309***)	
<i>Sobel</i>	8.3***		

*** $p < .001$

Aracılık testinin ikinci aşamasında ikinci bağımsız değişken ilham verici motivasyon ile yenilikçi davranış arasındaki ilişkilere bakılmıştır. Bu aşamanın ilk adımında **İVM' in YD' yi** ($\beta = .37, p < .001$) **anlamlı olarak etkilediği** görülmüştür. İkinci adımda İVM' in aracılığı araştırılan ÖV' ye olan etkisi araştırılmıştır. Analiz sonucunda **İVM' in ÖV' yi anlamlı olarak etkilediği** ($\beta = .42, p < .001$) tespit edilmiştir. Bu aşamanın son adımında ise İVM ve aracılığı araştırılan ÖV birlikte analize sokulmuş ve YD üzerindeki etkilerine bakılmıştır. Bu analiz sonucunda **İVM' in ÖV ile birlikte analize sokulmasıyla YD üzerindeki etkisi devam etmiş ve azalmış** ($\beta = .24, p < .001$), **ÖV' nin de YD üzerindeki etkisi devam etmiştir** ($\beta = .39, p < .001$). Bu şartların sağlanmasının ardından aracılık etkisini teyit etmek maksadıyla Sobel testi yapılmış ve Sobel (z) anlamlı bulunmuştur ($z = 7.5, p < .001$). Bu bulgu da **İVM' in YD'ye etkisinde ÖV' nin kısmi aracılık rolü üstlendiğini göstermektedir. Bu bölüm analizleri sonucunda H5, H10 ve aracılık hipotezi olan H16' nın desteklendiği görülmektedir.**

Tablo 4. Aracılık Testi Sonuçları (İVM-ÖV-YD)

		β	
		ÖV	YD
İVM	Test 1		
	Yas		-.02
	Cal.Süresi		.01
	İVM		.37**
	<i>Adjusted</i>		.35
	ΔR^2		.35
			(F=378***)
	Test 2		
	Yas	-.04	
	Cal.Süresi	.02	
	İVM	.42**	
	<i>Adjusted</i>	.40	
	ΔR^2	.40	
			(F=387.2***)
	Test 3		
Yas		-.002	
Cal.Süresi		.004	
İVM		.24**	
ÖV		.39**	
<i>Adjusted</i>		.33	
ΔR^2		.33	
		(F=315.6***)	
<i>Sobel</i>	7.5***		

*** p< .001

Üçüncü adımda bağımsız değişken entelektüel uyarım ile yenilikçi davranış arasındaki ilişkilere bakılmıştır. Bu aşamanın ilk adımında **EU' nin YD' yi** ($\beta = .40$, $p < .001$) **anlamli olarak etkilediği** görülmüştür. İkinci adımda EU' nin aracılığı araştırılan ÖV' ye olan etkisi incelenmiştir. Analiz sonucunda **EU' nin ÖV' yi anlamli olarak etkilediği** ($\beta = .36$, $p < .001$) tespit edilmiştir. Bu aşamanın son adımında ise EU ve aracılığı araştırılan ÖV birlikte analize sokulmuş ve YD üzerindeki etkilerine bakılmıştır. Bu analiz sonucunda **EU' nin ÖV ile birlikte analize sokulmasıyla YD üzerindeki etkisi devam etmiş ve azalmış** ($\beta = .29$, $p < .001$), **ÖV' nin de YD üzerindeki etkisi devam etmiştir** ($\beta = .41$, $p < .001$). Bu şartların sağlanmasının ardından aracılık etkisini teyit etmek maksadıyla Sobel testi yapılmış ve Sobel(z) anlamli bulunmuştur ($z = 8.2$, $p < .001$). Bu bulgu **EU'nin YD' ye etkisinde ÖV' nin kısmi aracılık rolü üstlendiğini** göstermektedir. **Bu bölüm analizleri sonucunda H4, H9 ve aracılık hipotezi olan H15' in desteklendiği görülmektedir.**

Tablo 5. Aracılık Testi Sonuçları (EU-ÖV-YD)

		β	
		ÖV	YD
EU	Test 1		
	Yas		-.02
	Cal.Süresi		.01
	EU		.40**
	<i>Adjusted</i>		.37
	ΔR^2		.37
			(F=344***)
	Test 2		
	Yas	-.04	
	Cal.Süresi	.02	
EU	.36**		

	<i>Adjusted</i>	.32	
	ΔR^2	.32	
			(F=356.92***)
	Test 3		
	Yas	-.002	
	Cal.Süresi	.004	
	EU	.29**	
	ÖV	.41**	
	<i>Adjusted</i>	.26	
	ΔR^2	.26	
			(F=307.6***)
	<i>Sobel</i>	8.2***	

*** p< .001

Dördüncü adımda, bağımsız değişken bireysel destek ile yenilikçi davranış arasındaki ilişkilere bakılmıştır. Bu aşamanın ilk adımında **BD' nin YD' yi** ($\beta = .48, p<.001$) **anlamli olarak etkilediği** görülmüştür. İkinci adımda BD' nin aracılığı araştırılan ÖV' ye olan etkisi incelenmiştir. Analiz sonucunda **BD' nin ÖV' yi anlamli olarak etkilediği** ($\beta = .42, p<.001$) tespit edilmiştir. Bu aşamanın son adımında ise BD ve aracılığı araştırılan ÖV birlikte analize sokulmuş ve YD üzerindeki etkilerine bakılmıştır. Bu analiz sonucunda **BD' nin ÖV ile birlikte analize sokulmasıyla YD üzerindeki etkisi devam etmiş ve azalmış** ($\beta = .35, p<.001$), **ÖV' nin de YD üzerindeki etkisi devam etmiştir** ($\beta = .43, p<.001$). Bu şartların sağlanmasının ardından aracılık etkisini teyit etmek maksadıyla Sobel testi yapılmış ve Sobel(z) anlamli bulunmuştur ($z=8.3, p<.001$). Bu bulgu **BD' nin YD' ye etkisinde ÖV' nin kısmi aracılık rolü üstlendiğini** göstermektedir. **Bu bölüm analizleri sonucunda H2, H7 ve aracılık hipotezi olan H13' ün desteklendiği görülmektedir.**

Tablo 6. Aracılık Testi Sonuçları (BD-ÖV-YD)

		β	
		ÖV	YD
BD	Test 1		
	Yas		-.02
	Cal.Süresi		.01
	BD		.48**
	<i>Adjusted</i>		.30
	ΔR^2		.30
			(F=378.6**)
	Test 2		
	Yas	-.04	
	Cal.Süresi	.02	
	BD	.42**	
	<i>Adjusted</i>	.41	
	ΔR^2	.41	
			(F=362.3**)
	Test 3		
	Yas		-.002
	Cal.Süresi		.004
	BD		.35**
ÖV		.43**	
<i>Adjusted</i>		.31	
ΔR^2		.31	
		(F=323.2**)	
<i>Sobel</i>	8.3***		

*** p< .001

Son olarak, bağımsız değişken dönüşümcü liderlik bir bütün olarak ele alınmış ve yenilikçi davranış ile arasındaki ilişkilere bakılmıştır. Bu aşamanın ilk adımında **DL' nin YD' yi** ($\beta = .45, p < .001$) **anlamli olarak etkilediği** görülmüştür. İkinci adımda DL' nin aracılığı araştırılan ÖV' ye olan etkisi incelenmiştir. Analiz sonucunda **DL' nin ÖV' yi anlamli olarak etkilediği** ($\beta = .46, p < .001$) tespit edilmiştir. Bu aşamanın son adımında ise DL ve aracılığı araştırılan ÖV birlikte analize sokulmuş ve YD üzerindeki etkilerine bakılmıştır. Bu analiz sonucunda **DL' nin ÖV ile birlikte analize sokulmasıyla YD üzerindeki etkisi devam etmiş ve azalmış** ($\beta = .31, p < .001$), **ÖV' nin de YD üzerindeki etkisi devam etmiştir** ($\beta = .42, p < .001$). Bu şartların sağlanmasının ardından aracılık etkisini teyit etmek maksadıyla Sobel testi yapılmış ve Sobel(z) anlamli bulunmuştur ($z = 7.9, p < .001$). Bu bulgu **DL' nin YD' ye etkisinde ÖV' nin kısmi aracılık rolü** üstlendiğini göstermektedir. **Bu bölüm analizleri sonucunda H1, H6 ve aracılık hipotezi olan H12' nin desteklendiği görülmektedir.** Bu sonuçla, regresyon analizleri ile test edilen **toplam 16 hipotezin tamamı destek bulmuştur.**

Tablo 7. Aracılık Testi Sonuçları (DL-ÖV-YD)

		β	
		ÖV	YD
DL	Test 1		
	Yas		-.02
	Cal.Süresi		.01
	DL		.45**
	<i>Adjusted</i>		.32
	ΔR^2		.32
			(F=378.6**)
	Test 2		
	Yas	-.04	
	Cal.Süresi	.02	
	DL	.46**	
	<i>Adjusted</i>	.45	
	ΔR^2	.45	
			(F=362.3**)
	Test 3		
	Yas		-.002
	Cal.Süresi		.004
	DL		.31**
ÖV		.42**	
<i>Adjusted</i>		.37	
ΔR^2		.37	
		(F=323.2**)	
<i>Sobel</i>		7.9***	

*** $p < .001$

Verilerin analiz edilmesi ile araştırmada ortaya koyulan hipotezlerin sonuçları Tablo 8.' de verilmiştir.

Tablo 8. Aracılık Testi Sonuçları

HİPOTEZLER	SONUÇ
H₁: Dönüşümcü liderlik, yenilikçi davranışı pozitif ve anlamli olarak etkiler.	Desteklendi
H₂: Bireysel destek, yenilikçi davranışı pozitif ve anlamli olarak etkiler.	Desteklendi
H₃: İdealleştirilmiş etki, yenilikçi davranışı pozitif ve anlamli olarak etkiler.	Desteklendi
H₄: Entelektüel uyarım, yenilikçi davranışı pozitif ve anlamli olarak etkiler.	Desteklendi
H₅: İlham verici motivasyon, yenilikçi davranışı pozitif ve anlamli olarak etkiler.	Desteklendi
H₆: Dönüşümcü liderlik, örgütsel vatandaşlık davranışını pozitif ve anlamli	Desteklendi

olarak etkiler.	
H ₇ : Bireysel destek, örgütsel vatandaşlık davranışını pozitif ve anlamlı olarak etkiler.	Desteklendi
H ₈ : İdealleştirilmiş etki, örgütsel vatandaşlık davranışını pozitif ve anlamlı olarak etkiler.	Desteklendi
H ₉ : Entelektüel uyarım, örgütsel vatandaşlık davranışını pozitif ve anlamlı olarak etkiler.	Desteklendi
H ₁₀ : İlham verici motivasyon, örgütsel vatandaşlık davranışını pozitif ve anlamlı olarak etkiler.	Desteklendi
H ₁₁ : Örgütsel vatandaşlık davranışı, yenilikçi davranışı pozitif ve anlamlı olarak etkiler	Desteklendi
H ₁₂ : Dönüşümcü liderliğin, yenilikçi davranış üzerine etkisinde örgütsel vatandaşlık davranışının aracılık rolü vardır.	Desteklendi
H ₁₃ : Bireysel desteğin, yenilikçi davranış üzerine etkisinde örgütsel vatandaşlık davranışının aracılık rolü vardır.	Desteklendi
H ₁₄ : İdealleştirilmiş etkinin, yenilikçi davranış üzerine etkisinde örgütsel vatandaşlık davranışının aracılık rolü vardır.	Desteklendi
H ₁₅ : Entelektüel uyarımın, yenilikçi davranış üzerine etkisinde örgütsel vatandaşlık davranışının aracılık rolü vardır.	Desteklendi
H ₁₆ : İlham verici motivasyonun, yenilikçi davranış üzerine etkisinde örgütsel vatandaşlık davranışının aracılık rolü vardır.	Desteklendi

5. TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışmada; Mersinde faaliyet gösteren sağlık sektörü çalışanlarında; dönüşümcü liderliğin, yenilikçi davranış üzerine etkisini ve bu etkide örgütsel vatandaşlık davranışının aracılık rolü incelenmiştir. Bu kapsamda öncelikle her bir değişkenin doğrulayıcı faktör analizi yapılmış ardından değişkenler arası korelasyonlar tespit edilmiştir. Yapılan hiyerarşik regresyon analizi ile hipotezler ve aracılık etkileri test edilmiş ve dönüşümcü liderliğin yenilikçi davranışa etkisinde örgütsel vatandaşlık davranışlarının aracılık rolüne ilişkin açıklayıcı bulgular elde edilmiştir.

Dönüşümcü liderliği tek boyutta ele alarak yapılan analiz neticesinde yenilikçi davranışla pozitif ve anlamlı bir ilişkisi olduğuna dair sonuçlar elde edilmiştir. Bu bulgu benzer araştırmalar ile uyumludur (Davis, 1999; Arago'n-Correa vd., 2007; Menguc vd., 2007; Bennis, 2009; Oke vd., 2009; Jansen vd., 2009; Karcioğlu ve Kaygın, 2013). Dönüşümcü liderliğin alt boyutlarından olan bireysel destek ile yenilikçi davranış arasında pozitif yönlü ve anlamlı ilişkiler olduğuna dair sonuçlar elde edilmiştir. Bu bulgu yapılmış olan benzer araştırmalar ile uyum göstermektedir (Davis, 1999; Arago'n-Correa vd., 2007; Bennis, 2009; Karcioğlu ve Kaygın, 2013). İdealleştirilmiş etki ile yenilikçi davranış arasında pozitif yönlü ve anlamlı ilişkiler olduğuna dair sonuçlar elde edilmiştir. Bu bulgu yapılmış olan benzer araştırmalar ile uyum göstermektedir (Davis, 1999; Jansen vd., 2009; Gümüşlüoğlu ve İlsev, 2009; Karcioğlu ve Kaygın, 2013). Entelektüel uyarım ile yenilikçi davranış arasında pozitif yönlü ve anlamlı ilişkiler olduğuna dair sonuçlar elde edilmiştir. Bu bulgu yapılmış olan benzer araştırmalar ile uyum göstermektedir (Davis, 1999; Arago'n-Correa vd., 2007; Menguc vd., 2007; Bennis, 2009; Oke vd., 2009; Jansen vd., 2009; Smith, 2010; Karcioğlu ve Kaygın, 2013). İlham verici motivasyon ile yenilikçi davranış arasında pozitif yönlü ve anlamlı ilişkiler olduğuna dair sonuçlar elde edilmiştir. Bu bulgu yapılmış olan benzer araştırmalar ile

KAYNAKÇA

- Aksay, K. (2011). *Yenilikçilik kültürünün örgütsel yenilikçilik üzerine etkisi: konya ilinde faaliyet gösteren özel hastanelerde bir uygulama*. Doktora Tezi. Selçuk Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı. Konya.
- Arago'n-Correa, J. A., Garc'a-Morales, V. J., Cordo'n-Pozo, E. (2007), "Leadership And Organizational Learning's Role On Innovation And Performance: Lessons From Spain". *Industrial Marketing Management*, 36, 349- 359.
- Arslantaş, C. ve Pekdemir, I. (2007). Dönüşümcü liderlik, örgütsel vatandaşlık davranışı ve örgütsel adalet arasındaki ilişkileri belirlemeye yönelik görgül bir araştırma. *Sosyal Bilimler Dergisi* 4(1): 261-286
- Avolio, B. J., Bass, B. M. ve Jung, D. I. (1999). Re-examining the components of transformational and transactional leadership using the multifactor leadership questionnaire. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 72, 441-462
- Barbuto, J.E. (2005). Motivation and transactional, charismatic, and transformational leadership: a test of antecedents. *Journal of Leadership and Organizational Studies*, 11(4): 26-40.
- Baron, R. M. ve Kenny, D. A. (1986), The Moderator–Mediator Variable Distinction in Social Psychological Research: Conceptual, Strategic, And Statistical Considerations. *Journal Of Personality And Social Psychology*, 51, 1173–1182.
- Basım, H. N. ve Şeşen, H. (2006). Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Ölçeği Uyarlama ve Karşılaştırma Çalışması, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 61.4, s. 83-101.
- Bass, B.M. ve Stogdill, R.M. (1990). *Handbook of leadership: theory, research, and managerial applications*. Free Press.
- Bass, B.M. (2003). Face to Face-Power to Change: A Conversation with Bernard M. Bass. *Leadership in Action*, 23(2), 9-12.
- Bennis, W. (2009), *On Becoming A Leader*, USA: Basic Books.
- Bingöl, D., Atlıhan, N. ve Ömer, F. İ., (2003). "Dönüştürücü Liderliğin Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Üzerine Etkisi", *11.Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi*, Afyon.
- Börü, D. (2001). Örgütlerde güven ortamının yaratılmasında ilk adım: güvenilir insanlar kim? *9. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildirileri*, İstanbul, 189-204.
- Brief, A.P. ve Motowidlo, S.J. (1986). Prosocial organizational behaviors. *Academy of Management Review* 11(4): 710-725.
- Conger, J.A. ve Kanungo, R.N. (1987). Toward a behavioral theory of charismatic leadership in organizational settings, *Academy of Management Review* 12(4): 637- 647.
- Çalışkan, A. (2007). *Organizasyonel değişim yönetimi ve Azerbaycan Cumhuriyeti'ndeki Türk menşeli işletmelerde bir uygulama*. Doktora Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. İşletme Anabilim Dalı. Isparta
- Çalışkan, A., Akkoç, İ. ve Turunç, Ö. (2011). Örgütsel Performansın Artırılmasında Motivasyonel Davranışların Rolü: Yenilikçilik Ve Girişimciliğin Aracılık Rolü. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* Y.2011, C.16, S.3, s.363-401.
- Davis, K. S. (1999), "Decision Criteria In The Evaluation Of Potential Intrapreneurs". *J. Eng. Technol. Manage (Journal of Engineering and Technology Management)*, 16, 295-327.
- Elçi, Ş. (2006), *İnovasyon Kalkınmanın ve Rekabetin Anahtarı*, Pelin Ofset, Ankara.
- Erçetin, Ş. (2000). *Lider sarmalında vizyon*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Eren, E. (1998). *Örgütsel davranış ve yönetim psikolojisi*. İstanbul: Beta Yayıncılık.

- Gümüüşlüoğlu, L. ve İlsev, A. (2009), "Transformational Leadership, Creativity, And Organizational Innovation", *Journal Of Business Research*, 62, 461-473.
- Gürbüz, S. (2006). Örgütsel vatandaşlık davranışı ile duygusal bağlılık arasındaki ilişkilerin belirlenmesine yönelik bir araştırma. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt:3, Yıl:2, Sayı:1, 48-75.
- İşcan, Ö. F. (2002). *Küresel İşletmecilikte Dönüştürücü Liderlik Anlayışı-Büyük Ölçekli İşletmelerde Bir Uygulama*. Doktora Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Jamrog, J., Vickers, M. ve Bear, D. (2006). Building and Sustaining a Culture That Supports Innovation. *Human Resources Planning*. Cilt: 29. Sayı: 3.
- Jansen, J.P., Vera, D., Crossan, M. (2009), "Strategic Leadership For Exploration And Exploitation: The Moderating Role Of Environmental Dynamism", *The Leadership Quarterly*, 20, 5-18.
- Karcioğlu, F. ve Kaygın, E. (2013). Dönüştürücü liderlik anlayışının yaratıcılığa ve yeniliğe etkisi, *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt:4, Sayı:5, ss. 101-111.
- Karip, E. (1998). Dönüştürücü liderlik. *Eğitim Yönetimi*. Yıl:4, Sayı:16, Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Kheng, Y.K., Mahmood, R. ve Beris, S.J.H. (2013). A Conceptual Review of Innovative Work Behavior in Knowledge Intensive Business Services among Knowledge Workers in Malaysia, *International Journal of Business, Humanities and Technology*, Vol. 3 No. 2, February 2013: 91-99.
- Koçel, T. (2001). *İşletme yöneticiliği: yönetim ve organizasyon, organizasyonlarda davranış, klasik, modern, çağdaş ve güncel yaklaşımlar*. 4. Baskı, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul.
- Niehoff, B.P. ve Moorman, R.H. (1996). Exploring the Relationships between Top Management Behaviors and Employee Perceptions of Fairness. *International Journal of Public Administration* 19(6): 941-961.
- Oke, A., Munshi, N., Walumbwa, F. O. (2009), "The Influence Of Leadership On Innovation Processes And Activities", *Organizational Dynamics*, 38, 1, 64-72.
- Pillai, R. ve Williams, E.A. (1996). Performance beyond Expectations? A Study of Transformational Leadership, Fairness Perceptions, Job Satisfaction, Commitment, Trust, and Organizational Citizenship Behavior. *The National Academy of Management Meeting*, Cincinnati, OH.
- Pillai, R., Scandura, T.A. ve Williams, E.A. (1999). Leadership and Organizational Justice: Similarities and Differences across Cultures. *Journal of International Business Studies*, 30(4): 763-779.
- Podsakoff, P.M., MacKenzie, S.B., Moorman, R.H. ve Fetter, R. (1990). Transformational leader behaviors and their effects on followers' trust in leader, satisfaction, and organizational citizenship behaviors. *Leadership Quarterly* 1(2): 107- 142.
- Podsakoff, P.M., MacKenzie, S.B. ve Bommer, W.H. (1996). Transformational Leader Behaviors and Substitutes for Leadership as Determinants of Employee Satisfaction, Commitment, Trust, and Organizational Citizenship Behaviors. *Journal of Management* 22(2): 259-298.
- Sekaran, U. (1992). *Research Methods For Business*, Canada: John Wiley ve Sons, Inc.
- Shamir, B. ve Howell, J.M. (1999). Organizational and contextual influences on the emergence and effectiveness of charismatic leadership. *Leadership Quarterly* 10(2): 257-283.

- Smith, C. L. (2010), The Four Components Found In Innovative Organizations: An Investigation Of Malcolm Baldrige National Quality Award Winners Since 2000, Unpublished PhD Dissertation, Capella University.
- Wang, C. L. ve Ahmed, P. K. (2004). The Development and Validation of The Organizational Innovativeness Construct Using Confirmatory Factor Analysis. *European Journal of Innovation Managemen. Cilt: 7. Sayı: 4.*
- West, M.A. ve Farr, J.L.(1989). Innovation at work: Psychological perspectives. *Social Behavior, 4*, pp. 15-30.
- Yan, L. ve Yan, J. (2013). Leadership, organizational citizenship behavior, and innovation in small business: an empirical study. *Journal of Small Business & Entrepreneurship. Vol. 26*, pp. 183-199.
- Yuan, F. (2005). *Individual innovation in the workplace: the role of performance and image outcome expectations*. Texas A&M University

	MAKALE ADI	SAYFA
1	ÖN LİSANS DÜZEYİNDE TURİZM EĞİTİMİ ALAN ÖĞRENCİLERİN KIRSAL TURİZM ALGILARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA <i>Doç. Dr. Murat ÇUHADAR, İpek ÜNAL</i>	1-16
2	SAĞLIK SEKTÖRÜ ÇALIŞANLARINDA DÖNÜŞÜMCÜ LİDERLİĞİN YENİLİKÇİ DAVRANIŞA ETKİSİ ÖRGÜTSEL VATANDAŞLIK DAVRANIŞLARI' NIN BU ETKİDEKİ ARACILIK ROLÜ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA, MERSİN İLİ ÖRNEĞİ <i>Doç. Dr. Abdullah ÇALIŞKAN, Özgür Uğur ARIKAN</i>	17-38
3	METAL FİYATLARI İLE HİSSE SENEDİ FİYATLARI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN ANALİZİ: BORSA İSTANBUL'DA BİR UYGULAMA <i>Doç. Melek ACAR, Fatih GÜZEL, Prof. Dr. Ramazan AKTAŞ</i>	39-53
4	15 TEMMUZ DARBE GİRİŞİMİNİN BİST 30/100 ENDEKSLERİ ÜZERİNE ETKİSİNİN OLAY ÇALIŞMASI (EVENT STUDY) YÖNTEMİ İLE ANALİZİ <i>İzzet KAYA, Yrd. Doç. Dr. Meltem KESKİN KÖYLÜ, Burhan GÜNAY</i>	54-67
5	SURİYELİ VE DİĞER YABANCI ÖĞRENCİLERİN TÜRK EĞİTİM SİSTEMİNE ADAPTASYONU VE OKUL İÇİ İLETİŞİMLERİNE YÖNELİK BİR İNCELEME <i>Doç. Dr. İbrahim Sani Mert, Yrd. Doç. Dr. Bilal ÇIPLAK</i>	68-79
6	ÖRGÜTSEL ADALET- SİNİZM İLİŞKİSİNDE KİŞİ ÖRGÜT UYUMUNUN ROLÜ: EĞİTİM SEKTÖRÜNDE BİR ARAŞTIRMA <i>Fatma Özge ÖZGEN, Doç. Dr. Ömer TURUNÇ</i>	80-96
7	TÜRKİYE'NİN MUSUL POZİSYONUNUN ULUSLARARASI PERSPEKTİFLER AÇISINDAN İNCELENMESİ <i>Yrd. Doç. Dr. Murat KÖYLÜ</i>	97-122
8	TÜRKİYE'DE KAMU HARCAMALARININ FİNANSMANI VERGİLER İLE Mİ YOKSA BORÇLANMA İLE Mİ SAĞLANMAKTADIR? 2006-2016 DÖNEMİNE AİT BİR İNCELEME <i>İrem ERASA-Nagihan ÖZKANCA ANDIÇ</i>	123-149
	THE EFFECTS OF EMOTIONAL INTELLIGENCE AND LOCUS OF CONTROL ON JOB SATISFACTION AND LIFE SATISFACTION <i>Doç. Dr. Hakan TURGUT-Doç. Dr. İsmail TOKMAK- Yrd. Doç. Dr. M. Fikret ATEŞ</i>	150-170

Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi

IDEAS

ISSN: 2149-5823

Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi yılda 2 kez yayımlanan hakemli bir dergidir. Türkçe ve İngilizce dillerinde iktisat, işletme, uluslararası ilişkiler, siyaset bilimi ve kamu yönetimi, davranış bilimleri, maliye, ekonometri, çalışma ekonomisi ve endüstriyel ilişkiler, bankacılık ve finans, insan kaynakları yönetimi, yönetim bilişim sistemleri, sosyal hizmet, uluslararası ticaret ve lojistik, sağlık bilimleri yönetimi ve ilişkili alanlarda makaleler yayımlar. Dergide yayımlanan makalelerin dil, bilim, yasal ve etik sorumluluğu yazara aittir. Makaleler kaynak gösterilmeden kullanılamaz.

International Journal of Economics and Administrative Sciences is peer reviewed journal published twice a year. It publishes articles both in Turkish and English languages in the fields of economics, business administration, international relations, political science and public administration, behavioral sciences, finance, econometrics, labor economics and industrial relations, banking and finance, human resources management, management information systems, social services, international trade and logistics, health sciences management and related fields. The language, science, legal and ethical responsibility of the articles published in the journal belongs to the author. The published contents in the articles cannot be used without being cited.

Editörler / Editors in Chief

- Doç. Dr. Abdullah ÇALIŞKAN (Toros Üniversitesi)
- Doç. Dr. Ömer TURUNÇ (Süleyman Demirel Üniversitesi)

Yayın Kurulu / Editorial Board

- Prof. Dr. Abdülkadir VAROĞLU (Başkent Üniversitesi)
- Doç. Dr. Ömer TURUNÇ (Süleyman Demirel Üniversitesi)
- Doç. Dr. Abdullah ÇALIŞKAN (Toros Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. İrfan AKKOÇ (THK Üniversitesi)

Danışma Kurulu / Advisory Board

- Prof. Dr. Ali ÖZDEMİR (Dokuz Eylül Üniversitesi)
- Prof. Dr. Dilek ZAMANTILI NAYIR (Marmara Üniversitesi)
- Prof. Dr. Bekir GÖVDERE (Süleyman Demirel Üniversitesi)
- Prof. Dr. Ebru GÜNLÜ (Dokuz Eylül Üniversitesi)
- Prof. Dr. Haluk KORKMAZYÜREK (Toros Üniversitesi)
- Prof. Dr. İbrahim EROL (Celal Bayar Üniversitesi)
- Prof. Dr. Levent KÖSEKAHYAOĞLU (Süleyman Demirel Üniversitesi)
- Prof. Dr. Mustafa Kemal DEMİRCİ (Dumlupınar Üniversitesi)
- Prof. Dr. Mahmut PAKSOY (İstanbul Kültür Üniversitesi)
- Prof. Dr. Nejat BASIM (Başkent Üniversitesi)
- Prof. Dr. Pınar SÜRAL ÖZER (Dokuz Eylül Üniversitesi)
- Prof. Dr. Ozan BAHAR (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
- Prof. Dr. Selim Adem HATIRLI (Süleyman Demirel Üniversitesi)
- Prof. Dr. Süleyman TÜRKEK (Toros Üniversitesi)
- Prof. Dr. Uğur YOZGAT (Marmara Üniversitesi)
- Prof. Dr. Umut AVCI (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
- Prof. Dr. Ünsal SİĞRI (Başkent Üniversitesi)
- Doç. Dr. Ahmet ERKUŞ (Bahçeşehir Üniversitesi)
- Doç. Dr. Bekir GÖVDERE (Süleyman Demirel Üniversitesi)
- Doç. Dr. Cengiz DURAN (Dumlupınar Üniversitesi)
- Doç. Dr. Gülizar KURT GÜMÜŞ (Dokuz Eylül Üniversitesi)
- Doç. Dr. Hakan TURGUT (Başkent Üniversitesi)
- Doç. Dr. Haldun YALÇINKAYA (TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi)
- Doç. Dr. Harun ŞEŞEN (Lefke Avrupa Üniversitesi)
- Doç. Dr. Köksal HAZIR (Toros Üniversitesi)
- Doç. Dr. Mazlum ÇELİK (Hasan Kalyoncu Üniversitesi)
- Doç. Dr. Murat ÇUHADAR (Süleyman Demirel Üniversitesi)
- Doç. Dr. Sait GÜRBÜZ (Kara Harp Okulu)
- Doç. Dr. Yusuf GÜMÜŞ (Dokuz Eylül Üniversitesi)

Not: İsimler, akademik ünvan ve alfabetik sıra gözetilerek sıralanmıştır.

2016 yılı 2. sayıdan itibaren dergimiz uluslararası endekslerde taranmaktadır

Dergide yayınlanan yazılardaki görüşler ve bu konudaki sorumluluk yazarlarına aittir.

Yayınlanan eserlerde yer alan içerikler kaynak gösterilmeden kullanılamaz.

All the opinions written in articles are under responsibilities of the authors.

The published contents in the articles cannot be used without being cited.

Makalenin on-line kopyasına erişmek için / To reach the on-line copy of article: <http://dergipark.gov.tr/uiibd>

METAL FİYATLARI İLE HİSSE SENEDİ FİYATLARI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN ANALİZİ: BORSA İSTANBUL'DA BİR UYGULAMA¹

Melek ACAR*

Fatih GÜZEL**

Ramazan AKTAŞ***

ÖZET: Bu çalışmada metal fiyatlarının hisse senedi fiyatları üzerindeki etkisi ve ilişkisinin belirlenmesi hedeflenmiştir. Bu amaçla; altın, gümüş ve bakır metalleri ile Borsa İstanbul bünyesinde kote olan dört maden şirketinin hisse senedi fiyatlarının etkileşimi örnek olarak seçilmiştir. Çalışma veri seti Ocak 2005 – Ağustos 2016 dönemini kapsayan 140 adet aylık gözlem değerlerinden oluşmaktadır. Verilerin analizi için Granger nedensellik ve Johansen eşbütünlük testleri uygulanmıştır. Elde edilen bulgulara göre; hisse senedi fiyatları ile metal fiyatları arasında uzun dönem ilişkisinin olduğu görülmüştür. Ayrıca, gümüş, altın ve bakır fiyatlarının sırasıyla, İhlas, İpek, Koza ve Park hisse senedi fiyatlarının hem kısa hem de uzun dönem nedeni olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Sonuç olarak, elde edilen bulgular yatırımcıların bu şirketlere yatırım kararı alırken metal fiyatlarına ek olarak, diğer değişkenleri de dikkate almaları gerektiğini ortaya koymuştur.

Anahtar Kelimeler: Metal fiyatları, Madencilik hisse senetleri, Granger nedensellik analizi, Johansen eşbütünlük analizi.

Jel Sınıflandırması: C32, G19, L61

ANALYSIS OF THE RELATIONSHIP BETWEEN METAL PRICES: AN APPLICATION IN BORSA ISTANBUL

ABSTRACT: In this study, it was aimed to determine the effect and relation of metal prices on stock prices. For this purpose, gold, silver, copper and mining companies' stock values, which are listed in Borsa Istanbul, were chosen as the sample of the study. Data set of the study consists of 140 observations for per month from January 2005-August 2016. For the analysis of the data, causality and co-integrations tests were performed. According to findings; there is a long-term relationship between stock prices and metal prices. In addition, it was found that silver, gold and copper prices are both short and long term Granger causes of the stock prices of İhlas, İpek, Koza and Park. As a result, the findings show that investors should take into account not only the prices of these commodities but also other factors while making investment decision for the mining companies'shares.

Key Words: Metal prices, Mining shares, Granger Casualty analysis, Johansen co-integration analysis.

Jel Classification: C32, G19, L61

*Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, melekacar@yahoo.com

**Arş. Gör., Selçuk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, fatih_guzel1990@yahoo.com

***Prof. Dr., TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, raktas@etu.edu.tr

¹ Bu çalışma, 19-20 Eylül 2016 tarihleri arasında "63th International Conference on Accounting and Finance" konferansında sunulan "Testing of the Relationship Between Metal Prices and Stock Prices through Granger Causality Analysis: An Application in Borsa Istanbul" başlıklı bildiri metninin geliştirilmiş halidir.

1. GİRİŞ

Madencilik pek çok kolu olan ve yan sektörleri ile büyük ekonomik değere sahip bir sektördür. Ekonomik büyüklüğünün yanında, kullanıma sunulan emtialar, sağlanan fayda ve etkileri, madenciliği önemli bir araştırma konusu haline getirmektedir. Madencilik sektörü 20. yüzyılın sonlarından itibaren dünya kamuoyunu meşgul eden konuların başında gelen küresel tahrip ve bozulmanın dolaylı sorumlusu olarak görülmektedir. Bir konutun ihtiyaçlarını karşılamadan küresel ısınmaya kadar temel aktör konumunda olan maden sektörünün etki alanı muazzamdır.

Madencilik sektöründe kullanılan donanım ve fiziki yatırım için harcanan tutar oldukça yüksektir. Bunların yanında, ayrıca ihtiyaç duyulan sermaye faaliyet döngüsü de başa baş noktasını uzun döneme taşımaktadır. Bir başka ifade ile, yatırımın bağlı kalış süresi yılları kapsamaktadır. Bu nedenle vade sektöre ait önemli bir risk faktörüdür. Sektörün önemli risk faktörlerinden diğeri, faaliyet gösterdiği alan; yani emtialardır. Emtia fiyatlarında meydana gelen dalgalanmanın sektörde faaliyet gösteren şirketlerin değerini etkilediği gözlemlenmektedir.

Madencilik sektöründe faaliyet gösteren şirketler için çok çeşitli risk faktörleri olmasına karşın, literatürde emtiaların, girdi ve çıktı kalemlerini oluşturan madenlerin madencilik sektörünün gelişimi ve değeri üzerindeki etkisini araştıran çalışmalar daha fazla yer bulmuştur ve halen de konu üzerinde yapılan araştırmalar devam etmektedir. Bu çalışmanın konusu da benzer dinamiklerden oluşmaktadır. Türkiye’de en fazla bilinen ve kullanılan seçilmiş metal fiyatlarında yaşanan herhangi bir değişimin, bu sektörde faaliyet gösteren borsaya kote şirketlerin hisse değerleri üzerinde oluşturduğu etki, çalışmanın araştırma konusu olarak seçilmiştir.

Çalışmaya konu olan metaller altın, gümüş ve bakırdır. Borsa İstanbul bünyesinde kote olan ve ilgili dönem boyunca faaliyetlerine devam eden dört maden şirketi için ilgili metal fiyatlarındaki değişimin önemi araştırılmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde maden sektörünün Türkiye’deki durumu hakkında bilgi verilmekte, üçüncü bölümde ilgili literatür incelenmektedir. Dördüncü bölümde veri seti ve uygulanacak yöntem tanıtılmaktadır. Son bölümde ise çalışmadan elde edilen bulgular paylaşmakta ve sonuçlar değerlendirilmektedir.

2. TÜRKİYE’DE MADENCİLİK SEKTÖRÜ

Türkiye maden kaynakları bakımından oldukça zengindir. Toplam maden üretim değeriyle dünya genelinde 132 ülke arasından 28’inci, maden çeşitliliği açısından 10’uncu sırada bulunmaktadır (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2015, s. 26), (Ekonomi Bakanlığı, 2012, s. 1). Ancak, son yıllar incelendiğinde maden sektörünün Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla (GSYH) içindeki payı % 1 – 1,5 arasında değişmektedir (TÜİK, 2016). Madencilik ve madene dayalı sanayi birlikte düşünüldüğünde ise bu oran %12’yi bulmaktadır (TMMOB, 2011, s. 4). Dünyada 90 çeşit maden ve minarelin, üretim ve ticareti yapılmaktadır. 13’ünün ise ekonomik ölçekteki varlığı Türkiye’de saptanmamıştır. Ülkemizde 50 çeşit madende kısmen yeterli miktardadır. 27 maden ve mineralin bilinen rezerv ve kaliteleri ise ekonomik madencilik için yetersizdir (Ernst & Young, 2011, s. 10). 2015 yılında madencilik sektörünün GSYH içindeki payı 9,07 milyar \$, ihracat içindeki payı ise 3,90 milyar \$’dır (Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 2016), (İMMİB, 2016).

Ülkenin sanayileşme ve dolayısıyla kalkınması için temel hammadde konumunda olan madenlerin sağlanması görevini üstlenen madencilik sektörü genel ekonomiye verdiği bu katkı sebebiyle büyük önem taşımaktadır. Bir sektörün ekonomiye katkısı GSYH içindeki payı ile ölçülür. Gelişmiş ülkelerdeki % 4 oran ile karşılaştırıldığında maden sektörüne daha fazla önem verilmesi ve üretimin artırılması gerektiği açıktır (Ernst & Young, 2011, s. 11). Türkiye maden üretim ve ticaretinde küçük bir paya sahiptir. Gerekli teşvik ve kolaylıkların sağlanması gerekmektedir.

3. LİTERATÜR

Literatürde yabancı yazının yerli yazına göre daha fazla geliştiği dikkat çekmektedir. Ticarete konu olan miktar ve üretim düzeyleri her bir ülke için farklı madenleri ön plana çıkarmaktadır. Burada çok geniş bir yazının özeti sunulmaya çalışılacaktır. Genel olarak yazında öne çıkan ve atıf alan çalışmalara yer verilmeye özen gösterilmiştir.

Al-Mudhaf ve Goodwin (1993) 1970-78 dönemini kapsayan çalışmalarında, New York Stock Exchange (NYSE)'de işlem gören 29 petrol firmaya ait verileri inceleyerek, 1973 Petrol Krizinde yaşanan petrol fiyatlarındaki değişim ile hisse getirileri arasında pozitif ilişki olduğunu ortaya koymuşlardır. Faff ve Brailsford (1999) 1983-1996 yıllarını kapsayan çalışmalarında Avustralya'da 24 sektörün hisse getirileri ile petrol fiyatları arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Elde edilen bulgulara göre; petrol fiyatları ile petrol, gaz ve karma enerji sektörü arasında anlamlı ve pozitif ilişki saptanmıştır. Kâğıt, ulaşım ve taşıma sektörleri için ise, negatif ilişkinin olduğu belirlenmiştir.

Papapetrou (2001) multivariate vector autoregression (VAR) tekniğini kullanarak Yunanistan'da petrol fiyatlarındaki değişimin hisse senedi getirisi, sanayi üretimi, istihdam üzerindeki etkisini araştırmıştır. Çalışmada, petrol fiyatlarındaki artışın sanayi üretimi ve istihdam üzerinde negatif, hisse senedi getirisi üstünde ise pozitif etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. El-Sharif vd. (2005) çoklu faktör analizi yöntemini kullanarak 1989-2001 zaman aralığında İngiltere için ham petrol fiyatları ile petrol ve gaz firmalarının hisse getirileri arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Hisse senedi getirilerinin ham petrol fiyatlarındaki değişim, sermaye piyasaları ve döviz kuruna bağlı olduğu bulunmuş, ham petrol fiyatları ve hisse getirileri arasında pozitif ilişki olduğu belirlenmiştir.

Henriques ve Sadorsky (2008) VAR tekniğini kullanarak alternatif enerji ve teknoloji şirketleri için hisse fiyatları, petrol fiyatları ve faiz oranları arasındaki ilişkiyi test etmişlerdir. 3 Ocak 2001-30 Mayıs 2007 dönemini kapsayan 335 gözlem verisini analiz etmişlerdir. Granger nedensellik testi bulgularına göre; her bir faktörün alternatif enerji şirketlerinin hisse fiyatları üzerinde etkisi olduğu saptanmıştır. En büyük etkinin teknoloji şirketlerinin hisse senetlerindeki değişmeden kaynaklandığı gözlemlenmiştir.

Yusupov ve Duan (2010) alüminyum, alüminyum alaşım, bakır, nikel, çinko, kalaydan oluşan temel metal grubu ile ham petrol ve altın fiyatları arasındaki etkileşimi incelemiştir. Johansen eşbütünleşme ve Engle-Granger nedensellik testlerinin sonucunda her bir faktörün en az bir diğeriyle etkileşim içinde olduğu ancak, altın ve ham petrolün eşbütünleşme göstermediği saptanmıştır. Alüminyum ve özellikle bakırın diğer faktörler üzerinde daha büyük etkiye sahip olduğu belirlenmiştir.

Güler vd. (2010) yaptıkları çalışmada petrol fiyatındaki değişimin İstanbul Menkul Kıymetler Borsası (İMKB ya da bugünkü ismiyle BİST)'nda işlem gören enerji sektörü hisse senetleri üzerindeki etkisini incelemişlerdir. 10 Temmuz 2000-10 Ağustos 2009 zaman

aralığında enerji hisse fiyatları, elektrik endeksi ve petrol fiyat değişimlerinin eşbütünleşme ve Granger nedensellik testleri gerçekleştirilmiştir. Elde edilen bulgularda enerji hisseleri, elektrik endeksi ve enerji fiyatlarının benzer davranış gösterdiği ve brend petrol fiyatındaki değişimin İMKB elektrik endeksinin fiyat değişimlerinin bir nedeni olduğu saptanmıştır.

Luo ve Esqueda (2011) NYSE’de en büyük pazar büyüklüğüne sahip 17 enerji şirketi için hisse senedi ile ham petrol fiyatının eşbütünleşme ilişkisini 2000-2009 dönemi için araştırmıştır. Petrol fiyatı ile 15 hisse arasında doğrusal eşbütünleşme ilişkisi saptanmıştır. Sonuç olarak, hisselerin kısa dönem dinamikleri ve uzun dönem dengelerinin petrol fiyatlarına bağlı olduğu belirtilmiştir.

Nangolo ve Musingwini (2011) altın, gümüş ve bakır maden fiyatları ile dokuz maden endeksi ve dokuz maden firması arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmalarında korelasyon analizini kullanmışlardır. Maden spot, forward ve uzun dönem fiyatlarının hangisinin hisse değerlemede en büyük etkiye sahip olduğu belirlenmeye çalışılmıştır. Ocak 2004-Ekim 2010 dönemi için emtia fiyatları ve hisse fiyatları arasında doğrusal bir korelasyon olduğu tespit edilmiş ve hisse değerlemesi için spot fiyatların daha etkili olduğu saptanmıştır.

Mohanty vd. (2011) Körfez Arap Ülkelerini (Gulf Cooperative Council-GCC) örneklem evreni olarak seçtikleri çalışmalarında ham petrol fiyatlarının Arap ülkeleri borsa getirileri ve farklı endüstrilerini etkileme derecesini ölçmüşlerdir. 2005-2009 zaman aralığı için oluşturulan faktör modelinde literatür ile paralel sonuçlara ulaşmışlardır. Ham petrol fiyatları ile Bahreyn, Umman, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) ve Suudi Arabistan borsa getirileri arasında pozitif, Kuveyt ile negatif ilişki tespit edilmiştir. Bahreyn, Kuveyt, Umman ve Katar’dan incelenen 20 endüstri arasından 12’sinin petrol şoklarına karşı açık olduğu sonucuna da ulaşılmıştır.

Yıldırım vd. (2014a) uluslararası demir çelik fiyatları ile Borsa İstanbul (BİST)’da işlem gören metal sanayi şirketlerinin hisse senedi fiyatları arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Ocak 1999-Haziran 2012 döneminde faktörler arasında eşbütünleşme, hata düzeltme modelleri ve nedensellik analizleri yapılmıştır. Bağımsız değişken olarak inşaat demiri ve filmaşın, bağımlı değişken olarak Kardemir ve İzdemir hisse getirileri kullanılmıştır. Analiz sonuçlarına göre; eşbütünleşme testi sonucunda emtia fiyatları ile hisse fiyatları arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığı tespit edilmiş, inşaat demirinin pozitif ancak filmaşının hisse fiyatlarını negatif etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Avustralya borsasında faaliyet gösteren kömür şirketlerinin hisse getirilerini etkileyen değişkenlerin tespiti için Hasan ve Ratti (2014) 1999-2010 dönemini analiz etmişlerdir. Generalized least square (GLS) veri işleme tekniğiyle faktör modeli oluşturulmuş ve getiri volatilitésinin ölçülmesinde GARCH modeli kullanılmıştır. Analizler sonucunda, kömür ve petrol fiyatlarındaki değişimin hisse getirilerini önemli ölçüde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Kömür fiyatlarındaki % 1’lik değişimin kömür işletmelerinin getirilerini % 15-17 arasında, petrol fiyatlarındaki değişimin ise % 0.06-0.08 oranında arttırdığı bulunmuştur.

Yıldırım vd. (2014b) demir çelik mamul fiyatları ile bu mamulleri üreten şirketlerin hisse senetleri arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. 1999-2012 dönemini inceledikleri çalışmalarında eşbütünleşme, nedensellik ve hata düzeltme modelleri analiz için kullanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre mamul fiyatlarındaki yükselmenin uzun dönemde hisse senedi getirilerine olumlu yönde bir katkısı olduğu bulunmuştur. Granger nedensellik analizi sonucuna göre ise ilgili metal fiyatları ile hisse getirileri arasında karşılıklı veya tek yönlü bir nedensellik olmadığı sonucuna varılmıştır.

İncelenen çalışmalar göstermektedir ki, çalışma örnekleme ve zaman aralığı sonuçları önemli ölçüde değiştirebilmektedir. Bu yüzden bu çalışmada mümkün olduğunca geniş bir zaman aralığı kullanılarak çalışmanın derinlik kazanması sağlanmıştır. Ayrıca, nedensellik analizinin yanında eşbütünleşme analizi de yapılarak değişkenler arasındaki ilişkinin yönü ve durumu da analiz edilmiştir.

4. VERİ SETİ

Çalışma veri setini; altın, bakır, gümüş fiyatları ile Borsa İstanbul (BİST)'a kote, madencilik sektöründe faaliyet gösteren şirketlerin hisse senedi fiyatlarının tarihi verileri oluşturmaktadır. Çalışmada kullanılan veriler, Ocak 2005 – Ağustos 2016 dönemini kapsayan 140 adet aylık gözlem biriminden meydana gelmektedir. Altın, bakır ve gümüş madenleri tarih verileri “investing.com” adresinden, maden şirketlerinin tarihi verileri ise “isyatirim.com.tr” adresinden elde edilmiştir.

Madencilik sektörü içerisinde altı adet şirket faaliyet göstermektedir. İlgili şirketler: İhlas Madencilik A.Ş., İpek Doğal Enerji Kaynakları Araştırma ve Üretim A.Ş., Koza Altın İşletmeleri A.Ş., Koza Anadolu Metal Madencilik İşletmeleri A.Ş., Park Elektrik Üretim Madencilik Sanayi ve Ticaret A.Ş. ve Metal Gayrimenkul A.Ş.'den oluşmaktadır. Ancak, ilgili şirketlerden iki tanesi, Koza Anadolu Metal Madencilik İşletmeleri A.Ş. ve Metal Gayrimenkul A.Ş., belirtilen veri dönemi boyunca endeks içerisinde yer almadıkları için çalışmaya dahil edilmemiştir. Böylece, çalışmada yer alan ve hisse senedi fiyatları incelenen şirket sayısının dört adet olduğu tespit edilmiştir.

Şirket hisseleri ile etkileşimi araştırılan emtiaları temsil için altın, gümüş ve bakır metalleri seçilmiştir. Böylece, ilgili şirketlerin faaliyet konularını teşkil eden ve ayrıca ticareti yoğun olarak yapılan emtiaların çalışma bünyesine alınması sağlanmıştır.

Şirketler ve metallerin aynı değer birimi cinsinden ifade edilmesi için bütün veriler dolar bazlı olarak oluşturulmuştur. Dolar bazlı fiyatların hesaplanmasında aylık ortalama pariteler kullanılmıştır. Değişkenlerin türdeş olması, aynı türden anlam ifade etmesi amacıyla bütün faktörlerin logaritması alınarak nihai veri seti oluşturulmuştur.

5. YÖNTEM VE BULGULAR

Bu çalışmada metal fiyatlarının maden şirketlerinin hisse senedi fiyatları ile etkileşim içinde olup olmadığı araştırılmaktadır. Bu etkileşimin belirlenmesi amacı ile İhlas Maden, İpek Enerji, Park Elkt. Maden ve Koza Anadolu Metal hisse senetleri fiyatları (Y_t) ile bakır (CU_t), gümüş (AG_t) ve altın (AU_t) fiyatlarının ilişkisi analiz edilmiştir.

Engle ve Granger (1987) yaklaşımında tek bir eşbütünleşme ilişkisine bakılmaktadır. Seriler arasında birden fazla eşbütünleşme ilişkisi olması durumunda ise, Johansen (1988) ve Johansen ve Juselius (1990) tarafından eşbütünleşme ilişkisi vektörel olarak tanımlanmıştır. Johansen eşbütünleşme analizinin yapılabilmesi için denklem sistemindeki serilerin aynı dereceden durağan olması gerekmektedir. Tüm seriler birinci dereceden entegre $I(1)$ ve eşbütünleşme ilişkisi mevcut ise, nedensellik testini VECM (Vector Error Correction Model) ile yapmak gerekmektedir. Bu model yardımıyla, kısa dönem ve uzun dönem nedensellik sonuçları elde edilmektedir. Ayrıca, hata düzeltme katsayısı ile kısa dönemde meydana gelen şokların etkisinin kaç dönem sonra yok olacağı bilgisine de ulaşılmaktadır.

Eşbütünleşik serilerin Granger nedensellik analizinde, ilk olarak serilerin durağanlığı birim kök testleri ile kontrol edilmekte ve serilerin I(1) olması gerekmektedir. İkinci olarak, VAR modeli tahmin edilerek uygun gecikme sayısı, bilgi kriterlerine bağlı olarak belirlenebilmektedir. Bilgi kriterlerinin işaret ettiği gecikme sayısı dikkate alınarak VAR modeli tekrar tahmin edilmekte ve bu modelin istikrar koşulunu sağlayıp sağlamadığına, otokorelasyon ve değişen varyans sorunlarının olup olmadığına bakılmakta ve bu gibi problemlerin olması durumunda uygun gecikme sayısı bu problemlerin ortadan kalktığı model için tekrar belirlenmektedir. Daha sonra belirlenen uygun VAR modeli için eşbütünleşme testi sonucunda değişkenler arasında uzun dönem denge ilişkisi olup olmadığı test edilmekte ve nedensellik analizine VECM üzerinden devam edilmektedir. Son olarak kısa dönem ve uzun dönem nedenselliğe bakılmaktadır. Aşağıda ADF (1979) ve Phillips-Perron (1988) birim kök testi sonuçları verilmiştir.

Tablo 1: Birim Kök Testi Sonuçları

Değişken	I(0)				I(1)			
	ADF		PP		ADF		PP	
	Sabitli	Sabitli Trendli	Sabitli	Sabitli Trendli	Sabitli	Sabitli Trendli	Sabitli	Sabitli Trendli
lnİhlas	-1,56	-1,48	-1,40	-1,25	-9,48*	-9,47*	-9,48*	-9,47*
lnİpek	-1,79	-1,79	-1,77	-2,58	-9,66*	-9,82*	-9,65*	-9,82*
lnPark	-1,56	-2,29	-1,63	-2,35	-11,24*	-11,20*	-	-11,19*
lnKoza	-0,92	-2,91	-1,29	-2,68	-9,89*	-10,05*	-9,89*	-10,05*
lnAltın	-2,26	-1,46	-2,40	-1,28	-13,59*	-13,86*	-	-14,02*
lnGümüş	-2,23	-1,83	-2,21	-1,76	-12,27*	-12,35*	-	-12,37*
lnBakır	-	-2,61	-	-2,47	-8,81*	-8,94*	-8,81*	-8,92*

MacKinnon (1996) kritik değerleri (%1, %5, %10);

Sabit=-3.478, -2.882, -2.578

Sabit & Trend=-4.025, -3.443, -3.146

*, ** ve *** sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerini göstermektedir.

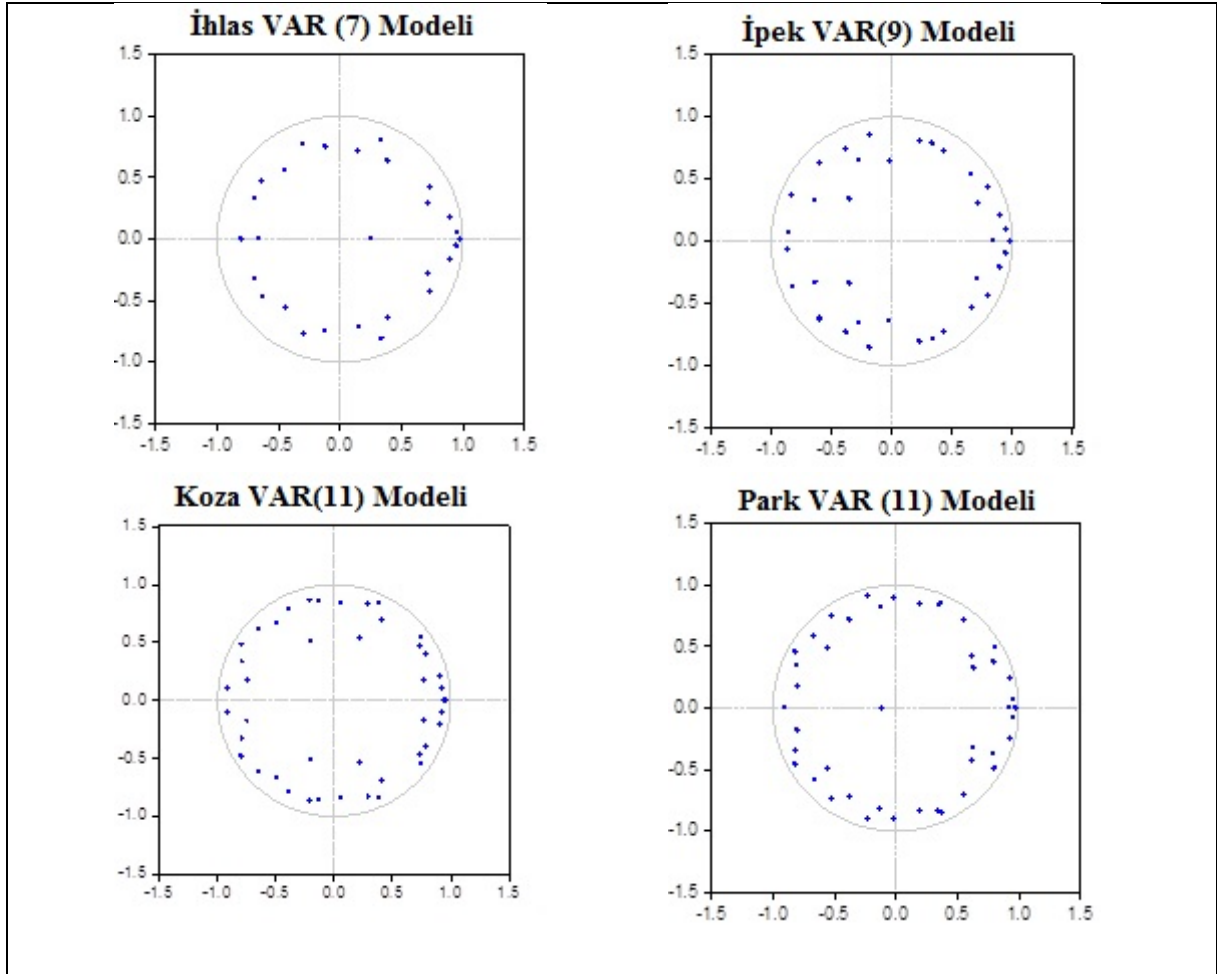
H_0 : Seri birim kök içermektedir. (Durağan değildir)

H_A : Seri birim kök içermez. (Durağandır)

Tablo 1’de serilerin düzey ve birinci farkı alınmış değerleri için hesaplanan t istatistikleri MacKinnon (1996) kritik değerleri ile karşılaştırılmıştır. ADF (1979) ve PP (1988) birim kök test sonuçlarına göre; serilerin hepsi için %5 anlamlılık düzeyinde boş hipotezin kabul edildiği, yani birim kök içerdiği görülmüştür. Sadece lnBakır serisine bakıldığında sabitli modelde %10 anlamlılık düzeyinde durağan [I(0)] olduğu görülmektedir. Serilerin durağan olmamasından kaynaklanan sorunları ortadan kaldırmak için tüm serilerin birinci farkları alınmış ve birim kök analizleri tekrar yapılmıştır. Serilerin hepsinin birinci farkı alındığında, durağan hale geldiği görülmektedir. Elde edilen bulgulara göre; tüm seriler I(1) olduğu görülmüş ve birinci dereceden tümleşik olduğuna işaret edilmiştir.

Eşbütünleşme olup olmadığı test edilmeden önce her bir model için VAR modeli tahmin edilip, uygun gecikme sayısı belirlenmiştir. Uygun gecikme sayısı AIC, SIC, HQ, LR ve FPE seçme kriterleri dikkate alınarak belirlenmeye çalışılmış, ancak bu gecikmeler için VAR modellerinin istikrar koşullarını ve ekonometrik varsayımları sağlayıp sağlamadığı kontrol edilmiştir. İhlas maden için VAR(7) modeli, İpek Enerji için VAR(9) modeli, Park Maden için VAR(11), Koza Anadolu Metal için VAR(11) modeli uygun model olarak tahmin edilmiştir.

Şekil 1'de VAR modellerine ait istikrar koşulu olan ters köklerin grafikleri gösterilmektedir. Tüm modellerdeki ters kökler birim çember içinde kaldıkları için, tahmin edilen VAR modelleri istikrarlıdır.

Şekil 1: AR Karakteristik Polinomların Ters Kökleri Grafikleri

Belirlenen VAR modellerin artıkları için temel varsayımların (sabit varyans ve hata terimlerinde otokorelasyon olmaması) sağlanıp sağlanmadığının belirlenmesi için yapılan test sonuçları Tablo 2 ve Tablo 3'te gösterilmektedir. Tablo 2'de yer alan değişen varyans testi sonuçları incelendiğinde; Koza ve Park modelleri için %1 anlamlılık düzeyinde "hata terimlerinin sabit varyansa sahip olduğu" boş hipotezi kabul edilmiş ve değişen varyans probleminin olmadığı görülmüştür. İhlas ve İpek modeli için ise %5 anlamlılık düzeyinde değişen varyans yoktur. Bu durumda boş hipotez kabul edilmiş ve modelin hata terimlerinin sabit varyanslı olduğu kabul edilmiştir. Hata terimlerinde otokorelasyon var olup olmadığının belirlenmesi için Breusch Godfrey otokorelasyon testi uygulanmıştır. %5 anlamlılık düzeyinde "otokorelasyon yoktur" boş hipotezi kabul edilmiş ve tüm modellerin hata terimlerinde 12'inci gecikmeye kadar otokorelasyon probleminin olmadığı tespit edilmiştir.

Tablo 2: White Değişen Varyans Testi Sonuçları

χ^2	Prob
----------	------

İhlas	604.63***	0.094
İpek	776.19***	0.072
Koza	889.38	0.406
Park	905.51	0.268

Tablo 3: Otokorelasyon Testi Sonuçları

Lags	İhlas		İpek		Koza		Park	
	LM-Stat	Prob	LM-Stat	Prob	LM-Stat	Prob	LM-Stat	Prob
1	12.91408	0.6790	16.15680	0.4421	6.831879	0.9764	8.260588	0.9407
2	12.92674	0.6781	16.80147	0.3986	14.12059	0.5897	15.40978	0.4949
3	9.206803	0.9047	15.27907	0.5043	15.14347	0.5142	8.372372	0.9370
4	13.42724	0.6413	10.96417	0.8117	8.619839	0.9282	14.39455	0.5693
5	9.451234	0.8937	14.68649	0.5477	10.95742	0.8121	22.43571	0.1297
6	11.09304	0.8037	10.31939	0.8494	10.00260	0.8665	10.15181	0.8586
7	14.74138	0.5437	7.566907	0.9607	6.824366	0.9765	16.53633	0.4162
8	19.36445	0.2502	15.85185	0.4633	16.99024	0.3862	13.90972	0.6054
9	11.80363	0.7574	11.37589	0.7857	15.66554	0.4765	11.57037	0.7730
10	11.44232	0.7814	11.33244	0.7885	10.05864	0.8635	13.14222	0.6623
11	14.61887	0.5527	16.67401	0.4070	16.64416	0.4090	13.89668	0.6064
12	24.62124	0.0768	13.75471	0.6170	12.07084	0.7391	13.31786	0.6494

Her bir model için istikrar koşulunu ve temel ekonometrik varsayımları sağlayan VAR(p) modelleri belirlenmiş ve eşbütünleşme ilişkisinin olup olmadığını sınamak için eşbütünleşme analizine geçilmiştir. Değişkenler arasında uzun dönemde karşılıklı bir ilişkinin olup olmadığı Johansen (1988) eşbütünleşme testi ile araştırılmıştır.

Johansen eşbütünleşme testi yapılırken dikkat edilmesi gereken hususlardan en önemlisi, en uygun model formuna karar verilmesidir. İpek şirketi için en uygun model olarak “uzun dönem modelinde (CE) sabit terim var trend yok; kısa dönem modelinde (VAR) sabit terim var trend yok” diye ifade edilen Model 3 belirlenmiştir. İhlas, Koza ve Park şirketleri için ise, “uzun dönem modelinde (CE) hem sabit terim hem de trend var; kısa dönem modelinde (VAR) sabit terim var trend yok” biçimindeki Model 4’ün en uygun model olduğu sonucuna varılmıştır. Tablo 4’de ise Johansen eşbütünleşme testi sonuçlarına yer verilmiştir. Bu testte ilk olarak, $H_0: r = 0$ yokluk hipotezi $H_A: r \leq 1$ alternatif hipotezine karşı test edilmekte ve yokluk hipotezi reddedildiği durumda bir alt satırda geçilerek; $H_0: r = 1$ yokluk hipotezi, $H_A: r \leq 2$ hipotezine karşı test edildiğinde yine reddedilme durumu olursa bir alt satıra geçilmektedir. Üçüncü satırdaki hipotezler ise, $H_0: r = 2$ yokluk hipotezi ve $H_A: r \leq 3$ şeklinde olmaktadır. Sonuç olarak, değişken sayısı kadar hipotez test edilmektedir. Reddedilen hipotez sayısı kadar eşbütünleştirici denklem söz konusu olacaktır.

Tablo 4'teki Johansen eşbütünlük sonuçları incelendiğinde, İhlas modelinde iz istatistiğine göre %5 anlamlılık düzeyinde seriler arasında bir adet eşbütünlük denklemi olduğu görülmektedir. İpek modelinde iz istatistiğine göre %10 anlamlılık düzeyinde seriler arasında bir adet eşbütünlük denklemi olduğu görülmektedir. Koza ve Park modellerinde ise hem iz istatistiğine hem de maksimum öz değer istatistiğine göre %5 anlamlılık düzeyinde seriler arasında en az bir adet eşbütünlük vektör bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Seriler arasında birden fazla eşbütünlük vektör olduğu için boş hipotezler reddedilmiştir.

Tablo 4: Johansen Eşbütünlük Testi Sonuçları

H ₀	Özdeğer	İz İstatistiği	Olasılık	En Yüksek Özdeğer İstatistiği	Olasılık
İnhlas lnGümüş lnAltın lnBakır					
r=0	0.191161	67.13295**	0.0259	28.21664	0.1393
r=1	0.152953	38.91631	0.1187	22.07785	0.1448
r=2	0.068528	16.83846	0.4271	9.441510	0.6784
r=3	0.054098	7.396952	0.3049	7.396952	0.3049
İnipek lnGümüş lnAltın lnBakır					
r=0	0.172319	44.58398***	0.0983	24.77569	0.1098
r=1	0.085356	19.80830	0.4359	11.68781	0.5787
r=2	0.042636	8.120491	0.4526	5.707850	0.6510
r=3	0.018249	2.412642	0.1204	2.412642	0.1204
lnKoza lnGümüş lnAltın lnBakır					
r=0	0.266127	66.01349**	0.0327	39.91517*	0.0046
r=1	0.111025	26.09833	0.7320	15.18158	0.6181
r=2	0.050845	10.91674	0.8799	6.731589	0.9181
r=3	0.031922	4.185155	0.7152	4.185155	0.7152
lnPark lnGümüş lnAltın lnBakır					
r=0	0.242088	73.00905*	0.0070	35.75720**	0.0171
r=1	0.165045	37.25185	0.1642	23.26865	0.1049
r=2	0.070327	13.98320	0.6590	9.407021	0.6820
r=3	0.034852	4.576180	0.6579	4.576180	0.6579

*, ** ve *** sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerini göstermektedir.

Değişkenler arasında uzun dönem eşbütünlük ilişkisi bulunduğu sonucuna dayanarak, kısa ve uzun dönem nedenselliklere bakılmak üzere VECM tahminlerine geçilmiştir.

Tablo 5: VECM Tahmin Sonuçları (İhlas ve İpek)

Uzun Dönem Tahmin Sonuçları				
	Katsayı(lnİhlas)	<i>t</i> istatistiği	Katsayı(lnİpek)	<i>t</i> istatistiği
lnGümüş (-1)	3.061	-1.769	0.892	-1.207
lnAltın (-1)	0.566	-0.275	-2.079	3.244
lnBakır (-1)	-2.165	1.769	3.308	-5.343
trend	-0.018	1.843	-	-

Tablo 5'te yer alan katsayı değerleri incelendiğinde uzun dönemde gümüş ve bakır fiyatlarının İhlas şirketi hissesi üzerindeki etkisinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu

görülmektedir. İhlas şirketi hissesi üzerinde gümüş fiyatlarının pozitif, ancak bakır fiyatlarının negatif yönde etkisi olduğu dikkati çekmektedir. İpek şirketi hisse senedi için ise, uzun dönemde altın ve bakır fiyatlarının etkisinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu ve bu etkinin altın fiyatları için negatif, bakır fiyatları için ise pozitif olduğu göze çarpmaktadır. İhlas ve İpek şirketleri hisse senetleri için kısa dönem katsayı tahminleri istatistiksel olarak anlamsız bulunmuştur.

Tablo 6: VECM Tahmin Sonuçları (Koza ve Park)

Uzun Dönem Tahmin Sonuçları				
	Katsayı(lnKoza)	<i>t istatistiği</i>	Katsayı(lnPark)	<i>t istatistiği</i>
lnGümüş (-1)	0.287	-0.377	3.741	4.82
lnAltın (-1)	-0.539	0.617	-4.820	5.565
lnBakır (-1)	1.926	-3.532	-0.594	1.056
trend	-0.018	5.19	0.002	-0.467

Tablo 6'da yer alan uzun dönem katsayı değerlerine bakıldığında; sadece bakır fiyatlarının Koza şirketi hisse senetleri üzerindeki etkisi istatistiksel olarak anlamlı bulunmuş ve bu etkinin pozitif yönde olduğu görülmüştür. Park şirketi hisse senetlerinin uzun dönem katsayıları için ise, altın ve gümüş fiyatlarının etkisinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu ve altın fiyatları artışının şirket hisselerini negatif olarak etkilediği ancak bakır fiyatları artışının bu şirket hisse senetleri üzerinde pozitif yönde etki yarattığı saptanmıştır. Koza ve Park şirketleri hisse senetleri için kısa dönem katsayı tahminleri istatistiksel olarak anlamsız bulunmuştur.

En iyi VECM modeline karar verildikten sonra, her bir değişken için zayıf dışsallık testine bakılması gerekmektedir. H_0 : Değişken zayıf dışsaldır hipotezi lnihlas, lnipek, lnkoza ve lnPark değişkenleri için reddedilmiştir. Yani, değişkenlerin kısa dönem davranışları modellenilebilir, ayrıca seriler arasında uzun dönemli nedensellik ilişkisinin olduğu söylenebilmektedir.

Modelin iyi ve açıklanabilir olması için önem arz eden ECM katsayısı -1 ile 0 arasında değer almalı ve istatistiksel olarak anlamlı olmalıdır. Tablo 5 ve Tablo 6 incelendiğinde, her bir model için ECM katsayısı anlamlı olduğundan lnGümüş, lnAltın ve lnBakır değişkenlerinin sırasıyla lnihlas, lnipek, lnkoza ve lnPark değişkenlerinin uzun dönem nedeni olduğu söylenebilmektedir. lnihlas ve lnipek modelleri için ECM katsayıları sırasıyla -0.137 ve -0.15 olarak bulunmuştur. Bu katsayılara göre her iki model için kısa dönemde meydana gelen şokların yaklaşık 7 dönem sonra etkisini kaybedeceği ve uzun dönem dengesine ulaşacağı yorumu çıkartılabilir. Tablo 6'dan lnkoza modeli için ECM katsayısının -0.354 olduğu görülmektedir. Buradan kısa dönemde meydana gelen şokların yaklaşık 3 dönem sonra etkisini kaybedeceği ve uzun dönem dengesine ulaşacağı sonucuna ulaşılabilir. Son olarak lnPark modeli için ECM katsayısının -0.181 olduğu ve kısa dönemde meydana gelen şokların yaklaşık 5-6 dönem sonra etkisini kaybedip ve uzun dönem dengesine ulaşacağı söylenebilir.

Dışsallık testlerine ve ECM katsayılarına bakılarak seriler arasında uzun dönemli nedensellik ilişkisinin olup olmadığına karar verilebilmektedir. Seriler arasındaki kısa dönemli nedensellik ilişkileri de araştırılabilir. Aşağıda kısa dönem nedensellik analizi sonuçları verilmiştir.

Tablo 7: Uzun ve Kısa Dönem Nedensellik Analizi Sonuçları

Denklem	Kısa Dönem (Ki-kare istatistiği)	Uzun Dönem (ECM katsayısı için t-ist)
$f(\ln İhlas \ln Gümüş, \ln Altın, \ln Bakır)$	32.632**	-4.94*
$f(\ln İpek \ln Gümüş, \ln Altın, \ln Bakır)$	36.227***	-2.33*
$f(\ln Koza \ln Gümüş, \ln Altın, \ln Bakır)$	68.376*	-5.53*
$f(\ln Park \ln Gümüş, \ln Altın, \ln Bakır)$	49.219**	-3.03*

*, ** ve *** sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerini göstermektedir.

Tablo 7'den görüldüğü gibi; gümüş, altın ve bakır fiyatları bütün şirketlerin hem kısa hem de uzun dönem nedenidir.

6. SONUÇ

Sanayi üretiminde temel girdi olan enerji ve hammadde ihtiyacını karşılayan madencilik sektörü, her bir ülkenin ekonomisinde farklı gelişim düzeyinde olsa da önemli sektörlerden birisidir. Ülkelerin sahip olduğu yeraltı ve yerüstü kaynaklara göre maden ve sanayi şirketlerinin de faaliyet alanı çeşitlenmektedir.

Bu çalışmada, Ocak 2005 - Ağustos 2016 itibarıyla altın, bakır ve gümüş fiyatlarındaki değişimin Türkiye'de madencilik sektöründe faaliyet gösteren şirketlerin hisse senedi fiyatları üzerindeki etkileri nedensellik ve eşbütünleşme testleri ile analiz edilmiştir. Analizler sonucunda; değişkenler arasında uzun dönem eşbütünleşme ilişkisi bulgusuna ulaşılmıştır. Uzun dönemde gümüş ve bakır fiyatlarındaki değişimin İhlas şirketi hisseleri üzerinde istatistiksel olarak anlamlı etkisi olduğu ve bu etkinin gümüş fiyatları için pozitif, ancak bakır fiyatları için negatif yönde olduğu görülmüştür. İpek şirketi hisse senetleri için ise, uzun dönemde altın fiyatlarının etkisinin negatif, bakır fiyatlarının etkisinin ise pozitif olduğu gözlenmiştir. İhlas ve İpek şirketleri hisse senetleri için kısa dönem katsayı tahminleri istatistiksel olarak anlamsız bulunmuştur.

Bakır fiyatlarının Koza şirketi hisseleri üzerindeki etkileri istatistiksel olarak anlamlı ve pozitifdir. Park şirketinin uzun dönem katsayıları için ise, altın ve gümüş fiyatlarının etkisinin istatistiksel olarak anlamlı ve altın fiyatlarının artışının şirket hisselerini negatif olarak etkilediği, ancak bakır fiyatlarının artışının şirket hisseleri üzerinde pozitif etkiler meydana getirdiği sonucu çıkartılmıştır. Koza ve Park şirketleri hisseleri için kısa dönem katsayı tahminleri istatistiksel olarak anlamsız bulunmuştur. Ayrıca, gümüş, altın ve bakır fiyatlarının sırasıyla, İhlas, İpek, Koza ve Park hisse senedi fiyatlarının hem kısa hem de uzun dönem Granger nedeni olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Elde edilen bu sonuçlar genel literatür ile benzerlik göstermektedir. Altın fiyatlarının negatif etkisi açıkça göze çarpmaktadır. Diğer metallerin etkisi genellikle literatür ile paralel ve pozitifdir.

Metallerde meydana gelecek şoklardan ise, en kısa dönemde kurtulacak olan Koza ve akabinde Park şirketi gelmektedir. Kısa dönemli yaşanacak bir şokta denge durumuna dönmesi görece uzun sürecek şirketler ise, İhlas ve İpek şirketleridir.

Çalışmanın en önemli sınırlılığı; Türkiye'de özellikle gelişmiş ülkelerle karşılaştırıldığında, maden sektörünün etkili bir büyüklüğe ulaşmamış ve ekonomiye yeteri kadar katkı sağlayamamış olmasıdır. Ülkemizde dünya piyasasında göze çarpan belirli bir maden cinsine ilişkin faaliyet bulunmamaktadır. Ayrıca, üretim ve ticaretin büyük bir bölümünün gerçekleştirildiği özel bir maden grubu da yoktur. Dolayısıyla değişken seçiminde özellikle bir seçim sınıflandırması yapmak oldukça güç bir süreçtir.

Çalışmayı daha ileriye taşıyabilmek için, ilgili literatürde oldukça sık kullanılan petrol fiyatları gibi üretim ve ekonominin genel seyrine etki eden emtialar da veri setine dâhil edilebilir. İlgili değişkenler arasındaki ilişkilerin farklı ülkelere yönelik karşılaştırılması başka bir çalışma konusu olabilir. Ayrıca kullanılacak analizlerin çeşitlendirilmesi de bulguların derinleşmesini sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Al-Mudhaf, A., & Goodwin, T. (1993). Oil Shocks and Oil Stocks: Evidence From the 1970s. *Applied Economics*, 25(2), 181-190.
- Dickey, D., & Fuller, W. (1979). Distribution of the estimators for autoregressive time series with a unit root. *Journal of the American Statistical Association*, 74(366), 427-431.
- Ekonomi Bakanlığı. (2012). Madencilik Sektörü. EKONOMİ Bakanlığı: http://www.ekonomi.gov.tr/portal/content/conn/UCM/uuid/dDocName:EK-051184;jsessionid=ctWweJ7Y6_r0tf5kCxYV1qCtz79mfQJseZ4EMLshuXckHpTPekW!-460925342 (Erişim Tarihi: 20.05.2016)
- El-Sharif, I., Brown, D., Burton, B., Nixon, B., & Russell, A. (2005). Evidence on the Nature and Extent of the Relationship Between Oil Prices and Equity Values in the UK. *Energy Economics*, 27(6), 819-830.
- Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı. (2016). Madencilik Sektörü: GSYH'nın Yıllara Göre Dağılımı. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı: Maden İşleri Genel Müdürlüğü: http://www.migem.gov.tr/istatistikler/istatistik-dok/GSYH_YILLARA_GORE_DAGILIMI.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=1106c96f-5938-431e-afc2-de2fee11a7e4 (Erişim Tarihi: 20.05.2016)
- Engle, R., & Granger, C. (1987). Cointegration and Error Correction: Representation, Estimation and Testing. *Econometrica*, 55(2), 251-276.
- Ernst & Young. (2011). Dünyada ve Türkiyede Madencilik Sektörü. http://www.fenimining.com/upload/dosyalar/m_rapor_1347711063.pdf (Erişim Tarihi: 20.05.2016)
- Faff, R., & Brailsford, T. (1999). Oil Price Risk and the Australian Stock Market. *Journal of Energy Finance and Development*, 4(1), 69-87.
- Güler, S., Tunç, R., & Orçun, Ç. (2010). Petrol Fiyat Riski ve Hisse Senedi Fiyatları Arasındaki İlişkinin Belirlenmesi: Türkiye'de Enerji Sektörü Üzerinde Bir Uygulama. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 24(4), 297-315.
- Hasan, M., & Ratti, R. (2014). Australian Coal Company Risk Factors: Coal and Oil Prices. *The International Journal of Business and Finance Research*, 8(1), 57-67.
- Henriques, I., & Sadorky, P. (2008). Oil Prices and the Stock Prices of Alternative Energy Companies. *Energy Economics*, 30(3), 998-1010.
- İMMİB. (2016). Mal Grubu Bazında Maden İhracat İstatistikleri. İstanbul Maden ve Metaller İhracatçı Birlikleri Genel Sekreterliği: www.imib.org.tr/wp-content/uploads/2016/01/MAD_TG_KUM.xls (Erişim Tarihi: 20.05.2016).
- Johansen, S. (1988). Statistical analysis of cointegration vectors. *Journal of Economic Dynamics and Control*, 12(2-3), 231-254.
- Johansen, S., & Juselius, K. (1990). Maximum Likelihood Estimation and Inference on Cointegration: with Application to the Demand for Money. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 52(2), 169-210.

- Luo, Y., & Esqueda, O. (2011). Cointegration and Priority Relationships Between Energy Stocks and Oil Prices. *The Journal of Current Research in Global Business*, 14(21), 22-32.
- MacKinnon, J. (1996). Numerical Distribution Functions for Unit Root and Cointegration Tests. *Journal of Applied Econometrics*, 11(6), 601-618.
- Mohanty, S., Nandha, M., Turkistani, A., & Alaitani, M. (2011). Oil Price Movements and Stock Market Returns: Evidence from Gulf Cooperation Council (GCC) Countries. *Global Finance Journal*, 22(1), 42-55.
- Nangolo, C., & Musingwini, C. (2011). Empirical Correlation of Mineral Commodity Prices with Exchange-Traded Mining Stock Prices. *The Journal of The Southern African Institute of Mining and Metallurgy*(7), 459-468.
- Papapetrou, E. (2001). Oil Price Shocks, Stock Market, Economic Activity and Employment in Greece. *Energy Economics*, 23(5), 511-532.
- Phillips, P., & Perron, P. (1988). Testing for a Unit Root in Time Series Regression. *Biometrika*, 75(2), 335-346.
- T.C. Kalkınma Bakanlığı. (2015). Madencilik Politikaları: Özel İhtisas Komisyonu Raporu. <http://www.kalkinma.gov.tr> (Erişim Tarihi: 20.05.2016).
- TMMOB. (2011, Mart). Madencilik Sektörü ve Politikaları Raporu. Türkiye Maden Mühendisleri Odası: <http://www.maden.org.tr/> (Erişim Tarihi: 20.05.2016).
- TÜİK. (2016). Türkiye İstatistik Kurumu. İktisadi Faaliyet Kollarına Göre Cari Fiyatlarla Gayrisafi Yurtiçi Hasıla: http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1105 (Erişim Tarihi: 20.05.2016).
- Yıldırım, M., Belen, M., & Kütük, Y. (2014a). Küresel Emtia Fiyatları ile Hisse Senedi Getirileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Kardemir ve İzdemir Üzerinde Bir Uygulama. *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 5(10), 107-138.
- Yıldırım, M., Belen, M., & Kütük, Y. (2014b). Mamul Fiyatları ile Hisse Senetleri Getirileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Erdemir Üzerine Bir Uygulama. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(2), 143-163.
- Yusupov, G., & Duan, W. (2010). Long Run Relationships between Base Metals, Gold and Oil. Lund University. Lund University.

	MAKALE ADI	SAYFA
1	ÖN LİSANS DÜZEYİNDE TURİZM EĞİTİMİ ALAN ÖĞRENCİLERİN KIRSAL TURİZM ALGILARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA <i>Doç. Dr. Murat ÇUHADAR, İpek ÜNAL</i>	1-16
2	SAĞLIK SEKTÖRÜ ÇALIŞANLARINDA DÖNÜŞÜMCÜ LİDERLİĞİN YENİLİKÇİ DAVRANIŞA ETKİSİ ÖRGÜTSEL VATANDAŞLIK DAVRANIŞLARI' NIN BU ETKİDEKİ ARACILIK ROLÜ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA, MERSİN İLİ ÖRNEĞİ <i>Doç. Dr. Abdullah ÇALIŞKAN, Özgür Uğur ARIKAN</i>	17-38
3	METAL FİYATLARI İLE HİSSE SENEDİ FİYATLARI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN ANALİZİ: BORSA İSTANBUL'DA BİR UYGULAMA <i>Doç. Melek ACAR, Fatih GÜZEL, Prof. Dr. Ramazan AKTAŞ</i>	39-53
4	15 TEMMUZ DARBE GİRİŞİMİNİN BİST 30/100 ENDEKSLERİ ÜZERİNE ETKİSİNİN OLAY ÇALIŞMASI (EVENT STUDY) YÖNTEMİ İLE ANALİZİ <i>İzzet KAYA, Yrd. Doç. Dr. Meltem KESKİN KÖYLÜ, Burhan GÜNAY</i>	54-67
5	SURİYELİ VE DİĞER YABANCI ÖĞRENCİLERİN TÜRK EĞİTİM SİSTEMİNE ADAPTASYONU VE OKUL İÇİ İLETİŞİMLERİNE YÖNELİK BİR İNCELEME <i>Doç. Dr. İbrahim Sani Mert, Yrd. Doç. Dr. Bilal ÇIPLAK</i>	68-79
6	ÖRGÜTSEL ADALET- SİNİZM İLİŞKİSİNDE KİŞİ ÖRGÜT UYUMUNUN ROLÜ: EĞİTİM SEKTÖRÜNDE BİR ARAŞTIRMA <i>Fatma Özge ÖZGEN, Doç. Dr. Ömer TURUNÇ</i>	80-96
7	TÜRKİYE'NİN MUSUL POZİSYONUNUN ULUSLARARASI PERSPEKTİFLER AÇISINDAN İNCELENMESİ <i>Yrd. Doç. Dr. Murat KÖYLÜ</i>	97-122
8	TÜRKİYE'DE KAMU HARCAMALARININ FİNANSMANI VERGİLER İLE Mİ YOKSA BORÇLANMA İLE Mİ SAĞLANMAKTADIR? 2006-2016 DÖNEMİNE AİT BİR İNCELEME <i>İrem ERASA-Nagihan ÖZKANCA ANDIÇ</i>	123-149
	THE EFFECTS OF EMOTIONAL INTELLIGENCE AND LOCUS OF CONTROL ON JOB SATISFACTION AND LIFE SATISFACTION <i>Doç. Dr. Hakan TURGUT-Doç. Dr. İsmail TOKMAK- Yrd. Doç. Dr. M. Fikret ATEŞ</i>	150-170

Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi

IDEAS

ISSN: 2149-5823

Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi yılda 2 kez yayımlanan hakemli bir dergidir. Türkçe ve İngilizce dillerinde iktisat, işletme, uluslararası ilişkiler, siyaset bilimi ve kamu yönetimi, davranış bilimleri, maliye, ekonometri, çalışma ekonomisi ve endüstriyel ilişkiler, bankacılık ve finans, insan kaynakları yönetimi, yönetim bilişim sistemleri, sosyal hizmet, uluslararası ticaret ve lojistik, sağlık bilimleri yönetimi ve ilişkili alanlarda makaleler yayımlar. Dergide yayımlanan makalelerin dil, bilim, yasal ve etik sorumluluğu yazara aittir. Makaleler kaynak gösterilmeden kullanılamaz.

International Journal of Economics and Administrative Sciences is peer reviewed journal published twice a year. It publishes articles both in Turkish and English languages in the fields of economics, business administration, international relations, political science and public administration, behavioral sciences, finance, econometrics, labor economics and industrial relations, banking and finance, human resources management, management information systems, social services, international trade and logistics, health sciences management and related fields. The language, science, legal and ethical responsibility of the articles published in the journal belongs to the author. The published contents in the articles cannot be used without being cited.

Editörler / Editors in Chief

- Doç. Dr. Abdullah ÇALIŞKAN (Toros Üniversitesi)
- Doç. Dr. Ömer TURUNÇ (Süleyman Demirel Üniversitesi)

Yayın Kurulu / Editorial Board

- Prof. Dr. Abdülkadir VAROĞLU (Başkent Üniversitesi)
- Doç. Dr. Ömer TURUNÇ (Süleyman Demirel Üniversitesi)
- Doç. Dr. Abdullah ÇALIŞKAN (Toros Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. İrfan AKKOÇ (THK Üniversitesi)

Danışma Kurulu / Advisory Board

- Prof. Dr. Ali ÖZDEMİR (Dokuz Eylül Üniversitesi)
- Prof. Dr. Dilek ZAMANTILI NAYIR (Marmara Üniversitesi)
- Prof. Dr. Bekir GÖVDERE (Süleyman Demirel Üniversitesi)
- Prof. Dr. Ebru GÜNLÜ (Dokuz Eylül Üniversitesi)
- Prof. Dr. Haluk KORKMAZYÜREK (Toros Üniversitesi)
- Prof. Dr. İbrahim EROL (Celal Bayar Üniversitesi)
- Prof. Dr. Levent KÖSEKAHYAOĞLU (Süleyman Demirel Üniversitesi)
- Prof. Dr. Mustafa Kemal DEMİRCİ (Dumlupınar Üniversitesi)
- Prof. Dr. Mahmut PAKSOY (İstanbul Kültür Üniversitesi)
- Prof. Dr. Nejat BASIM (Başkent Üniversitesi)
- Prof. Dr. Pınar SÜRAL ÖZER (Dokuz Eylül Üniversitesi)
- Prof. Dr. Ozan BAHAR (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
- Prof. Dr. Selim Adem HATIRLI (Süleyman Demirel Üniversitesi)
- Prof. Dr. Süleyman TÜRKEK (Toros Üniversitesi)
- Prof. Dr. Uğur YOZGAT (Marmara Üniversitesi)
- Prof. Dr. Umut AVCI (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
- Prof. Dr. Ünsal SİĞRI (Başkent Üniversitesi)
- Doç. Dr. Ahmet ERKUŞ (Bahçeşehir Üniversitesi)
- Doç. Dr. Bekir GÖVDERE (Süleyman Demirel Üniversitesi)
- Doç. Dr. Cengiz DURAN (Dumlupınar Üniversitesi)
- Doç. Dr. Gülüzar KURT GÜMÜŞ (Dokuz Eylül Üniversitesi)
- Doç. Dr. Hakan TURGUT (Başkent Üniversitesi)
- Doç. Dr. Haldun YALÇINKAYA (TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi)
- Doç. Dr. Harun ŞEŞEN (Lefke Avrupa Üniversitesi)
- Doç. Dr. Köksal HAZIR (Toros Üniversitesi)
- Doç. Dr. Mazlum ÇELİK (Hasan Kalyoncu Üniversitesi)
- Doç. Dr. Murat ÇUHADAR (Süleyman Demirel Üniversitesi)
- Doç. Dr. Sait GÜRBÜZ (Kara Harp Okulu)
- Doç. Dr. Yusuf GÜMÜŞ (Dokuz Eylül Üniversitesi)

Not: İsimler, akademik ünvan ve alfabetik sıra gözetilerek sıralanmıştır.

2016 yılı 2. sayıdan itibaren dergimiz uluslararası endekslerde taranmaktadır

Dergide yayınlanan yazılardaki görüşler ve bu konudaki sorumluluk yazarlarına aittir.

Yayınlanan eserlerde yer alan içerikler kaynak gösterilmeden kullanılamaz.

All the opinions written in articles are under responsibilities of the authors.

The published contents in the articles cannot be used without being cited.

Makalenin on-line kopyasına erişmek için / To reach the on-line copy of article: <http://dergipark.gov.tr/uiibd>

15 TEMMUZ DARBE GİRİŞİMİNİN BİST 30/100 ENDEKSLERİ ÜZERİNE ETKİSİNİN OLAY ÇALIŞMASI (EVENT STUDY) YÖNTEMİ İLE ANALİZİ

İzzet KAYA*

Meltem KESKİN KÖYLÜ**

Burhan GÜNAY***

ÖZET: BİST 30 ve 100 endekslerinde işlem gören işletmelerin hisse senetlerinin piyasa fiyatını etkileyen pek çok faktör ortaya çıkmaktadır. Olay çalışması, beklenen ya da beklenmedik gelişmelerin hisse senetleri fiyatlarına etkisi incelenirken başvurulmaktadır. Bu etkilerden bazıları, net kar, kar payı dağıtımı, şirket birleşme ve devralma duyuruları gibi veya doğal afetler, askeri darbeler gibi beklenmedik olaylardır. Çalışmada 01 Temmuz ve 31 Temmuz 2016 tarihlerini içine alan 15 Temmuz darbe girişiminin BİST 30 ve 100 endeksleri üzerindeki etkisi olay çalışması metodolojisi ile analiz edilmiştir. Çalışmanın sonucuna göre BİST 100 ve BİST 30 endekslerinin darbe girişimi öncesi bazı yatırımcılar tarafından uluslararası alanda olumlu karşılanacağı beklentisi ile pozisyon aldıkları görüldüğü düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Olay Çalışması Metodolojisi, Darbe Girişimi, Anormal Getiri, Kümülatif Anormal Getiri.

Jel Sınıflandırması: G11, G14

THE ANALYSIS OF EFFECTS OF JULY 15 COUP ATTEMPT ON BIST 30/100 BY THE EVENT STUDY METHODOLOGY

ABSTRACT: There are many factors affecting the market price of stocks of companies traded on the BIST 30 and 100 indices. Event study is applied when examining the effects of expected or unexpected developments on stock prices. Some of these effects are such as net profit, dividend distribution, corporate mergers and acquisitions announcements, etc. or unexpected events such as natural disasters, military coups. The impact on the BIST 30 and 100 indexes of the July 15 coup attempt, which includes the period between July 01 and 31 July 2016, was analyzed by the event study methodology. As a result of the study, it is thought that the BIST100 and BIST 30 indexes are positioned by some investors before the coup attempt, with the expectation of a positive welcome in the international arena.

Key Words: Event Study Methodology, Coup Attempt, Abnormal Return, Cumulative Abnormal Return.

Jel Classification: G11, G14

* Öğr. Gör. Aksaray Üniversitesi, BCMYO, izzetkaya@aksaray.edu.tr

** Yrd. Doç. Dr. Aksaray Üniversitesi, ŞUTİYO, UTL Yönetimi Bölümü, meltemkeskin@aksaray.edu.tr

*** Öğr. Gör. Aksaray Üniversitesi, BCMYO, burhangunay@aksaray.edu.tr

1.GİRİŞ

Türkiye, devlet yapılanması başladığı tarihlerden itibaren, siyasi depremler, darbeler ve darbe girişimlerine maruz kalmıştır. Bu nedenle bazı grupların ana amacı; toplum desteğini, orduyu ve ya dış güçleri arkasına alarak yönetimi kendi siyasal düşünce yapısına göre düzenlemek, yine düşüncelerine uygun gördükleri yönetimi topluma silah zoruyla dayatmak olmuştur. Bunun aracı olarak darbeler veya darbe girişimlerini kullanmışlardır (Köylü, 2016: 3888).

Demokrasi yaşamı güçlendirilerek sürdürülmesi dünyanın ortak kanaatini oluşturmasına rağmen gelişmekte olan ülkelerde de şaşırtıcı olsa da, askeri darbeler varlığını sürdürmeye devam etmektedir. Darbeler ve kalkınma arasında ters bir korelasyon olduğu varsayılmaktadır. Silahlı kuvvetlerin siyasi gücü eline alma girişimleri, sosyal huzursuzluklar ekonomik krizler gibi etkenler darbe riskinde zayıf kurumlarda kırılabilirlik yaratırken ülkenin ve sermaye piyasalarının gelişme potansiyelini de olumsuz etkilemektedir (Meyersson, 2016: 2). Tarih boyunca Türkiye’de maruz kalınan askeri darbeler ülke ekonomik refahını etkilemiştir. Askeri darbelerin başarıya ulaştığı ülkelerde kişi başına düşen gelirin on yıl içerisinde yıllık büyümesini yüzde 1 ile yüzde 1,3 arasında düştüğü hesaplanmıştır. Türkiye 1960 yıllardan itibaren maruz kaldığı çağdışı askeri darbe uygulamaları ile yaşadığı ekonomik istikrarsızlıklar ve doğrudan yabancı yatırımların azlığı ile karşı karşıya kalmıştır (Dilek vd. 2016: 10-11).

15 Temmuz darbe girişimine piyasaların verdiği tepki özellikle BİST 100 ve 30 borsa endeksinde işlem yapan firmaların hisse senetlerinin darbe girişimi ile birlikte nasıl etkilendiğini belirleyebilmek için çalışmada olay çalışma yöntemi kullanılmıştır.

Başarısız darbe girişiminin 15 Temmuz Cuma gecesi gerçekleşmesi piyasalar için büyük bir şanstı. Hafta sonuna denk gelmesi, piyasalarda yaşanması muhtemel büyük dalgalanmaların hafiflemesine neden olmuştur. Bu girişimden iki gün sonra 18 Temmuz Pazartesi BİST 100 endeksinin değer kaybettiği izlenmiştir. Ancak alınan önlemler sert dalgalanmaların önüne geçmiştir.

2. Literatür İncelemesi

Türkiye’de halka açık işletmelerin hisse senetlerinin piyasa fiyatını etkileyen faktörlerle ilgili yapılan çalışmaların bir kısmında olay çalışma yöntemi kullanılmıştır. Olay çalışma yönteminin kullanılma nedeni ise, hisse senetlerinin fiyat performanslarını uzun ve/veya kısa dönemde analiz etmek için uygun bir yöntem olmasıdır.

1933 yılında Dolley literatürde ilk olay çalışma yöntemini kullanan bilim insanıdır. 1948 yılında Myers ve Bukey, 1956- 1957 ve 1958,yıllarında Barker, 1962 yılında Ashley olay çalışma yöntemini kullanmışlardır. Ancak günümüzde kullanıldığı şekliyle olay çalışma yöntemini geliştirerek kullanan 1968 yılında Ball ve Brown olmuştur. Bal ve Brown çalışmalarında firma kazançlarının duyurulmasının hisse senedi fiyatlarına etkisinin incelemişlerdir (Campell vd, 1997, 149-150). 1969 yılında Fama, Fisher, Jensen ve Roll, Ocak 1927-Aralık 1959 döneminde New York Borsası’nda hisse senedi bölünmelerinin ile ilgili haberlere hisse senedi fiyatlarının tepkisini araştırmışlardır Çalışmalarında, hisse senedi fiyatlarının yeni bilgiye hızlı bir şekilde uyum gösterdiği sonucuna varılmıştır (Fama vd. 1969: 3-21). Yine Fama 1970 yılında çalışmasında etkin piyasa hipotezini ileri sürmüştür. Hipotezde, hisse senedi fiyatını etkileyebilecek tüm bilgiler fiyatlara yansıtıldığında piyasalar etkindir savı

yer almaktadır. Fama, 'ya göre piyasa etkinliğini, zayıf form, yarı-güçlü form ve güçlü formu vardır. Zayıf form, etkin piyasa hipotezinde fiyatların geçmişteki getirileriyle ilgili bilgileri barındırdığını bundan dolayı da geçmiş fiyatların izlenmesiyle yapılacak analizle yüksek kazanç sağlamak mümkün olmayacağını belirlemiştir. Yarı güçlü formda, piyasa geçmiş fiyat bilgilerinin yanı sıra kamusal bilgileri de yer almaktadır. Yatırımcılar bütün bilgileri aynı zaman diliminde öğrendikleri için yatırımcılar ortalamasının üzerinde kar elde edememektedir. Güçlü formda ise piyasanın kamuya açıklanan ve açıklanmayan tüm bilgileri yansıttığı ön görülmüştür (Fama. 1970: 388-410).

Spangler (1973) tezinde kar payı dağıtım kararlarının beklenmedik olumlu etkilerini olay çalışma yöntemi ile belirlemiştir. Ayrıca aynı konu ile ilgili Ahorony ve Swary (1980), 1963-1976 yıllarını kapsayan 140 firma ile yaptıkları çalışmada, şirketlerin kar payı dağıtım ilanlarının hisse senetlerine etkisini incelemiştir. Çalışma sonucu kar payı dağıtım ilanlarının hisse senedi getirisi üzerinde pozitif yönlü getiri sağladıklarını belirlemiştir. 1980 yılında yapılmış bir diğer çalışma Brown ve Warner'e aittir. Çalışmalarında aylık, hisse senedi getirilerinin özelliklerinin ve analizde karşılaşılabilen problemlerin olay çalışması metodolojilerini nasıl etkilediği araştırmışlardır. 1985 yılında aynı çalışmayı günlük hisse senedi getirileri üzerinden hesaplamışlardır ve standart parametrik testler için en küçük kareler modeline dayanan metodolojilerin iyi sonuç verdiğine vurgu yapmışlardır (Brown vd. 1985:29-30). 1990 yılında Kwok ve Brooks, Brown ve Warner'ın çözüm önerilerini döviz piyasalarına uygulamışlardır.

Olay çalışma yönteminin geniş alanda uygulama alanı bulması nedeni ile pek çok farklı konuda çalışılmıştır. Bunlardan bazıları, 1991 yılında Chaney Devinmey ve Winer yeni ürün piyasaya sunumunun etkisini çalışmışlardır. 1995 yılında Lane ve Jacobson marka yayılma etkisini, yine aynı yıl Agarwal ve Kamakura şöhretin etkisi üzerine çalışma yapmışlardır. 1997 yılında Mac Kinley olay etüdü yöntemini yürürlüğe giren yasaların firma değeri üzerindeki etkisini ölçmek için kullanmışlardır. Campbell ve diğerleri, 1997 yılında olay çalışmasının yedi sıralamasını vermiştir. Öncelikle olay penceresi tanımlanır, arkasından ölçüt seçilir, normal ve anormal getiriler hesaplanır, tahmin çerçevesi çizilir, hipotezler belirlenerek test edilir. Ampirik sonuçlar alır ve sonuçlar yorumlanır (Campbell ve diğerleri, 1997: 149-152). Mac Kinley (1997) çalışmasında, olay çalışma yönteminin tahviller için uygulamıştır. Dasgupta vd. (1998) çalışmalarında, gelişmekte olan çevresel düzenlemelerin uluslararası rekabet üzerinde potansiyel etkisine vurgu yapmıştır.

Abadie ve Gardeazabal (2003) Bask bölgesinde yaşanan terörist çatışmaların ekonomik etkilerini olay çalışması yöntemi kullanarak incelemiştir.

Worhington ve Valadkhani (2004) çalışmalarında Avustralya'da kırk iki adet doğal afetlerin Avustralya hisse senedi piyasasına etkisini ölçmeyi olay çalışma yöntemi kullanarak belirlemiştir. Yine 2004 yılında Chen ve Siems, terörist saldırıların, askeri harekâtların veya öngörülemeyen felaketlerin daha fazla hisse senedi piyasalarında etkili olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Türkiye'de olay çalışma yöntemi kullanarak yapılan bazı çalışmalar şöyledir; Akıncı vd. (2005) çalışmalarında, gelişmekte olan ülke merkez bankalarının yapılan döviz müdahalelerine ilişkin çalışmasını olay çalışma metodolojisini kullanarak yapmışlardır. Ural ve Balaylar (2008) Türk bankacılık sektöründeki konsolidasyonları incelemişler, bu konsolidasyonların hisse senedi getirileri üzerindeki etkilerini belirlemiştir. Kirkulak ve Demirkaplan (2008) birleşme duyurularının İMKB hisse senedi performansları üzerindeki

etkileri üzerine bir araştırma yapmışlar. Koçyiğit ve Kılıç (2008) Leasing Sektöründe KDV Oranı Değişikliğinin İMKB’de İşlem Gören Leasing Şirketlerinin Hisse Senedi Getirisine Etkisi olay çalışma yöntemi ile incelemişlerdir.

Kjartansdottir (2009) İzlanda hisse senedi piyasalarında olağandışı karlarını olay çalışması metodu ile incelemiştir. Bu çalışmada Kjartansdottir 2000-2007 tarihleri arasında ihbar edilen toplam 3,426 içerden bilgi sızdırılan kişilerin ticari durumu dâhil edilmiş, bulgular içeridekilerin alış ve satış işlemlerinde kısa, orta ve uzun dönemlerde olağandışı karlar sağladığını belirlemiştir (Mutan vd. 2009: 5). Ayrıca Mutan ve Topçu (2009) çalışmalarında Türkiye hisse senedi piyasasının 1990-2009 döneminde yaşanan beklenmedik olaylara etkisini incelemişlerdir. Araştırmalarında 1999 Marmara Depremi, Şubat 2001 Krizi, 11 Eylül terör saldırıları gibi olaylar içeren on olay yer almaktadır. Çakır ve Gülcan (2012), Şirket Birleşme ve Devralma Kararlarının Hisse Senedi Getirilerine Etkisini olay çalışma yöntemiyle araştırmışlardır. Ülkem (2013) Borsa İstanbul’da Olay Çalışması Metodolojisi üzerine yaptığı doktora çalışması ile literatürdeki yerini almıştır.

Askeri darbelerin ekonomik performans üzerine etkilerini çalışan pek çok yayın olmakla birlikte burada içlerinden bir tanesi yer alacaktır. Özsağır (2013). Askeri Darbe ve Müdahalelerin Ekonomik Performans Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği Özsağır çalışmasında darbelerin Türkiye ekonomisine etkisinin araştırılması amacıyla Türkiye’nin 1923-2012 yılları arası GSYH verileri kullanarak regresyon modeli ile darbelerin etkisi kukla değişken yardımıyla ele alınmıştır. Bulgularına göre; darbe ve darbe teşebbüslerinin ekonominin en önemli performans göstergesi olan GSMH’yi yaklaşık %26 düzeyinde olumsuz etkilediğini ve ekonominin darbe dönemlerinde $\frac{1}{4}$ oranında küçüldüğünü belirlemiştir (Özsağır, 2013: 771).

15 Temmuz darbe girişimi ile ilgili özellikle darbelerin siyasi tarihi ile ilgili köşe yazıları makaleler ve kitaplar yazılmıştır. Bunlardan bazıları, M. Köylü (2016) 27 Mayıs’tan 15 Temmuz’a Darbelerin Siyasi tarihi, Cumhurbaşkanlığı yayınlarından çıkan 15 Temmuz Darbe Girişimi ve Millet’in Zaferi.

15 Temmuz darbe girişiminin Türkiye ekonomisine etkileri ile ilgili çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmalar arasında yer alan Karagöl (2016) çalışmasında, 15 Temmuz Darbe Girişimi ve Türkiye Ekonomisine etkilerini tartışmıştır. Türkiye’nin yapısal reformlara, üretim ve dış ticaret süreçlerini desteklemeye devam etmesinin kısa sürede oluşan negatif ortamı iyileştirme adına önemli olduğunu belirtmiştir (Karagöl, 2016: 4). Öztürkler (2016) yazısında Darbeler ve ekonomi konusuna yer vermiş. Darbelerin ülkenin uzun dönem kalkınma ve büyüme patikasının ve insanların refahlarının ülke kaynaklarının üretebileceğinin altında kalmasına neden olduğunu vurgulamıştır (Öztürkler, 2016: 79). Kaya (2016), darbe girişiminin hemen arkasından kaleme aldığı yazısında, 15 Temmuz Darbe Girişiminin Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkilerini tartışmıştır. Dilek ve Ünay (2017) yaptıkları analiz çalışmasında ise 15 Temmuz: Başarısız Bir Darbe Girişiminin Ekonomi Politikası’nı değerlendirmişlerdir. Sonuç olarak darbelere kurumsal ve toplumsal direnişin önemine dikkat çekmişlerdir (Dilek vd. 2017: 26).

3. Veri ve Yöntem

3.1. Çalışmanın Amacı ve Kapsamı

Çalışma ile 15 Temmuz 2016 darbe girişiminin BİST’de 30 ve 100 endekslerinde 1 Temmuz’dan başlayarak 31 Temmuz 2016 tarihleri arasında nasıl bir etki yaptığını araştırmaya yöneliktir. Diğer bir anlatımla olay penceresi darbe girişiminden 15 gün önce ve 15 gün sonrasını kapsamaktadır. Çalışmada, BİST 30 ve 100 endeksinin kapanış değerleri kullanılmıştır. Endekslerin kapanış değerleri BİST 100 endeks göstergeleri Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası verilerinden alınırken BİST 30 endeks ise Yahoo.Finance web sitesinden alınmıştır.

Bu çalışma ile 15 Temmuz 2016 darbe girişiminden daha önce haberdar olanların Borsa İstanbul’da pozisyon alıp almadıklarını incelemektir. Olay çalışması yöntemi ile BİST 100 ve BİST 30 endeks verileri analiz edilmiştir.

3.2. Çalışmanın Yöntemi

Bu çalışmada, olay çalışması (event study methodology) yöntemi kullanılmıştır. Yöntem ile darbe girişimi olayının BİST 100 ve BİST 30 endeksi üzerindeki etkisini incelenmiştir. Olay çalışma yöntemi, olayının gerçekleştiğinde etkilerinin piyasanın ve hisse senedi fiyatları üzerinde oluşabilecek olağandışı tepkinin anında yansıyor yansımadığını belirlemede kullanışlı bir yöntem olması nedeni ile bu çalışmada da kullanılmıştır.

Olay etüdü yöntemi uygulama alanı genişliğinin yanı sıra çok uzun bir geçmişe sahiptir. Konu ile ilgili ilk çalışma 1933 yılında Dolley tarafından literatürde yerini almıştır. Dolley bu çalışmasında bedelsiz hisse senedi artırımının hisse fiyatlarına etkisini ölçmüştür.

Olay çalışmaları dünyada yaygın kullanımının nedenleri birçok uygulama alanı olmasıdır. Bunlardan biri de sermaye piyasanın hızlı ve verimli çalışıp çalışmadığını test etmede kullanılan bir yöntem olmasıdır (Kothari ve Warner, 2006: 4). Olay çalışma aynı olayın etkisinde kalan birçok firmaların üzerinde, bu olayın etkisini araştırmak için kullanılmaktadır. Bu yöntem ile yapılan testler sonucunda firmaların kazanımlarının veya kayıplarının konuyla ilgili geniş bir örnekleme yapılması gerekir (Kaderli vd. 2014: 53). Yapılan çalışmada olaya maruz kalan işletmelerin her bir firmayı ‘i’ şirketi olarak belirlenir. Olaya maruz kalma tarihleri de ‘t’ olarak belirlenir. Sonunda ‘i’ şirketi için belli bir zaman aralığı olan ‘t’ üzerinden fazla getiriler veya kayıplar hesaplanır. Bu ‘t’ ile gösterilen zamanın fazla getirisine aynı zamanda ‘ artan getiri ‘ya da ‘anormal getiri’ de denilmektedir. Anormal getiri, bir firmanın belli bir dönemine ait ‘fili getiri’ ile o firmadan beklenen getiri arasındaki farktır (Rao, 1995:189–190: Kaderli vd. 2014: 53).

Bu çalışmada olay öncesi ve olay sonrası on beş iş günü olmak üzere olay penceresi 30 gün olarak uygulanmıştır. BİST 100 ve BİST 30 endekslerinin olay penceresi öncesi 120, 90, 60, 30 gün logaritmik getirileri hesaplanmış ve aritmetik ortalamaları bulunmuştur.

$$R_{it} = \ln(P_t / P_{t-1})$$

R_{it}	Endekse ait getiri oranı.
P_t	t günündeki endeksin kapanış değeri
P_{t-1}	t-1 günündeki endeksin kapanış değeri

Firmaya ait hisse senedinin anormal getiri oranı hesaplandıktan sonra bütün anormal getiriler toplanır ve ortalaması alınır. Sonuç olarak ortalama anormal getiri hesaplanır. Anormal getirileri aşağıdaki formül ile hesaplanır.

$$AR_{it} = R_{it} - R^*$$

Formülde yer alan AR_{it} endeks için anormal getiri, R_{it} endekse ait getiri ve R^* tahmin süresine ait ortalama endeks getirisi, t olay çalışmasında yer alan günlerin sayısıdır. Kümülatif anormal getiri şu şekilde hesaplanır:

$$CAR_{it} = \sum_{i=1}^N AR_{it}$$

Kümülatif anormal getiri CAR_{it} olay penceresi dönemi boyunca sağlanan endeks anormal getirilerin toplamıdır. Çalışmada olay penceresi 30 gündür.

4. Ampirik Bulgular

BİST100 tahmin süresi 120 gün ve 90 gün olan kümülatif anormal getiriler ile ilgili istatistiki anlamlı sonuçlar gözlenmezken aynı endeksin tahmin süresi 60 ve 30 gün olan kümülatif anormal getirilere göre %1, %5 ve %10 seviyesinde istatistiki olarak anlamlıdır. BİST 100 endeksinin darbe teşebbüsünden 10 gün öncesinden başlamak üzere yükselmiş ve olayın gerçekleşmesinden 4 gün öncesinden başlamak üzere yükselişin devam ettiği gözlenmektedir.

Tablo 1: BİST 100 – Kümülatif Anormal Getiriler

	BİST100 TAHMİN DÖNEMİ 120 GÜN		BİST100 TAHMİN DÖNEMİ 90 GÜN		BİST100 TAHMİN DÖNEMİ 60 GÜN		BİST100 TAHMİN DÖNEMİ 30 GÜN		
	CAR	t-test	CAR	t-test	CAR	t-test	CAR	t-test	
OLAY ÖNCESİ	T-15	-0,00	-0,11	-0,00	-0,11	-0,00	-0,08	-0,00	-0,08
	T-14	0,00	0,11	0,00	0,10	0,01	0,22	0,01	0,21
	T-13	-0,03	-0,80	-0,03	-0,80	-0,03	-0,78	-0,03	-0,79
	T-12	-0,03	-0,90	-0,03	-0,90	-0,03	-0,84	-0,03	-0,85
	T-11	-0,01	-0,31	-0,01	-0,32	-0,00	-0,11	-0,00	-0,14
	T-10	-0,02	-0,40	-0,02	-0,42	-0,01	-0,17	-0,01	-0,20
	T-09	-0,01	-0,39	-0,02	-0,41	-0,00	-0,11	-0,00	-0,14
	T-08	-0,00	-0,02	-0,00	-0,06	0,01	0,35	0,01	0,32
	T-07	0,00	0,10	0,00	0,06	0,02	0,55	0,02	0,50
	T-06	-0,00	-0,04	-0,00	-0,09	0,01	0,43	0,01	0,38
	T-05	0,01	0,34	0,01	0,28	0,03	0,92	0,03	0,86
	T-04	0,04	0,94	0,03	0,87	0,06	1,65***	0,05	1,59
	T-03	0,04	0,98	0,04	0,90	0,06	1,74***	0,06	1,67***
	T-02	0,05	1,36	0,05	1,27	0,07	2,23*	0,07	2,15*
	T-01	0,05	1,42	0,05	1,32	0,08	2,34*	0,08	2,26*
OLAY SONRASI	T+1	-0,02	-0,53	-0,02	-0,59	0,01	0,16	0,00	0,09
	T+2	-0,03	-0,82	-0,03	-0,88	-0,00	-0,12	-0,01	-0,19
	T+3	-0,05	-1,28	-0,05	-1,33	-0,02	-0,60	-0,02	-0,68
	T+4	-0,09	-2,48	-0,10	-2,52	-0,06	-1,93	-0,07	-2,00
	T+5	-0,09	-2,45	-0,10	-2,49	-0,06	-1,85	-0,06	-1,92
	T+6	-0,06	-1,60	-0,06	-1,66	-0,03	-0,82	-0,03	-0,91
	T+7	-0,07	-1,79	-0,07	-1,85	-0,03	-1,00	-0,04	-1,09
	T+8	-0,05	-1,32	-0,05	-1,40	-0,01	-0,41	-0,02	-0,51
	T+9	-0,05	-1,28	-0,05	-1,37	-0,01	-0,32	-0,01	-0,43
	T+10	-0,05	-1,25	-0,05	-1,34	-0,01	-0,23	-0,01	-0,34
	T+11	-0,03	-0,82	-0,04	-0,92	0,01	0,31	0,01	0,19
	T+12	-0,04	-1,15	-0,05	-1,25	-0,00	-0,03	-0,00	-0,15
	T+13	-0,06	-1,61	-0,07	-1,70	-0,02	-0,50	-0,02	-0,62
	T+14	-0,04	-1,08	-0,05	-1,19	0,00	0,15	0,00	0,02
	T+15	-0,04	-1,12	-0,05	-1,24	0,00	0,15	0,00	0,01

* % 1 seviyesinde istatistiksel olarak anlamlıdır.

** % 5 seviyesinde istatistiksel olarak anlamlıdır.

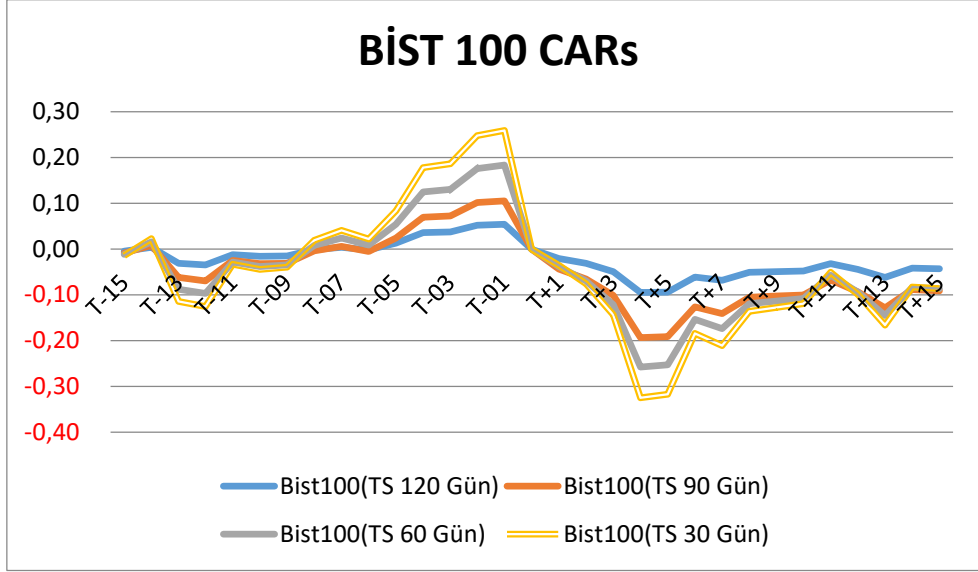
*** % 10 seviyesinde istatistiksel olarak anlamlıdır.

Tablo 2: BİST 30 – Kümülatif Anormal Getiriler

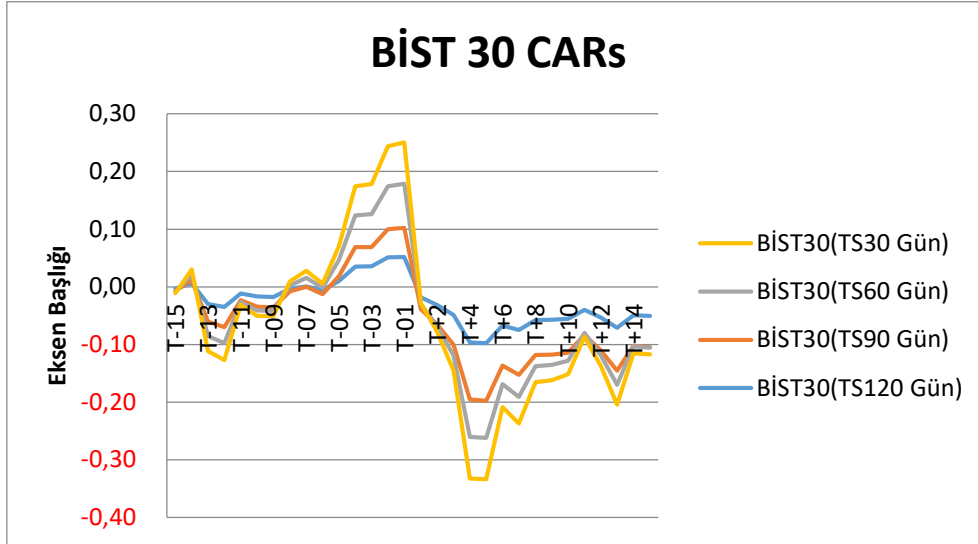
	BİST30 TAHMİN DÖNEMİ 120 GÜN		BİST30 TAHMİN DÖNEMİ 90 GÜN		BİST30TAHMİN DÖNEMİ 60 GÜN		BİST30 TAHMİN DÖNEMİ 30 GÜN		
	CAR	t-test	CAR	t-test	CAR	t-test	CAR	t-test	
OLAY ÖNCESİ	T-15	-0,00	-0,09	-0,00	-0,09	-0,00	-0,05	-0,00	-0,06
	T-14	0,01	0,15	0,01	0,14	0,01	0,28	0,01	0,25
	T-13	-0,03	-0,75	-0,03	-0,75	-0,02	-0,74	-0,03	-0,75
	T-12	-0,03	-0,87	-0,04	-0,87	-0,03	-0,83	-0,03	-0,85
	T-11	-0,01	-0,28	-0,01	-0,30	-0,00	-0,09	-0,00	-0,14
	T-10	-0,02	-0,42	-0,02	-0,43	-0,01	-0,20	-0,01	-0,26
	T-09	-0,02	-0,44	-0,02	-0,45	-0,01	-0,17	-0,01	-0,24
	T-08	-0,00	-0,08	-0,00	-0,11	0,01	0,29	0,01	0,20
	T-07	0,00	0,02	-0,00	-0,01	0,02	0,46	0,01	0,35
	T-06	-0,01	-0,14	-0,01	-0,17	0,01	0,33	0,01	0,21
	T-05	0,01	0,25	0,01	0,21	0,03	0,83	0,02	0,69
	T-04	0,04	0,88	0,03	0,83	0,06	1,62***	0,05	1,45
	T-03	0,04	0,89	0,03	0,83	0,06	1,68***	0,05	1,50
	T-02	0,05	1,28	0,05	1,21	0,07	2,19*	0,07	1,98**
	T-01	0,05	1,30	0,05	1,23	0,08	2,27*	0,07	2,05*
OLAY SONRASI	T+1	-0,02	-0,46	-0,02	-0,50	0,01	0,24	0,00	0,07
	T+2	-0,03	-0,79	-0,03	-0,83	-0,00	-0,10	-0,01	-0,28
	T+3	-0,05	-1,23	-0,05	-1,27	-0,02	-0,56	-0,03	-0,74
	T+4	-0,10	-2,42	-0,10	-2,44	-0,06	-1,92	-0,07	-2,07
	T+5	-0,10	-2,44	-0,10	-2,47	-0,06	-1,89	-0,07	-2,06
	T+6	-0,07	-1,68	-0,07	-1,72	-0,03	-0,95	-0,04	-1,15
	T+7	-0,07	-1,88	-0,08	-1,92	-0,04	-1,13	-0,05	-1,34
	T+8	-0,06	-1,44	-0,06	-1,49	-0,02	-0,57	-0,03	-0,80
	T+9	-0,06	-1,44	-0,06	-1,49	-0,02	-0,52	-0,03	-0,76
	T+10	-0,06	-1,39	-0,06	-1,45	-0,01	-0,41	-0,02	-0,67
	T+11	-0,04	-1,00	-0,04	-1,07	0,00	0,09	-0,01	-0,19
	T+12	-0,05	-1,34	-0,06	-1,40	-0,01	-0,25	-0,02	-0,53
	T+13	-0,07	-1,78	-0,07	-1,84	-0,02	-0,72	-0,03	-1,00
	T+14	-0,05	-1,24	-0,05	-1,31	-0,00	-0,03	-0,01	-0,34
	T+15	-0,05	-1,26	-0,05	-1,34	-0,00	-0,02	-0,01	-0,34

- * % 1 seviyesinde istatistiksel olarak anlamlıdır.
 ** % 5 seviyesinde istatistiksel olarak anlamlıdır.
 *** % 10 seviyesinde istatistiksel olarak anlamlıdır.

BİST 30 tahmin süresi 120 gün ve 90 gün olan kümülatif anormal getiriler ile ilgili istatistiki anlamlı sonuçlar gözlenmezken aynı endeksin tahmin süresi 60 ve 30 gün olan kümülatif anormal getirilere göre %1, %5 ve %10 seviyesinde istatistiki olarak anlamlıdır. BİST 30 endeksinin darbe teşebbüsünden 15 gün öncesinden başlamak üzere yükselmiş ve olayın gerçekleşmesinden 5 gün öncesinden başlamak üzere yükselişin devam ettiği gözlenmektedir. Benzer bir durum BİST 100 endeksinde de rastlanmaktadır.

Şekil 1: BİST 100 – Kümülatif Anormal Getiriler Grafiği

Şekil 2: BİST 30 – Kümülatif Anormal Getiriler Grafiği

Şekil 1 ve 2’de görüldüğü gibi 15 Temmuz darbe girişimi öncesi son 5 gün içerisinde BİST 30 ve BİST 100 endeks değerleri sürekli artış eğilimi göstermektedir.

5. SONUÇ

Türkiye’de gerçekleşen 15 Temmuz 2016 günü Fetullah Gülen Terör Örgütü/ Paralel Devlet Yapılanması (FETÖ/PDY) unsurları tarafında başlatıldı. Darbe girişiminin Cuma günü saat 21:30 civarlarında gerçekleşmiş olması, piyasaların kapalı olduğu saat diliminde olması ve yine BİST’in Cumartesi ve Pazar günleri kapalı olması nedeni ile bu menfur olayın gerçekleşeceğinden haberi olmayan yatırımcıların piyasa tepkisi asıl 18 Temmuz Pazartesi gün yüzüne çıkacağı aşikârdır.

Öncelikle Merkez Bankası bazı önlemleri önceden alarak piyasalarda sert hareketlerin oluşmasını önlemeye çalıştı. Bu amaçla; Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, 17 Temmuz 2016 tarihinde Finans Piyasalarına İlişkin Basın Duyurusu yaparak piyasayı rahatlatıcı yönde aldığı kararlar açıkladı. Diğer yandan özel sektör temsilcileri, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) ve Türkiye İhracatçılar Meclisi (TİM) de piyasaları etkileyebilecek belirsizlik ortamını yok eden çalışmalarda bulundular (Karagöl, 2016: 2). Tüm bunların yanı sıra SPK, BDDK ve Türkiye Bankalar Birliği'nin bir araya gelerek Türkiye'de ekonomik istikrarın devamı için gerekli tüm önlemlerin hızla alınacağını açıklamaları da ulusal ve uluslararası piyasaların sakinlemesine neden olmuştur. Alınan tüm bu tedbirlerin etkisi ile BİST'de işlem gören firmaların halka açık hisse senetlerinde büyük dalgalanmaları durdurmuştur.

BİST 100 ve BİST 30 endekslerinin 120, 80, 60 ve 30 gün tahmin süresi ile olay çalışması sonucu elde edilen bulgulara göre darbe girişimi gerçekleşmeden önce bazı yatırımcıların bu beklenti ile Borsa İstanbul da pozisyon aldıkları kanısına varılmıştır. Özellikle darbe girişiminden önce son beş günden başlamak üzere BİST 100 ve BİST 30 endeksleri kümülatif olarak artış gözlenmektedir.

Bu çalışmanın bizde bıraktığı izlenim bazılarının darbe girişiminin uluslararası platformda olumlu karşılanacağı beklentisi ile yatırım yaptıklarıdır.

KAYNAKÇA

- Abadie, A., Gardeazabal, J. (2003). The Economic Cost of Conflict: A Case Study of the Basque Country. *American Economic Review*, 93, 113-132.
- Aharony, J. ve Swary I. (1980), "Quarterly Dividend and Earnings Announcements and Stockholders Return: An Empirical Analysis", *The Journal of Finance*, Vol. 35, No: 1, s. 1-12.
- Akıncı, Ö., Çulha, O. Y., Özlale, Ü., Şahinbeyoğlu, G. (2005). The Effectiveness of Foreign Exchange Interventions for the Turkish Economy: A Post Crisis Period Analysis. TCMB Research Department Working Paper, No:05/06, February.
- Brown, S.J., Warner, J.B. (1980). Measuring Security Price Performance. *Journal of Financial Economics*, 8, 205-258.
- Brown, S.J., Warner, J.B. (1985). Using Daily Stock Returns – The Case of Event Studies. *Journal of Financial Economics*, 14, 3-31.
- Campell, J.Y., Lo, AWC. MacKinlay, AC (1997). *The Econometrics of Financial Markets*, New Jersey: Princeton University Press.
- Chen, A. H., Siems, T. F. (2004). The Effects of Terrorism on Global Capital Markets. *European Journal of Political Economy*, 20, 349 – 366.
- Cumhurbaşkanlığı, (2016). 15 Temmuz Darbe Girişimi ve Millet'in Zaferi. Editöryal Çalışma. Ankara.
- Çakır, H. ve Gülcan, Z. (2012). Şirket Birleşme Ve Devralma Kararlarının Hisse Senedi Getirilerine Etkisi. *Mali Çözüm – İsmmmo*. Ss.79-108.

- Fama, E.F., Fisher, L., Jensen, M.C., Roll, R. (1969). The Adjustment of Stock Prices to New Information. *International Economic Review*, 10, 1-21. [Çevrim-içi: <http://www.e-m-h.org/FFJR69.pdf>]. Erişim tarihi: 16.04.2017.
- Fama, E.F. (1970). Efficient Capital Markets: A Review of Theory and Emprical Work. *Journal of Finance*, 25(2), 383-417. [Çevrim-içi: <http://efinance.org.cn/cn/fm/Efficient%20Capital%20Markets%20A%20Review%20of%20Theory%20and%20Empirical%20Work.pdf>]. Erişim tarihi: 16.04.2017.
- Kaderli, Y., ve Başkaya, H.,(2014). Halka Açık Firmalarda Kâr Payı Dağıtım Duyurularının Hisse Senedi Fiyatlarına Etkisinin Ölçülmesi: Borsa İstanbul'da Bir Uygulama. *Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 1 (Sf:49-64).
- Karagöl, E.T. (2016). 15 Temmuz Darbe Girişimi ve Türkiye Ekonomisi. *Seta Perspektif*. Sayı: 139. Temmuz 2016. Ss.1-4.
- Kaya, S. (2016). 15 Temmuz Darbe Girişiminin Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri. *Ar&GE Bülten 2016Temmuz-Ağustos Ekonomi*. Ss.3-5.
- Kirkulak, B., Demirkaplan, Ö. (2008). Stock Price Reactions to Merger Announcements: Evidence from İstanbul Stock Exchange. *Muhan Soysal İşletmecilik Konferansı'nda Sunulan Bildiri*.
- Koçyiğit, M., Kılıç, A. (2008). Leasing Sektöründe KDV Oranı Değişikliğinin İMKB'de İşlem Gören Leasing Şirketlerinin Hisse Senedi Getirisine Etkisi. *Muhasebe ve Finans dergisi Sayı 40 - Ekim 2008* ss.165-174.
- Kothari, S. ve Warner, J. (2006), *Econometrics of Event Studies*, Elsevier, North Holland
- Köylü, M. (2016). 27 Mayıs'tan 15 Temmuz'a Darbelerin Siyasi Tarihi. *Kripto Yayınları*. Ankara.
- Köylü, M. (2016). 15 Temmuz Sürecinin Türk Siyasi Hayatına Etkisi. *Uluslararası Yönetim, Ekonomi ve Politika Kongresi Bildiriler Kitabı Cilt 4 26-27 Kasım 2016 / İstanbul-Türkiye*.ss. 3867- 3892.
- Kwok, C.C.Y., Brooks L.D. (1990). Examining Event Study Methodologies in Foreign Exchange Markets. *Journal of International Business Studies*, 21, 189-224.
- MacKinlay, A. Craig (1997) "Event Studies in Economic and Finance", *Journal of Economics Literature*, Vol:35, Iss 1, March, 1997. 3-39.
- Meyersson, E. (2016). "Political Man on Horseback Coups and Development". *Stockholm Institute of Transition Economics*. [Çevrim-içi: <http://www.spk.gov.tr/yayingoster.aspx?yid=1012&ct=f&action=displayfile>]. Erişim tarihi: 16.04.2017.
- Mutan, CO., Topcu, A. (2009). Türkiye Hisse Senedi Piyasasının 1990-2009 Tarihleri Arasında Yaşanan Beklenmedik Olaylara Tepkisi. [Çevrim-içi: <https://www.hhs.se/en/research/institutes/site/publications/2015-political-man-on-horseback/>]. Erişim tarihi: 17.04.2017.

- Özsağır, A. (2013). Askeri Darbe ve Müdahalelerin Ekonomik Performans Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*. 2013 12(4):759-773.
- Öztürkler, H. (2016). Darbeler ve Ekonomi. *Ortadoğu*. Cilt:8. Sayı: 76. Eylül-Ekim 2016. Ss. 78-79.
- SPANGLER, C. (1973), "The Effects of Unanticipated Changes in Dividends on Security Returns," unpubUshed Master of Science Thesis, MIT, Cambridge, Mass., 1973.
- Ural, M., Acar Balaylar, N. (2008). Türk Bankacılık Sektöründe Konsolidasyonların Hisse Senedi Getirileri Üzerine Etkilerinin Analizi. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, Cilt:45, Sayı: 524, 15 – 28.
- Ülkem, B. (2013). Event Study Methodology For The Borsa Istanbul. A Thesis Submitted to The Graduate School Of Social Sciences Of Middle East Technical University. In Partial Fulfillment Of The Requirements For The Degree Of Doctor Of Philosophy in The Department Of Business Administration. Ankara.
- Ünay, S., ve Dilek, Ş. (2017). 15 Temmuz: Başarısız Bir Darbe Girişiminin Ekonomi Politikası. *Siyaset, Ekonomi Ve Toplum Araştırmaları Vakfı (Seta) Yayınları*. İstanbul.
- Worthington, A., Valadkhani, A. (2004). Measuring the impact of natural disasters on capital markets: An empirical application using intervention analysis. *Applied Economics*, 36, 2177 – 2186.

	MAKALE ADI	SAYFA
1	ÖN LİSANS DÜZEYİNDE TURİZM EĞİTİMİ ALAN ÖĞRENCİLERİN KIRSAL TURİZM ALGILARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA <i>Doç. Dr. Murat ÇUHADAR, İpek ÜNAL</i>	1-16
2	SAĞLIK SEKTÖRÜ ÇALIŞANLARINDA DÖNÜŞÜMCÜ LİDERLİĞİN YENİLİKÇİ DAVRANIŞA ETKİSİ ÖRGÜTSEL VATANDAŞLIK DAVRANIŞLARI' NIN BU ETKİDEKİ ARACILIK ROLÜ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA, MERSİN İLİ ÖRNEĞİ <i>Doç. Dr. Abdullah ÇALIŞKAN, Özgür Uğur ARIKAN</i>	17-38
3	METAL FİYATLARI İLE HİSSE SENEDİ FİYATLARI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN ANALİZİ: BORSA İSTANBUL'DA BİR UYGULAMA <i>Doç. Melek ACAR, Fatih GÜZEL, Prof. Dr. Ramazan AKTAŞ</i>	39-53
4	15 TEMMUZ DARBE GİRİŞİMİNİN BİST 30/100 ENDEKSLERİ ÜZERİNE ETKİSİNİN OLAY ÇALIŞMASI (EVENT STUDY) YÖNTEMİ İLE ANALİZİ <i>İzzet KAYA, Yrd. Doç. Dr. Meltem KESKİN KÖYLÜ, Burhan GÜNAY</i>	54-67
5	SURİYELİ VE DİĞER YABANCI ÖĞRENCİLERİN TÜRK EĞİTİM SİSTEMİNE ADAPTASYONU VE OKUL İÇİ İLETİŞİMLERİNE YÖNELİK BİR İNCELEME <i>Doç. Dr. İbrahim Sani Mert, Yrd. Doç. Dr. Bilal ÇIPLAK</i>	68-79
6	ÖRGÜTSEL ADALET- SİNİZM İLİŞKİSİNDE KİŞİ ÖRGÜT UYUMUNUN ROLÜ: EĞİTİM SEKTÖRÜNDE BİR ARAŞTIRMA <i>Fatma Özge ÖZGEN, Doç. Dr. Ömer TURUNÇ</i>	80-96
7	TÜRKİYE'NİN MUSUL POZİSYONUNUN ULUSLARARASI PERSPEKTİFLER AÇISINDAN İNCELENMESİ <i>Yrd. Doç. Dr. Murat KÖYLÜ</i>	97-122
8	TÜRKİYE'DE KAMU HARCAMALARININ FİNANSMANI VERGİLER İLE Mİ YOKSA BORÇLANMA İLE Mİ SAĞLANMAKTADIR? 2006-2016 DÖNEMİNE AİT BİR İNCELEME <i>İrem ERASA-Nagihan ÖZKANCA ANDIÇ</i>	123-149
	THE EFFECTS OF EMOTIONAL INTELLIGENCE AND LOCUS OF CONTROL ON JOB SATISFACTION AND LIFE SATISFACTION <i>Doç. Dr. Hakan TURGUT-Doç. Dr. İsmail TOKMAK- Yrd. Doç. Dr. M. Fikret ATEŞ</i>	150-170

Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi

IDEAS

ISSN: 2149-5823

Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi yılda 2 kez yayımlanan hakemli bir dergidir. Türkçe ve İngilizce dillerinde iktisat, işletme, uluslararası ilişkiler, siyaset bilimi ve kamu yönetimi, davranış bilimleri, maliye, ekonometri, çalışma ekonomisi ve endüstriyel ilişkiler, bankacılık ve finans, insan kaynakları yönetimi, yönetim bilişim sistemleri, sosyal hizmet, uluslararası ticaret ve lojistik, sağlık bilimleri yönetimi ve ilişkili alanlarda makaleler yayımlar. Dergide yayımlanan makalelerin dil, bilim, yasal ve etik sorumluluğu yazara aittir. Makaleler kaynak gösterilmeden kullanılamaz.

International Journal of Economics and Administrative Sciences is peer reviewed journal published twice a year. It publishes articles both in Turkish and English languages in the fields of economics, business administration, international relations, political science and public administration, behavioral sciences, finance, econometrics, labor economics and industrial relations, banking and finance, human resources management, management information systems, social services, international trade and logistics, health sciences management and related fields. The language, science, legal and ethical responsibility of the articles published in the journal belongs to the author. The published contents in the articles cannot be used without being cited.

Editörler / Editors in Chief

- Doç. Dr. Abdullah ÇALIŞKAN (Toros Üniversitesi)
- Doç. Dr. Ömer TURUNÇ (Süleyman Demirel Üniversitesi)

Yayın Kurulu / Editorial Board

- Prof. Dr. Abdülkadir VAROĞLU (Başkent Üniversitesi)
- Doç. Dr. Ömer TURUNÇ (Süleyman Demirel Üniversitesi)
- Doç. Dr. Abdullah ÇALIŞKAN (Toros Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. İrfan AKKOÇ (THK Üniversitesi)

Danışma Kurulu / Advisory Board

- Prof. Dr. Ali ÖZDEMİR (Dokuz Eylül Üniversitesi)
- Prof. Dr. Dilek ZAMANTILI NAYIR (Marmara Üniversitesi)
- Prof. Dr. Bekir GÖVDERE (Süleyman Demirel Üniversitesi)
- Prof. Dr. Ebru GÜNLÜ (Dokuz Eylül Üniversitesi)
- Prof. Dr. Haluk KORKMAZYÜREK (Toros Üniversitesi)
- Prof. Dr. İbrahim EROL (Celal Bayar Üniversitesi)
- Prof. Dr. Levent KÖSEKAHYAOĞLU (Süleyman Demirel Üniversitesi)
- Prof. Dr. Mustafa Kemal DEMİRCİ (Dumlupınar Üniversitesi)
- Prof. Dr. Mahmut PAKSOY (İstanbul Kültür Üniversitesi)
- Prof. Dr. Nejat BASIM (Başkent Üniversitesi)
- Prof. Dr. Pınar SÜRAL ÖZER (Dokuz Eylül Üniversitesi)
- Prof. Dr. Ozan BAHAR (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
- Prof. Dr. Selim Adem HATIRLI (Süleyman Demirel Üniversitesi)
- Prof. Dr. Süleyman TÜRKEK (Toros Üniversitesi)
- Prof. Dr. Uğur YOZGAT (Marmara Üniversitesi)
- Prof. Dr. Umut AVCI (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
- Prof. Dr. Ünsal SİĞRI (Başkent Üniversitesi)
- Doç. Dr. Ahmet ERKUŞ (Bahçeşehir Üniversitesi)
- Doç. Dr. Bekir GÖVDERE (Süleyman Demirel Üniversitesi)
- Doç. Dr. Cengiz DURAN (Dumlupınar Üniversitesi)
- Doç. Dr. Gülüzar KURT GÜMÜŞ (Dokuz Eylül Üniversitesi)
- Doç. Dr. Hakan TURGUT (Başkent Üniversitesi)
- Doç. Dr. Haldun YALÇINKAYA (TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi)
- Doç. Dr. Harun ŞEŞEN (Lefke Avrupa Üniversitesi)
- Doç. Dr. Köksal HAZIR (Toros Üniversitesi)
- Doç. Dr. Mazlum ÇELİK (Hasan Kalyoncu Üniversitesi)
- Doç. Dr. Murat ÇUHADAR (Süleyman Demirel Üniversitesi)
- Doç. Dr. Sait GÜRBÜZ (Kara Harp Okulu)
- Doç. Dr. Yusuf GÜMÜŞ (Dokuz Eylül Üniversitesi)

Not: İsimler, akademik ünvan ve alfabetik sıra gözetilerek sıralanmıştır.

2016 yılı 2. sayıdan itibaren dergimiz uluslararası endekslerde taranmaktadır

Dergide yayınlanan yazılardaki görüşler ve bu konudaki sorumluluk yazarlarına aittir.

Yayınlanan eserlerde yer alan içerikler kaynak gösterilmeden kullanılamaz.

All the opinions written in articles are under responsibilities of the authors.

The published contents in the articles cannot be used without being cited.

Makalenin on-line kopyasına erişmek için / To reach the on-line copy of article: <http://dergipark.gov.tr/uiibd>

SURİYELİ VE DİĞER YABANCI ÖĞRENCİLERİN TÜRK EĞİTİM SİSTEMİNE ADAPTASYONU VE OKUL İÇİ İLETİŞİMLERİNE YÖNELİK BİR İNCELEME

İbrahim Sani Mert * Bilal ÇIPLAK**

ÖZET: Her ne kadar dünya göç hareketlerine tarihin ilk dönemlerinden beri tanık olsa da günümüzde özellikle Ortadoğu'da yaşanan olumsuz olayların etkisiyle ciddi bir göç dalgasıyla karşı karşıya kalmıştır. Bu durumdan en çok etkilenen ülkelerin başında gelen ülkemizin bir çok kurumu kendi misyonları çerçevesinde önlemler almıştır. Ancak özellikle okullarımız, bu göç dalgalarıyla gelen okul çağındaki çocukları eğitim sistemine adapta etmek gereğinden dolayı, daha hızlı ve somut adımlar atmak durumundadır. Bu adaptasyonda ön plana çıkan en önemli hususların başında ise Suriyeli ve/veya diğer yabancı çocuklarla okul içi iletişim ve onların okul ortamına, eğitim sistemine oryantasyonu gelmektedir. Yapılan bu çalışmada ilk olarak okullarımızın bu sorumluluklarının altında yatan yasal dayanaklara değinilerek bahse konu öğrencilerin özellikleri ve bu özellikler dikkate alınarak okul içi iletişim ve adaptasyona yönelik tespitlere ve bu konuda yapılması gereken hususlara değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Suriyeli Öğrenciler, Okul İçi İletişim, Yabancı Öğrencilerin Adptasyonu.

Jel Sınıflandırması: I20, I21, I28

AN INVESTIGATION OF SYRIAN AND OTHER FOREIGN STUDENTS' ADAPTATIONS TO THE TURKISH EDUCATION SYSTEM AND THEIR COMMUNICATION IN SCHOOL

ABSTRACT: Although the world witnessed the migrations since the first period of the history, it faced a serious migration wave due to the arising of negative events in the Middleeast nowadays. Turkish institutions, which are in the one of the most effecteted country, has taken some precautions in terms of their missions. Esspecially our schools has to take rapid as well as solid steps toward the adaptaion of the Syrian and other foreign students to the education system. The most important thing in the adaptaion of these students is the communications of them in the schools and the orientation of them to the Turkish education system. In this study, firstly the legal dependings behind the responsibilities of the school administrations is mentioned, then the detections and recomendations towards the foreign students' communication in school and adaptation of them are discussed through taking consideration the specialities of the Syrian and other foreign students.

Key Words: Syrian Students, School-in Communication, The Adaptation of Foreign Students.

Jel Classification: I20, I21, I28

*Doç. Dr., Uluslararası Antalya Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, ibrahim.mert@antalya.edu.tr

** Yrd. Doç. Dr., Hasan Kalyoncu Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, bilal.ciplak@hku.edu.tr

1. GİRİŞ

Türkiye 2011'den itibaren ciddi bir Suriye asıllı mülteci akınına uğramıştır. AFAD rakamlarına göre, Türkiye de bulunan Suriyeli göçmen sayısının 3 milyonu geçmektedir. Suriyeliler mülteciler, özellikle, Türkiye'nin, güneydoğu illerinde yoğunlaşmışlardır. Örneğin yaklaşık 1 milyon 800 bin nüfusa sahip Gaziantep ili bir anda kapısını 400 bin Suriyeli göçmene açmıştır. Aynı şekilde 90 bin nüfuslu Kilis, 180 bin Suriyeli göçmen ağırlamak zorunda kalmıştır. Benzeri durumlar Hatay, Şanlıurfa, Adana ve Diyarbakır gibi illerde de yaşanmaktadır. Suriyeli göçmenler Gaziantep gibi illerde birden bire önemli demografik değişikliğe neden olmuşlardır. Örneğin, Kilis ilinde Suriyeli göçmenler çoğunluk durumuna gelmişlerdir.

Bu denli büyük bir kitlesel göçün sonucu olarak, Türk Cumhuriyeti kurum ve kuruluşları bazı sosyal, ekonomik, siyasi ve güvenlik problemleriyle mücadele etmek zorunda kalmıştır. Suriyeli göçmenlere yapılan doğrudan harcamalar 10 milyar doları, dolaylı harcamalar ise 20 milyar doları bulmuştur. Suriyeli göçmenlerin büyük bir bölümünün Türkçe bilmemeleri nedeniyle, Türkiye onlara Arapça eğitim veren okullar açmak zorunda kalmıştır. Aynı zamanla Suriyeli göçmenlere yönelik bazı toplumsal tepkiler meydana gelmiştir (2014 de Gaziantep, Adana ve Hatay gibi illerde yapılan Suriyelileri hedef alan protestolar) (Örn. <http://www.cnnturk.com/haber/turkiye/gaziantep-te-yine-suriyeli-siginmacilara-yonelik-yuruyus>, 30.01.2017). Ayrıca, kitlesel göç problemine cevap verebilmek için hem bazı yeni devlet ve özel sektör kurumları kurulmuş, hem de bu konuyla bir şekilde ilgilenmek zorunda kalan kurumlar yeniden, bu probleme cevap verecek şekilde organize edilmişlerdir (Resmi Gazete, 20.10.2014).

Kitlesel göçün yerel seviyede en çok hissedildiği kurumlardan biri ilk, orta ve lise seviyesindeki okullar olmuştur. Bu okullara Suriyeli öğrencilerin alınmasıyla, okullarda bazı problemler baş göstermiştir. Yönetici ve öğretmenlerde farklı bir kültürden gelen, farklı bir dil konuşan, Türkçeyi konuşamayan savaş mağduru öğrencilere yönelik nasıl bir davranış tarzı benimsenmesi gerektiğine yönelik tecrübe eksikliği, fiziki alanların yetersizliği, Türk öğrenci ailelerinden gelen bazı tepkiler, finansal sorunlar, Türk ve Suriyeli öğrenciler arasında yaşanan bu problemler arasındadır (Sakız, 2016).

Bu kapsamda, makalenin amacı öncelikle kitlesel göçe cevap vermek zorunda kalan okulların karşılaştıkları sorunları okul içi adaptasyon ve iletişim odağında tartışmak daha sonra bu sorunların nasıl çözülebileceğine yönelik öğretmen ve yöneticiler için bazı öneriler ortaya koymaktır. Öncelikle, bu konuyla ilgili bazı kavramsal açıklamalara ve hukuki düzenlemelere değinilecek müteakiben sırasıyla bu öğrencilerde görülen travma sonrası stres bozukluğu, Türk eğitim sistemine adaptasyonları işe okul içi iletişimlerinin iyileştirilmesi ve son olarak da bu konuda okul idarecileri ve öğretmenlerin durumlarına yer verilecektir.

2. BAZI KAVRAMLAR VE HUKUKİ DÜZENLEMELER

Bu bölümde, Türkiye'nin maruz kaldığı kitlesel göçe yönelik güçlü bir argüman geliştirebilmek için, makalede geçen kavramların bağlama dayalı kullanımı incelenecektir.

Daha önce de bahsedildiği gibi, bu makalenin amacı savaş mağduru başta Suriyeli öğrenciler olmak üzere diğer yabancı öğrencileri bünyesine katan Türk okullarının karşılaştıkları problemlere değindikten sonra bazı çözüm önerileri ortaya konularak, okul ortamında bu çocuklarla ilgilenen öğretmen ve yöneticilerin işini kolaylaştırıcı, bu öğrencilerin okul içi adaptasyon ve iletişimlerini geliştirici öneriler sunmaktır. Ancak, okulların neden savaş mağduru Suriyeli öğrencileri kabul etmek durumunda olduklarını hukuki açıdan anlatmak ve

temel bazı kavramları hukuki bağlama dayalı kullanmak, bu sorumluluğun büyük resim içerisindeki yerinin anlaşılabilir olarak farkındalık ve sorumluluk duygusu yaratılmasına katkı sağlayacaktır.

Bir çok ülke savaş, şiddet ve baskı ortamından, canını kurtarmak için, başka bir ülkeye göç etmek zorunda kalan insanları mülteci olarak tanımaktadır. Bu tanımlama her ne kadar daha sonra yapılan uluslar arası zirve ve konferanslarda bazı değişikliklere uğrasa da büyük ölçüde 1951’de yapılan Cenevre Sözleşmesinin “Mülteci” tanımlamasında esasında sadık kalınmıştır (<http://www.multeci.org.tr/wp-content/uploads/2016/12/1951-Cenevre-Sozlesmesi-1.pdf>, 30.01.2017).

1951 Cenevre Sözleşmesi yukarıda bahsedilen konumdaki insanları mülteci olarak tanımlamış ve onlara bazı haklar vermiş ve ev sahibi ülkeye bazı yükümlülükler getirmiştir. Ancak Cenevre Sözleşmesi’nin sadece Avrupa kıtasındaki savaş mağdurlarına mülteci olma hakkını vermesi, diğer kıta ülke otoriteleri ve bazı akademisyenler tarafından ciddi bir şekilde eleştirilmiştir. Türkiye de 1951 Cenevre Sözleşmesine taraf bir ülkedir ve sadece Avrupalı zorunlu göçmenlere mülteci statüsü vermektedir .

Üzerinde durulması gereken diğer bir kavram olan “zorunlu göçmen” (Turton, 2003) kavramı, ülkesinden göç etmek zorunda bırakılan insanlar için kullanılmaktadır. Bu grup içinde yer alan göçmenler, eğitim, sağlık hizmetleri, iş imkanları yada aile birleşimi nedeniyle daha çok gönüllülük esasına dayalı göçmen gruplarından farklıdır. Zorunlu göçmenler, göç etmek zorunda bırakılmıştır. Genellikle bu grup içindeki insanlar, aşırı baskı, şiddet, terör, savaş vb. ortamlardan kaçarlar. Zorunlu göçmenler ülke içinde yer değiştirdikleri zaman, sadece zorunlu göçmen olarak tanınırlar. Ancak kendi ülke sınırlarını aşarak farklı bir ülkeye iltica ettiklerinde mülteci olma hakkını elde edebilirler.

Sosyal bilimlerde konu ile ilgili bazı kavramlarda olduğu gibi, “mülteci” (<http://www.multeci.org.tr/wp-content/uploads/2016/12/1951-Cenevre-Sozlesmesi-1.pdf>-30.01.2017) kavramı üzerinde de bazı tartışmalar yaşansa da, mülteci kavramı basit haliyle şu şekilde tanımlanabilir: Mülteci dininden, milliyetinden, siyasi fikrinden, ırkından veya ait olduğu sosyal sınıftan dolayı saldırıya maruz kalacağını düşündüğü için ölüm korkusuyla ülkesinden göç etmek zorunda kalan insanlara denir. Kaçmak zorunda buldukları ortamda, savaş, sürekli ve aşırı şiddet, işkence, kıtlık ve dini inançtan dolayı öldürülme gibi vakalara rastlanabilir. Yani mülteci tanımlamasında asıl olan, mülteci olarak tanınacak birey ya da bireylerin, kendi ülkelerinde can güvenliklerinin olmaması ve bu yüzden başka bir ülkeye korunmak amacıyla iltica etmek zorunda kalmalarıdır.

Başlangıçta Suriye’deki çatışma ortamının nispeten kısa bir süre içinde biteceğine ve kısa sürede demokrasiye yönelik bir rejim değişikliğinin olacağına yönelik beklentiden dolayı savaştan kaçan Suriyeliler “misafir” (Sakız, 2016) olarak tanımlanmıştır. Ancak onların daha uzun bir süre Türkiye’de kalacağı anlaşılınca eğitim, sağlık, güvenlik, sosyal yardım vb. hizmetlere erişimlerinin sağlanabilmesi için, Suriyeli zorunlu göçmenlere 2014 de “Geçici Koruma Altındaki Sığınmacılar” (Resmi Gazete, 20.10.2014) statüsü verilmiştir.

Türkiye “Birleşmiş Milletler (BM), Çocuk Hakları Sözleşmesi” ne taraftır. Bu sözleşmenin 22. maddesi, anlaşmaya taraf olan ülkelerin, kendi sınırları içinde mülteci ve sığınmacı olarak bulunan çocukların anlaşmadan doğan tüm haklarını teslim etmek zorunda olduklarını belirtir. Bu haklar korunma, barınma, gıda temini, eğitim, sağlık vb. haklar olarak karşımıza çıkar. Türkiye’nin “5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu” da BM çocuk hakları sözleşmesini desteklemektedir.

Ancak savaştan kaçmak zorunda kalan Suriyeliler, zorunlu göçün erken dönemlerinde, 2011 yılından 2014 yılına kadar, resmîyette misafir olarak tanımlandıkları için Suriyeli savaş mağduru çocuklara yönelik kapsamlı bir düzenleme yapılamamıştır. 2014 de yürürlüğe giren “Geçici Koruma Yönetmeliği” savaş mağduru Suriyeli öğrencilerin Türkiye içindeki durumlarını önemli ölçüde güçlendirmiştir. Bu yönetmelikle, hem kamplarda hem de kamp dışında, savaş mağduru Suriyeli öğrencilerin, Millî Eğitim Bakanlığı’na bağlı bulunan Türk okullarına ve Geçici Eğitim Merkezlerine alınmalarının önü açılmıştır.

Ancak, Geçici Koruma Yönetmeliği Suriyeli zorunlu göçmenler hakkında resmî otoriteler nezdinde belirsizliklerin devam ettiğini göstermektedir. Resmî otoritelerdeki bu belirsizlik ise Suriye’de devam eden belirsizliklerden kaynaklanmaktadır. Yine de bilimsel çalışmaların beş yıldan fazla göç ettikleri ülkede yaşamak zorunda kalan göçmenlerin büyük bir çoğunluğunun o ülkede kalıcı olduklarını gösterdiğini bilmek politika yapımcılar ve karar vericiler açısından önemli olacaktır. Ayrıca, göç ettikleri ülkede kalmak zorunda olan göçmenlerin büyük bir çoğunluğunun geri dönüş isteklerinin de yüksek olduğu bilinmektedir.

3. SAVAŞ MAĞDURU SURİYELİ ÖĞRENCİLERDE TRAVMA SONRASI STRES BOZUKLUĞU

Olumlu bir iletişim için muhattabın tanınması ve doğru anlaşılması büyük bir önem taşımaktadır. Okul idarecileri ve öğretmenlerin muhatap olukları savaş mağduru öğrencilerin bazı özelliklerini bilmeleri onlar için doğru bir davranış tarzı belirleme açısından yardımcı olacaktır. Yapılan çalışmalar, savaş mağduru Suriyeli öğrencilerin, % 79’unun ailelerinden birilerini kaybettiğini, % 60’ının birilerinin öldürüldüğüne tanık olduğunu, % 30’unun bir şekilde yaralandığını veya fiziksel şiddete maruz kaldığını, % 45’inin ise akranlarıyla kıyaslandığında en az 10 kat daha fazla Travma Sonrası Stres Bozukluğu (TSSB) gösterdiğini belirtmektedir (Şirin ve Rogers, 2015).

Bunula birlikte, öğrencilerin yaşadığı travma sonrası bozuklukların geldiklere bölgelere göre değişiklik gösterdiği tespit edilmiştir (Lillee, 2015). Diğer yandan, göçmenlerin psikolojik problemlerinin değerlendirilmesi karmaşık bir konudur, yaşanan olayların göçmenler üzerindeki etkisinin birbiriyle uyumlu olmadığı görülmüştür (Hollifield vd., 2002). Araştırmalar travma sonrası etkinin maruz kalınan sürecin uzunluğuna, göç sonrası yaşananlara, düşük sosyo-ekonomik yaşam koşullarına, sosyal destek eksikliğine göre değiştiğini göstermektedir (Carswell vd., 2011). Özellikle göç sonrası yaşanan kısıtlı sosyal destek (Schweitzer vd., 2006; Mollica vd., 1998), bulunulan ülkede sağlanan yasal haklar, vize sorunları, vatandaşlığa geçiş zorluğu vb. kanuni ve siyasi düzenlemeler (Nickerson vd., 2011; Steel vd., 2011), iletişim zorlukları (Schweitzer vd., 2011) gibi bazı durumların travmaya yol açan etkenler arasında yer aldığı tespit edilmiştir.

Buna ek olarak, bu öğrencilerin büyük bir çoğunluğunun, hızlı bir şekilde hormonları değişen, kimlik oluşturma aşamasında olan, cinselliği henüz tam oturmamış, içinde bulunduğu toplumda kabul bulmaya çalışan ve aidiyet duygusu geliştirmek isteyen bireylerden oluştuklarını da göz önünde bulundurmak gerekmektedir (<http://canadiansafeschools.com/welcoming-refugee>, 30.01.2017). Bu durum travmayla birleşerek adeta bir sinerji etkisi oluşturmaktadır.

Travma öğrencilerde farklı durumlarda ortaya çıkabilir. Travma göç öncesinde yukarıda bahsedilen sebeplerden dolayı ortaya çıktığı gibi, göç esnasında yaşanan zorluklardan (kötü hava şartları, bilinmezliğe yolculuk, açlık-susuzluk, hastalık, şiddete maruz kalma, sevdiklerinden birini yolculuk sırasında kaybetme, vb.) dolayı da ortaya çıkabilir. Ayrıca, göç

sonrasında karşılaşılan barınma, yiyecek bulma, işsizlik, farklı bir dil ve kültüre alışamama vb. sorunlardan dolayı da travma ortaya çıkabilir. Öğretmen ve yöneticiler, savaş mağduru öğrencilerin travmaya farklı oranlarda maruz kalmış olabileceklerini göz önünde bulundurarak onlarla iletişim içerisinde olmalıdırlar. Aşırı tepki, yoğun ve sık sık duygusal patlamalar, davranış haline getirilen unutkanlık, ödev yapmama (yapılan ödevi kaybetme), kolayca ağlama, arkadaşlık kuramama, öz güven eksikliği, anti sosyal davranışlar sergileme, odaklanamama, sebepsiz karın ve baş ağrıları ve uyuyamama bu öğrencilerde görülen travmanın en yaygın göstergeleridir (<http://canadiansafeschools.com/welcoming-refugee>, 30.01.2017).

Öğretmen savaş mağduru öğrencilerin geçmişte yaşadığı travmatik olayların tetikleyicilerini bilmelidir. Elbette bu öğrenciden öğrenciye farklılık gösterse de birebir görüşmeler esnasında çocuklarda farklılık gösteren durumlar mümkün olduğunca tespit edilmeye çalışılmalıdır (Resource Guide for Supporting Children with Refugee Experience, 2014, s.14-16).

4. TÜRK EĞİTİM SİSTEMİ VE KÜLTÜRÜNE ADAPTASYON

Savaş mağduru öğrenciler daha önce, örneğin, kendi ülkelerinde hiç test çözmemiş olabilirler. Çoktan seçmeli bir testin cevabını forma doldurmak bile onlar için komplike bir iş olabilir. Öğretmenlerin bu veya benzer durumlardan haberi olsa da bunu her zaman hatırd tutmaları zor olabilir. Bu durumda öğretmen sabırlı bir şekilde öğrenciye gerekli bilgiyi sağlamalı, çok basit uygulamalarda bile bu öğrencilerin uygulamayı bilip bilmediklerini sorgulamaları gerekmektedir (<https://www.alberta.ca/documents/syrians-strategies-for-teachers.pdf>, 30.01.2017).

Genel olarak, idareci ve öğretmenler tarafından bu öğrenciler için okul içi işleyişe ilişkin oldukça anlaşılabilir ve basit kurallar koyulmalıdır ve bu kurallara uyulmadığı takdirde karşılaşacakları sonuçlarda oldukça açık ve kesin olmalıdır (<https://www.teachers.org.uk>, 24.01.2017).

Bu öğrencilerin eğitim sistemine adaptasyonunda en büyük faktör Türk öğrencilerdir. Yerel öğrenciler tarafından ne kadar hızlı ve etkili bir şekilde benimsenirlerse o ölçüde eğitim sistemine de adapte olabileceklerdir. Bu kapsamda, öğretmenler yerel öğrencilere farklı ülkelerden gelen öğrencilerin, sınıf ortamı için ne kadar büyük bir zenginlik olduğundan bahsedip, ülkelerini haritada öğrencilere göstererek, dikkatlerini pozitif yönde toplamayı sağlayabilir. Böylece yerel öğrencilerde görsel olarak da komşuluk ilişkisi pekiştirilmiş olacaktır. Böylece Türk kültüründeki misafir anlayışı bir anlamda ön plana çıkartılarak Suriyeli çocuklar ve/veya yabancılara yönelik okul içi iletişimde Türk kültüründeki misafirperverlik özelliklerinden olumlu bir şekilde yararlanmak mümkün olacaktır (<https://www.alberta.ca/documents/syrians-strategies-for-teachers.pdf>, 30.01.2017).

Öğretmenler Türk öğrencileri, savaş mağduru öğrenciler ile arkadaşlık kurmaya teşvik ederek onların bir anlamda ev sahibi rolü üstlenmelerini sağlamalıdır. Elbette bu durum sadece oryantasyon ve geçiş sürecini kapsamalıdır. İlerleyen aşamalarda Suriyeli çocuklar ve yabancılara yönelik okul içi iletişimde misafir ve ev sahipliği rolünün bırakılarak tam bir kaynaşmanın sağlanması ideal bir durum olacaktır. Ayrıca Suriyeli çocuklar ve/veya diğer yabancı öğrencilere kendi tarihlerini, kültürel güzelliklerini, tecrübelerini ve yeteneklerini diğer öğrenci ve öğretmenlerle paylaşmaları için fırsat verilmelidir. Bu hem onların kendilerine olan güvenlerini arttıracak hem de Türk öğrenciler tarafından kabullenmelerini kolaylaştırıp

hızlandıracaktır (https://www.alberta.ca/documents/syrians-strategies-for-teachers.pdf, 30.01.2017).

Türk milletinin tarihi, kültür ve gelenekleri hakkında bilgilendirmek faydalı olacaktır. Suriyeli çocuklar ve/veya diğer yabancı öğrenciler bizim tarihimizi bizim eğitim sistemimizde öğretilen şekilde görmemişlerdir. Bu durumda tarihsel konulara aynen bizim bakış açımızla bakmalarını beklemek yanlış olacaktır. Bize göre çok açık ve bilinen bazı tarihi gerçekler onlar tarafından bilinmeyeceği gibi farklı şekillerde biliniyor olabilir (https://www.teachers.org.uk (24.01.2017).

Konu ile ilgili farklı ülkelerde yapılan araştırmalar incelendiğinde özellikle bazı batı ülkelerinde Suriyeli göçmen kız öğrencilerin kısmen de olsa yaşadığı kılık kıyafet, başörtüsü vb. (Örn. Otieno ve Mthethwa-Sommers, 2015) sorunların ülkemizde yaşanmadığı dikkate alınır, nispeten Batı ülkelerine kıyasla inanç ve kültür açısından ülkemiz Suriyeli göçmen çocukların okullara adapte olup diğer öğrencilerle kaynaşmasında avantajlı bir durumdadır.

Her ne kadar özellikle Suriyeli öğrenciler açısından önemli kültürel farklardan söz edilmese de okul idarecileri ve öğretmenlerin bu konuda gerek bu öğrencilere gerekse öğrenci ailelerine yönelik gözlem ve tespitlerde bulunmaları faydalı olacaktır. Örneğin Suriyeli öğrencilerin yoğun olarak bulunduğu Gaziantep ilinde 15 Suriyeli öğrenciye yöneltilen “Size göre öğretmenleriniz nelere dikkat etmeli?” şeklindeki soruya verilen cevaplarda ön plana çıkan hususlar aşağıdaki şekildedir.

‘Öğretmenler öğrencilere tavsiyede bulunduğu zaman hem Suriyeli hem de Türk öğrenciler üzerinde etkili oluyor. Nasihat etmeliler.’ ‘Mezhep sorulmamalı.’ ‘İrk sorulmaz, sadece şehri sorulur.’ ‘Kaç kardeşiniz? sorusu sadece erkek çocuklar içindir.’ ‘Kız kardeş ile ilgili sorular sorulmaz.’ ‘Suriye’de hocalar aşırı disiplinliydi, bu yüzden bizler otoriteye alıştık.’

Elbette bu tespitlerin genellenebilirliği düşüktür. Sadece örnek olması açısından burada yer verilmiştir.

5. OKUL İÇİ İLETİŞİM

Özellikle ilk başlarda Suriyeli çocuklar ve yabancılara yönelik okul içi iletişimde karşılaşılan en büyük problem dil problemidir. Bu çocukların kendilerine olan güven eksiklikleri dil sorununun aşılmasıyla kendilerini daha iyi ifade edici faaliyetlere yöneltilmesi ve çocuğa kendini ifade fırsatı verilmesi ile pekiştirilebilir. Bu kapsamda yararlanılabilecek etkili bir araç yaratıcı sanatsal faaliyetlerdir. Çocukların dilleri farklı olsa bile sanatsal açıdan her çocuk kendini ifade etmede eşit şansa sahiptir. Daha önce de vurgulandığı gibi çocuğa kendini ifade fırsatı verilmelidir. Sanatsal faaliyetler bunu gerçekleştirmede etkili bir araçtır (Resource Guide for Supporting Children with Refugee Experience, 2014, s.14-16).

Suriyeli çocuklar ve yabancılara yönelik okul içi iletişimde öğretmenlerin en başta gelen sorumluluğu bu öğrencilerin ait olma duygusunu geliştirmektir. Bunu yaparken öğretmenler farklı yöntemlerden yararlanabilirler örneğin sınıflarında diğer öğrenciler tarafından sevilen ve saygı duyulan öğrencileri tespit edip bu öğrencilere rehberlik etmesi için onlardan yardım talep edebilir. Arkadaşları tarafından sevilen ve saygı duyulan bu öğrencileri böyle bir teklifi kabul etmesi, diğer öğrenciler için de olumlu bir rol modeli olacaktır. Bu durumda yerli öğrencilerin birbirleri arasındaki iletişimin Suriyeli çocuklar ve yabancılara yönelik okul içi iletişimi destekleyici bir şekilde kullanılabilmesi de sağlanabilecektir (https://www.alberta.ca/documents/syrians-strategies-for-teachers.pdf, 30.01.2017).

Özellikle Suriyeli öğrencilerin ailelerine ilişkin sosyo-ekonomik farklılıklar Türk öğrencilerin ailelerindeki sosyo-ekonomik farklılıklar ile birleştiğinde, tüm okullarımız için Suriyeli çocuklar ve yabancılara yönelik tamamen aynı bir okul içi iletişimden söz etmek yanlış olacaktır. Bir okulumuzda problem olarak ortaya çıkan bir durum başka bir okulumuzda hiç karşılaşılmamış olabilir. Örneğin, özellikle sosyo-ekonomik durumun nispeten düşük olduğu yerlerde öğretmenlerin Suriyeli öğrencilerin diğer öğrenciler tarafından şiddete maruz kalıp kalmadıkları gözlemlenmeleri gerekmektedir (<https://www.alberta.ca/documents/syrians-strategies-for-teachers.pdf>, 30.01.2017).

Öğretmenlerin Suriyeli çocuklar ve yabancılara yönelik okul içi iletişimde en sıkıntılı konu olan öz güven eksikliğinin önüne geçilmesi için bu çocuklar için öngörülebilir bir çevre oluşturması ve çocukları değişime hazırlaması önemlidir (Resource Guide for Supporting Children with Refugee Experience, 2014, s.14-16). Bu kapsamda, öğrencilere sorumluluklar vermek; bu onların hem öz güvenlerini artırır hem de disiplin suçlarından uzak durmalarına yardımcı olur (<https://www.teachers.org.uk> (24.01.2017).

Okullar sosyo-kültürel ve sosyo-politik yaşamın birer yansımasıdır. Bu durum okul içi iletişimde göz önüne alınması gereken bir husustur. Öğrencilere grup halinde, takım çalışması şeklinde birbirine yardım ederek iş yapmalarını sağlayacak görevler onların geleceğe yönelik iyi bir vatandaş olmasında da katkı sağlayacağı gibi (Roxas, 2011) okul içi iletişimlerini de geliştirmeye yardımcı olacaktır.

Suriyeli çocuklar ve/veya diğer yabancı öğrencilere yönelik okul içi iletişimde bu çocukların kendilerini ifade etme eğitim ve öğretim faaliyetlerine katılma için cesaretlendirilmeleri gerekmektedir. Cesaretlendirme şu üç ögeye sahiptir (Mert, 2007):

- Bir insana, onun bir işi başarabileceğine inandığınıza dair sözlü bir ifade,
- Söz konusu kişiye yol göstererek ve ihtiyaç duyduğunda yanında olarak destek sağlamak,
- Sabır ve yapılan hatalara eleştiri içeren tepkiler vermemek.

Eğiticilerimizin Suriyeli çocuklar ve/veya diğer yabancı öğrencilerle çalışırken sabır ve anlayışlı olmaları, onlara devamlı kendilerine olan güveni destekleyecek şekilde telkinde bulunmaları ve yol gösterici olmaları bu çocukların kaynaşmasında ve okul başarılarında etkili olacaktır.

6. ÖĞRETMEN VE İDARİCİLER

Suriyeli çocuklar ve yabancılara yönelik adaptasyon ve okul içi iletişimde kuşkusuz en büyük rol ve sorumluluk idareci ve öğretmenlere düşmektedir. Bu nedenle idareci ve öğretmenler de bu süreçte ihmal edilmemeli, gerekli ilgi ve dikkat gösterilmelidir.

Okul idarecileri tarafından öğretmenlerin Suriyeli çocuklar ve/veya diğer yabancı öğrencilerin eğitimine yönelik bilgilendirilmesinin ve yeni yetenek kazanımının vurgulanması gerekmektedir. Çünkü bu öğrenciler daha önce de vurgulandığı gibi yaşantılarından dolayı travma sonrası stres bozukluğu gösterebilen çocuklardır. Bu çocuklarla iletişim kurmak ve onları eğitmek normalden farklı bilgi ve yeteneklerin kullanımını gerektirecektir. Bu kapsamda okul idaresi tarafından yapılacak faaliyetlerle travma sonrası stres bozukluğu gösteren çocuklarla nasıl ilgilenileceğine, onlarla nasıl iletişim kurulabileceğine ilişkin öğretmenlere bilgi ve destek verilmelidir (Students from Refugee Backgrounds – A Guide for Teachers and Schools, 2015).

Öğretmenler kendileri de bu öğrencilerle olan sürekli diyalogları sonucunda stres ve travma gibi psikolojik durumlarla karşılaşabilirler. Bu durumda öğretmenler kızgınlık, suçluluk, korku, duygusal yıpranma vb. halleri daha yoğun yaşayabilir, hatta psikolojik desteğe muhtaç konuma gelebilir. Bu durum yaşandığında, öğretmenlerin rehabilite edilme ihtiyacı doğabilir. Okul idarecilerinin bu kapsamda duyarlı olmaları ve öğretmenlere gösterecekleri hassasiyetin Suriyeli çocuklar ve/veya diğer yabancı öğrencilere yönelik okul içi iletişimin etkili bir şekilde sağlanmasında destek olacağını göz ardı etmemeleri gereklidir (<https://www.teachers.org.uk> (24.01.2017)).

Öğretmen kendi davranış ve duygularını yönetebilmelidir. Çünkü travmatik çocuklarla uğraşmak güçlü duyguları ve sakin kalabilmeyi gerektirir (Resource Guide for Supporting Children with Refugee Experience, 2014, s.14-16).

Okul idarecileri tarafından Suriyeli çocuklar ve/veya diğer yabancı öğrencilerin eğitiminde aktif rol alan öğretmenlerin, bu çocukların eğitimlerine yönelik yapılacak faaliyetlerin planlanması aşamasında, öneri ve bilgilerinin aktarılacağı bir mekanizma yaratılması gereklidir. Bu maksatla ilgili öğretmenlerle okul idarecileri arasında iletişimin önemi ön plana çıkmaktadır. Bu öğrencilerle ilgilenen öğretmenlerle okul idarecileri arasında iletişimin kalitesinin, Suriyeli çocuklar ve/veya diğer yabancı öğrencilere yönelik okul içi iletişim kalitesinin öncülü durumda olduğu unutulmamalıdır. Öğretmenlerin bu çocuklarla ilgili kararları alınmasına dahil edilmesi sağlanmalıdır (Students from Refugee Backgrounds – A Guide for Teachers and Schools, 2015).

7. SONUÇ

Günümüzde özellikle ülkemizin yakın çevresinde yaşanan bazı olumsuz gelişmeler dikkate alındığında hali hazırda ülkemizde misafir olarak kabul ettiğimiz başta Suriyeli olmak üzere diğer ülke vatandaşları dolayısıyla da çocuklarının yakın bir tarihte ülkemizden ayrılmayacakları, nispeten kalıcı olacakları değerlendirilebilir. Bu kapsamda bahse konu bu çocukların bir an önce Türk eğitim sistemi ve kültürüne adapte olmaları hem onların hem de ülkemizin geleceği açısından önem arz etmektedir. Bu adaptasyonda en önemli ve ağır görevi üstlenen yapının Türk Eğitim sistemi oluşunu söylemek yanlış olmayacaktır.

İster adaptasyon ister oryantasyon isterse başka bir adlandırma yapılsın bu eylemlerin temel dayanağı iletişimdir. Bu nedenle bu geçiş sürecinde okul idarecileri ve öğretmenlerimizin bahse konu bu öğrencilerle okul içi iletişimi en etkili ve verimli bir şekilde gerçekleştirmeleri bir ihtiyaç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ancak Suriyeli ve diğer yabancı ülke çocuklarının eğitim sistemine adaptasyonları ve bunun doğal bir gereği olan okul içi iletişimlerinin geliştirilmesine ilişkin yerli yazındaki araştırmaların gerek sayı gerek ise kapsam açısından yetersizlikleri konu ile ilgili akademisyenler ve uygulayıcılar tarafından bir an önce giderilerek bu konuda karar verici otoritelere gerekli bilimsel bilgilerin sağlanmasına ihtiyaç vardır.

Son zamanlarda konu ile ilgili olarak icra edilen önemli bir faaliyet, Millî Eğitim Bakanlığı tarafından düzenlenen Suriyeli çocukların Türk eğitim sistemine entegrasyonunun desteklenmesi projesidir. Bu kapsamda, “MEB İdari Personel Eğitimi” toplantısı 30 Ocak- 3 Şubat 2017 tarihleri arasında Antalya’da icra edilen program, Millî Eğitim Bakanlığının ilgili genel müdürleri, öğretim görevlileri ve okullarında Suriyeli öğrencisi olan toplam bin 827 okul yöneticisinin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Bizim de (bu çalışmanın yazarları) katıldığımız bu projede, okullarımızda her seviyedeki yönetici ve öğretmenlerimizin büyük bir özveriyle

Suriyeli çocukların eğitim sistemimize entegrasyonu için gayret sarfettiğini gözlemlenmiştir. Öğretmen ve okul yöneticilerinin travma yaşamış bu çocuklarla iletişim ve etkileşimlerinde bireysel bazda çok değerli tecrübeler kazandıkları, konu ile ilgili önemli tespit ve çıkarımlarda buldukları tespit edilmiştir. Bu tecrübeler ışığında okullarımızda Suriyeli çocukların Türk eğitim sistemine entegrasyonu yönünde gösterilen adaptasyon ve iletişim çabalarının sadece okul içi ile kısıtlı kalmayacağı, gelecek yıllarda Suriyelilerin ülkemize adaptasyonunda, milletimizle iyi bir etkileşim ve iletişim içerisinde olmasına, ülkemize bir değer katmalarında önemli bir katkı ve etkiye sahip olacağı açıktır. Bu kapsamda, konu ile ilgili tecrübe sahibi MEB personelinin görüş ve önerilerinin nitel araştırma desenleri ağırlıklı olarak tespit edilerek sadece MEB bünyesinde değil toplumun ve devletin diğer organ ve kesimlerinde de kullanılacak yöntem ve modellerin belirlenmesine ihtiyaç olduğu değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

- 5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunu, www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5395.pdf
- Alyssa Lillee, (2015), Aesen Thambiran and Jonathan Laugharnei Evaluating the mental health of recently arrived refugee adults in Western Australia Journal of Public Mental Health J., 14(2), s.56-68.
- Carswell, K., Blackburn, P. and Barker, C. (2011), "The relationship between trauma, post-migration problems and the psychological well-being of refugees and asylum seekers", International Journal of Social Psychiatry, 57(2), s.107-19.
- CNN Türk Haber, "Gaziantep'te Suriyeli Sığınmacılara Yönelik Yürüyüş", 20.07.2014, <http://www.cnnturk.com/haber/turkiye/gaziantep-te-yine-suriyeli-siginmacilara-yonelik-yuruyus>
- Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, Birleşmiş Milletler, http://www.odunpazari.bel.tr/dosya_yoneticisi/cocukhaklari.pdf (30.01.2017).
- David Turton, (2003), Conceptualizing Forced Migration, Refugee Studies Center (RSC), Paper 12, <https://www.rsc.ox.ac.uk/files/publications/working-paper-series/wp12-conceptualising-forced-migration-2003.pdf>
- Geçici Koruma Yönetmeliği, Resmi Gazete, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/10/20141022-15-1.pdf> 20.10.2014.
- Hollifield, M., Warner, T., Lian, N., Krakow, B., Jenkins, J., Kesler, J., Stevenson, J. and Westermeyer, J. (2002), "Measuring trauma and health status in refugees. A critical review", Journal of the American Medical Association, 288(5), s.611-21.
- Hürriyet Haber, "10 ilde Suriyeli mülteci sayısı yerel nüfusla yarışıyor", 22 Eylül 2015, <http://www.hurriyet.com.tr/10-ilde-suriyeli-multeci-sayisi-yerel-nufusla-yarisiyor-29831750>
- Mert İ.S. (2007), Cesaret Yönetimi, Hayat Yayınları, İstanbul.
- Mollica, R.F., McInnes, K., Pham, T., Smith fawzi, M.C., Murphy, E. and Lin, L. (1998), "The dose-effect relationships between torture and psychiatric symptoms in vietnamese ex-political detainees and a comparison group", The Journal of Nervous and Mental Disease, 186(9), s.543-53.
- Mthethwa-Sommers, Shirley; Kisiara, Otieno – Penn (2015), GSE Perspectives on Urban Education, Listening to Students from Refugee Backgrounds: Lessons for Education Professionals, 12(1).
- Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme: 1951 Cenevre Sözleşmesi, Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği Türkiye Temsilciliği, 2016, <http://www.multeci.org.tr/wp-content/uploads/2016/12/1951-Cenevre-Sozlesmesi-1.pdf>

- Nickerson, A., Steel, Z., Bryant, R., Brooks, R. and Shove, D. (2011), "Change in visa status amongst mandaeen refugees: relationship to psychological symptoms and living difficulties", *Psychiatry Research*, 187 Nos 1/2), s.267-74.
- Resource Guide for Supporting Children with Refugee Experience, SWCP – Refugee Myth Busting Campaign – March 2014 https://www.surrey.ca/files/Resource_Guide_-_Supporting_Children_with_Refugee_Experience.pdf (24.01.2017)
- Roxas, K. (2011). Creating communities: Working with refugee students in classrooms. *Democracy & Education*, 19(2):1-8.
- Sakız Halis, (2016), "Göçmen Çocuklar ve Okul Kültürleri: Bir Bütünleştirme Önerisi", *Göç Dergisi*, 3(1): 65-81.
- Schweitzer, R., Melville, F., Steel, Z. and Lacherez, P. (2006), "Trauma, post-migration living difficulties, and social support as predictors of psychological adjustment in resettled sudanese refugees", *Australian and New Zealand Journal of Psychiatry*, 40(2), s.179-87.
- Schweitzer, R.D., Brough, M., Vromans, L. and Asic-kobe, M. (2011), "Mental health of newly arrived Burmese refugees in Australia: contributions of pre-migration and post-migration experience", *Australian and New Zealand Journal of Psychiatry*, 45(4), s.299-307.
- Steel, Z., Momartin, S., Silove, D., Coello, M., Aroche, J. and Tay, K.W. (2011), "Two year psychosocial and mental health outcomes for refugees subjected to restrictive or supportive immigration policies", *Social Science & Medicine*, 72(7), s.1149-56.
- Strategies for Classroom Teachers, Bureau of Refugee and Immigrant Assistance (BRIA), New York State Office of Temporary and Disability Assistance, <https://www.alberta.ca/documents/syrians-strategies-for-teachers.pdf>, (30.01.2017)
- Students from Refugee Backgrounds – A Guide for Teachers and Schools, 2015, <http://www2.gov.bc.ca/assets/gov/education/administration/kindergarten-to-grade-12/diverse-student-needs/students-from-refugee-backgrounds-guide.pdf> (24.01.2017)
- Şirin, Selcuk R. and Lauren Rogers-Sirin. 2015. *The Educational and Mental Health Needs of Syrian Refugee Children*. Washington, D.C: Migration Policy Institute.
- Welcoming Refugee Children to the Classroom, An Nut Teaching Resource, <https://www.teachers.org.uk/sites/default/files2014/refugee-teaching-guide-web--10248-.pdf> (24.01.2017)
- Welcoming Refugee Children to the Classroom, <http://canadiansafeschools.com/welcoming-refugee/>; Literature Review: Interventions for Refugee Children in New Zealand Schools: Models, Methods, and Best Practice, Ministry of Education, New Zealand – 2000
- Welcoming Refugee Children to the Classroom, <http://canadiansafeschools.com/welcoming-refugee/>; A teacher's Guide to Working with Students from Refugee and Displaced Backgrounds, Queensland Program of Assistance to Survivors of Torture & Trauma Inc. (QPASTT).

	MAKALE ADI	SAYFA
1	ÖN LİSANS DÜZEYİNDE TURİZM EĞİTİMİ ALAN ÖĞRENCİLERİN KIRSAL TURİZM ALGILARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA <i>Doç. Dr. Murat ÇUHADAR, İpek ÜNAL</i>	1-16
2	SAĞLIK SEKTÖRÜ ÇALIŞANLARINDA DÖNÜŞÜMCÜ LİDERLİĞİN YENİLİKÇİ DAVRANIŞA ETKİSİ ÖRGÜTSEL VATANDAŞLIK DAVRANIŞLARI' NIN BU ETKİDEKİ ARACILIK ROLÜ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA, MERSİN İLİ ÖRNEĞİ <i>Doç. Dr. Abdullah ÇALIŞKAN, Özgür Uğur ARIKAN</i>	17-38
3	METAL FİYATLARI İLE HİSSE SENEDİ FİYATLARI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN ANALİZİ: BORSA İSTANBUL'DA BİR UYGULAMA <i>Doç. Melek ACAR, Fatih GÜZEL, Prof. Dr. Ramazan AKTAŞ</i>	39-53
4	15 TEMMUZ DARBE GİRİŞİMİNİN BİST 30/100 ENDEKSLERİ ÜZERİNE ETKİSİNİN OLAY ÇALIŞMASI (EVENT STUDY) YÖNTEMİ İLE ANALİZİ <i>İzzet KAYA, Yrd. Doç. Dr. Meltem KESKİN KÖYLÜ, Burhan GÜNAY</i>	54-67
5	SURİYELİ VE DİĞER YABANCI ÖĞRENCİLERİN TÜRK EĞİTİM SİSTEMİNE ADAPTASYONU VE OKUL İÇİ İLETİŞİMLERİNE YÖNELİK BİR İNCELEME <i>Doç. Dr. İbrahim Sani Mert, Yrd. Doç. Dr. Bilal ÇIPLAK</i>	68-79
6	ÖRGÜTSEL ADALET- SİNİZM İLİŞKİSİNDE KİŞİ ÖRGÜT UYUMUNUN ROLÜ: EĞİTİM SEKTÖRÜNDE BİR ARAŞTIRMA <i>Fatma Özge ÖZGEN, Doç. Dr. Ömer TURUNÇ</i>	80-96
7	TÜRKİYE'NİN MUSUL POZİSYONUNUN ULUSLARARASI PERSPEKTİFLER AÇISINDAN İNCELENMESİ <i>Yrd. Doç. Dr. Murat KÖYLÜ</i>	97-122
8	TÜRKİYE'DE KAMU HARCAMALARININ FİNANSMANI VERGİLER İLE Mİ YOKSA BORÇLANMA İLE Mİ SAĞLANMAKTADIR? 2006-2016 DÖNEMİNE AİT BİR İNCELEME <i>İrem ERASA-Nagihan ÖZKANCA ANDIÇ</i>	123-149
	THE EFFECTS OF EMOTIONAL INTELLIGENCE AND LOCUS OF CONTROL ON JOB SATISFACTION AND LIFE SATISFACTION <i>Doç. Dr. Hakan TURGUT-Doç. Dr. İsmail TOKMAK- Yrd. Doç. Dr. M. Fikret ATEŞ</i>	150-170

Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi

IDEAS

ISSN: 2149-5823

Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi yılda 2 kez yayımlanan hakemli bir dergidir. Türkçe ve İngilizce dillerinde iktisat, işletme, uluslararası ilişkiler, siyaset bilimi ve kamu yönetimi, davranış bilimleri, maliye, ekonometri, çalışma ekonomisi ve endüstriyel ilişkiler, bankacılık ve finans, insan kaynakları yönetimi, yönetim bilişim sistemleri, sosyal hizmet, uluslararası ticaret ve lojistik, sağlık bilimleri yönetimi ve ilişkili alanlarda makaleler yayımlar. Dergide yayımlanan makalelerin dil, bilim, yasal ve etik sorumluluğu yazara aittir. Makaleler kaynak gösterilmeden kullanılamaz.

International Journal of Economics and Administrative Sciences is peer reviewed journal published twice a year. It publishes articles both in Turkish and English languages in the fields of economics, business administration, international relations, political science and public administration, behavioral sciences, finance, econometrics, labor economics and industrial relations, banking and finance, human resources management, management information systems, social services, international trade and logistics, health sciences management and related fields. The language, science, legal and ethical responsibility of the articles published in the journal belongs to the author. The published contents in the articles cannot be used without being cited.

Editörler / Editors in Chief

- Doç. Dr. Abdullah ÇALIŞKAN (Toros Üniversitesi)
- Doç. Dr. Ömer TURUNÇ (Süleyman Demirel Üniversitesi)

Yayın Kurulu / Editorial Board

- Prof. Dr. Abdülkadir VAROĞLU (Başkent Üniversitesi)
- Doç. Dr. Ömer TURUNÇ (Süleyman Demirel Üniversitesi)
- Doç. Dr. Abdullah ÇALIŞKAN (Toros Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. İrfan AKKOÇ (THK Üniversitesi)

Danışma Kurulu / Advisory Board

- Prof. Dr. Ali ÖZDEMİR (Dokuz Eylül Üniversitesi)
- Prof. Dr. Dilek ZAMANTILI NAYIR (Marmara Üniversitesi)
- Prof. Dr. Bekir GÖVDERE (Süleyman Demirel Üniversitesi)
- Prof. Dr. Ebru GÜNLÜ (Dokuz Eylül Üniversitesi)
- Prof. Dr. Haluk KORKMAZYÜREK (Toros Üniversitesi)
- Prof. Dr. İbrahim EROL (Celal Bayar Üniversitesi)
- Prof. Dr. Levent KÖSEKAHYAOĞLU (Süleyman Demirel Üniversitesi)
- Prof. Dr. Mustafa Kemal DEMİRCİ (Dumlupınar Üniversitesi)
- Prof. Dr. Mahmut PAKSOY (İstanbul Kültür Üniversitesi)
- Prof. Dr. Nejat BASIM (Başkent Üniversitesi)
- Prof. Dr. Pınar SÜRAL ÖZER (Dokuz Eylül Üniversitesi)
- Prof. Dr. Ozan BAHAR (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
- Prof. Dr. Selim Adem HATIRLI (Süleyman Demirel Üniversitesi)
- Prof. Dr. Süleyman TÜRKEKEL (Toros Üniversitesi)
- Prof. Dr. Uğur YOZGAT (Marmara Üniversitesi)
- Prof. Dr. Umut AVCI (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
- Prof. Dr. Ünsal SİĞRI (Başkent Üniversitesi)
- Doç. Dr. Ahmet ERKUŞ (Bahçeşehir Üniversitesi)
- Doç. Dr. Bekir GÖVDERE (Süleyman Demirel Üniversitesi)
- Doç. Dr. Cengiz DURAN (Dumlupınar Üniversitesi)
- Doç. Dr. Gülüzar KURT GÜMÜŞ (Dokuz Eylül Üniversitesi)
- Doç. Dr. Hakan TURGUT (Başkent Üniversitesi)
- Doç. Dr. Haldun YALÇINKAYA (TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi)
- Doç. Dr. Harun ŞEŞEN (Lefke Avrupa Üniversitesi)
- Doç. Dr. Köksal HAZIR (Toros Üniversitesi)
- Doç. Dr. Mazlum ÇELİK (Hasan Kalyoncu Üniversitesi)
- Doç. Dr. Murat ÇUHADAR (Süleyman Demirel Üniversitesi)
- Doç. Dr. Sait GÜRBÜZ (Kara Harp Okulu)
- Doç. Dr. Yusuf GÜMÜŞ (Dokuz Eylül Üniversitesi)

Not: İsimler, akademik ünvan ve alfabetik sıra gözetilerek sıralanmıştır.

2016 yılı 2. sayıdan itibaren dergimiz uluslararası endekslerde taranmaktadır

Dergide yayınlanan yazılardaki görüşler ve bu konudaki sorumluluk yazarlarına aittir.

Yayınlanan eserlerde yer alan içerikler kaynak gösterilmeden kullanılamaz.

All the opinions written in articles are under responsibilities of the authors.

The published contents in the articles cannot be used without being cited.

Makalenin on-line kopyasına erişmek için / To reach the on-line copy of article: <http://dergipark.gov.tr/uiibd>

**ÖRGÜTSEL ADALET- SINIZM İLİŞKİSİNDE KİŞİ ÖRGÜT UYUMUNUN ROLÜ:
EĞİTİM SEKTÖRÜNDE BİR ARAŞTIRMA¹**

Fatma Özge ÖZGEN*

Ömer TURUNÇ**

ÖZET: Bu kesitsel çalışmanın amaçlarından ilki Türkiye örnekleminde örgütsel adaletin sinizm üzerindeki direk etkisini araştırmaktır. İkinci amaç ise örgütsel adalet sinizm arasındaki ilişkide kişi örgüt uyumunun aracı rolünü belirlemektir. Bu kapsamda, araştırmanın hipotezleri eğitim sektöründen (kamu) toplanan 285 veri üzerinden test edilmiştir. Sonuçlar göstermiştir ki, örgütsel adalet ve boyutları ile sinizm ve boyutları negatif yönde ilişkilidir. Buna ilave olarak sonuçlar kişi örgüt uyumunun örgütsel adalet-sinizm ilişkisinde aracı rolü olmadığını göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Örgütsel adalet, sinizm, kişi-örgüt uyumu, aracılık etkisi eğitim sektörü

**THE ROLE OF PERSON ORGANIZATION FIT IN THE RELATIONSHIP OF CYNICISM
AND ORGANIZATIONAL JUSTICE A RESEARCH IN EDUCATION SECTOR**

ABSTRACT: The present cross-sectional study aims to investigate (1) the direct effects of organizational justice on cynicism (2) the mediating role of person-organization fit in the relationship between organizational justice on cynicism using a Turkish sample. In this context, the hypotheses were tested with a sample of 285 employees from education sector (public). The results demonstrated that organizational justice and its dimensions were negatively related to both cynicism and its dimensions. In addition, the results indicated that person organization fit did not have a mediating role between organizational justice and cynicism.

Key Words: Organizational justice, cynicism, person organization fit, mediating effect, education sector

* Öğr. Gör., Pamukkale Üniversitesi, Acıpayam Meslek Yüksekokulu, fozgen@pau.edu.tr

** Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, omert21@gmail.com.tr

¹ Bu makale Fatma Özge Özgen'e ait aynı isimli Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans tezinden türetilmiştir.

1. GİRİŞ

Örgütlerin hayatta kalabilme ve amaçlarını gerçekleştirebilmeleri için artan rekabet koşullarıyla başa çıkabilmeleri gerekir. Bunun içinde çalışan bireylerin örgütün hedeflerini benimsemeleri ve örgütlerine bağlı olmaları büyük önem taşımaktadır. Çalışanlar bütün enerji ve performanslarını içinde buldukları örgüte yönlendirdiği zaman rekabet gücü artabilecektir. Bunu sağlamak için bazı önemli düzenlemeler ve uygulamalar gerekmektedir. Bu noktada örgütsel adalet kavramı ortaya çıkacaktır. Çalışanların yaptıkları işten memnun olmalarını sağlamak örgütlerin temel amaçlarıdır. Bu amacın hayata geçirilebilmesi için adil bir çalışma ortamının olması gerekir. Örgüt içerisinde çalışanlar arasında algılanan adalet duygusu çalışanların mutlu, huzurlu ve yüksek performansı çalışmalarını sağlayabileceği gibi olumsuz adalet algısı mutsuz, dışlanmış ve verimsiz çalışmalarına da neden olabilecektir. Sonuç olarak, örgütsel adaletin örgütler için önemli kavramlardan birisi olduğu söylenebilir.

Günümüzde davranış bilimleri alanında önem teşkil eden konulardan birisi de sinizmdir. Sinizm, örgütün yönetim uygulamalarının hatalı ve başarısız oluşu sonucunda ortaya çıkan örgütsel problemler, çalışanlarda örgütlerine karşı güvensizlik, tedirginlik, şüphe, yabancılaşma gibi benzeri birçok olumsuz tutum ve davranışlara neden olmasıyla ilişkilidir.

Uyum, çatışmadan birbirini tamamlamak şeklinde de tanımlanan bir kavramdır. Nasıl ki günlük hayatta uyum veya uyumluluk aranıyorsa çalışma hayatında da hem çalışanın örgütüyle hem de çalışanın diğer çalışanlarla uyumu hem kendisini hem de üretimi etkileyecektir. Dolayısıyla kişi örgüt uyumu da bu doğrultuda önemli hale gelmiştir. Çalışanların birbirlerinden farklı olan hem sosyal hem de psikolojik ihtiyaçları dışında çalıştıkları ortamda birbirleriyle olan uyumları ve o örgütte çalışmaktan duydukları mutluluk onların motivasyonunu artıracak ve çalışanların verimlilik ve performanslarına da bu durum yansıtacaktır.

Çalışanların uyumunu sağlayan ve örgütte çalışmaktan haz almasını sağlayan örgüte karşı duyduğu bağlılıktır. Çalışan örgütünün kazanımlarını adil dağıttığına ya da işleyişinin adil olduğuna inandığı durumda örgüte karşı güven hisseder. Adaletin olmadığı, çatışma ve kaosun hüküm sürdüğü örgütlerde çalışanları motivasyonları düşer ve uyumsuzluk başlar. Çalışanın örgütüyle, örgütünde çalışanla uyumlu olması için tarafların hedeflerinin, niteliklerinin ve prensiplerinin eşleşmesi gerekmektedir. Uyumun olduğu iş ortamlarında verimlilik, performans ve örgüte karşı bağlılık artmaktadır.

Bu çalışmada örgütsel adalet ve sinizm ilişkisinde kişi örgüt uyumunun rolü öğretmenler üzerinde yapılan görgül bir araştırma ile ortaya konulmaya çalışılmıştır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE HİPOTEZLER

Araştırmanın teorik çatısını oluşturmak ve teoriden yola çıkarak test edilecek hipotezleri belirlemek amacıyla araştırmaya konu edilen değişkenler aşağıda açıklanmıştır.

2.1. Örgütsel Adalet

Örgütsel adalet; örgütsel kaynakların (ödül ve cezalar) dağıtımının, bu dağıtım kararlarını belirlemede kullanılan prosedürlerin ve bu prosedürlerin yürütülmesi sırasında gerçekleşen kişiler arası davranışların nasıl olması gerektiği ile ilgili kurallar ve sosyal normlar bütünü olarak izah

edilmektedir (Folger ve Cropanzano, 1998: 73). Adaletin sağlandığı çalışma ortamlarında, çalışanlar üstlerinin davranışlarını eşit, ahlaka uygun, akılcı bulurlar. çalışanların çalışma ortamlarındaki yöntemlerin ve işlemlerin adalete uygunluk düşünceleri çalışanların kurumlarına duydukları bağlılık ve inancı değiştirecektir (Eker, 2006: 5).

Ödüller ile kaynakların dağıtımı örgütte adalet duygusunun ölçüldüğü alanlardan birisidir. Ödül ve ceza sistemi, en küçük grup ve büyük örgütlerde bile olan bir sistemdir. Aslında bireylerin odaklandıkları nokta ödülün büyüklüğü-küçüklüğü veya cezanın büyüklüğü-küçüklüğünden çok kaynakların ne kadar etkin dağıtıldığıdır (İnce ve Gül, 2005:77). Kısaca örgütsel adalet, bir örgütte çalışanların, çalışma ortamında ne derece adaletli davranıldığı konusundaki algıları ile algıların bireysel ve örgütsel sonuçlara olan etkileriyle önem kazanmış kavramdır. Özellikle performansı yüksek mutlu çalışanların, hem çalışanlar hem de örgütler için önemi düşünüldüğünde, örgütsel adalet konusunun şimdi olduğu gibi gelecekte de, çalışan davranışlarının incelenmesinde önemli bir ölçüt olarak kullanılacağı düşünülmektedir (Irak, 2004: 40).

Sosyal bilim alanında çalışan teorisyenler, başlangıçta örgütsel adaleti Adams (1965)'in *Eşitlik Teorisi* ve Crosby (1976)'nin *Görelî Yoksunluk Teorisi* tarafından ele almışlardır. Lakin sistem geliştikçe bunlar eksik kalmıştır. Farklı teoriler üzerinde çalışılmaya başlanmıştır.

İlgili yazın incelendiğine, araştırmacılar arasında örgütsel adaletin hangi boyutlardan oluştuğuna ilişkin bir fikir birliği sağlanamamıştır. Taramalar sonucunda, Leventhal (1980), Tyler ve Bies (1990), adaleti iki boyutta ele alırken; Cohen-Charash, Spector (2001), Bies ve Moag (1986) üç boyutta; Greenberg (1993), Ambrose, Hess ve Ganesan (2007), Colquitt vd (2011) ise, dört boyutta incelemişlerdir. Fakat genel bir bakışta üç temel boyutun büyük kabul gördüğü görülmektedir. (Söyük, 2007: 7-8). Bu boyutlar dağıtım, prosedür ve etkileşim adaletidir.

Greenberg'e (1990) göre, dağıtımsal adalet kazanımlar nihayetinde ortaya çıkan ceza, ödül, terfi gibi bazı sonuçların bireyler arasında paylaşımı ile çalışanların bu sonuçların adilliğine ilişkin algılamalarıdır. Folger ile Cropanzano (1998: 75)'ya göre dağıtımsal adalet, çalışanların ulaştığı kazanımların hakkaniyetli şekilde dağıtılıp dağıtılmadığına ilişkin algılamalarıdır.

Prosedür adaleti, örgüt çalışanlarının dağıtım işleminin yapılmasında kullanılan kural, prosedür ve prensiplerin adilliğine ilişkin algılarıyla ilgilendir. Prosedür adaleti ile alakalı ilk önemli araştırmayı 1975'te Thibaut ve Walker'ın yaptığı mahkemelerdeki davaların yasal işleyişini incelemeye başlamaları ile olmuştur.

Etkileşimsel adalet, prosedürler yapılırken çalışanların karşılaştıkları tutum ve davranışlara göre adalet algısıdır (Bies ve Moag, 1986'den aktaran: Taşkıran, 2011: 109). Folger ve Cropanzano (1998), etkileşimsel adalet, önceleri işlemsel adaletin içinde bahsedilirken son zamanlarda alınan kararlarda çalışanların tepkilerinin de önemli olduğunu anlaşılmış ve Bies ve Moag (1986) tarafından yapılan çalışmalar sonucu ayrı üçüncü adalet boyutu olarak tanımlanmıştır.

2.2.Örgütsel Sinizm

Sinizm kavramı, (a) insanoğlunun bilhassa saklı gayeleri hakkında kötümser, hayal kırıklığına dayanarak olayları açıklama tutumu; (b) öz menfaatlerini korumak ve arttırmak amacıyla diğerleriyle ilgilenme ile işlerini idare etme eğilimi şeklinde ifade edilmektedir (Tokgöz ve Yılmaz, 2008: 285). Eisinger (2000: 55)'e göre sinik kişi, bireylerin davranışlarının bütünüyle menfaatler için motive olduğuna inanan kişidir.

Abraham (2000: 269)'a göre sinizm, kuvvetli negatif hisleri ile küçümseme, sinir, öfke, bıkkınlık ile utanç gibi tinsel öğeleri faal hale getirmek şeklinde açıklanmaktadır. Erdost vd. (2007: 514) ise insanoğlunun yalnız öz menfaatini düşündüğüne inanan ve herkesi menfaatçi olarak onaylayan bireyi *sinik* olarak, bunu ifade eden düşüncesi de *sinizm* olarak tanımlamıştır.

Andersson (1996: 1397) sinizmi istikrarlı karakter özelliğiyle alakalı olmayıp, işletmeye yönelik olumsuz bir tutum şeklinde tanımlamıştır. Fakat Andersson ve Bateman (1997: 342) sonra sinizmi, bireysel özellik ile his olmasına rağmen, bir şeye (çalışma yeri gibi) karşı olan tutum şeklinde tanımlamıştır. Abraham (2000: 270) sinizmi, insanların davranışlarıyla alakalı çoğu zaman olumsuz algılarını yansıtan ve doğuşlarıyla gelen bir karakter özelliği şeklinde tanımlamaktadır. Graham (1993) sinik bireydeki özellikleri; başkalarını yalancı, bencil görme, başkalarının güdülenmelerini sorgulama, insan ilişkilerinde endişeli olma ve inanç duymama, hasım ve zorba olma, başkalarınca zorlanan istek veya komutlara karşı alınma, yardımsever ve samimi olmama olarak tanımlamıştır (Graham, 1993'dan aktaran: Brandes, 1997:9).

Örgütsel sinizmle alakalı olan çalışmalar, 1980'li yılların sonları ve 1990'lı yılların başlarında ilerleme kaydetmiştir. Örgütsel sinizm kavramı, Kanter ve Mirvis (1989) tarafından örgütlerde sinizmin neden yayıldığı üzerine bir kitapla birlikte ortaya çıkmıştır. Daha sonra Amerikan halkı, firmalarının idarecileri ve politikacıları sinizmin etkileri hakkında araştırma yapmaya başlamıştır (James, 2005: 18). Şirket fiyaskoları, sinizm kavramını gazete, internet ile dergi zeminlerine aktarmıştır. Sinizm, Dilbert ilkesiyle medyada ün kazanmış, esprili boyut kazanmış, örgütlerde çoğu zaman ilgisiz ya da yeterli olamayan liderlere yönelik bir kavram olarak bahsi geçmiştir (Wanous vd., 2000: 132). Dilbert' in aracılığıyla Amerikalı firma yönetimleri sinik bir bakış açısı ile "gülünç yönetim", "mutsuz personeller" şeklinde resmedilmiştir (Akin, 2001: 1).

Andersson (1996:1397) sinizmi, birey, ekip, öğreti, sosyal yetenekler ya da kurumların itimatsızlığa yönelme, kızgınlık, umutsuzluk, düş kırıklığıyla kodlanan genel ya da özel tutumlar olarak ifade edilmektedir. Dean vd. (1998: 345) ise örgütsel sinizmi; örgütte dürüstlüğü eksik olması inancı, örgüte yönelik negatif hisler ile bu inançların duygularla tutarlı olarak, örgüt doğrultusunda aşağılayıcı ve eleştirel davranma meyli şeklinde üç boyutlu bir tutum olarak tanımlamıştır.

Örgütsel sinizmin ilk boyutu, örgütün çoğunluktan yana olduğuna olan inançtır. (Dean vd., 1998: 345). Diğer tanımla çalışanların örgütün kararlarına karşı inanmama bireylerin amaçlarına karşı güvensiz olma ve normal durumlarını göstermeme düşüncesi olarak tanımlanmaktadır (Helvacı ve Çetin, 2012: 1477). Örgütsel sinizmin ikinci boyutu olan duygusal boyutun bileşenleri Abraham (2000: 269), küçük görme, sıkıntı, öfke ile utanç duyma, olumsuz duyguların kuvvetli bir şekilde uyarılması neticesiyle oluştuğunu düşünmektedir. Dean vd. (1998: 346) bu bağlamda örgütsel sinizmde örgüt hakkında tarafsız düşüncede bulunulmamasına rağmen, örgüte aşırı hissel tepkimeler vermektedir. Örgütsel sinizmin sonuncu boyutu davranışsal boyut, negatif ekseriyetle hor bakma davranış eğilimleridir. Çalışanlar sinik tutumlarını ifade etmek için mizahı, özellikle alaycı mizahı kullanırlar. Örgütün geleceğiyle alakalı kötümser tahminlerde bulunma eğiliminde olabilirler (Dean vd., 1998: 346). Ayrıca, sinik kişiler, açıkça veya gizli olarak örgütlerine yönelik ağırca kritiklerde bulunabilir ve örgütlerinin dürüst olmadığı düşünüşünü direk iğneleyici tarzda ifade ettikleri gibi 'anlamli bakışlar', 'küçümseyici tavır' ya da 'sırıtmalar' gibi sözsüz biçimde ifade edebilirler. (Abraham, 2000: 270).

Çalışanların hakkaniyetsizlik düşüncesi, tükenmişlik, mesleki doyum ile adanmışlık düzeyleri, yöneticilerin liderlik anlayışı ve örgütsel değişimlerin doğru yönetilememesi, çalışanların örgüte karşı

tutumlarını etkilemektedir. Örgüte karşı negatif olan bu tepkiler örgütsel sinizm kavramını oluşturmaktadır (Sağır ve Oğuz, 2012: 1095).

Mirvis ve Kanter'in (1991: 52) çalışmalarınca çalışanlarda sinik bakış açısına sebep olan üç ana faktör vardır. Bunların ilki, toplum, kurumlar, güç ile gelecek ve örtüşen bireyin ya da başkasının gerçeğe uymayan aşırı beklentilerinin oluşmasıdır. İkinci olarak, kişinin şahsı ya da diğer bir kişiyle alakalı hayal kırıklığına uğraması ve kaybetmesi neticesinde oluşan duygulardır. Üçüncü olarak, hüsrana uğratılmak ya da kişinin diğer kişiler tarafından kandırılması duygusudur.

2.3. Kişi-Örgüt Uyumu

Chatman (1989: 333) kişi örgüt uyumunu, örgütün kültürel özellikleriyle kişilerin değerleri ile kişilik özelliğinin uyum şeklinde tanımlamıştır. Cable (1995: 9-10), kişi örgüt uyumu ile alakalı olan çalışmalara dayanarak bireyler ile örgütlerin değerlerinin uygunluğunu kişi örgüt uyumu olarak tanımlamıştır. Kristoff (1996: 22), çalışan ile örgütün kendine ait özellikleri ve değer yargıları ile hedeflerinin uyumu ve çalışanın karakter özelliklerinin örgüt kültürüne benzemesi şeklinde geniş bir tanımlama yapmıştır. Yahyagil (2005: 138), kişi örgüt uyumunu tanımlarken örgütsel davranış etrafında, çalışanların kişisel değer yargısıyla iş yerlerinin örgütsel kültürünün fonksiyonu ile bağlantı olarak tanımlamıştır.

Kişi örgüt uyumunun ortaya çıkabilmesi için bazı çeşitli bileşenlerin bir arada olması gerekmektedir. Bu bileşenler kişi örgüt uyumunu ölçümünde çok önemlidir. Değer uyumu, hedef uyumu, kişilik özellikleri, iş çevresi kişi örgüt uyumunun oluşumundaki bileşenlerdir. Bunun yanında, kişi örgüt uyumu için öncelikle kişi ile meslek arasında uyumun sağlanmasının da bir gereklilik olduğu görülmektedir (Arıkan Saltık vd., 2016).

Kişi örgüt uyumu ile alakalı alan yazında çeşitli ve çok sayıda tür vardır. Bu kişi örgüt uyumu türlerinin çok kısmı Kristof tarafından geliştirilmiştir. Ayrıca bu türler Kristof'un yaklaşımlarından da içermektedir. Kristof kişi örgüt uyumunu meydana getiren uyumluluk durumunun üç durumdan oluştuğunu ifade etmiştir:

- En az bir tarafın karşı tarafın gereksinimini karşılaması,
- Birbirine benzeyen nitelikteki paylaşımlar,
- Her iki tarafında karşılıklı istekleri karşılaması.

Bu tanımlamaya göre Muchinsky ile Monahan'ın bütünleştirici ve tamamlayıcı yaklaşımlarıyla Caplan ile Edwards'ın ihtiyaçlar-karşılana ve beklenen-kabiliyet yaklaşımlarını içine alan dört çeşit kişi örgüt uyumu yaklaşımlarını yakınlaştırmıştır (Piasentin, 2007: 8-9).

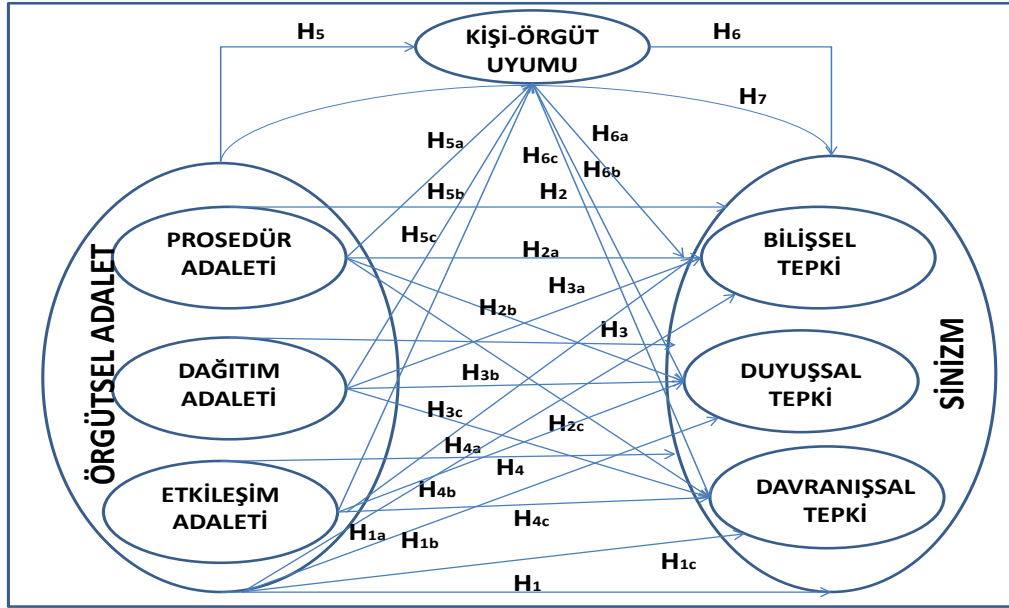
Kişi örgüt uyumu çalışmalarında ve ilgili araştırmalarda kullanılan ve en çok dikkate alınan değişken "bütünleştirici uyum" ile ilgili değerlerdir. Bu değerler aracılığıyla bireylerin tutumlarına, kanaatlerine ve davranışına etki edilmektedir (Taris ve Feij, 2001: 54).

Olsen vd. (1995: 272), kişi iş çevresinin zayıf uyumu iş doyumunu düşürmekte olduğunu ve işçi devir hızını artırdığını söylemektedir. Kişilerin örgütleri ile uyum içine olmaları yahut uyumlarının dereceleri sosyalliklerinin, doyumlarının ve verimliliklerinin tutarına etki yapmaktadır.

3. YÖNTEM

Eğitim sektöründe algılanan örgütsel adaletin sinizme etkisini ve bu ilişkide kişi örgüt uyumunun rolünün belirlenmesine yönelik olan bu araştırmada Burdur ili Bucak ilçesinde kamu kurumlarında görev yapan öğretmenlerden elde edilen veriler (n=285) ışığında oluşturulan araştırma

modeline ilişkin analizler yapılmıştır. Doğrulayıcı faktör analizlerinin ardından Baron ve Kenny (1986) tarafından önerilen üç aşamalı hiyerarşik regresyon analizi ile hipotezler test edilmiştir. Hipotezler ve yapılandırılan araştırma modeli Şekil 1’de sunulmuştur.

Şekil 1: Araştırma Modeli

3.1. Araştırmanın Örneklemi

Araştırmanın evrenini Bucak'taki eğitim sektörü çalışanları oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini kamu sektöründe çalışan öğretmenler arasından basit tesadüfî yöntem ile seçilen denekler oluşturmaktadır. Bu kurumlarda yaklaşık 1000 kişi çalışmaktadır. Ana kütleden %95 güvenilirlik sınırları içerisinde %5'lik bir hata payı dikkate alınarak örneklem büyüklüğü 278 kişi olarak hesap edilmiştir (Sekaran, 1992). Bu kapsamda kolayda örnekleme yöntemiyle tesadüfî olarak seçilen toplam 350 kişiye anket uygulaması yapılması planlanmıştır. Gönderilen anketlerden 298'i geri dönmüş ve 291 tanesi analiz yapmak için uygun bulunmuştur. Yapılan uç değer analizinde değişkenlere ait normal dağılımı bozan 6 veri seti çıkartılmış ve 285 katılımcının doldurduğu anket analizlere dâhil edilmiştir.

3.2. Araştırmanın Ölçekleri

Eğitim sektöründe algılanan örgütsel adaletin sinizme etkisini ve bu ilişkide kişi örgüt uyumunun rolünün belirlenmesine yönelik olan bu çalışmada kullanılan ölçeklere ilişkin bilgiler aşağıda verilmektedir. Araştırmada kullanılan ölçeklere ilişkin uyum iyiliği değerleri Tablo 1’de sunulmuştur. Araştırmada oluşturulan modelleri ve hipotezleri test etmek amacıyla hiyerarşik regresyon analizi yapılmıştır. Araştırmada kullanılan bütün ölçeklere ilişkin yapılan geçerlilik ve güvenilirlik çalışmalarına ilişkin sonuçlar, her ölçekle ilgili bölümün sonunda verilmiştir. Tüm ölçeklerde KMO ve Barlett testleri kabul edilen standartlardadır. Ayrıca ölçeklerde çoklu bağlantı testleri yapılmış olup çoklu bağlantı sorunu bulunmamaktadır. Ölçekte cevaplar 5'li likert ölçeği ile alınmıştır (1=Kesinlikle katılmıyorum, 5=Kesinlikle katılıyorum). Ölçekler araştırma sonunda sunulmuştur.

Örgütsel Adalet Ölçeği (ÖA): Öğretmenlerin örgütsel adalet düzeylerini ölçmek için Moorman (1991) tarafından geliştirilen ve Niehoff ve Moorman (1993) tarafından geçerleme çalışması yapılan üç boyutlu (prosedür adalet, etkileşim adaleti, dağıtım adaleti) adaleti ölçeği kullanılmıştır. Araştırmada kullanılan ölçek örgütsel adalet düzeylerini değerlendirmek üzere, “Prosedür adaleti” (6 madde), “Dağıtım adaleti” (5 madde), “Etkileşim adaleti” (9 madde), boyutlarını ölçmek üzere tasarlanmış 20 maddeli bir ölçektir. Toplam üç boyut ve 20 ifadeden oluşan ölçeğin Niehoff ve Moorman (1993) tarafından yapılan güvenilirlik analizleri sonucunda, Cronbach alfa güvenilirlik katsayısının prosedür adaleti için .85, dağıtım adaleti için .91 ve etkileşim adaleti için .92 olarak tespit edilmiştir. Ölçeğin çok sayıda Türkçe çevirisi ve kullanımı mevcuttur. Bu çalışmada Çelik vd. (2014) ile Çalışkan (2015) tarafından kullanılan ölçek kullanılmıştır.

Örgütsel adalet ölçeğinin yapı geçerliliğini test etmek amacıyla öncelikle keşfedici faktör analiz yapılmıştır. Analiz sonucunda verilerin ölçeğin 3 faktörlü yapısına uyum sağladığı belirlenmiştir. Tek boyutta ele alınan analizde 20 madde tek boyutta toplanabilmektedir. Ölçeğin KMO analiz sonucu tüm boyutlar ve toplam ölçek için .70 ve üstüdür ve Barlett testi anlamlı ($p=.000$) olarak tespit edilmiştir. Ölçeğin KFA bulguları Tablo 4.3.’de sunulmuştur. Tek boyutta açıklanan varyans %58 dır. Bu analizlerin ardından AMOS paket programı ile doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Faktör analizi sonucunda verilerin ölçeğin 3 faktörlü yapısına uyum sağladığı tespit edilmiştir. Ölçeğin uyum iyiliği değerleri Tablo 1’de sunulmuştur. Yapılan güvenilirlik analizi sonucunda ölçeğin Cronbach alfa güvenilirlik katsayısı Örgütsel adalet bütün olarak (OA), prosedür adaleti (PD), dağıtım adaleti (DA) ve etkileşim adaleti (EA) için sırasıyla .95, .91, .83 ve .96 olarak bulunmuştur.

Kişi-Örgüt Uyumu Ölçeği: İşletmelerde kişi örgüt uyumu düzeyini belirlemek üzere Netemeyer ve arkadaşları (1997) tarafından geliştirilen 4 maddeli ölçek kullanılmıştır. Bu çalışmada Vilela vd. (2008)’nin çalışmasında kullanılan ölçeğin geçerlemesi Turunç ve Çelik (2012) tarafından yapılan uyarlaması kullanılmış ve güvenilirlik analizleri sonucu Cronbach alfa güvenilirlik katsayısı .90’ın üstünde bulunmuştur

Kişi-örgüt uyumu ölçeğinin yapı geçerliliğini test etmek amacıyla öncelikle keşfedici faktör analiz yapılmıştır. Analiz sonucunda verilerin ölçeğin tek faktörlü yapısına uyum sağladığı belirlenmiştir. Ölçeğin KMO analiz sonucu .84 ve Barlett testi anlamlı ($p=.000$) olarak tespit edilmiştir. Bu analizlerin ardından AMOS paket programı ile doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Faktör analizi sonucunda verilerin ölçeğin tek faktörlü yapısına uyum sağladığı tespit edilmiştir. Ölçeğin uyum iyiliği değerleri Tablo 1’de sunulmuştur. Yapılan güvenilirlik analizi sonucunda ölçeğin toplam sonucunda Cronbach alfa güvenilirlik katsayısı .93 olarak bulunmuştur.

Örgütsel Sinizm Ölçeği (ÖS): Sinizm Brandes (1997) tarafından geliştirilen ve Erdost ve arkadaşları (2007) tarafından kullanılan örgütsel sinizm ölçeği ile ölçümlenmiştir. Ölçek 14 soru ile 3 boyutu ölçümlemek üzere yapılandırılmıştır. Boyutlar Bilişsel sinizm(tepki), Duyuşsal sinizm(tepki) ve davranışsal sinizm (tepki) olarak isimlendirilmiştir. Boyutlar sırasıyla 5, 6, 3 madde olmak üzere örgütsel sinizm 14 soru ile ölçümlenmektedir. Erdost vd. (2007) tarafından yapılan güvenilirlik analizleri Cronbach alfa güvenilirlik katsayısı sırasıyla .91 ve toplam güvenilirlik .71 olarak tespit edilmiştir.

Örgütsel sinizm ölçeğinin yapı geçerliliğini test etmek amacıyla öncelikle keşfedici faktör analiz yapılmıştır. Analiz sonucunda verilerin ölçeğin 3 faktörlü yapısına uyum sağladığı belirlenmiştir. Tek boyutta ele alınan analizde ise ölçek tek boyuta tüm maddeleriyle uyum sağlamıştır. Ölçeğin KMO analiz sonucu tüm boyutlar ve toplam ölçek için .70 ve üstüdür ve Barlett testi anlamlı ($p=.000$) olarak

tespit edilmiştir. KFA sonuçları ve açıklanan varyanslar Tablo 4.10. ve 4.11. de sunulmuştur. Üç boyutlu ölçekte açıklanan toplam varyans %71,6 dır. Bu analizlerin ardından AMOS paket programı ile doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Faktör analizi sonucunda verilerin ölçeğin 3 faktörlü yapısına uyum sağladığı tespit edilmiştir. Ölçeğin uyum iyiliği değerleri Tablo 1’de sunulmuştur. Yapılan güvenilirlik analizi sonucunda ölçeğin Cronbach alfa güvenilirlik katsayısı örgütsel sinizm (ÖS), Bilişsel sinizm (BS), Duyuşsal sinizm(DS) ve Davranışsal sinizm (DVS) için sırasıyla. 92, .84, .91, .74 olarak bulunmuştur.

3.3.BULGULAR

Araştırma kapsamında öncelikle ölçeklere ilişkin doğrulayıcı faktör analizleri yapılmıştır. Bu testlere ilişkin bulgular Tablo1 ‘de sunulmaktadır.

Tablo 1. Doğrulayıcı faktör analizi sonucunda ölçeklerin uyum iyiliği değerleri

Değişkenler	χ^2	df	CMIN/ DF ≤ 5	GFI >.85	AGFI >.80	CFI >.90	NFI >.90	TLI >.90	NFI >.90	RMSEA <.08
1.Örgütsel Adalet (2.düzye)	332,4	159	2,09	0.89	0.86	0.96	0.93	0.96	0.06	332,4
2. Sinizm (2.düzye)	137,4	70	1,9	0,93	0,90	0,97	0,94	0,96	0,05	137,4
3. Kişi-Örgüt uyumu (KÖU) (1.Düzye)	0,48	1	0,4	0,99	0,99	1.00	1.00	1.00	0,00	0,48

Araştırma sonucunda elde edilen verilere SPSS ve AMOS programlarında analizler yapılmıştır. Bu kapsamda, ilk aşamada katılımcıların Örgütsel adalet, sinizm ve kişi-örgüt uyumuna ilişkin elde edilen verilerin aralarındaki korelasyonlara bakılmıştır. Analizin ikinci aşamasında Baron ve Kenny (1986) tarafından önerilen üç aşamalı hiyerarşik regresyon analizi ile düzenleyici etkiler araştırılmıştır. Analiz sonucunda elde edilen ortalamalar, standart sapmalar ve korelasyon değerleri Tablo 2’de verilmektedir.

Tablo 2. Korelasyon Değerleri

DŞK.	1	2	3	4	5	6	7	8	9
1.S	(.92)								
2.BT	.87***	(.84)							
3.DYT	.91***	.68***	(.91)						
4.DVT	.74***	.44***	.61***	(.74)					
5.KOU	-	-	-	-	(.93)				
	.46***	.38***	.48***	.30***					
6.EA	-	-	-	-	.70***	(.95)			
	.57***	.48***	.61***	.30***					
7.DA	-	-	-	-	.56***	.55***	(.91)		
	.36***	.32***	.33***	.25***					
8.PA	-	-	-	-	.73***	.80***	.63***	(.83)	
	.56***	.47***	.59***	.33***					
9.OA	-	-	-	-	.76***	.92***	.78***	.92***	(.96)
	.58***	.49***	.60***	.34***					

Not: Alfa güvenilirlik katsayıları parantez içinde gösterilmiştir.

* $p \leq .05$, ** $p \leq .01$, *** $p \leq .001$

Değişkenler arası doğrudan ilişkileri, diğer bir ifade biçimi ile bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkenler üzerindeki açıklama güçlerini ortaya koymak amacıyla regresyon analizleri yapılmıştır. Regresyon analizlerinde sinizm ve boyutları bağımlı değişken olarak ele alınmış, örgütsel adalet ile örgütsel adalet boyutları ve kişi örgüt uyumu bağımsız değişkenler olarak ele alınarak bağımlı değişken üzerindeki etkileri incelenmiştir.

Sonuçlar değerlendirildiğinde, Tablo 3’de görüldüğü üzere örgütsel adaletin ve örgütsel adalet boyutlarının örgütsel sinizm üzerinde anlamlı ve negatif bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Bu analizler kişi-örgüt uyumunun da örgütsel sinizm üzerinde anlamlı ve negatif bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Bu kapsamda, Hipotez 1, 2, 3, 4 ve 6 desteklenmiş olmaktadır.

Tablo 3. Basit Regresyon Analizleri

Sinizm				
Değişkenler	R ²	Düz. R ²	F	β
Örgütsel adalet	.33	.33	143,6***	-.58***
Prosedür adaleti	.31	.31	132,5***	-.56***
Dağıtım adaleti	.13	.12	43,1***	-.36***
Etkileşim adaleti	.32	.32	136,1***	-.57***
Kişi-Örgüt uyumu	.21	.21	79,2***	-.46***

*** $p < .001$

Not: Sinizmi yordayan değişkenler birbirinden bağımsız olarak analize dâhil edilmiş ancak aynı tabloda gösterilmiştir.

Bir diğer analizde, sonuçlar değerlendirildiğinde, Tablo 4’te de görüldüğü üzere örgütsel adaletin ve örgütsel adalet boyutlarının bilişsel sinizm üzerinde anlamlı ve negatif bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Bu analizler kişi-örgüt uyumunun da bilişsel sinizm üzerinde anlamlı ve negatif bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Bu kapsamda Hipotez 1a, 2a, 3a, 4a ve 6a desteklenmiş olmaktadır.

Tablo 4. Basit Regresyon Analizleri

Bilişsel Sinizm				
Değişkenler	R ²	Düz. R ²	F	β
Örgütsel adalet	.24	.24	92,9***	-.49***
Prosedür adaleti	.22	.22	83,7***	-.47***
Dağıtım adaleti	.10	.10	32,5***	-.32***
Etkileşim adaleti	.23	.23	88,0***	-.48***
Kişi-Örgüt uyumu	.14	.14	47,2***	-.38***

*** $p < .001$

Not: Bilişsel sinizmi yordayan değişkenler birbirinden bağımsız olarak analize dâhil edilmiş ancak aynı tabloda gösterilmiştir.

Bir sonraki analizde, sonuçlar değerlendirildiğinde, Tablo 5’te görüldüğü üzere örgütsel adaletin ve örgütsel adalet boyutlarının duyuşsal sinizm üzerinde anlamlı ve negatif bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Bu analizler kişi-örgüt uyumunun da duyuşsal sinizm üzerinde anlamlı ve negatif bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Bu kapsamda Hipotez 1b, 2b,3b, 4b ve 6b desteklenmiş olmaktadır.

Tablo 5. Basit Regresyon Analizleri

Duyuşsal Sinizm				
Değişkenler	R ²	Düz. R ²	F	B
Örgütsel adalet	.34	.34	147,8***	-.58***
Prosedür adaleti	.32	.32	137,0***	-.57***
Dağıtım adaleti	.11	.11	36,6***	-.34***
Etkileşim adaleti	.35	.34	152,3***	-.59***
Kişi-Örgüt uyumu	.23	.22	84,7***	-.48***

***p<.001

Not: Duyuşsal sinizmi yordayan değişkenler birbirinden bağımsız olarak analize dâhil edilmiş ancak aynı tabloda gösterilmiştir.

Bir diğer analizde, sonuçlar değerlendirildiğinde, Tablo 6'da görüldüğü üzere örgütsel adaletin ve örgütsel adalet boyutlarının davranışsal sinizm üzerinde anlamlı ve negatif bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Bu analizler kişi-örgüt uyumunun da davranışsal sinizm üzerinde anlamlı ve negatif bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Bu kapsamda Hipotez 1c, 2c, 3c, 4c ve H6c desteklenmiş olmaktadır.

Tablo 6. Basit Regresyon Analizleri

Davranışsal Sinizm				
Değişkenler	R ²	Düz. R ²	F	β
Örgütsel adalet	.14	.13	46,8***	-.37***
Prosedür adaleti	.13	.13	45,3***	-.37***
Dağıtım adaleti	.07	.07	24,6***	-.28***
Etkileşim adaleti	.11	.11	36,7***	-.34***
Kişi-Örgüt uyumu	.11	.10	35,7***	-.33***

***p<.001

Not: Davranışsal sinizmi yordayan değişkenler birbirinden bağımsız olarak analize dâhil edilmiş ancak aynı tabloda gösterilmiştir.

Bir diğer analizde, aracılıkta yapılmayan test bulgularında sonuçlar değerlendirildiğinde, Tablo 7'de görüldüğü üzere örgütsel adalet boyutlarının davranışsal sinizm üzerinde anlamlı ve negatif bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Bu kapsamda Hipotez 5a, 5b, 5c desteklenmiş olmaktadır.

Tablo 7. Basit Regresyon Analizleri

Kişi Örgüt Uyumu				
Değişkenler	R ²	Düz. R ²	F	β
Prosedür adaleti	.54	.53	333,4***	.73***
Dağıtım adaleti	.31	.31	130,6***	.56***
Etkileşim adaleti	.49	.48	271,7***	.70***

***p<.001

Not: Kişi-Örgüt uyumunu yordayan değişkenler birbirinden bağımsız olarak analize dâhil edilmiş ancak aynı tabloda gösterilmiştir

Örgütsel adaletin (OA), sinizm (S) üzerine etkisini ve bu etkide kişi-örgüt uyumunun (KOU) aracılık rolünü açıklamak amacıyla, Baron ve Kenny (1986) tarafından önerilen üç aşamalı regresyon analizi yapılmıştır. Bu yöntemle göre, bağımsız değişkenin bağımlı değişken ve aracı değişken üzerinde bir etkisi olmalıdır. Aracı değişken bağımsız değişkenle birlikte regresyon analizine dâhil edildiğinde,

bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerindeki regresyon katsayısı düşerken, aracı değişkenin de bağımlı değişken (S) üzerinde anlamlı etkisi sürmelidir. Bu kapsamda çalışanların KOU düzeyinin aracılık rolünü belirlemek amacıyla, OA, S ve KOU arasındaki ilişkiler hiyerarşik regresyon analizleri aracılığı ile incelenmiş ve Sobel testleri yapılmıştır. Aracılık testine ilişkin bulgular Tablo 8’de verilmektedir.

Aracılık testi kapsamında ilk aşamada bağımsız değişken Örgütsel adaletin (OA) iş sinizm (S) arasındaki ilişkilere bakılmıştır (Tablo 4.36). Bu aşamanın ilk adımında **OA' nin S'yi ($\beta = -.58, p < .001$) anlamlı olarak etkilediği** görülmüştür. İkinci adımda OA' nin aracılığı araştırılan KOU' e olan etkisi araştırılmıştır. Analiz sonucunda **OA' nin KOU'yü anlamlı olarak etkilediği** ($\beta = .76, p < .001$) tespit edilmiştir. Analizin son safhasında son adımında ise OA ve aracılığı araştırılan KOU birlikte analize sokulmuş ve S üzerindeki etkilerine bakılmıştır. Bu analiz sonucunda OA'nın KOU ile birlikte analize sokulmasıyla **OA'nın S üzerindeki etkisi devam etmiş ve azalmış** ($\beta = -.53, p < .001$), **KOU'nun S üzerindeki ortadan kalkmıştır** ($\beta = .06, p > .05$). **Bu durum aracılık koşullarının sağlanmadığını göstermektedir.** Bu bulgu OA'nın S'ye etkisinde KOU'nun aracılık rolü üstlenmediğini göstermektedir. Bu bölüm analizleri sonucunda **h1, h5 in desteklendiği ancak aracılık hipotezi olan h7'nin desteklenmediği** görülmektedir.

Tablo 8. Aracılık Testi Sonuçları

		β	
		KOU	S
OA	Test 1(H1)		
	OA		-.58***
	R^2		.33
	F		143,6***
	Test 2 (H5)		
	OA	.76***	
	R^2	.57	
	F	384,6***	
	Test 3(H7)		
	OA		-.53***
	KOU		.06
	R^2		.33
	F		72,1***

* $p < .05$ ** $p < .01$ *** $p < .001$

4. SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu çalışma öğretmenlerin örgütsel adalet ve sinizm düzeylerinin ilişkisinde kişi örgüt uyumunun rolünün incelenmesi amacıyla yapılmıştır. Bu doğrultuda araştırma Burdur İli-Bucak İlçesi'ndeki eğitim sektörü çalışanlarından veri toplanarak uygulamalı bir gerçekleştirilmiştir.

Değişkenler arası ilişkileri belirlemek üzere yapılan regresyon analizlerinde örgütsel sinizm ve boyutları bağımlı değişken olarak ele alınmış, örgütsel adalet ile örgütsel adalet boyutları ve kişi örgüt uyumu bağımsız değişkenler olarak ele alınarak bağımlı değişken üzerindeki etkileri incelenmiştir. Örgütsel adalet ve örgütsel adalet boyutlarının sinizm ve alt boyutlarının üzerinde anlamlı ve negatif bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Bu bulgu benzer araştırmalar ile uyumludur (Efeoğlu ve İplik, 2011: 353, James, 2005: 81, Fitz Greal, 2002: 25-30 , Bernerth vd., 2007: 302-326,

Kutanis ve Çetinel, 2009: 699, Tokgöz, 2011: 379-380). Örgütsel adalet algısı ile sinizm ilişkisi üzerine çalışılan bu kısımda örgütsel adalet ile çalışanların, samimiyet, adalet ve dürüstlük gibi temel beklentilerinin örgüt tarafından karşılanmaması sonucu ortaya çıkan olumsuz bir tutum olarak tanımlanan örgütsel sinizm arasında negatif yönde bir ilişki olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Örgütsel adalet ve kişi örgüt uyumu ilişkisi incelendiğinde örgütsel adaletin kişi örgüt uyumu üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Bu bulgu benzer araştırmalar ile uyumludur (Aykut, 2007: 104, Turunç vd., 2011: 52). Fakat adalet algılamalarının kişi örgüt uyumuna etkisi üzerinde yapılan araştırma yok denecek kadar azdır (Hoffman ve Woehr, 2006'dan aktaran Turunç vd., 2011: 44). Kişi örgüt uyumu ve sinizm ilişkisi incelendiğinde ise sinizmin kişi örgüt uyumu üzerinde anlamlı ve negatif bir etkisi olduğu görülmektedir. Bu bulgu benzer araştırmalar ile uyumludur (Bedeian, 2007: 24; Aksay, 2016: 1608).

Bu bağlamda, çalışanların örgütsel adalete yönelik olumlu algıları arttıkça, çalıştıkları örgüte yönelik sinik tutum sergileme eğilimleri azalmaktadır. Öğretmenler tarafından örgütlerine karşı yönlendirilen kızgınlık, öfke, hor görme, küçük görme gibi bazı kuvvetli hissel tutumları; örgütlerinde samimiyetin, dürüstlüğü eksik olduğu fikirleri; bireylerin bazı katı eleştirel, umursamaz, alay eden, çıkarıcı düşünülen ve güvenilir olunmadığına dair düşünceleri örgütsel adalet algısının azalmasına ve örgütsel sinizmin artmasına sebep olarak düşünülebilir. Bunun yanında öğretmenlerin taşıdığı niteliklerin doğrultusunda meslek seçimi yapmaları ve bulunduğu kurum ile benzer hedefleri taşımaları durumunda bireyler kendisini bulunduğu örgütün bir parçası gibi hissederek sinik tutum izlemeyebilecektir. Bu durumda kişi örgüt uyumu artarken örgütsel sinizm azalabilecektir. Bireylerin adalet algısına olan inancı ile bu adalet algısının örgütsel adaletin tüm boyutlarını kapsadığı düşünülürse ve kişinin hedefleri, kişiliği ve nitelikleri bulunduğu örgüt ile benzeşir ya da bulunduğu örgüt kişiyi çalışmaları sonucu tatmin ederse örgütsel sinizm tutumu azalabilecek ve kişi örgüt uyumu artabilecektir.

Örgütsel adaletin sinizm üzerindeki etkisi ve bu etkide kişi örgüt uyumunun aracılık rolünü açıklamak amacıyla, Baron ve Kenny (1986) tarafından önerilen üç aşamalı regresyon analizi yapılmıştır. Elde edilen bulgular örgütsel adalet ve örgütsel sinizm ilişkisinde kişi örgüt uyumunun rolünün olmadığını göstermiştir. Bu durumda öğretmenlerin algıladıkları adalet düzeyleri, sinik tutumlar sergilemelerinde etkili oluyorken, örgütleri ile uyumlarının aracılık rolü üstlenmediği söylenebilir. Bu doğrultuda öğretmenlerin örgütlerine karşı adalet inançları mevcutsa sinik olmayan tutum sergilemektedir ve bu durumda öğretmenlerin kurumları ile uyumunun etkisi olmadığı düşünülebilir. Bunun sebebi ise öğretmenlerin örgütleri ile uyumlu olması fakat adalet algılarının farklı olmasından dolayı farklı sinik tepkiler vermesi olarak düşünülebilir.

Bu çalışma, eğitim sektörü çalışanları üzerinde yapılmasına ve 285 çalışandan veri toplanarak uygulanmasına rağmen bazı kısıtlarının olduğunu da belirtmek gerekir. Bu çerçevede, araştırmanın belirli bir coğrafyada ve tek sektörün çalışanları üzerinde yapılmış olması önemli kısıtlardan birisidir. Geniş bir coğrafyada ve farklı sektörlerde yapılacak çalışmalardan farklı sonuçlar elde edilebilir. Araştırmanın diğer bir kısıtı ise, çalışmanın boylamsal olmamasıdır. Bu bağlamda, uzun dönem boyunca tekrar edilecek bulguların ortaya konulmasının daha açıklayıcı ve derin sonuçlar vereceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Abraham, R. (2000), Organizational Cynicism: Bases and Consequences, Generic, Social and General, Psychology Monographs, 126, 3, s. 269–292.
- Adams, J. S. (1965), Inequity in Social Change, L. Berkowitz (Ed.), Advances in Experimental Social Psychology (267-299), New York: Academic Press.
- Akın, B.H. (2001), Günümüz İş Dünyasında Örgütsel İlişkilere Mizahi Bir Bakış: Dilbert İlkesi ve OA5 Yönetim Modeli, Active Dergisi, 1-17.
- Aksay, K., Yasım, Y.K. (2016), Kişi Örgüt Uyumunun Örgütsel Sinizm Üzerindeki Etkisi: Kamu Çalışanları Örneği, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 9, 43, s. 1608.
- Andersson, M. L. (1996), Employee Cynicism: An Examination Using A Contract Violation Framework, Human Relations, 49, 11, s. 1395-1418.
- Andersson, M. L., Bateman, S.T. (1997), Cynicism in the Workplace, Some Causes and Effects, Journal of Organizational Behavior, 18, 5, s. 449- 469.
- Arıkan, S., Avcı, U. ve Kaya, U. (2016). Mesleki Bağlılık Ve Mesleği Bırakma Niyeti Üzerinde Etken Faktörler Olarak Birey-Meslek Uyumu Ve Mesleğin Sosyal Statüsü: Turizm Sektöründe Görgül Bir Araştırma, İşletme Araştırmaları Dergisi, 8, 3, s. 42-63.
- Aykut, S. (2007), Örgütsel Adalet Birey Örgüt Uyumu ile Çalışanların İşle İlgili Tutumları: Pendik İlçesi Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Bedeian, A. G. (2007), Even if the Tower Is “Ivory,” It Isn't “White:” Understanding the Consequences of Faculty Cynicism, Academy of Management Learning & Education, 6, 1, s. 9-32.
- Bernerth, Jeremy, B., Armenakis, Achilles, A., Field, Hubert, S., Walker, H. (2007), Justice, Cynicism, And Commitment A Study of Important Organizational Change Variables, The Journal of Applied Behavioral Science, 43, 3, s. 302-326.
- Brandes, P. (1997), Organizational Cynicism: Its Nature, Antecedents, and Consequences, Unpublished Phd Dissertation, The University of Cincinnati.
- Cable, D. M. (1995), The Role of Person-Organization Fit in Organizational Entry, Unpublished Doctoral Dissertation, Cornell University.
- Çalışkan, A. (2015), Örgütsel Adaletin Örgütsel Bağlılığa Etkisi: Etik İkliminin Aracılık Rolü, Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 1, 2, s. 115-141.
- Çelik, M., Turunç, Ö., Bilgin, N. (2014), Çalışanların Örgütsel Adalet Algılarının Psikolojik Sermaye Üzerine Etkisi: Çalışanların İyilik Halinin Düzenleyici Rolü, Dokuz Eylül Üniversitesi SBE Dergisi, s. 559-587
- Chatman, J. A. (1989), Improving Interactional Organizational Research: A Model of Person Organization Fit, Academy of Management Review, 14, 3, s. 333-349.
- Dean, J. W. Jr., Brandes, P., Dharwadkar, E. (1998), Organizational Cynicism, Academy of Management Review, 23, 2, s. 341-352.
- Efeoğlu, E., İplik, E. (2011), Algılanan Örgütsel Adaletin Örgütsel Sinizm Üzerindeki Etkilerini Belirlemeye Yönelik İlaç Sektöründe Bir Uygulama, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 20, 3, s. 353.
- Eisinger, M. R. (2000), Questioning Cynicism, s. 55-60.

- Eker, G. (2006), Örgütsel Adalet Algısı Boyutları ve İş Doyumu Üzerindeki Etkileri., Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Erdost, H.E. Karacaoğlu K., Reyhanoğlu M. (2007), Örgütsel Sinizm Kavramı ve İlgili Ölçeklerin Türkiye'deki Bir Firmada Test Edilmesi, 15. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiriler Kitabı, Sakarya Üniversitesi, s. 514-524.
- Fitzgerald, M. R. (2002), Organizational Cynicism: Its Relationship to Perceived Organizational Injustice and Explanatory Style, Doctor of Philosophy, Division of Research and Advanced Studies of the University of Cincinnati.
- Folger, R. ve Cropanzano, R. (1998), Organizational justice and human resource management, 77, London.
- Folger, R. ve Cropanzano, R. (1998), Organizational justice and human resource management, London: Sage Publications.
- Helvacı, M. A., Çetin A. (2012), İlköğretim Okullarında Görev Yapan Öğretmenlerin Örgütsel Sinizm Düzeylerinin Belirlenmesi, International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 7, 3, s. 1477 Summer, Ankara.
- İnce, M., Gül, H., (2005), Yönetimde Yeni Bir Paradigma: Örgütsel Bağlılık, s. 77, Konya.
- Irak, D. U. (2004), Örgütsel adalet: ortaya çıkışı, kuramsal yaklaşımlar ve bugünkü durumu, Türk Psikoloji Yazıları, 7, 13, s. 25-43.
- James, M. S. L. (2005), Antecedents and Consequences of Cynicism in Organizations: An Examination of the Potential Positive and Negative Effects on School Systems., Dissertation of Doctor of Philosophy, The Florida State University, s. 1-18, Florida.
- Kristof, A.L. (1996), Person-Organization Fit: An Integrative Review of Its Conceptualizations, Measurement, and Implications. Personnel Psychology, 49, 1, s. 1-49.
- Kutanis R. Ö ve Çetinel E. (2009), "Adaletsizlik Algısı Sinizmi Tetikler mi? Bir Örnek Olay, 17. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiriler Kitabı, s. 693-699.
- Mirvis, P.H., Kanter, D.L. (1991), Beyond Demography: A Psychographic Profile of the Workforce, Human Resource Management, 30, 1, s. 45-68.
- Olsen, D., Maple, S., Stage, F.K. (1995), Women and Minority Faculty Job Satisfaction Professional Role Interests Professional Satisfactions and Institutional Fit, Journal of Higher Education, Vol. 66, No. 3, s. 272, Ohio.
- Piasentin, K. (2007). How Do Employees Conceptualize Fit Development of A Multidimensional Measure of Subjective Person-Organization Fit, University of Calgary, A Thesis Submitted to The Faculty of Graduate Studies in Partial Fulfillment Of The Requirements for The Degree of Doctor of Philosophy, s. 8-9, Ottawa, Canada.
- Sağır, T., Oğuz, E. (2012), Öğretmenlere Yönelik Örgütsel Sinizm Ölçeğinin Geliştirilmesi. International Journal of Human Sciences, 9, 2, s. 1094-1106.
- Sekaran, U. (1992), Research Methods for Business, Canada, John Wiley ve Sons, Inc. Şişman, M., Taşdemir (2008), Türk Eğitim Sistemi ve Okul Yönetimi, Pegem Akademi Yayıncılık, 2. Baskı, Ankara.
- Söyük, S. (2007), Örgütsel Adaletin İş Tatmini Üzerine Etkisi ve İstanbul İlindeki Özel Hastanelerde Çalışan Hemşirelere Yönelik Bir Çalışma, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Taris, R. Feij, J. (2001), Longitudinal Examination of the Relationship Between Supplies Values Fit and Work Outcomes, Blackwell Publishers, 54, Malden.
- Taşkıran, E. (2011), Liderlik ve Örgütsel Sessizlik Arasındaki Etkileşim: Örgütsel Adaletin Rolü, İstanbul.
- Tokgöz, N., Yılmaz, H. (2008), Örgütsel Sinizm: Eskişehir ve Alanya'daki Otel İşletmelerinde Bir Uygulama, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8, 2, s. 238-305.
- Turunç, Ö., Çelik, M., Demirkaya, H. (2011), Çalışanların Adalet Algılarının İş Performansına Etkisinde Kişi Örgüt Uyumunun Aracılık Rolü: Turizm Sektöründe Görgül Bir Çalışma, SOİD-Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi, 8, 2, s. 52, Gebze.
- Wanous, P. J., Reichers, E. A., Austin, T. J. (2000), Cynicism about Organizational Change: Measurement, Antecedents and Correlate. Group and Organizational Management, 25,2, s. 132-153.
- Yahyagil, M.Y. (2005), Birey Organizasyon Uyumuna ve Çalışanların İş Tutumlarına Etkisi, Öneri Dergisi, 4, s. 137-149.

	MAKALE ADI	SAYFA
1	ÖN LİSANS DÜZEYİNDE TURİZM EĞİTİMİ ALAN ÖĞRENCİLERİN KIRSAL TURİZM ALGILARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA <i>Doç. Dr. Murat ÇUHADAR, İpek ÜNAL</i>	1-16
2	SAĞLIK SEKTÖRÜ ÇALIŞANLARINDA DÖNÜŞÜMCÜ LİDERLİĞİN YENİLİKÇİ DAVRANIŞA ETKİSİ ÖRGÜTSEL VATANDAŞLIK DAVRANIŞLARI' NIN BU ETKİDEKİ ARACILIK ROLÜ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA, MERSİN İLİ ÖRNEĞİ <i>Doç. Dr. Abdullah ÇALIŞKAN, Özgür Uğur ARIKAN</i>	17-38
3	METAL FİYATLARI İLE HİSSE SENEDİ FİYATLARI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN ANALİZİ: BORSA İSTANBUL'DA BİR UYGULAMA <i>Doç. Melek ACAR, Fatih GÜZEL, Prof. Dr. Ramazan AKTAŞ</i>	39-53
4	15 TEMMUZ DARBE GİRİŞİMİNİN BİST 30/100 ENDEKSLERİ ÜZERİNE ETKİSİNİN OLAY ÇALIŞMASI (EVENT STUDY) YÖNTEMİ İLE ANALİZİ <i>İzzet KAYA, Yrd. Doç. Dr. Meltem KESKİN KÖYLÜ, Burhan GÜNAY</i>	54-67
5	SURİYELİ VE DİĞER YABANCI ÖĞRENCİLERİN TÜRK EĞİTİM SİSTEMİNE ADAPTASYONU VE OKUL İÇİ İLETİŞİMLERİNE YÖNELİK BİR İNCELEME <i>Doç. Dr. İbrahim Sani Mert, Yrd. Doç. Dr. Bilal ÇIPLAK</i>	68-79
6	ÖRGÜTSEL ADALET- SİNİZM İLİŞKİSİNDE KİŞİ ÖRGÜT UYUMUNUN ROLÜ: EĞİTİM SEKTÖRÜNDE BİR ARAŞTIRMA <i>Fatma Özge ÖZGEN, Doç. Dr. Ömer TURUNÇ</i>	80-96
7	TÜRKİYE'NİN MUSUL POZİSYONUNUN ULUSLARARASI PERSPEKTİFLER AÇISINDAN İNCELENMESİ <i>Yrd. Doç. Dr. Murat KÖYLÜ</i>	97-122
8	TÜRKİYE'DE KAMU HARCAMALARININ FİNANSMANI VERGİLER İLE Mİ YOKSA BORÇLANMA İLE Mİ SAĞLANMAKTADIR? 2006-2016 DÖNEMİNE AİT BİR İNCELEME <i>İrem ERASA-Nagihan ÖZKANCA ANDIÇ</i>	123-149
	THE EFFECTS OF EMOTIONAL INTELLIGENCE AND LOCUS OF CONTROL ON JOB SATISFACTION AND LIFE SATISFACTION <i>Doç. Dr. Hakan TURGUT-Doç. Dr. İsmail TOKMAK- Yrd. Doç. Dr. M. Fikret ATEŞ</i>	150-170

Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi

IDEAS

ISSN: 2149-5823

Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi yılda 2 kez yayımlanan hakemli bir dergidir. Türkçe ve İngilizce dillerinde iktisat, işletme, uluslararası ilişkiler, siyaset bilimi ve kamu yönetimi, davranış bilimleri, maliye, ekonometri, çalışma ekonomisi ve endüstriyel ilişkiler, bankacılık ve finans, insan kaynakları yönetimi, yönetim bilişim sistemleri, sosyal hizmet, uluslararası ticaret ve lojistik, sağlık bilimleri yönetimi ve ilişkili alanlarda makaleler yayımlar. Dergide yayımlanan makalelerin dil, bilim, yasal ve etik sorumluluğu yazara aittir. Makaleler kaynak gösterilmeden kullanılamaz.

International Journal of Economics and Administrative Sciences is peer reviewed journal published twice a year. It publishes articles both in Turkish and English languages in the fields of economics, business administration, international relations, political science and public administration, behavioral sciences, finance, econometrics, labor economics and industrial relations, banking and finance, human resources management, management information systems, social services, international trade and logistics, health sciences management and related fields. The language, science, legal and ethical responsibility of the articles published in the journal belongs to the author. The published contents in the articles cannot be used without being cited.

Editörler / Editors in Chief

- Doç. Dr. Abdullah ÇALIŞKAN (Toros Üniversitesi)
- Doç. Dr. Ömer TURUNÇ (Süleyman Demirel Üniversitesi)

Yayın Kurulu / Editorial Board

- Prof. Dr. Abdülkadir VAROĞLU (Başkent Üniversitesi)
- Doç. Dr. Ömer TURUNÇ (Süleyman Demirel Üniversitesi)
- Doç. Dr. Abdullah ÇALIŞKAN (Toros Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. İrfan AKKOÇ (THK Üniversitesi)

Danışma Kurulu / Advisory Board

- Prof. Dr. Ali ÖZDEMİR (Dokuz Eylül Üniversitesi)
- Prof. Dr. Dilek ZAMANTILI NAYIR (Marmara Üniversitesi)
- Prof. Dr. Bekir GÖVDERE (Süleyman Demirel Üniversitesi)
- Prof. Dr. Ebru GÜNLÜ (Dokuz Eylül Üniversitesi)
- Prof. Dr. Haluk KORKMAZYÜREK (Toros Üniversitesi)
- Prof. Dr. İbrahim EROL (Celal Bayar Üniversitesi)
- Prof. Dr. Levent KÖSEKAHYAOĞLU (Süleyman Demirel Üniversitesi)
- Prof. Dr. Mustafa Kemal DEMİRCİ (Dumlupınar Üniversitesi)
- Prof. Dr. Mahmut PAKSOY (İstanbul Kültür Üniversitesi)
- Prof. Dr. Nejat BASIM (Başkent Üniversitesi)
- Prof. Dr. Pınar SÜRAL ÖZER (Dokuz Eylül Üniversitesi)
- Prof. Dr. Ozan BAHAR (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
- Prof. Dr. Selim Adem HATIRLI (Süleyman Demirel Üniversitesi)
- Prof. Dr. Süleyman TÜRKEK (Toros Üniversitesi)
- Prof. Dr. Uğur YOZGAT (Marmara Üniversitesi)
- Prof. Dr. Umut AVCI (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
- Prof. Dr. Ünsal SİĞRI (Başkent Üniversitesi)
- Doç. Dr. Ahmet ERKUŞ (Bahçeşehir Üniversitesi)
- Doç. Dr. Bekir GÖVDERE (Süleyman Demirel Üniversitesi)
- Doç. Dr. Cengiz DURAN (Dumlupınar Üniversitesi)
- Doç. Dr. Gülüzar KURT GÜMÜŞ (Dokuz Eylül Üniversitesi)
- Doç. Dr. Hakan TURGUT (Başkent Üniversitesi)
- Doç. Dr. Haldun YALÇINKAYA (TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi)
- Doç. Dr. Harun ŞEŞEN (Lefke Avrupa Üniversitesi)
- Doç. Dr. Köksal HAZIR (Toros Üniversitesi)
- Doç. Dr. Mazlum ÇELİK (Hasan Kalyoncu Üniversitesi)
- Doç. Dr. Murat ÇUHADAR (Süleyman Demirel Üniversitesi)
- Doç. Dr. Sait GÜRBÜZ (Kara Harp Okulu)
- Doç. Dr. Yusuf GÜMÜŞ (Dokuz Eylül Üniversitesi)

Not: İsimler, akademik ünvan ve alfabetik sıra gözetilerek sıralanmıştır.

2016 yılı 2. sayıdan itibaren dergimiz uluslararası endekslerde taranmaktadır

Dergide yayınlanan yazılardaki görüşler ve bu konudaki sorumluluk yazarlarına aittir.

Yayınlanan eserlerde yer alan içerikler kaynak gösterilmeden kullanılamaz.

All the opinions written in articles are under responsibilities of the authors.

The published contents in the articles cannot be used without being cited.

Makalenin on-line kopyasına erişmek için / To reach the on-line copy of article: <http://dergipark.gov.tr/uiibd>

Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi

TÜRKİYE`NİN MUSUL POZİSYONUNUN ULUSLARARASI PERSPEKTİFLER AÇISINDAN İNCELENMESİ

Murat KÖYLÜ*

ÖZET: Musul Sorunu, 1918 Mondros Ateşkes Antlaşması ile Türk ve Dünya kamuoyunda gündeme gelmiştir. Bununla birlikte önemini ve güncelliğini kaybetmeden günümüze kadar gelmiştir. Amerika Birleşik Devletleri'nin 2003'te Irak'ı işgali bunun göstergesi olmuştur. Esasen Musul, uluslararası hukuka aykırı olarak işgal edilmesine rağmen, bu vilâyetin kültürel, tarihî, coğrafi, siyasî ve askerî özellikleri, Türkiye ile olan bağına hem ortaya koymuş hem de güçlendirmiştir. Ne var ki İngiltere, Fransa, Almanya, Rusya ve Amerika gibi dünya devletlerinin Musul üzerindeki emelleri, Musul'un Türkiye'ye bırakılmasına izin verilmeyecek kadar önemli olmuştur. Rekabeti kazanan İngiltere, dünya kamuoyunu da etkileyerek bütün siyasî platformlarda üstünlüğü ele geçirmiştir. Böylelikle Musul'a sahip olmuştur. Resmî olarak Türkiye, Ankara Antlaşması ile Musul'un İngiliz mandası altındaki Irak'a bırakılmasını kabul etmiştir. Fakat Irak Türklerinin durumu vesilesiyle her zaman Irak ile ilişkilerini sürdürmüştür. Irak'ın sahip olduğu petrol kaynakları, geçmişte olduğu gibi günümüzde de rekabet kaynağı olmuştur. Zira 1990–1991 ve 2003 krizleri bunu doğrulamıştır. Suriye'de başlayan iç savaş ve Irak'ta ki otorite boşluğu DEAŞ (İŞİD-Irak-Şam İslam Devleti) gibi illegal yapılanmaların Musul'u işgali ve sonrasındaki gelişmeler, sorunu uluslararası boyutunu değiştirmiştir. Dolayısıyla Türkiye, jeopolitik ve jeostratejik konumu dolayısıyla olaylardan etkilenmiştir. Çalışmanın amacı; Siyasi Tarih sürecinde Türkiye'nin geçmişten günümüze Musul sorununu mevcut bölgesel aktörler ve uluslararası perspektif açısından incelenerek, gelecekte alacağı pozisyonu hakkında öngörü geliştirmektir.

Anahtar Kelimeler: *Musul sorunu, Türkiye, Uluslararası Perspektif*

Jel Sınıflandırması: B30

ANALYSIS OF TURKEY'S MOSUL POSITION IN TERMS OF INTERNATIONAL PERSPECTIVES

ABSTRACT: Mosul Question has become a current issue in Turk and International public opinion by Mondros Armistice. However it has still maintained its existence without losing its importance and currency. The occupation of Iraq in 2003 by United States is an indication of this issue. Although Mosul is occupied against international law, the culturel, historical, geographic, political and military properties of this province made the relationship with Turkey stronger. Unfortunately the aims of world states like England, France, Germany, Russia and America on Mosul, is a great importance that Mosul can't be allowed to leave to Turkey alone. England who winse the competition first affected the international public opinion. And then got hold of superiority in all political platforms. So it acquired Mosul. Turkey allowed to leave off Mosul to Irak that under mandate of Britain with Ankara Treaty. But Turkey always perpetuate its relation with Iraq because of Turks who live in. The petrol sources of Iraq is an origin for competition now as it was in the past. 1990–1991 and 2003 Crisis has confirmed this competition. The civil war that started in Syria and the void of authority in Iraq changed the international dimension of the problem of the developments in the invasion of Mosul and its subsequent developments such as illegal structures such as DAESH (ISIS- The Islamic State of Iraq and al Sham). Therefore, Turkey has been affected by these events because of its geopolitical and geostrategical position. Purpose of the study; In the process of political history, Turkey will examine the past, present and future problems of Mosul in terms of current regional actors and international perspectives.

KeyWords: *Mosul Question, Turkey, International Perspectives.*

Jel Classification: B30

* *Yrd. Doç. Dr. Toros Üniversitesi İ.İ.S.B.F., murat.koylu@toros.edu.tr*

GİRİŞ

Musul-Kerkük ve Süleymaniye bölgelerini içine alan coğrafya, Sümerler tarafından yazının icadından bu yana köklü bir tarihi birikime sahip olduğu gibi, tarihte çeşitli toplumların mücadelesine sahne olmuş, pek çok etnik unsuru bünyesinde barındırmıştır. Türklerin Musul-Kerkük coğrafyası ile ilk tanışmaları Abbasi Halifeliği dönemine rastlamaktadır. Abbasî ordularında görev alan Türkler önceleri Bağdat yakınlarında kurulan ordugâhlara yerleştirilmişler Abbasi ordusunun belkemiğini teşkil etmişlerdir. Türkler için kurulan Samarra şehri zamanla genişlemiş sayıca büyük bir yekûna ulaşan Türkler Abbasi ordusunda olduğu kadar siyasi teşkilatta da etkin bir konuma yükselmişlerdir. Abbasi Devletinde IX. Yüzyılda vali olarak görevlendirilen pek çok Türk soylu idareciye rastlanır. Abbasilerin uç bölgesi tabir ettikleri sınır boyu valileri genellikle Türklerden seçilmişlerdir. Musul'da bu dönemde Türk valiler tarafından idare edilen bölgeler arasında yer almaktadır.

X. Yüzyılda kitleler halinde Orta Asya'dan yakın doğuya yönelik olarak gerçekleştirilen Türk göçlerinin bir bölümü Musul-Kerkük coğrafyasında yurt tutmuşlar, burada nüfus yoğunluğunu oluşturmuşlardır. Bu düşünceden hareketle Musul-Kerkük bölgesinin Anadolu'dan önce Türk topluluklarının vatan edindikleri sonucunu çıkarabiliriz. Anadolu'nun fethinden önceki dönemde Orta Asya'dan yakın doğuya yönelik Türk göçleri karşısında Abbasi halifeleri bunları Kuzey Irak kesimine yerleştirdiler. Bölgeye daha hâkim olan Kürt gruplarına göre Türkler kısa sürede hâkim unsur olmuşlardır. Zamanla çeşitli sosyal ve tarihi nedenler bölgedeki Türkmenlerin Kürtleşmesine de sebep olmuştur. Nitekim Osmanlı döneminde, XV-XVI. Yüzyıllarda cereyan eden Safevi-Osmanlı mücadelesinde pek çok Alevi-Türkmen grubu kendilerini Kürt olarak tanımlamak durumunda kalmıştır.

Osmanlı idaresinin son yüz yılında Musul vilayeti 91.000 km² arazi üzerinde 200.000'in üzerinde nüfus barındıran bir yöreydi. Musul vilayetinin coğrafi, stratejik ve iktisadi konumu itibarıyla, komşu ülkeler için önemli bir mevkide bulunması, tarih boyunca bölge üzerinde büyük devletlerin siyasi ve askeri çekişmelerine yol açmış ve bu çekişmelerine yol açmış ve bu çekişmelerin etkisi toplumun sosyal ve inanç yapısına açık bir şekilde yansımıştır.

Emperyalist Avrupa ülkeleri petrol kaynaklarına sahip olmak amacıyla bölgeye yönelik politikalarını uygularken, her zaman etnik kimlikleri ön plana çıkarmaya gayret göstermişlerdir. Batılı devletlerin oryantalistleri bölgede uzun yıllar hâkim unsur olarak kalmış bulunan Türkleri bir kenara iterek, Kürtlerin, Arapların, Süryani, Keldani ve Asurilerle Nasturiliğin koruyuculuğuna soyunmuşlardır. Hatta bölgedeki faaliyetleri sırasında devlet merkezlerine yazdıkları raporlarda neredeyse Musul vilayetinde Türklerin Varlığından hiç söz etmemişlerdir. Öyle ki, bazı oryantalist çevrelerce bu sırada Kürtlere duyulan bir ilgi hayranlık derecesine ulaştığı gibi, Kürtlerin proto-Avrupalılar olduğu fikrinin işlenmesine de yo açacaktır. Bu düşünceden hareketle, bu sırada Batı'da araştırma enstitüleri dahi kurulmuştur.

Büyük devletler, yukarıda belirtildiği üzere sadece gayri Müslim unsurlarla değil, Arap ve Kürt aşiretleri ve diğer gruplarla da ilgilenmişlerdir. Özellikle Hristiyan inancına sahip Nasturi ve Maruni topluluklar yanında kendilerine yakın gördükleri, Keldani, Asuri ve Yezidilerle de politik yakınlık kurmuşlardır.

Böylece Osmanlı Devletinin egemenliğinde bulunan Orta Doğu coğrafyası yakın bir gelecekte, petrol kaynaklarına sahip olmak isteyen devletlerarasında çıkar kavgalarının en şiddetli noktaya ulaştığı bir kurtlar sofrası olacaktır.

1926 Ankara Antlaşmasıyla Misak-ı Milli sınırları dışına bırakılmak zorunda kalınan Musul Vilayeti tarihi ve kültürel kimliği kadar siyasi ve ekonomik özellikleri ile Anadolu'nun gözden ırak tutamayacağı bir yerdir. Uluslararası hukukun katli pahasına Musul vilayetini ele geçiren İngiltere ve onun siyasi müttefiki-ortağı ABD Ortadoğu politikalarında önemli bir yer işgal etmektedir.

Böylesine girift siyasetin ve ekonomik rekabetin yoğunlaştığı Musul-Kerkük bölgesi dün olduğu kadar bugün de özelliğini korumaktadır. Türkiye bir taraftan tarihi ve kültürel yakınlığı olan genelde Ortadoğu özelde Kuzey Irak (Musul-Kerkük) üzerinde sürdürülen politikalara hem askeri hem siyasi hem de ekonomik ve kültürel yönden ilgisiz kalması mümkün değildir. Son olarak 2004 yılı mart ayında Irak'ı işgal eden ABD Irak'ın kuzeyinde otonom bir Kürt bölgesini(Körfez savaşı sonrası oluşturulan 36.paralel üzerindeki Irak toprakları) Türkiye'nin güney sınırlarında inşa edilmiştir. Bölgenin tamamen Kürtlerden oluşması yönünde geliştirilen politikalar başta güvelik sorunu olmak üzere Türkiye'nin Misak-ı Milli sınırları dışında kalmış eski vatandaşlarının hukukunu koruma yönünde tarihten gelen manevi bir yükümlülüğü hatırlatmaktadır.

Türkiye'nin güney sınırlarının güvenliğini de içine alan sıcak çatışmaların her gün yaşandığı Irak'taki dengelerin önemli olduğu bir ortamda geleceğin sıhhatli politikaların üretilmesi ile şekilleneceği muhakkaktır.

1.1. İngiltere'nin Musul'u İşgali

Birinci Dünya Savaşı'nın genelde Ortadoğu, özelde Musul ile ilgili yönü, bu bölgelere Almanya'nın mı, yoksa İngiltere'nin mi egemen olacağı olmuştur (Aybars, 1996:521). Fakat savaşın sonlarına doğru İngiltere'nin ağırlığı belli olmuştur. Bu suretle Türklerle mütareke imzalanmadan Musul'un İngilizlerin hâkimiyetine geçebilmesi için İngiltere Genelkurmayı yöreye bir askeri güç yollamaya karar vermiştir. Harekât emrinde yöre halkının İngiliz düşmanı bir eğilime sahip olduğu bildirilmiş, bununla beraber Kürtlerle Arapların ilişkilerinin gerginliğine de dikkat çekilmiştir. 17 Ekim 1918'de General Marshall Musul'u almak üzere ilerlemeye baslarken, 23'ünde de İngiltere, Fransa ile akdettiği 1916 Antlaşması'nın hükümlerinin yöre şartlarının değiştiği göz önünde bulundurularak uygulanmasının mümkün olmadığını belirtmiştir. Buna karşı Fransızlar Musul üzerinde bazı tasarruflarda bulunacaklarını ifade etmekten çekinmemişlerdir. Nitekim Fransa'nın Londra Elçisi Paul Cambon iki ülke arasında yeni düzenlemeler akit edilene kadar, 1916 Antlaşmasına uyulmasını istemiştir. Fransa'nın tepkisini dikkate alan İngiliz Dış İşleri, Bağdat'taki komiserine, Fransız çıkarları ile çelişecek her hangi bir fırsat yaratılmaması, Irak'taki sivil idarenin Musul'u da kapsayacak şekilde genişletilmemesi ve General Marshall'ın işgalini takiben yörenin askeri yönetim altında bulundurulmaması talimatını vermiştir (Öke, 1992:20-21). Öte yandan Fransa, hiç de anlayışlı davranmamıştır. Fransızlar, Sykes-Picot'nun ruhuna ve lafzına uygun bir tavırdan rücu etmeyeceklerinin, ya da başka bir deyişle, Musul'un kendi çıkar bölgesi haricinde telakki edilemeyeceğinin altını çizmişlerdir. Bunlara rağmen Hindistan Müstemleke Bakan yardımcısı da önümüze çıkan ilk fırsatta her gayreti gösterip Fransızları Musul'dan dışlamalıyız demiştir (Öke, 1992:22).

Bu düşünceden hareketle 1918 senesi ilkbaharında Bağdat'tan kuzeye doğru taarruza geçen İngiliz kuvvetleri 7 Mayıs'ta Kerkük'e girmişlerdir. Ancak 24 Mayıs'ta mukabil bir taarruz ile geri püskürtülmüşlerdir. Kerkük, ancak Mondros Mütarekesi'ne rastlayan

zamanlarda 26 Ekim’de Türk ordusunun kuzeye doğru çekilmesi üzerine İngilizler tarafından işgal edilmiştir (Kramers, 1997:590).

Bu esnada Ali İhsan Pasa, İngiliz uçaklarının, yeni Türk hükümetinin ateşkes görüşmelerinde bulunduğunu bildirerek boş yere savaş yapmamaları için askerlere ve subaylara fesat saçan beyannameler attıklarını haber almıştır. Bunun üzerine Sadrazam ve Başkumandan Ahmet İzzet Paşa’ya şifreli bir telgraf çekerek lüzumsuz zayıta uğranılmaması için acele durumun bildirilmesini ve bu hale göre Musul şehrini elde tutmak üzere geçici oyalama ve çekilme savaşları yapacağını haber vermiştir. Aldığı cevapta, ateşkes görüşmeleri hakkında bilgi verildikten sonra geçici geri çekilme hakkındaki fikrinin onaylandığı Sadrazam tarafından bildirilmiştir. Bu onaydan sonra Süleymaniye’deki müfrezenin 26 Ekim sabahı Süleymaniye’den hareketle Köysancak’tan Erbil’e çekilmekte olduğunu aktarmıştır (Sabis, 1991:301-306). Türkiye açısından değerlendirildiğinde bulunulan koşullar altında geri çekilme emrini veren Sadrazam Ahmet İzzet Paşa’nın tarih önünde sorumluluğu ne kadar büyükse, oyalama imkânı olduğu halde bölgesinden çekilen Ali İhsan Paşa’nın sorumluluğu da o derece büyüktür. Ali İhsan Pasa, Musul’un işgalinden önceki sırada Irak cephesinde Musul’un güneyine kadar çekilmiş olduklarını, İngiliz ordusunun daha güçlü bulunduğunu yazmış, böylece Musul’un İngilizlerce işgalindeki Türk-İngiliz ordularının kıyaslamasını yaparak kendisinin hata payını azaltmaya çalışmıştır.

Yine Ali İhsan Paşa, İngiliz hükümetinin Gayyare’deki petrol kuyularını ve Musul şehrini ele geçirmek için Irak’taki İngiliz ordusu kumandanına taarruz etmek emrini verdiğini, İngiliz uçaklarının havadan attığı beyannameler ile bu ahvali Türk ordusuna bildirmeye ve ordunun metanetini ve maneviyatını sarsmak için uğraşmaya başladığını söylemiştir. Bunun için de Gayyare petrol kuyularında ikinci bir savunma hattı hazırladığını anlatmıştır. Ardından Mustafa Kemal Paşa’ya şifreli bir telgraf çekerek Halep’te mukavemet edilmesini ve bu mukavemet için kendisine yardım edebileceğini ve Altıncı Ordu’nun 15’lik obüs toplarını gönderdiğini bildirmiştir.

Böylece Mustafa Kemal Halep’i ve Ali İhsan Pasa da Musul’u tutarak ateşkesin bu şekilde yapılmasını temin etmeye çalışmalarını belirtmiştir. Aldığı cevapta Mustafa Kemal’in, teklifini kabul ettiğini ve yaptığı yardıma teşekkür eylediğini yazdığını eklemiştir. Ali İhsan Pasa bütün emelinin Mustafa Kemal Paşa’ya yazdığı telgrafta söylediği gibi ateşkes antlaşmasından önce Musul şehrini İngilizlere terk etmeyerek Türk ordusunun elinde tutmak olduğunu ifade etmiştir (Sabis, 1991:291-299).

Bu arada 30 Ekim 1918’de Mondros Ateşkes Antlaşması imzalanmıştır. Mütareke olur olmaz, iki ordu arasında hudut hakkında alınacak karara itirazın kat’i mukadderatı iş bu karara tâbi olacak olan arazinin hali hazırdaki vaziyetinde herhangi bir tebeddülü husule getirecek mahiyette askeri veya sair hiçbir harekette bulunulmamasına Türk ve İngiltere hükümetleri birbirine karşı taahhüt ederler maddesine rağmen büyük kuvvet farkını İngilizler derhal azamî surette istismara koyulmuş ve mahut 7. Maddeyi* (Türk İstiklâl Harbi I,,1999:47) bahane ederek mütarekenin ikinci günü emniyetlerini tehdit eden bir vaziyet hâsıl olmuş gibi Musul’un işgalini istemişlerdir (Bayur, 1995:163-165). Hâlbuki 31 Ekim 1918 tarihli telgraf ile Sadrazam ve Genelkurmay Başkanı Ahmet İzzet Pasa, Altıncı Ordu Komutanına bir ateşkes anlaşması imzaladıklarını, müttefik devletlerin temsilcilerinin, Bulgaristan, Suriye ve Irak’taki ordu komutanlarına bu olayı haberdar ettiklerini ve Ateşkes anlaşmasının

* Müttefikler emniyetlerini tehdit edecek vaziyet zuhurunda herhangi stratejik noktasını işgal hakkını haiz olacaklardır.

şartnamelerine kesin olarak tamamıyla uyulması gerektiğini bildirmiştir[†] (Bayar, 1965:92). Ali İhsan Paşa aynı gün öğleden sonra saat 8'de telgrafı aldığını, olayın derhal doğrulanması için bilirkişilere danışıldığını ve düşmanlıkların askıya alındığını belirtmiştir (La Question De Mossoul; Belge Nu: 3, s. 8). Ali İhsan Paşa, 31 Ekim 1918'de Irak İngiliz Orduları Komutanı General Marshall'a çektiği telgrafla da Türkiye ve İngiltere arasında ateşkesin imzalanarak tamamlandığını ve orduların durması gerektiğini bildirmiştir (La Question De Mossoul; Belge Nu: 4, s. 9). Buraya kadar bir sorun yoktur. Asıl mesele bundan sonra başlamıştır.

Musul'dan 15 Kasım 1918'de çıkan Osmanlı ordusu bütün Musul vilâyetini de terk ederek, Diyarbakır vilâyeti hududuna kadar çekilmişlerdir. Diğer taraftan İngilizlerin isteği üzerine Musul vilâyetine bağlı Revanduz, Akra, Zaho, Telafer ve Sincar kazalarının da 30 Kasım 1918 öğleden evvel boşaltılması istenmiştir. Osmanlı Harbiye Nezareti, mütareke hükümlerine aykırı İngiliz hareketlerine nihayet verilmesi için teşebbüste bulunulduğunu 6 ncı Ordu'ya bildirmekle beraber; *İngilizlerin hareketleri ne olursa olsun, kat'ıyyen silâhla mukabele edilmemesi vatan menfaatı icabatındandır* talimatını vermiştir (Türk İstiklâl Harbi I,,1999:125-131). Musul'un askerî yönden işgal aşamalarını gördüğümüz bu durumda uluslararası hukuka aykırı olarak ve tamamen kendi çıkarları doğrultusunda ateşkes maddelerini yorumlayarak İngilizler, Musul'u işgal etmişlerdir.

Atatürk de durumun haksızlığına dikkat çekmiştir. *Mondros Ateşkes Antlaşması ilk imzalandığı zamanlarda İngilizler Musul'u işgal etmiştir. Ateşkes imzalandığında Türk ordusu Musul'da, İngilizler güneyde idi. Ateşkestten sonra oradaki kumandanla iğfalkârane temas ederek askerlerini Musul'a sokmuşlardır. İstanbul'u deniz ve kara kuvvetleriyle işgal etmişlerdir. Bu hususta ateşkes antlaşmasında bir hüküm olmadığına göre anlaşmanın maddeleriyle uygulanması arasında bir uygunluk olmadığı ortadadır. Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'ndan önceki sınırları bilinmektedir. Savaş sonunda bir takım fedakârlık yapmaya devlet mecbur kalmıştır. Buna nazaran devlet için yeni ve millî bir sınır kabul edilmiştir. Bu sınır Misâk-ı Millî'nin birinci maddesinde açıkça belirtilmiştir. Atatürk bilmeyenler için bu sınırı bir kez daha zikretmiştir. Mondros Ateşkes Antlaşması imzalandığı gün Türk ordusu fiilen bu hatta hâkim bulunuyordu. Bu hudut İskenderun körfezi güneyinden Antakya'dan Halep ile Katma istasyonu arasında Cerablus köprüsü güneyinde Fırat nehrine mülâki olur. Oradan Deyr-i Zor'a iner, daha sonra doğuya uzanarak Musul, Kerkük, Süleymaniye'yi ihtiva eder. Bu hudut Türk ordusu tarafından silâhla savunulduğu gibi aynı zamanda Türk ve Kürt unsurlarıyla meskûn vatan kısımlarını sınırlandırmıştır. Bunun güney kısmında Arapça konuşan dindaşlarımız vardır. Bu hudut dâhilinde kalan memleket kısımları Osmanlı camiasından bölünmez bir bütün olarak kabul edilmiştir. Cemiyetimiz nokta-i nazarından çizdiğim hudut haricinde kalan dindaşlarımızla, bu muhterem kardeşlerimizle aynı hudut dâhilinde asırlardan beri vatandaşlık ettik. Bu kardeşlerimiz her tarafta, Suriye'de, Irak'ta, Yemen'de, Şark'ta kendi dâhillerinde varlıklarını ve istiklâllerini korumak için çabalıyorlar. Bütün bu İslâm parçalarının mazhar-ı istiklâl olmaları âlem-i İslâm için ne büyük bahtiyarlık olur. Bunun husulünde âlem-i İslâm'ın vaziyetinin ne kadar raşin olacağını şimdiden tasavvur etmekle pek büyük saadet hiss ediyorum* (Kültür Bakanlığı, 1994:29-39). Nitekim Mesut Özcan 30 Ekim 1918'de Mondros Ateşkes Antlaşması imzalandığında İngiliz

[†] La Question De Mossoul De La Signature Du Traite D'armistice De Moudros (30 Octobre 1918 au 1 re Mars 1925), Yayına Hazırlayan: Ahmed İhsan, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Vekâleti, İstanbul 1925, Belge Nu: 2, s. 8. Dışişleri Vekâleti 1925 yılında La Question de Mossoul adında kırmızı bir kitap bastırmıştır. Bu kitap, 30 Ekim 1918'den 1 Mart 1925 yılına kadar Musul Meselesine ait resmî belgeleri ihtiva etmektedir. Bunlar Fransızca yazılmış veya Fransızcaya tercüme edilmiştir.

askerleri Musul'dan 22,5 km. uzaktaydı ve Musul'u 3 Kasım 1918'e kadar işgal edememişlerdir (Özcan, 2003:109) demekle bunun meşru olmadığını anlatmak istemiştir.

1.2. Musul'un Uluslararası Pozisyonunun Diğer Devletler Açısından Önemi

1.2.1. İngiltere

Eski diplomasiye göre 19. yüzyılda İngiltere'nin Ortadoğu politikası İstanbul'u ve Türk boğazlarını Rusya'ya karşı korumaktır[‡] (Melek, 1985:14). Ancak Berlin Kongresi ile birlikte Türk-İngiliz münasebetlerinde yeni bir dönem başlamıştır. Zira İngiltere bu tarihten itibaren Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü koruma politikasından vazgeçip kendi menfaatlerine göre Osmanlı'nın paylaşım projelerine girmeye başlamıştır.

İngiltere artık, Rusya'nın güneye inerek İngiliz İmparatorluğu'nu tehdit etmesini, Osmanlı Devleti vasıtasıyla değil, bizzat kendisi somut tedbirler olarak önleme yoluna gitmeye karar vermiştir. Osmanlı Devleti'nin yıkılması kaçınılmaz olduğuna göre, İngiltere somut tedbirler olarak Osmanlı Devleti'nin topraklarının bir kısmının kontrolünü doğrudan doğruya kendi eline almayı ve Rusya ile egemen olacağı topraklar üzerinde tampon devletler kurmayı düşünmüştür[§] (Öke, 1992:10). Bu noktada Musul'u ele geçirmek istemesi ve orada bir Kürt Devleti kurdukmaya çalışması bu hedefe yönelik uygulamalar olarak karsımıza çıkmıştır. Esasen İngiliz politikasının temeli, imparatorluğun beyni olan Londra ile kalbi olan Hindistan arasındaki emperyalist bağlantının güvenliğine bağlıdır. Bu zincirin kopması halinde imparatorluğun büyüklüğü yok olacağı için, çok dâhiyane bir şekilde zincirin her halkasına yerleşmişlerdir. Yine aynı politikanın bir gereği olarak Fransa'yı bertaraf etmeye çalışmıştır^{**} (Gresh, 1992:30).

Bu politikaları devam ettirdiği sırada Musul, emperyalist ülkelerin ilgi odağı haline gelmiştir. Avrupa'nın emperyalist ülkeleri özellikle İngiltere ve Almanya Ortadoğu'ya yönelik politikalarında Osmanlı Devleti'nin elinde bulunan bu bölgenin kaynaklarına sahip olmak için ellerinden gelen her türlü yola başvurmuşlardır. Zira Musul-Kerkük coğrafyasının sahip olduğu zengin petrol kaynakları, sanayi devrimini gerçekleştirmiş bulunan Avrupa'nın emperyalist güçlerinin en çok ihtiyaç duydukları hammadde olmuştur. Bu sebeple İngiltere, 19. yüzyılın sonlarından itibaren öncelikle gönderdiği casuslar aracılığıyla Ortadoğu bölgesi hakkında büyük bilgi birikimine sahip olmuştur. 19. yüzyıldaki bu bilgi birikimi, İngiltere'nin 20. yüzyıldaki askerî harekâtına da büyük ölçüde yön vermiştir (Türkmen, 2003:5-11).

İngiltere için sömürgeler, anavatana işlenmiş madde karşılığı ham madde ve tüketim maddesi sağlar. Sömürgelerde anavatan sanayisi ile rekabet edecek sanayinin kurulması yasaktır. İngiltere sömürge politikasını gerçekleştirmek için savaflara girişmiştir. Sömürgeler,

[‡] Üçüncü Selim döneminde bölge uluslararası güçlerin çatışma alanına dönüşmüştür. Ortadoğu İngiltere açısından sadece güç çatışma alanı değil aynı zamanda sömürgelere giden yol olmasıyla hayati nokta durumuna gelmiştir.

[§] Kesin bir tarih verilememekle birlikte, 1897'den itibaren Londra'daki karar vericilerin Osmanlı'nın taksimine artık razı oldukları kaydedilmektedir.

^{**} İngiltere'nin dış siyaseti, coğrafi vaziyeti ile millî meşguliyetinden –sanayi ve ticaret- meydana geldiği için tabiidir ve bundan dolayı sabit bir politikadır. Bu doğrultuda denizleri kendi ticaret filolarına serbest veya hâkimiyetinde bulundurmaya amaçlamıştır. Yine hammaddesi bol sömürgelere sahip olarak sömürgelerin her türlü kaynaklarından faydalanmayı düşünen bir politikayı benimsemişlerdir. İngiliz siyaseti her zaman için İngiltere'nin maddi menfaatlerini araştırıp bulan ve bunları büyük bir dirayetle millî menfaatleri istikametinde kullanan bir siyaset biçiminde cereyan etmiştir. İngilizlerin menfaati savası mecburi kılarca, mutlaka kazanıncaya, başarılı oluncaya kadar büyük bir inat ile devam ettirme esasına dayanmıştır.

İngiltere için bir pazar, anavatan sanayisi için ham madde kaynağı vazifesi görmüştür (Keskin,1997:302). İşte İngiltere, Musul'a bu bakış açısıyla yaklaşmıştır.

Musul, coğrafi mevkii bakımından ve Irak'ın kuzeyini dış dünyaya bağlayan bir yol üzerinde oluşundan dolayı, Hindistan kara yolunu korumak için, en önemli bölgelerden biri sayılmıştır. Üstelik Musul, İngiltere'nin doğudaki etkinliğini tehdit edecek herhangi bir Rus genişleme uğraşısına karşı kuvvetli bir engel teşkil etmiştir^{††} (Karadağ, 2005:100). Yine Musul-Kerkük bölgesi 19. yüzyıldan itibaren, coğrafi durumu ve yeraltı zenginlikleri ile yabancı güçlerin dikkatini çekmeye başlamış, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra İngiliz ve Fransızlar için mutlaka ele geçirilmesi gereken bir bölge haline gelmiştir (Binark, 2001:17). Özellikle İngilizler Hindistan sömürgelerine giden yolları esas aldıkları için hedeflerini Basra Körfezi'nden başlayarak Bağdat-Musul-Kerkük istikametinde uygulamaya koymaya çalışmıştır^{††} (Kodoman, 1991:18). Çünkü kendi başına bir imparatorluk olan Hindistan, İngiliz imparatorluk düzeninin kilit taşı olmuştur.

Hindistan'ı savunmak için de İngiliz adalarından Hint Okyanusu'na giden yollar üzerinde stratejik üsler ele geçirmenin hayati bir önem taşıdığına inanılmıştır^{§§} (Earle, 2003:181).

Ayrıca stratejik petrol çıkarlarının korunması gerekçesi artık Musul'a yerleşme bahanesi olmuş, petrol yanında, Dicle-Fırat havzasının verimli topraklarından İngiltere'nin hububat ihtiyacının karşılanması ve Nil sularında yaptığı gibi bu bölgede de suya hâkimiyet İngiltere'nin stratejik mülahazaları arasına girmiştir (Topur, 2004: 92).

Savaşın basından beri İngilizlerin hedefi kendilerine Ortadoğu'da sağlam bir tutunma zemini sağlayacak olan Musul vilâyeti olmuştur. Basra Körfezi'nin batı kıyıları Musul vilâyeti sınırları içindedir. O halde Musul'a hâkim olmak Akdeniz'le Basra arasındaki bölgeye hâkimiyeti sağladıktan başka Hint yolunun güvenliğini de garantiye almak demek olacaktır. Böylece İngiltere Orta Doğu'nun en stratejik noktasına yerleşerek bir taraftan tüm Irak'ı ve Arabistan'ı diğer taraftan Suriye'yi kontrolü altına almayı tasarlamıştır. 15 Ekim 1918'de Bağdat'tan yazan İngiltere'nin siyasi ajanı; petrol, kömür, tütün ve tahıl zenginlikleriyle Musul'un potansiyel değerine Londra'nın gayet iyi vakıf olduğuna işaret ediyordu. Aynı memur Osmanlılarla mütareke yapıldığı takdirde, Musul'un kesinlikle askeri işgalleri altına alınmasında ısrar edilmesini vurguluyordu. Ajana göre Musul, Bağdat vilayetinin pazarıydı. Ayrıca, Erbil, Bağdat'ı besleyen bir tahıl ambarıydı. Bu işlevinin yanı sıra Musul, Avrupa'ya da tahıl ihraç eden bir yöre olarak Irak ekonomisine katkıda bulunuyordu. Son olarak yazısında ajan, Musul'un Mezopotamya'ya dâhili ile İngiltere'nin burada Türk hâkimiyetinden bağımsız bir Kürt Konfederasyonu'nu kurabileceğini ilave etmiştir (Öke, 1992:18-20). İngiliz anlayışına göre, Orta Doğu'da İngiliz menfaatleri, Fransa ve İtalya'yı dışarıda bırakmak suretiyle

^{††} Hindistan'a giden en kısa deniz ve karayollarının Osmanlı İmparatorluğu üzerinden geçtiği düşünülürse İngilizler, Cebelitarık, Malta, Süveyş Kanalı, Kıbrıs, Mısır, Arabistan ve Irak'ın ya tamamen kendilerinin olmasını ya da İngiltere'nin arzularına bağlı bir veya birkaç devletin idaresi altında bulunmasını istemişlerdir. Bu husus, İngiltere'nin Doğu siyasetinde değişmeyen bir prensip ve kural olarak daima ön planda olmuştur.

^{††} Sömürgeci Batılı devletlerin her birinin Osmanlı topraklarında ayrı ayrı emelleri vardır. Mesela İngilizler için Hindistan hâkimiyeti ve bu hâkimiyeti kolaylaştıran transit deniz yollarının kontrolü çok önemlidir. Mısır'a bunun için asker çıkarmışlardır. Fakat bu yeterli değildir. Basra Körfezi, dolayısıyla Musul petrolleri de onların hegemonyası altında olmalıdır. Emelleri ayrı ayrı olan müstevlilerin birleştikleri tek nokta çeşitli etnik unsurlar üzerine kurulmuş olan Osmanlı İmparatorluğu'nun her ne pahasına olursa olsun yıkılması ve parçalanmasıdır.

^{§§} İngiltere'nin 19. yüzyılda giderek genelde Ortadoğu, özelde Musul ile ilgilenmesinin en büyük nedeni, Hindistan'a giden ve imparatorluk yolu olarak adlandırılan deniz yolunun açık tutulması endişesi olmuştur. İngiliz tacının en değerli elması olarak adlandırılan Hindistan, İngiltere'nin en önemli sömürgesi olarak vazgeçilmez bir değer kazanmıştır. Bu olgu, doğal olarak Orta Doğu'yu İngiltere için stratejik bakımdan öncelikli bir yere sokmuştur.

sağlanmalı idi (Gündüz, 1997:211). Lordlar Kamarası'nda 17 Aralık 1919'da Türkiye üzerine yapılan uzun oturumda, Türklerin Afganistan ve İran ile sınırdaş olmaması gerektiği, bu durumun Hindistan yönünden güvensizlik doğurduğu konusu özellikle dile getirilmiştir (Kürkçüoğlu, 1978:64).

İstanbul'daki İngiliz Büyükelçisi Nicholas O'Connor 3 Temmuz 1906'da İngiltere Dışişleri Bakanı Edward Grey'e Osmanlı Borçları İdare Meclisi'nin üyesi Sir Adam Block'un bir raporunu göndermiştir. Bu rapordan anlaşılacağı üzere İngiltere, genelde Ortadoğu, özelde Musul üzerindeki düşünceleri ve istekleri konusunda elde ettiklerini kaybetmek üzeredir. Zira İngiltere gerilerken buna karşı Alman ve Fransız etkisi doklara, rıhtımlara ve tramvaylara girmeye başlamıştır. İstanbul'daki İngiliz Büyükelçiliği Başçevirmeni Maurice Fitzmaurice 25 Ağustos 1908'de Dışişleri Bakanı Edward Grey'in Özel Sekreteri William Tyrell'e gönderdiği yazıda İngiltere'nin Mezopotamya'da demiryollarından sonra sulama tesislerini de yaptığı takdirde Musul'da her istediğini elde etme şansına sahip olacağını belirtmiştir.

Ardından *ümit ederim ki, halkımız bu kadar uzun yıllar soğukta bekledikten sonra eline geçirdiği bu altın fırsatı kaçırmayacaktır**** (Budak, 2004:141), sözleriyle İngiltere'nin Musul üzerindeki emellerinin çok öncesine dayandığını üstelik Musul'u işgal ettiği tarihten 10 yıl önce ifade etmiştir. Bu sözler aynı zamanda 1906 yılında İngiltere'nin Ortadoğu'daki etkisini kaybettiği yönündeki yazıyla çelişmektedir ki ya İngiltere 2 yılda yanlısını anlayarak tekrar hâkimiyeti eline geçirmiş veya Sir Adam Block'un raporunda bir yanlılık yapılmıştır. Bize göre İngiltere, hatasını anlayarak 2 yıl içinde eski konumunu, altın fırsatı kaçırmamak uğruna kazanmıştır.

Musul, etnik, kültürel, ekonomik ve tarihî nedenlerden dolayı Türk toprağı olmuştur. Ancak sahip olduğu zengin petrol kaynakları dolayısıyla, İngilizlerin göz koyduğu ve Lozan'dan ayrı ele alınmasını sağladığı bu toprakların gerçeğini bir türlü kabullenemeyen İngiltere, bu amacını ayrımcı politikasını uygulayarak çözmeyi daha uygun görmüştür (Olur, 1997: 52). Bölgedeki petrol gelirlerini muhafaza etmek isteyen İngiltere'nin, Türkiye'ye karşı yeniden bir harbi göze alması yüzünden Kerkük ve Musul vilâyetleri Türkiye sınırları dışında bırakılmıştır (Saray, 1995:201).

3 Eylül 1925 tarihli Deutsche Aligemeine Zeitung gazetesindeki *Musul* başlıklı bir makalede *Musul petrol demektir. Onun için Türkiye savunma durumunda, İngiltere ise mütareke hükümlerine muhalif olarak Fırat ve Dicle arasındaki sahayı zorla ele geçirmiştir. Ve her gün biraz daha yer ele geçirmektedir. Bu o dereceye geldi ki sorun bir Avrupa rezaleti haline gelmiştir* (Yerlikaya, 1995:20) şeklindeki ifadeler İngiltere'nin Musul üzerindeki çıkarları için her şeyi göze alabileceğini, uluslararası hukuka aykırı işler yapabileceğini göstermiştir.

Bununla birlikte İngiltere Musul için savaş konusunda isteksiz olmasına rağmen Musul petrolerini elde etmek için kararlı olmuştur. Bunun için sorunu masada halletmeye çalışmıştır. Bölgedeki Hıristiyan azınlıkları ve Kürtleri Türkiye aleyhine kışkırtmak istemiştir. Sorunu, İngiltere-Türkiye sorunu olmaktan çok Milletler Cemiyeti-Türkiye sorunu haline getirmek istemiştir. Türkiye'ye karşı bütün Hıristiyan Avrupa'yı yanına almayı düşünerek

*** Musul vilâyeti, İngiltere'nin Ortadoğu siyasetinin anahtarı olmuştur. Musul vilâyetinin Irak'ta veya Türkiye'de kalması, İngiltere açısından son derece önemli olmuştur. Çünkü İngiltere'nin birinci amacı, Akdeniz ile Hindistan arasında tampon devletler kurmaktır ki bu onun doğu siyasetinin esasıdır. İkincisi eğer Musul, Irak'ta kalmamış olsaydı, Filistin'de Siyonizmin tesisi mümkün olmayacaktı. Bu yüzden Musul, Türkiye'ye bırakılmayacak kadar İngiltere'nin Ortadoğu siyasetinde hayati önemi haizdir.

bunun için, Türklerin bölgedeki Hıristiyanlara zulüm yaptığını ve onları zorunlu göçe tâbi tuttuğunu iddia etmiştir.

Bütün bu fikirlerini basın yoluyla yayarak Avrupa'da bir kamuoyu oluşturmuştur. İngiltere Musul'u ele geçirmek için çeşitli diplomatik oyunlara başvurmaktan da geri kalmamıştır. Netice olarak İngiltere, Milletler Cemiyeti'ni etkilemek suretiyle Musul üzerindeki emellerine kavuşmuştur (Yerlikaya, 1995:35). Günümüzde ise aynı oyunu Amerika Birleşik Devletleri oynamıştır. Irak'ı uluslararası hukuka aykırı olarak işgal etmiştir. İşgalden sonra Birleşmiş Milletler, işgal güçlerini otorite olarak tanımlamış ve meşrulaştırmıştır.

1.2.2. Fransa

18. yüzyıldan itibaren, Türk-Fransız dostluğu Rusya çar ailesi Romanoflara karşı ve onların aleyhine olarak kullanılmıştır. Bu siyasetten asıl kazançlı çıkan, Osmanlı Devleti'nden büyük menfaatler elde eden Fransa olmuştur. Fakat Fransızların Osmanlı Devleti ile olan bu dostluğu da diğer Hıristiyan Avrupa devletleri dostluğu kadar bir kıymet taşımıştır. Bu siyasetin de ilk hedefi, Osmanlı Devleti'nden daima büyük menfaatler koparmak ve Türkleri geldikleri ülkelere, Orta Asya'ya geri göndermek olmuştur. Fransa, bir taraftan Osmanlı Devleti ile dost, hatta müttefik görünürken, diğer taraftan, Osmanlı Devleti'nin amansız düşmanları ile ittifak sözleşmeleri yapmaktan, Osmanlı Devleti aleyhine fiilen harekete geçmekten çekinmemiştir (Karadağ, 2005:53-54).

Fransa 20. yüzyıl başında hep Suriye ile ilgilenmiştir. Bunun yanı sıra zengin tarım topraklarına sahip Adana yer almıştır. Suriye üzerindeki Fransız istekleri daha çok bölgenin stratejik önemine dayanmıştır. Eski ve orta çağlardan beri ticaret yolları üzerinde önemli yeri olan Suriye, 20. yüzyılda, Bağdat demiryolunun açılması ve ticaret yollarının buraya kayması ile yeniden önem kazanmıştır. Çukurova bölgesine karşı olan ilgileri ise, buranın sahip olduğu zengin ziraat toprakları ve köy ekonomisinin gelişmesi olanakları yüzünden önemli sayılmıştır. Amerika ve İngiliz tekelinde bulunan pamuk pazarlarından kurtulmak isteyen Fransız dokuma sanayinin Adana yöresine göz dikmesi bu isteğini kamçulamıştır^{†††} (Aybars, 1996:517-518). Bununla birlikte Fransa, Türkiye'ye aşağı yukarı 3 milyar Frank yatırım yapmıştır. Bu, Türkiye'ye yatırılan tüm yabancı sermayenin % 60,31'ini oluşturmuştur. Taş kömürü ocaklarında, Osmanlı Bankası'nda, demiryollarında, tramvaylarda, limanlarda, bakır madenlerinde yani her yerde Fransız sermayesi başrolü oynamıştır.

Fransa, Ortadoğu'daki emellerini gerçekleştirmek için İngiltere'den farklı bir yöntem izlemiştir. Zira Fransa, geleneksel olarak doğuda büyük bir Hıristiyan güç olarak var olmuştur. Türk hâkimiyetine karşı Ortadoğu'da daima bir alternatif olarak bulunmuştur (Kırkpınar, 2004:63). Napolyon'un komutanlarına verdiği *eğer halkın bağımsızlığa eğilimi varsa bağımsızlık duygusunu körükleyiniz* emirleri doğrultusunda Fransa Ortadoğu'daki Hıristiyan mezhepleri üzerinde etkinliğini artırarak bölgedeki nüfuzunu yükseltmeye çalışmıştır. Yine Osmanlı idaresinin yetersizliğinden mahalli problemleri çözerek bölgede etkili duruma gelmişlerdir. Erkek çocuklar için Bağdat'ta iki okul, bunun yanında bir gazete, bir yetimhane ve dispensar açmışlardır.

^{†††} Osmanlı Asya'sının Türk kısmında iki Fransız bölgesi vardı: bunların biri Karadeniz Ereğlisi-Bolu-Yozgat-Sivas-Diyarbakır-Ergani-Pekeriç-Trabzon şematik çizgisiyle Karadeniz kıyıları arasında kalan bölgedir. Anadolu'daki ikinci Fransız bölgesi, bu devletin uyruklarınca yapıp işletilen: a) İzmir-Manisa-Afyonkarahisar; b) Manisa-Soma-Bandırma; c) Bursa-Mudanya demiryollarını besleyen bölgedir. Üçüncü Fransız bölgesi Suriye ve Lübnan'ı içine almaktadır.

Okulları kullanarak Fransız dilini ve kültürünü sevdirmiştir. Bunları yapmaktaki amacı da Musul ve civarındaki petrol yataklarından dolayı olmuştur. Nitekim Fransız dış politikası, Ortadoğu'da ve özellikle Musul'da ekonomik yatırımlar yapılması ve Hıristiyanların korunması temeline dayanmıştır⁺⁺⁺ (Aydın, 1995:14).

Hedefleri doğrultusunda Fransa, Beyrut'a ve hinterlandına Fransız nüfusunu yerleştirmeye muvaffak olmuştur. Her zaman Beyrut-Bağdat-Basra hattı üzerinde etkili olmanın yollarını aramıştır. Fakat İngiltere engelini hiçbir zaman aşamamıştır. Fakat aştığı bir anda da bu fırsatı kullanamamıştır. Nitekim İngiltere Başbakanı Asquith, stratejik ve siyasî hedeflerini de kapsayacak bir program gerçekleştirebilmek için Sir Maurice Bunsen başkanlığında 1915 yılında Asya Türkiye'sini İnceleme Komisyonu kurdu muştur. Komisyon, 30 Haziran 1915'te sunduğu raporda, İngiltere'nin, Asya Türkiye'sindeki ve bu arada Musul petroleri de dâhil olmak üzere bütün ekonomik menfaatlerine sahip çıkması gerektiğini ve bunun vazgeçilmez bir hedef olduğunu kaydetmişti. Ardından 16 Mayıs 1916 tarihinde İngiliz diplomatı Sir Mark Sykes ile Fransız diplomatı Georges Picot, Ortadoğu'yu bölüşüm konusu yapan bir anlaşmayı imzalamışlardır (Say, 1996: 25-26). Buna göre Türkiye'nin güney kesiminde beş bölge oluşturulmuştur. Bu suretle Kudüs ve Hayfa ile birlikte Filistin'i içine alan ve uluslararası bir yönetim kurulması kararlaştırılan kahverengi bölge ilk olarak oluşturulmuştur. Sonra Basra, Bağdat ve Hanikin'i içeren alanda İngiliz yönetim ve denetiminin etkin olduğu bir bölge oluşturulmuştur. Suriye sahili, Kilikya, Maraş, Antep, Urfa ve Diyarbakır arasında kalan toprakları içine alan Fransız bölgesi meydana getirilmiştir. 4. ve 5. olarak İngiliz ve Fransız bölgeleri arasında bulunan topraklarda, iki hükümet de bağımsız bir Arap Devleti'ni ya da bir Arap devletleri konfederasyonu tanımaya ve korumaya hazır olmuşlardır.

Bölge iki nüfuz alanına bölünmüştür. Fransız nüfuz alanı (A), Musul'u kapsamış ve doğuda İran sınırıyla bitmiştir. İngiliz nüfuz alanı (B) ise Suriye çölü, Tikrit ve İran sınırı boyunca A bölgesi ile Hanikin arasındaki alanı kaplamıştır. Böylece Musul bölgesi Irak'a ait olmaktan çıkarılmış ve Fransa'ya emanet edilmiştir (Minorsky, 1998:27-28). Öyle ki İngiltere'nin o zamanlar bu anlaşmaya neden ve nasıl izin verdiği hâlâ sorulmuş ve hayretle karşılanmıştır. Ancak bu gizli savaş anlaşmasının savaşta müttefikler arasında yapılan diğer sözleşmelerle de karşılıklı bir ilişkisi olmuştur. Sykes-Picot Anlaşması yaygın olarak, İngiltere'nin Rus Çarlığıyla birlikte ortak bir Önasya sınırı oluşturup, Fransızların çıkar alanını Musul bölgesine kadar itelemek istemesi olarak yorumlanmıştır. İngiltere Sykes-Picot Anlaşması'nda o zamanlar verdiği sözleri muhtemelen ciddiye almamıştır. Savaşın sonlarına doğru, eskiden beri bilinen petrol kaynaklarından dolayı Mezopotamya, tarafların en çok önem verdiği bölgelerden biri haline gelmiştir. Bölgenin önemi ulaşım olanaklarından da kaynaklanmıştır (Can, 2000:179-180).

Ancak Sykes-Picot Anlaşması İngiltere'nin Önasya'ya yönelik ülkeler ötesi politikasını mahvetmiş ve parçalara ayırmıştır. Zira İngiltere'nin nüfuzu altında kalacak (B) bölgesi, Şam'ın güneyinden Kerkük'ün kuzeyine çekilecek bir hattın güneyini oluşturmuştur. İki devlet kendi nüfuz bölgelerinde, ekonomik bakımdan öncelik hakkına sahip olacaklar, fakat ticari mallar arasında bir ayırım uygulanmayacaktır. Rusya'nın bu anlaşmadan doğan payı ise Sir Grey'den Londra'daki Rus Büyükelçisi Kont Beckendorff'a gönderilen 23 Mayıs 1916 tarihli

⁺⁺⁺ Osmanlı Devleti ile çok eskiye dayanan ticari ilişkiler kurmuş olan Fransa'nın, Türkiye'deki yatırımları ve alacakları oldukça yüksek meblağlara ulaşmaktaydı. Fransız ekonomisinin hammaddeye duyduğu ihtiyaç ve Suriye'nin Fransa açısından taşıdığı stratejik önem de bu devleti Suriye, Musul ve Çukurova (Kilikya) üzerinde ısrarlı taleplerde bulunmaya itmiştir.

mektuba göre Erzurum, Trabzon, Van ve Bitlis bölgelerini, Trabzon'un batısında Karadeniz kıyısında ileride tespit edilecek bir nokta olarak tespit edilmiştir. Hal böyle iken İngilizler Musul'u Fransızlara bırakmışlardır. Bunun nedeni İngilizlerin bu dönemde Rusya ile sınır komsusu olmamak düşüncesi olmuştur.

Çarlık Rusya'nın yıkılması ile İngiltere fikrini değiştirmiştir. Bu arada Curzon, Paris'teki Büyükelçi Lord Crewe ile yazışmıştır. Bu yazışmada Crewe'ye göre asıl mesele Musul'un Fransa'ya bırakılıp bırakılmayacağı olmuştur (Öke, 1992:77). Çünkü Birinci Dünya Savaşı sonrası için en önemli husus, Avrupa sorunlarının çözülmesi olduğu için Ortadoğu ikinci planda kalmıştır. Bu bakımdan Ortadoğu'daki Fransız isteklerinin İngiliz çıkarlarına karşı korunmasında biraz geç kalınmıştır (Melek, 1985:79). Ancak savaş sonrasında Curzon, Musul'dan İngiltere lehine vazgeçmesi karşılığında, Sykes- Picot Anlaşmasıyla belirlenen Suriye-Filistin sınırında, Fransa yararına düzeltme yapılmasını önermiştir. 8 Ekim 1918'de İngiltere, Fransa'ya bu yönde isteğini belirten bir nota vermiştir. İsteği önce kabul eden Fransa, Almanya ile ateşkes imzaladıktan sonra tutumunu değiştirmiştir (Kaymaz, 2003:82). Ne yazık ki ilk tutumları Fransa için büyük bir hata kabul edilmiştir. Çünkü buradaki petrol şirketinin hisselerini İngiltere elinde bulundurmıştır. Fransa Musul'u İngiltere'ye teslim ettikten sonra elinden neyi kaçırdığını fark edince, Clemenceau Musul petrolünü İngiltere ile birlikte kullanmaları gerektiğini söylemeye başlamıştır. İngiltere ve Fransa aralarında petrol boru hattının Suriye'den geçmesi konusunda da anlaşmış, hatta boru hattı ve demiryolları konusunda ortak kullanmaya yönelik girişimleri olmuştur. Fakat bütün bu ikilemler Musul'un İngiltere'ye bırakılmasına engel olmamıştır (Kırkpınar, 2004:135). Bunun sonucundaki Fransız-İngiliz rekabeti Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan Türkiye Cumhuriyeti kuruluncaya kadar devam etmiştir.

1920 tarihli San Remo Konferansı'nda, İngiltere'nin 1916 tarihli Sykes-Picot Antlaşması'na rağmen daha fazla pay alması, Fransa'da tepkiler biriktirmiştir. Fransa bu etkenlerle Anadolu milliyetçilerine yanaşmıştır. Fransa'nın bu tutumu İngiliz-Fransız ayrılığını daha da artırmıştır. Aynı şekilde Fransa, daima İngiltere'nin aralarında yapılmış 1916 tarihli gizli anlaşmada belirtilmiş olandan daha çoğunu aldığına inanmıştır (Toynbee, 1971:297). Fransa, Musul'u İngilizlerin almasını kabullenmiştir. Fakat bunu Türkiye ve İngiltere ile olan ilişkilerinde koz olarak kullanmak eğilimine girmiştir (Yerlikaya, 1995:34-35). Bunun üzerine başlayan Türk Fransız yakınlaşması 20 Ekim 1921'de Fransa ile Ankara'da bir itirafname imzalanması ile neticelenmiştir. Böylece Türkiye karşısındaki İngiliz-Fransız bloğu parçalanırken, Fransa İngiltere'den intikam almıştır⁴¹¹. Fakat Kasım 1921'de gizli kaydıyla yayınladığı muhtıradan Fransa, Ortadoğu'daki tümünün yetersiz olduğunu kabul etmiştir. Aynı muhtıradan Echo de Paris gazetesinde, Hükümdar Faysal'ın Bağdat'a geldiğinde, gazeteciler eşliğinde halka yaptığı açıklamada Suriye'yi tekrar fethetmek amacını taşıdıkları anlamına gelen şeyler söylediği şeklinde tamamen asılsız bir ifade yayımlandığı ve bu ifadenin Bağdat'taki Fransız Konsolosluğu tarafından ortaya atıldığı keşfedildiği belirtilmiştir. Dolayısıyla Fransa, İngiltere ile olan Musul mücadelesinde kendi kurumları ile de ortak bir dayanışma sergileyememiş ve bunun sonucunda Musul'u İngiltere'ye kaptırmıştır.

1.2.3. Rusya

Rusya'nın takip ettiği ve büyük bir titizlikle üzerinde durduğu Şark siyaseti, bir anlamda Osmanlı Devleti'nin paylaşımı siyasetidir. Öyle ki Osmanlı saltanatının zayıflamasında ve dağılmasında en çok etki yapan sebeplerden birisi Rusya'nın bu politikası olmuştur. Viyana geri çekilmesinden itibaren Türkler, Avrupa'da sürekli olarak gerilemişler, Ruslar da aralıksız ve ekseriya Türklerin terk ettikleri araziye yerleşmek üzere ilerlemişlerdir. Fransa'nın Hindistan'da hâkimiyet ve nüfuzu kaybaldığı sıralarda, Akdeniz'de de itibarı eksilmiştir. Bu sırada Doğu Akdeniz'de İngiltere'nin karsısına yeni bir rakip çıkmıştır. O da Rusya'dır. Bu rekabetin ve düşmanlığın en büyük sebebi, İngiltere'nin Hindistan'a iyice yerleşmesi ve Rusya'nın, Sibirya'da ve Orta Asya Türk illerinde her geçen gün güneye biraz daha sarmakla beraber, Hindistan yollarına hâkim noktalara yerleşmesi olmuştur. Daima hatırdan tutulmalıdır ki, Hindistan'ın en kısa deniz ve karayolu Osmanlı topraklarından geçmiştir (Karadağ, 2005:79-99).

Rusya'nın tarih boyunca Osmanlı ülkesi üzerindeki en önemli hedefini Türk Boğazları teşkil etmiştir. Deli Petro'dan beri hedefi Boğazları ve İstanbul'u ele geçirmek olan Rusya, diğer devletlerin itirazı üzerine buralara yerleşememiştir.

Bunun üzerine 19. yüzyılda Kafkaslara yani Batum ve Bakü'ye yönelerek bu iki şehri kendi sınırlarına dâhil etmiştir. Bundan sonra özellikle 20. yüzyılda Doğu Anadolu üzerinden Bağdat ve Basra hatta İskenderun körfezine inmeyi vazgeçilmez politika haline getirmiştir. Bu hedefe ulaşmak için de özellikle Türkiye, Suriye ve Irak'taki her türlü huzursuzluktan istifade etmeye çalışmış, sıcak denizlere inme politikasında asıl olarak Kuzey Irak'ı temel hedef seçmiştir. Çünkü burası yolların geçit noktasında bulunmaktadır. Bölgede petrolün bulunmasıyla ise Rusya ile beraber diğer büyük devletler de faaliyete geçmişlerdir.

Rusya da İngiltere gibi Musul'un etnik yapısını kullanmayı amaçlamıştır. Bu suretle Kürt lügati hazırlayarak onların ayrı bir ırktan olduklarını ispat edip, milliyetçilik duygularını körüklemiştir. Tabii bunda temel amaçları Kürtleri kendi menfaatleri açısından kullanmak olmuştur. Rusya'nın bu bölge ile ilgisi resmî olarak 1889'da konsolosluk açmasıyla başlamıştır. Rusya konsolosluk açarken esas amacı Musul civarındaki Gadhas dağlarının bulunduğu alanı kontrol etmektir. Böylece Basra Körfezi ve Hindistan geçiş noktasında etkili olmayı düşünmüştür.

Cihanşümül değeri takdir edildiği günden beri petrol, Osmanlı Devleti'ne çok pahalıya mal olmuştur. İşte Rusya'nın bütün hedefleri, bütün siyasî manevraları bu tek nokta üzerinde toplanmıştır. Hatta Ruslar, daha da ileri bir düşünce ile Doğu Akdeniz ve Ortadoğu'ya hâkim oldukları takdirde, İngilizleri İran petrol sahalarından da uzaklaştırabileceklerini varsaymışlardır. Esasen Rusya'nın da, Ermenistan sınırından itibaren İskenderun'a kadar uzanan hayali bir hattın doğu tarafını istemesi bu hususu teyit etmiştir. Bu saha tamamen petrol sahasıdır.

Rusya'nın bu hayali projesi tahakkuk ettiği gün, Musul ve havalisi kendisinin olacaktır. Bu sahalar ise yalnız ve yalnız petrol demektir (Karadağ, 2004:93). Bununla birlikte Rusya, Musul üzerinde fazla durmamıştır. 1908 yılında yapılan Reval mülakatında Rusya ve İngiltere Osmanlı Devleti'ni paylaşmak konusunda tam bir anlaşmaya varmışlardır.

Bu anlaşmaya göre, Rusya, İngiltere'nin Musul üzerindeki haklarını tanıyacağını bildirmiş, buna karşılık İngiltere de Rusya'nın İstanbul ve Boğazlar konusundaki taleplerine karşı çıkmayacağını garanti etmiştir (Doğan, 1979:117).

Rus imparatorluk arşivindeki belgeler, Rusya'nın gelecekteki sınırlarının yakın çevresinde Fransa'nın temsil ettiği yeni bir politik faktörün ortaya çıkmasını uygun görmediğini

göstermiştir. Ama Rusya, 26 Nisan 1916 tarihli muhtıra ile Picot ve Sykes tarafından özenle hazırlanan projeyi, Van'ın güneyi ile Bitlis'i kapsayan Kürdistan bölgesinin Rusya'ya dâhil edilmesi koşuluyla kabul etmiştir. Bu bölgenin sınırları ise Muş, Siirt, Dicle nehri, Cizre ile İmadiye ve Mergaver'e hâkim tepelerin oluşturduğu hat arasında kalan bölge olarak tanımlanmıştır (Minorsky, 1998:28).

Rus Dışişleri Bakanı tarafından düzenlenen 6 Nisan 1916 tarihli rapora göre 18 Mart'ta Dışişleri Bakanlığında, İkinci Siyasî Şube Müşaviri Peteryayev aracılığı ile Genelkurmay Başkanlığına, savaşın sonuçları olarak Türkiye'nin Asya'daki toprağına ilişkin bazı öneriler ileri sürülmüş ve bu öneriler, aynı gün toplanan gizli konferansta yapılan açıklamalarla tamamlanmıştır. Dışişleri Bakanlığının önerilerine göre Küçük Asya ile Osmanlı Devleti'ne ait öteki toprakların etkinlik bölgelerine paylaşılması şöyle düşünülmüştür: Rusya'nın payına Kafkas sınırına yakın toprak, yani Van ve Erzurum illeriyle Trabzon ve Bitlis illerinin doğu bölümleri ile Sivas, Harput ve Diyarbakır illerinin de çok küçük kısımları düşmüştür. Fransa'nın payına Adana, Beyrut illerinin bütünüyle Halep, Harput ve Diyarbakır illerinin büyük kısmı; Sam ve Sivas illerinin bir bölümü, Cebelilübnan sancağının da tamamı kalmıştır.

İngiltere'nin payına Bağdat ve Basra illeri içinde olmak üzere, Güney Irak düşmüştür. Filistin'de, Avrupa devletlerinin ortaklaşa koruması altında özel bir yönetim kurulmuştur. Eski Osmanlı ülkesinin Araplarla meskûn olan bütün bölgelerinde bir Arap hilafeti oluşturulmuş, ancak örgütün ayrıntıları daha açıklanmamıştır. Yeni Arap ülkesinin kuzey bölümü, Fransız koruması altında bulunup, bu hattın güneyinde kalan büyük Arap bölgeleri ise İngiliz etkinlik alanına geçmiştir. Bütün bu tasarıların gerçekleşmesi de bütün Boğazlar bölgesinin Rusya'ya sağlanması koşuluna bağlıdır (Uğurlu, 2004:262-264).

Etkinlik bölgelerinin belirlenmesini ve paylaşılmasını gösteren haritada dikkati en çok çeken özellik, Anadolu'nun önemli bir bölümünü kendi etkinlik alanlarına sokan Fransızların, savaştan önce Rusya'nın rızasını elde ederek almış oldukları demiryollarını ve bu arada Samsun-Sivas yolunun ayrıcalıklarını da korumakla Karadeniz bölgesinde birinci derecede ekonomik bir konum kazanma yolundaki şiddetli istekleri olmuştur. Böylece ortaya öyle bir durum çıkmıştır ki; Rusya, Küçük Asya'da Türkiye tarafından değil, tersine Fransa tarafından kuşatılmıştır. Çünkü Samsun-Sivas demiryolu, kendi ardından, Fransız çıkarlarını da Karadeniz kıyılarında egemen bir konuma getirmiştir. Karadeniz ile ilişkisi olan toprakta Fransızların güç kazanmaları Rusya için kabul edilir bir durum olmadığı gibi ilerisi için de tehlike oluşturabileceği söz konusudur. Çünkü Boğazların Rusya tarafından işgaliyle, Karadeniz, Bir Rus iç denizi durumuna gelecektir. Böyle olunca da bu denizde Avrupa büyük devletlerinin özel çıkarlar elde etmelerine göz yummak, Rus çıkarlarına uygun düşmeyecektir. Rusya, bugüne kadar yaptığı gibi bundan sonra da kendi sınırları içine girecek ülkeleri millileştirmek isteyecektir, oysa Rusya'ya komşu illerdeki Fransız çıkarları, yalnız işgal edilen toprağın en verimli biçimde işletilip sömürülmesine dayanacağı gibi, Fransız hükümeti, bu bölgeler halkına liberal bir sosyal düzen içinde tam bir özgürlük vermekten çekinmeyecektir. Bu durum ise, Rus hükümetinin çıkarlarına aykırı düşecektir. Fransız emellerinin, belirli ve sınırlı alanlar içinde kalmakla yetinmeyip, ülkenin içlerine kadar sızma yolunun tuttuğu, özellikle onlarla son kez yapılan görüşmelerde kendi toprak kazançlarını İran sınırlarına kadar genişletmeyi denemeye kalkışmalarından da anlaşılmıştır. Avrupa devletlerinin Türkiye'nin paylaşılması konusundaki tasarılarının gerçekleşmesi, ancak ve ancak bu geniş harekât alanında tek basına hareket gösteren Rus silahlı kuvvetlerinin zaferine bağlı olmuştur (Uğurlu, 2004:266-267).

Rus Dışişleri Bakanı Sazanov'dan Petrograt'taki Fransız Büyükelçisi Paleolog'a gönderilen 26 Nisan 1916 tarihli ve 280 numaralı notada şunlar yazılmıştır: *İmparatorluk hükümeti Dışişleri bakanının 17 Mart 1916 ve 21 Mart 1916 tarihli muhtıralarına ek olarak zatı devletlerine sunmakla onur kazanırım ki, bir Arap devletinin ya da Birleşik Arap Devletlerinin kurulması ve Suriye, Kilikya, Irak toprağının kimlere ait olacağına belirlenmesiyle ilgili Fransa ile İngiltere arasında yapılan anlaşmanın tanınması konusunda özel temsilci M. George Picot ile yaptığım görüşme sonucunda, İmparatorluk hükümeti kendisine bildirilen esaslar çerçevesinde bu anlaşmayı, aşağıda sayılan koşulların sağlanması durumunda onaya hazır olduğunu bildirir:*

1. Rusya; Van, Bitlis, Erzurum ve Trabzon illerini, Karadeniz kıyısında Trabzon'un batısında belirlenecek bir noktaya kadar, katacaktır.

2. Muş ile Van ve Bitlis'in güneyine doğru Siirt, Dicle vadisi, Cezire-i İbni Ömer ve İmadiye'ye egemen bulunan dağların arasında kalan Kürdistan bölgesiyle Mergeyer toprağı Rusya'ya bırakılacak; Rusya da buna karşılık Aladağ ile Kayseri, Akdağ, Yıldız dağı, Zara, Eğin ve Harput arasındaki toprağın Fransa'nın olduğunu onaylayacaktır. Bundan başka Mergeyer bölgesinden başlayan Arap devletinin sınırını, Osmanlı toprağını İran topraklarından ayıran dağlar hattını izleyecektir.

Öte yandan Rus hükümeti, Rusya'ya bırakılan Osmanlı toprağında önceden Osmanlı hükümeti tarafından Fransızlara verilmiş olan demiryolu ve diğer ayrıcalıkların korunmasını kabul etmiştir. Petrograt'taki Fransız Büyükelçisi Paleolog'dan Rus Dışişleri Bakanı Sazanov'a 26 Nisan 1916 tarihinde verilen cevabî muhtırada *Bugün bana gönderilen notayı aldığımı bildirmekle onur duyuyorum. Öte yandan Cumhuriyet hükümeti de, görüşme konusu olan anlaşmayı onayladığını zatı devletlerine bildirmek için beni görevlendirmiştir* (Uğurlu, 2004:271-273). Ancak Rusya Ekim 1917 ihtilali sonrası yayınlamış olduğu bildiri ve arkasından imzaladığı Brest Litovsk barış anlaşması ile geçici bir süre de olsa kendi kabuğuna çekilmiştir. Kısacası Rusya, Musul konusunda İngiltere'ye hiç zorluk çıkarmamıştır.

1.2.4. Amerika Birleşik Devletleri (ABD)

Birinci Dünya Savaşı'nın bitmesinden sonra Ortadoğu'da Almanya'nın yerini Amerika almıştır. Amerikan sermayesi daha savaş sırasında Türkiye'de malî şebeke ağını örmeye başlamıştır. Amerikan iş adamları güçlü rakiplerinin yokluğunu fırsat sayıp tüm ülkeye sağlamca yerleşmesini bilmişlerdir. Amerikan petrolü Rize ve neredeyse Batum'a kadar girmiştir. Amerikalılar özellikle temel üsleri haline getirdikleri Samsun limanına iyice yerleşmişlerdir. 1919 – 1921 yılları arasında Amerikan petrolü Anadolu pazarında tek satılıcı hakkına sahip olarak egemen olmuştur. Amerikan sermayesi sistemli bir biçimde Anadolu'nun petrol yataklarına yaklaşmış, ülkenin başlıca ulaştırma üslerine yerleşmiş ve hegemonyayı elinden koparıp almak amacıyla Fransa ile şiddetli bir rekabet yürütmüştür. Amerikalılar Anadolu ile birlikte gözlerini Mezopotamya ve Musul üzerinde gezdirmeye başlamıştır. Bu sebeple Amerika'yı kendine yeni bir rakip olarak gören İngiltere, çıldırtıcı, neredeyse ölümcül bir humma nöbeti geçirmeye başlamıştır. Genelde Ortadoğu, özelde Musul üzerindeki pazarlıklar böylece her geçen gün artmıştır (Sakin, 2007:108).

Amerikalıların Ortadoğu politikası, ekonomik imtiyazlar elde ederek demiryolu ve liman inşa etmek, ticareti geliştirmek ve biran önce petrol aramalarına başlamak esasına dayanmıştır (Aydın, 1995:14-15). Zira Birinci Dünya Savaşı'ndan beri Amerika Birleşik Devletleri, petrolü stratejik bir mal olarak tanımlamıştır. Amerika Birleşik Devletleri dış

politikası ile Amerika Birleşik Devletleri petrol çıkarları arasında kalıcı bir ortaklaşma ilişkisi mevcuttur. Yabancı petrol kaynaklarına erişebilirlik Amerika Birleşik Devletleri için defalarca bir güvenlik konusu olarak tanımlanmıştır (Sakin, 2007:108).

Her ne kadar Amerika Birleşik Devletleri, zafersiz barış sloganıyla savaşa katıldıysa da bazı gizli emperyalist düşüncelere sahip olmuştur Çünkü Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, ulusal petrol kaynaklarının hızla tükenmekte olduğunun anlaşılması Amerika'da endişe oluşturmuştur. Bu durum, Amerika'nın ülke dışı petrol kaynaklarına yönelmesine sebep olmuştur. 31 Mayıs 1919'da tüm konsoloslardan, buldukları ülkelerin petrol ve bu petrol üzerindeki denetim ve gelişme durumlarını, petrol üretimine Amerika'nın karışabilme olanaklarını birer raporla bildirmeleri istenmiştir (Aybars, 1996:529). Birleşik Amerika Başkanı Wilson'un Ocak 1918'de ilân ettiği 14 noktadan 12.'si, Osmanlı Devleti'nin Türk olan kısımlarının egemenliği sağlanacak demiştir (Sakin, 2007:109). Bununla birlikte Amerika Birleşik Devletleri, Fransa ve İngiltere arasında, petrol ve kapitülasyonların devamı konusunda sürdürülen yazışmalar Amerikan Ortadoğu politikasının ilkelerini kesin biçimde ve söyle yerleştirmiştir: Türkiye'den ayrılmış ve manda altına konulmuş ülkelerde açık kapı ilkesi, özel hakların devamının korunması, Amerika Birleşik Devletleri'nin haklarının sürdürülmesi, Amerika'nın resmî izni olmaksızın kapitülasyonların sona erdirilmesini tanımanın reddi⁴³⁰. Günümüzdeki olaylara bakıldığında Amerika'nın bugün de aynı gerekçelerle Ortadoğu'da bulunduğu görülmüştür.

Nitekim Başkan Wilson, Paris Barış Konferansı'nda prensiplerini unutmuş ve Türkiye'nin yağmalanmasına yardımcı olmuştur (Aybars, 1984:304-305). Çünkü ülke menfaatleri bunu gerektirmiştir.

17 Ocak 1921 tarihinde United Telegraph muhabiri, Mustafa Kemal ile bir röportaj yapmıştır. Bu röportajında muhabirin *Türk milliyetperverlerinin bir taraftan Amerika ve diğer taraftan İngiltere hakkındaki fikirleri nedir?* Sorusuna Mustafa Kemal, *Türkiye halkı Amerika'yı hayırhah ve insaniyetperver ve müdafî-i hürriyet vasıflarıyla tanır. Memleketimiz dâhilinde deruhte ettiğimiz medenî ve umranperverane mesaide Amerika menabiinden azami surette istifade etmeyi temenni ederiz. İngiltere'ye gelince milletimiz bu devletin emperyalist ve sömürgeci emellerini yadırgamıştır* (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, 1997:24) ifadeleriyle Amerika'nın o andaki durumu itibarıyla daha dostane olduğunu, İngiltere'nin ise gerek Musul Sorunu gerekse diğer meselelerdeki tavrını da düşünerek emperyalist ve sömürgeci emellerinden duyduğu endişeyi dile getirmiştir. Ancak buradaki temel hedef Amerika Birleşik Devletleri'ni kazanarak İngiltere'ye karşı kullanmak olmuştur.

Neticede Büyük Güçler arasında cereyan eden mücadelede gizli savaşa sahne olan devlet Osmanlı ve özellikle onun Ortadoğu topraklarındaki Musul olmuştur. Ancak Birinci Dünya Savaşı ile Almanya tasfiye edilmiş; İngiltere müttefik olmalarına rağmen Fransa ve Amerika'ya mükemmel bir diplomatik ders vererek her iki devleti de büyük oranda Ortadoğu'dan tasfiye etmiştir (Sakin, 2007:110).

1.2.5. Almanya

Sömürgecilikte geç kalmış ve dünyanın paylaşılmasından nasibini yani istediği payı alamamış Almanya, 19. yüzyılın sonlarına doğru gecikmiş ihtiraslarını tatmin etmek için Osmanlı Devleti topraklarından ise başlamayı uygun bulmuştur (Kodaman, 1991:18). Bu

düşünceden hareketle Alman emperyalizminin teorikçileri, Osmanlı Devleti'ni Almanya'nın bir nüfuz bölgesi yapma konusunda birleşmişlerdir. Tasarı *Anadolu, Ermenistan, Mezopotamya, Suriye, Filistin ve Arabistan sömürgeleştirilmelidir* şeklinde formüle edilmiştir. Almanya, Anadolu ve Mezopotamya'ya nüfuz etmek, Müslüman halkın bulunduğu İngiliz ve Rus sömürgelerini tehdit etmek için İslamiyet'ten ideolojik bir silâh olarak yararlanmayı bile düşünmüştür (Sakin, 2007:110).

Başka bir açıdan bu politikayı Berlin, Boğazlar, Bağdat, Basra hattı olarak hedef seçmiş ve bu hat üzerinde demiryollarını birleştirmeyi düşünmüştür. Almanya bu politikasıyla Balkanlarda, Anadolu'da, Irak ve Basra Körfezi'nde nihayet Hint Okyanusu'nda kısaca bütün Ortadoğu'da hem etkili ve güçlü hem de İngiltere'ye rakip olmayı tasarlamıştır (Kodaman, 1991:18). Bununla birlikte Almanya'nın Ortadoğu politikasının altında, Cermen imparatorluğunun Kayzeri II. Wilhelm'in kafasında Baltık Denizi'nden Basra Körfezi kıyılarına kadar yayılacak bir dünya imparatorluğu kurmak yatmıştır. Almanya, verimli Anadolu yaylası ve Musul ovalarını, yeni sanayileşmiş ekonomisini, hammadde kaynakları ve dışa satımı için pazar kapılarını açabilecek önemli bir bölge konumunda görmüştür (Akçora, 2004: 24). Zira Musul bölgesi, zengin petrol kaynaklarının yanında, ayrıca son derece verimli bir araziye de sahiptir. Dicle ve Fırat arasında kalan Mezopotamya ovası tarih boyunca medeniyetlere beşiklik etmiş, son derece zengin ve elverişli bir coğrafyadır. Nitekim Almanya 19. Yüzyılın son çeyreğinde Berlin-Bağdat demiryolu hattı projesini gündeme getirerek bu hammadde kaynaklarına bir an önce ulaşmak için gayret sarf etmiş, bu durum kısa bir süre sonra İngiltere ve Fransa'nın da bu yarışa katılmaları sonucunu doğurmuştur (Türkmen, 2003:6).

Almanya'nın Osmanlı Devleti ile ticarî münasebetleri tam olarak 1880'ler sonrasındır. Robert Wönckhaus, Körfez bölgesine gelmiş ve Basra ve diğer yerlere şubeler açarak 1906'dan itibaren düzenli deniz ticaretine başlamıştır (Sakin, 2007:111). Almanya, Baltık Denizi'nde kıyısı olan bir ülkedir ama Rusya gibi o da bu denizi sömürge savaşında fazla kullanamamıştır. Bu durumda Almanya için en uygun yol Osmanlı Devleti'nin müttefiki olmaktır. Bu siyaset, 19. Yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı-Alman dostluk ilişkilerinin yoğunlaşması sonucunu doğurmuştur (Sakin, 2007:111).

1889 yılında Kayzer Wilhelm'in İstanbul'a gelip Sultan Abdülhamid'i ziyaret etmesiyle Türklere Avrupa'nın büyük devletlerine karşı Almanya'yı koz olarak kullanma imkânı doğmuştur. Bu buluşmada Almanlara Berlin-Bağdat demiryolu hattının yapılması imtiyazı verilmiştir. Böylece Almanların Doğuya Doğru Politikası (Drang Nach Osten) Fransız ve İngiliz çıkarlarına karşı gelen bir imtiyaz olarak ortaya çıkmıştır (Melek, 1985:17-18). Bu proje ile Almanya, demir yolunu kullanarak kolayca Basra körfezine inecek ve buradan İngiltere'nin Uzak Doğu'ya giden yolunu kesmiş olacaktır. Çünkü Bağdat demiryolunun geçtiği bölge dünyanın en önemli bölgelerinden biridir. Basra Körfezine kadar Osmanlı topraklarını kontrol etme imkânı vermiştir (Sakin, 2007:111).

Almanya Bağdat demiryolu projesini yaparken çiftçiler ve uzmanlar yardımı ile bölgede tohum ıslahı, modern çiftlik çalışmaları ile halka yardımda bulunmuştur. Aynı zamanda bölgede ortaya çıkan zengin petrol yatakları da Alman ilgisini bölgeye iyice yoğunlaştırmıştır. Bu düşünceden hareketle 1905'te Musul'da danışmanlık kurmuşlardır (Sakin, 2007:112).

Almanların Haydarpaşa limanı imtiyazını almaları İstanbul'da gözü olan Rusya'yı, Bağdat demiryolu imtiyazını elde etmeleri de Irak'ı Hindistan'ın kapısı sayan İngiltere'yi kuşkulandırıp kızdırmıştır. Bunun sebebini İstanbul'daki Alman Büyükelçisi Wangenheim 21

Mayıs 1913'te Hükümetine gönderdiği uzun bir raporda açıklamıştır: *Burası gayet değerli iki kısmı kapsamaktadır: Avrupalı göçmenlere uygun olan Batı Anadolu yaylası ve pamuk ülkesi olarak parlak bir geleceğe doğru giden Orta Mezopotamya* (Bayur, 1998:71).

Almanya bu politikayı Birinci Dünya Savaşı öncesinde ve sırasında uygulamaya çalışmış, ne var ki mağlup olduğu için başaramamıştır (Kodaman, 1991:18). Özellikle Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı 2. Ordu'sunun basında bulunan Mustafa Kemal Paşa 30 Nisan 1917'de Muş şehrini tekrar ele geçirmiş ve Mayıs'ın sonunda Muş ve Bitlis illerini Ruslardan kurtarmıştır. Bu sayede Rusların bu bölgeden Mezopotamya ve Kuzey İran'la olan Türk bağlantı hatlarına ilerlemesi tehlikesi ortadan kalkmıştır. Bu aşamada Almanların akılları hâlâ Bağdat'tadır. Cemal Pasa önerilen Bağdat saldırısının iptal edilmesi gerektiği ve bütün uygun Türk kuvvetlerinin Kuzey Suriye'de toplanması, gerektiğinde diğer yerlere yönlendirilmesi konularında ısrar etmiştir. İzzet Pasa tarafından desteklenmesine rağmen, Cemal Paşa'nın önerisi Enver Paşa tarafından şu cümlelerle reddedilmiştir: *Genelkurmay Bağdat saldırısı üzerinde karar kılmıştır ve en iyi Alman General'i bu iş için görevlendirmiştir. Operasyondan vazgeçmek mantıklı değildir. Lütfen fikrimi değiştirmeye çalışarak vaktinizi boşa harcamayın* (British The National Archives; Cab- 1/30-24008). İşte bu şekilde Osmanlı devlet adamlarının dahi akıllarına girerek savaş sonrasında Musul'un Türkiye'de kalmasına çalışmıştır.

Çünkü ileride buradaki petrolün işletilmesi için Türkiye ile kolay anlaşabileceğini düşünmüştür. Almanya devleti resmen Türkiye'yi desteklemekten çekiniyor ise de Alman gazeteleri açıkça Türkiye'yi desteklemiş ve Musul Sorununun Milletler Cemiyeti'nde Türkiye aleyhine bir durum almasını Avrupa rezaleti olarak değerlendirmişler, ayrıca bu konudaki tavırlarından dolayı İngiltere'yi kınamışlardır (Yerlikaya, 1995:35).

1.3.Musul Pozisyonunun Uluslararası Perspektifler Açısından İncelenmesi

Irak'ta ilk petrol, çok sonraları, 15 Ekim 1927 yılında günde 95,000 varil petrol akıtan Baba Gurgur kuyusu ile çıkmış olmasına rağmen, bu petrol ise daha önce İran'da girişen İngilizler, biraz deneme-yanılma, biraz da ilgisi olacak tüm partilere değişik imtiyazlar tanıma yöntemi ile varlarını yoklarını Birinci Dünya Savaşı sonlarına doğru bu işe yatırdılar. Bu sayede petrol işine ellerini attılar ama bu arada Osmanlı Devleti'nin topraklarında, bir sürü Arap devletleri ve bir de İsrail Devleti doğmuş oldu.

Savaş sonlarına doğru, İngiltere Harp Kabinesi Sekreteri Sir Maurice Hankey, Dışişleri Bakanı Arthur Balfour'a yazdığı bir mektupta, petrolün İngiltere için "birinci derecede önemli" olduğunu, ne olursa olsun Mezopotamya'da ki tabii kaynakların mutlaka kendilerinin olması gerektiğini yazmış (Boğut, 12) ve bunun üzerine de İngiliz ordusu Bağdat üzerine yürümüştür.

Yenidünya ekonomik düzeni için savaş sonrası politik ortamını hazırlamak amacı ile İngiltere önce 1915'te Mc Mahon-Mekke Emiri Hüseyin mektuplaşmasıyla bir Arap devleti kurma niyetini Filistin'i de içine katarak açıkladı. 1916'da Musul bölgesini gizli "Sykes-Picot Anlaşması" ile Fransa'ya verilmişken, (görünürde Osmanlı topraklarında bir Arap devleti ve İngiliz, Fransız sömürge alanları kurmak için), 1917'de Balfour mektubu ile Filistin topraklarında İsrail devleti kurulması niyetini açıklamış (Boğut,13), sonradan 1922 San Remo Antlaşması ile görünürde yine Filistin'de İsrail devletleri kurulması yazılırken, Musul bölgesini aniden kendi nüfuz bölgesine katarak, ince bir ayar yapmıştır. Ankara Hükümeti'nin mütareke imzalandıktan sonraki günlerde, yine ani bir askeri harekât yaparak, son anda

Musul bölgesini o zamanki sahibi Ankara Devleti'nden kapmıştı (T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 1993:34).

Petrol ile ilgili durumları o zamanlar İngiltere Devleti bildiği gibi Ankara Hükümeti de biliyor, hem Lozan görüşmelerinde, hem de sonraki müzakerelerde, bu bölgedeki haklarının geri alınması için gayrette bulunuyordu. Rahatsızlık konusu olacak şey, o zamanki Türk Hükümetini, Ankara Antlaşması ile böyle bir hak kazandığı için takdir edersek, bunca yıldır Türkiye'yi idare eden bunca hükümet, bütçelerine bu kaynağı gösterdiği halde niye bir protesto veya mahkeme davası ile bu haklarını tescil ettirmemişlerdir. Irak devletinden her sene için üretim, faaliyet, royalty için bilgi talep edilebilir, paralar gelmeyince, mesela TPC antlaşmalarında gösterilen yerlerde dava açılabilirdi. Bu antlaşmalardan doğan haklar itibari ile Türkiye'nin muhatabı "TPC" değil, antlaşmayı karşılıklı imzaladığı Irak Devleti'dir.

İllerdeki politik sorunları ilk görenlerden biri, bu işleri oralarda ilk başlatan kişi, E. T. Lawrence olmuştur. Ortadoğu'nun petrol düzeni mimarı Gulbenkyan ise, politik düzen mimarlığını, kendine özel ideolojisi ile Hicaz'da, Emir Hüseyin ile Arap'ları Osmanlı devletine karşı ayaklandıran ünlü gizli İngiliz casusu E. T. Lawrence'dır. Lawrence, 22 Ağustos 1920 yılında, yani harpten hemen sonra, daha TPC, Ankara Antlaşmaları imzalanmadan, bu ileriye dönük görüşlerini "The Times" gazetesinde, bir yazı ile İngiliz halkına açıklamış ve İngiltere hükümetini sert bir şekilde yermiştir. İngiltere'nin daha o zamanlar, Osmanlı Devleti'nin zulmünden kurtarmak sebebiyle girdiği bu bölgeye, şiddet ve adaletsizliği ile başarısızlık içine düştüğünü, ölen bir milyon insan, harcanan bin milyon sterlin ile bölgeyi adaletli bir şekilde kontrol edemediğini hatta eski Osmanlı sisteminden bile çok başarısız olduklarını ve böylece illerdeki seksen senenin Ortadoğu sorunları hakkındaki kehanetini o zamanda vermiştir (Boğut, 13).

Birinci Dünya Savaşı ile dünya ekonomik düzeni, kömür yerine petrolün enerji kaynağı olduğu yeni bir politik sistem yaratmak için, Osmanlı topraklarında, Gulbenkyan'ın cebindeki kırmızı kalem ile çizdiği bir harita üzerinde kararlaştırılmış, başlangıcında Alman-İngiliz menfaat birliği, savaş sonunda yenik Almanya yerine Fransa'ya ilaveten Musevi Marcus Samuel'in Hollanda-İngiliz firması Shell Oil ve "şeffaflık, açık kapı" bahanesi ile bu işe son anda ortak olan Rockefeller'in torunlarının Amerikan şirketleri ile bir ekonomik enerji düzeni kurulmuş, daha sonra Almanların bir kere daha kismetlerini deneyecekleri İkinci Dünya Savaşı'nı geçirmiştir. Ama bu olaylardan nerdeyse bir asır geçmiş olmasına rağmen Ortadoğu, dünyanın en büyük sorun merkezi olmuş, kurulan İsrail Devleti ile Arap devletleri ve bunlara ilaveten İran ile terörizm bin sene önce Selçuk Türklerine karşı icat eden Hasan Sabbah'ın intihar fedailerini teknikleri ile akıllara gelmeyecek şekilde ilerletmiştir.

Günümüz dünyasında ise çok uluslu sermayeler arasındaki rekabet, Irak savaşı bahanesiyle de ortaya çıkmıştır ki daha çok enerji bölgeleri üzerinde hâkimiyet kurma ve ileri teknoloji atılımları yaratma üzerinedir. Çünkü enerji, üretim sürecinin can damarını oluşturmaktadır.

Henüz güneş enerjisini depolama ve bu enerjiden yeterince yararlanmak için gerekli teknolojilerin geliştirilememiş olması, yüksek enerji yaratan soğuk füzyon çalışmalarının maliyetli ve tamamlanmamış çalışmalar olması, kömür, petrol, doğal gaz ve bor gibi tükenbilir enerjileri daha da önemli kılmaktadır. Nitekim British Petroleum'un (BP) her yıl geleneksel olarak yayınladığı 'Gözden Geçirilmiş İstatistiksel Dünya Enerji Yıllığı 2004'de küresel düzeyde yükselen petrol fiyatlarına rağmen, petrol talebinin 2003 yılında güçlü bir artış gösterdiğini ortaya koymaktadır (Altıok, 12).

AB oluşumunun hedeflerinden biri Avrupa'daki devletlerin gönüllü olarak bağımsızlıklarını bir üst siyasi oluşuma devretmesi, yani, Avrupa Birleşik Devletlerini kurma projesidir. Diğeri ise, ABD'ye rakip bir ekonomik, politik ve toplumsal yapı oluşturarak, sermaye birikimini hızlandıracak güçlü endüstriler kurmaktır. Geçen elli yılda AB hedeflerinde ciddi adımlar atmış ve ABD'nin sanayileriyle rekabet edebilecek düzeyde endüstri kolları kurmada önemli ölçüde başarılı olmuştur. Bu bağlamda enerji kaynaklarına hâkim olarak, karşıt sermaye alanlarının can damarını elinde tutmak, ABD ile Avrupa Birliği (AB) arasındaki hegemonya mücadelesinde önemli yer tutmaktadır. Nitekim AB'nin en güçlü iki devletinin Almanya ve Fransa'nın ABD'nin Irak'a saldırısına onay vermemesi bunu daha da anlaşılır kılmaktadır. Dolayısıyla ABD'nin 11 Eylül olayını izleyen dönemde yürüttüğü "ebedi adalet" politikasının özünde, enerji alanları üzerinde mutlak denetim sağlayarak, nakliye yollarını güvence altına alma, Hazar ve Basra enerji havzalarını kontrol ederek, kapitalist dünyada AB ve diğer oluşumlar (Avrasya, Şanghay Beşlisi vb.) karşısında zayıflayan hegemonyasını güçlendirmek ve pekiştirmek olduğu da çok açık biçimde gözlenmektedir.

Silah sanayine talebin düşmesi, tekel konumunda olan silah sanayinin kâr hadlerini düşüreceği gibi, teknolojik gelişmeyi takip edemeyecek noktaya getirecektir. Bu da insansız savaş uçakları teknolojisi, daha iyi donanımlı uçak gemileri teknolojileri, toprağı delen güdümlü bombalar, yıldız savaşları vb. projeleriyle övünen ABD gibi dünyanın süper gücü olmaya soyunan devletlerin işine gelmeyecektir. Çünkü savaş sanayisi ürünlerinin, bazı istisnalar dışında tek alıcısı devletlerdir. Bu yüzden silah sanayini canlı tutmak için tek alıcı olan devlet ya da devletler savaş kararlarını çok kolaylıkla alabilir ve uygulayabilirler. Özellikle varlığını siyasi ve ekonomik hegemonya üzerine inşa etmeye çalışan ülkeler, sermaye birikim sürecinin kesintisiz sürmesini sağlamak ve hegemonyalarını kaybetmemek için saldırganlık dürtülerini daima harekete geçirecek konumda tutmak zorunluluğu hissedeceklerdir. Nitekim 11 Eylül saldırısı sonrasında Irak ve Afganistan'daki terörizmle mücadele kampanyası başlatan ABD'nin yaptığı savaşlar, silah sanayinde talep açısından son yirmi yılın en büyük patlamasını yaşatmış ve tek tüketicisi olan devletlere ileri teknoloji ürünü silah üreten firmaların, soğuk savaş döneminden 10 yıl sonra tekrar altın çağına geri dönmelerine neden olmuştur (Altıok, 12).

Sonuçta ABD'nin bütün uluslararası hukuk kurallarını ve kaidelerini hiçe sayarak ve kendini bütün dünyanın koruyucusu ilan ederek Irak'a saldırması ve akabinde bölgenin İngilizlerle paylaşılarak çokuluslu şirketlere ihalelere verilmesi, bu savaşın amacını ortaya koymaktadır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Osmanlı İmparatorluğu'nun bir parçası olan Musul'un kaderinde, stratejik önemi yanında bölgede bulunan bol miktardaki petrol rezervleri etkili olmuştur. 20. yüzyılın başlarında Avrupa ve Amerikan emperyalizminin ilgi odağı haline gelen Mezopotamya bölgesi için sermaye çevreleri ve bunların yönlendirdiği devletlerarasında kıyasıya süren bir mücadele başlamıştır. Bu mücadelede, Birinci Dünya Savaşı öncesinde ve savaş sonrasında İngiltere ile Almanya karşı karşıya gelirken, savaş sırasında Fransa ve ABD de bu mücadeleye

dolaylı olarak katılmışlardır. Uluslararası bir sorun haline gelen Musul'a sahip olma mücadelesinde, İngiltere bölgede elde ettiği askeri avantajlarını kullanarak diğer devletlere karşı üstünlük sağlamaya çalışmıştır. Ayrıca İngiltere sorunu kendi lehine çözümlenmeye çalışırken bölgenin petrolü ile ilgilenen büyük sermaye çevrelerine petrolden pay vermek suretiyle karşısına çıkan birçok engeli de aşmasını bilmiştir.

Birinci Dünya Savaşı öncelerinde, Osmanlı-Amerika ilişkileri ilk Büyükelçi Ahmet Rüstem Bey'in, 8 Eylül 1914 günü "Evening Star" gazetesinde yayınladığı ve o zaman Amerika'da ki Ermeni propagandası ile hakim olan görüşlere muhalefet olan olaylı yazısı, biraz da Amerika'ya Kızilderili ve Filipinler konularını kötü şekilde ima ettiği için, Eylül-Ekim 1914 arasında, gerek Amerikan Dışişleri Bakanı Lansing ve gerekse Başkan Wilson ile hararetli, büyük bir tartışmaya girmesine, Amerika ile karşılıklı çekilen notalar sonunda, 27 Eylül 1914' de devrin Başbakanı, Gulbenkyan ile % 20 hisse konusunda söz ile anlaşan Sait Halim Paşa'ya, bu ülkeyi terk etme haberini vermesiyle kesilmiştir. Savaş sırasında İstanbul'da Amerikan Elçiliği yapan Henry Morgenthau bu propaganda haberlerini körüklemiş ve Başkan Wilson, bilindiği gibi büyük bir Türk düşmanı kesilmiş (Şimşir, 1998:14), Sevr Antlaşması ile Türkiye üzerindeki niyetlerini ortaya çıkarmıştır

1920'lerde Lawrence'in fark ettiği hata, o zamanlardaki meşru görüş, yani Avrupa ve Arap ülkelerini "çağ dışı Osmanlı idaresinden kurtarma", onlara Batı değerlerinde insan hakları, medeniyet nimetleri getirmek için Osmanlı'ya karşı birleşme, savaşıma idi. Bu görüş, başını Lawrence'in çektiği casusluk hareketleri ile Hicaz'da başlamış, Bağdat'ta biten savaş ile başarılı olmuş, ama hemen daha o zamanda Lawrence'in fark ettiği gibi, yeni İngiliz idaresi hiçte Osmanlı idaresinden iyi olamamış, hatta Osmanlı'yı aratmış, haksızlık, rüşvet, dolandırıcılık ve şiddet bu bölgeye sanki hiç çıkamayacak şekilde girmiştir. Düşmanlık, ülkelerin kendi içinde, birbirlerine karşı, Türkiye'ye karşı ve dünyaya karşı gelişmiştir. Bu arada hâkimiyet, imparatorluklardan milli devletlere geçmiş, İngiltere'nin yerini, ideoloji devriminin lideri Amerika almıştır. Bununla beraber Huntington kararını vermiş, yenedünya platformu için medeniyetler savaşı olacağını bundan on sene kadar önce ilan etmiştir. Bu sefer kehanet savaştan hemen sonra değil ondan on sene önce ortaya çıktı. Şimdi benzer bir durum, bu Ortadoğu bölgesinin şiddet ve yeni unsuru "kitle öldürücü silahları" ile Irak'ta gündeme geldi

Osmanlı Devleti'nin parçalanmasına, Irak'ın Türkiye'den ayrılmasına sebep olan Lawrence savaştan hemen sonra durumu kavrayıp 1920 yılında kehanetini yapmış ve haklı çıkmıştır. Şimdiki savaştan ise, 10 sene önce, 1993 yılında, modern devrin en meşhur filozoflarından Huntington kehanetini yapmış, bilhassa medeniyetlerin arasındaki Türkiye'nin de dâhil olduğu blok için geleceğin çekişme ve savaş bölgesi olacağını ilan etmiştir.

Savaş sonrası Afganistan' in yeniden yapılanmasında maalesef tabii kaynaklar bir değer tutmadığından ve gelişmeyi finans edecek, ülkenin afyon, eroin gibi ürünleri de pek hukuki olmadığından Afganistan için bu durum çok daha zor. Ama Irak için durum böyle değildir. Irak, tabii kaynakları çok iyi bilinen, incelenmiş, hidrokarbon rezervleri en azından 120 milyar varil olan yüksek potansiyelli bir ülkedir.

Anadolu'da emperyalizme karşı verilen milli bağımsızlık mücadelesinin bir benzeri de Musul bölgesinde yaşayan ve kendilerini Türk vatandaşı olarak gören yöre halkı tarafından İngilizlere karşı verilmiştir. Musul'da başlayan bağımsızlık mücadelesi içinde bulunan tüm olumsuz şartlara rağmen Ankara Hükümeti tarafından desteklenmiştir. Anadolu topraklarının düşman işgalinden kurtarılmasını müteakiben Türkiye Musul'u kurtarmak amacıyla bir askeri

harekâtın hazırlıklarına girişmiştir. Ancak, Lozan'da görüşmelerin kesilme tehlikesinin belirmesi ve savaşın yeniden başlama ihtimalinin ortaya çıkması üzerine planlanan askeri harekât yapılamamıştır.

Musul sorunu Lozan'da gündeme geldiğinde Türkiye sorunun İngiltere ile Türkiye arasında ikili görüşmelerle çözümlenmesi fikrini ortaya atarak karşısındaki rakip sayısını azaltmayı düşünmüştür. Bundan sonra iki devlet arasında 5 Haziran 1926 tarihine kadar devam edecek bir diplomasi savaşı başlamıştır. Lozan'da çözümlenemeyen Musul sorununun ikili görüşmelerde tarafların görüşlerinde ısrarı üzerine Milletler Cemiyeti'ne götürülmesi İngiltere'nin kozlarını kuvvetlendirmiştir. Nitekim Cemiyetin oluşturduğu inceleme komisyonunun raporu Musul'u hukuken İngilizlere bırakmıştır. Bu rapor çerçevesinde Milletler Cemiyeti de Musul'u İngiltere'nin 25 yıl süreli mandaterliği kabulü şartıyla Irak'a bırakmıştır. Bu karara rağmen bölge üzerindeki iddiasını sürdüren Türkiye Şeyh Sait ayaklanması ile Musul üzerindeki hak iddiasını dayandırdığı tezin zayıfladığını anlayınca İngilizlerle anlaşma yolunu tercih etmiştir.

1932'de İngiltere'nin mandaterliğinin sona ermesi ve Irak'ın bağımsız bir devlet olması üzerine Türkiye, Musul petroleri üzerindeki haklarını korumak için Irak ile bir protokol imzalar. Varılan anlaşmaya göre Irak devleti, Musul petrol gelirlerinin % 10'unu Türkiye'ye ödemeye devam edecektir. İngiltere resmen Irak'tan çekilmiştir, ama fiilen ülke petrolünün önemi dolayısıyla ülkedeki faaliyetleri ve etkinliği her geçen gün daha da artmıştır. Irak'ta 1937 ile 1941 yılları arasında peş peşe tam yedi darbe olayı yaşanır. Kralları, Başbakanları, Genelkurmay Başkanlarını ve üst düzey yöneticileri hedef alan suikastlar gerçekleştirilir. Bu istikrarsız dönemde Türkiye, Musul petrollerinden hissesine düşen % 10 payı doğru dürüst alamaz. 1952 yılında taraflar arasında Irak'ta yapılan görüşmelerde Türkiye, petrolden alacağı pay karşılığı olarak 100 milyon İngiliz lirası alacağı olduğunu ileri sürmüştür. Bu alacağın tahsili hususunda bugüne kadar özel bir çalışma yapılmamakla birlikte eldeki bilgilere göre Türkiye, alacağını, tahsil edememiştir. 1958'de yapılan darbe sonucunda Kral Faysal, ailesi ve üst düzey yöneticilerin yataklarında parçalanması ve yönetimin el değiştirmesinden sonra Türkiye'nin petrol alacağı bir daha gündeme getirilmemiştir.

Ortadoğu bölgesinde yaşanan her problemin Türkiye'nin merkezinde olduğu bir tarihî arka planı var. Irak'taki gelişmeler, tarihi bağların bugüne taşıdığı kaygılar yüzünden Türkiye'yi yakından ilgilendiriyor. Kuzey Irak'ta yeni siyasî oluşumlar ve her türlü bölünmenin doğuracağı tehlikeler Türkiye'nin kaygılarını artırıyor. Ülkemiz bu kaygıları duymakta haksız da değil. ABD'nin Irak'a müdahale gerekçesinin, ileri sürüldüğü gibi Saddam'ın elinde bulunduğu söylenen kitle imha silahlarının imha edilmesi değil, dünyanın en zengin ve kaliteli petrolüne sahip Irak topraklarının kontrolünü ele geçirmek olduğu artık tamamen biliniyor. Amerikan yönetiminin 110 ile 122 milyar varil olduğu tahmin edilen zengin Irak petrol rezervlerine sahip olma hususunda çok kararlı olduğu da gözleniyor.

Kuzey Irak'ta bağımsız Kürt devletinin kurulması, Türkiye için hiç arzu edilmeyecek bir gelişme olacaktır. Bu tehlikeyi önlemenin yolu, Irak'ın kaderi belirlenirken Türkiye'nin sözcüğü olmasıdır. Masaya oturtulduğunda Türkiye, Irak petrollerinden alamadığı yasal hakkı olan petrol payını ve nüfusları 3 milyonu bulan Irak Türklerinin siyasal, sosyal ve kültürel haklarını birer argüman olarak kullanabilir. Irak Türklerinin güçlü bir grup olarak bir takım haklara sahip olması, bölgeden Türkiye'ye yönelecek her türlü tehlikeyi önlemede önemli bir koz olacaktır.

Mustafa Kemal Atatürk'ün dediği gibi "savaş zarurî olmadıkça bir cinayettir." Ancak görünen o ki, Irak'ta yaşanan savaş, Türkiye'nin hayatî çıkarlarını tehdit etmektedir. Bundan dolayıdır ki Irak'ın sosyal ve siyasi yapısına Türkiye'nin müdahalesi kaçınılmazdır.

Evet, İkinci Dünya Savaşı sonucu yeniden yapılanmalarda Japonya ve Almanya'da kültür ve eğitim avantajları vardı ama kazanılması oldukça kolay olan bu petrol parası yoktu. Irak'ta ki mevcut idare neslinden ümit olmasa bile, bunlar emekli edilip, hayatlarının sonuna kadar rahat yaşamaları sağlanırken; yeni nesiller, bu paralar ile eğitilip, meslek sahibi yapılabilir, ülkelerine ve bölgelerinin daha iyi yapılanmasında yardımcı olabilirler. Özgürce, eski ve yeni fikirler ile eğitilmiş yeni beyinler, düşünceler alternatifler yaratıp, birbiriyle tartışarak, doğruyu bulmaya, asırlar boyunca olamayan düşünce, dini ve sosyal devrimleri bile gerçekleştirebilirler. Böylelikle çıktığı her ülkenin başına şimdiye kadar büyük dertler açmış olan ve yazımızın konusu olan kara petrol, bu sefer ömrünün sonuna geldiğinde Huntington'a inat, dünyaya büyük bir aydınlık getirmiş olur.

Sonuç olarak, tarihin böyle bir dönüm noktasında, Türkiye'nin eline, eski Osmanlı topraklarında, 1920'lerde olmayan fırsatlar, bu sefer 2000'lerde daha fazlasıyla geçmiş, Huntington'a bir kere daha inat, bu tarihi adaletsizliği, iyiye doğru değiştirmek için görev düşmüştür.

KAYNAKÇA:

- Akçora, Ergünöz (2004), Cumhuriyetten Günümüze Türk-İrak İlişkileri ve Türkmenler, Ortadoğu Araştırmaları Merkezi İkinci Ortadoğu Semineri, C. I, Elâzığ Mayıs s. 24.
- Altıok, Metin "Uluslararası Sermayenin Krizi, Hegemonya Savaşları Ve Türkiye", Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, s.12, www.e-sosder.com Erişim: 25.4.2017
- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri; (1997), C. I, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, s. 29-30, 74-75.
- Aybars, Ergün (1984), Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I, Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir, s. 59
- Aybars, Ergün (1996), Ortadoğu, Emperyalizm, Petrol ve Türkiye, Besinci Askerî Tarih Semineri Aydın, Ayhan (1995), Musul Meselesi (1900–1926), Turan Yayınları, İstanbul, s. 14.
- Bayar, Celal (1965), Ben de Yazdım Millî Mücadele'ye Gidiş, C. 1, Baha Matbaası, İstanbul, s. 92.
- Bayur, Yusuf Hikmet (1995), Türkiye Devletinin Dış Siyaseti, TTK Yayınları, Ankara, s. 162-163.
- Bayur, Hikmet (1998), XX. Yüzyılda Türklüğün Tarih ve Acun Siyaseti Üzerindeki Etkileri, TTK, Ankara, s. 367.
- Bildirileri I, Değişen Dünya Dengeleri İçinde Askerî ve Stratejik Açından Türkiye, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara s. 521.
- Binark, İsmet (2001), Musul-Kerkük Bölgesi Hakkında, Kardeşlik, S. 9, Kerkük Vakfı Yayınları, İstanbul Ocak-Mart, s. 16.
- Boğut, Şükrü "Musul Petrolleri ve Lawrence ile Huntington Arasında Bir Petropolik <http://www.stradigma.com/index.php?sayfa=makale&no=90> Erişim 25.4.2017
- Budak, Mustafa (2004), Modern Ortadoğu'nun Kurulması Sürecinde Musul Vilâyeti, Milletlerarası Ortadoğu: Kaos mu Düzen mi?, Hazırlayan: Ali Ahmetbeyoglu, TADAV Yayınları, İstanbul, s. 141.
- Can, Bilmez Bülent (2000), Demiryolundan Petrole Chester Projesi (1908-1923), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, s. 179-180.

- Dogan, Cahit (1979), Petrol Meselemizin Dünü, Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, C. 1, S. 3, İstanbul Aralık, s. 11
- Earle, Edward Mead, (2003), Bagdat Demir ve Petrol Yolu Savaşı (1903–1923), Çeviren: Nurer Uğurlu, Kasım Yargıcı, Örgün Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.
- Gresh, Alain (1992), Dominique Vidal; Orta Dogu Mezopotamya'dan Körfez Savaşı'na, Çeviren: Hamdi Türe, Alan Yayınları, İstanbul, s. 30.
- Gündüz, Hakkı (1997), Birinci Dünya Savaşı Sonrası Türkiye'nin Siyasî Durumu ve Jeopolitik Konumu, Besinci Askerî Tarih Semineri Bildirileri II, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, s. 211
- Karadağ, Raif (2004), Petrol Fırtınası, Emre Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2004, s. 93
- Karadağ, Raif (2005), Şark Meselesi, Emre Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, s. 18-19.
- Kaymaz, İhsan Şerif (2003), Musul Sorunu, Otopsi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, s. 27-28.
- Keskin, Mustafa (1997), Emperyalizm ve Ön Asya, Besinci Askerî Tarih Semineri Bildirileri II, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, s. 305.
- Kırkpınar, Kenan (2004), Ulusal Kurtuluş Savaşı Dönemi İngiltere ve Türkiye (1919-1922), Phoenix Yayınları, Ankara, s. 65.
- Kramers, J. H., (1997), Kerkük, İslam Ansiklopedisi, C. 6, MEB Yayınları, Eskişehir, s. 590.
- Kodaman, Bayram (1991), Ortadoğu, Körfez Krizi ve Türkiye, Türk Yurdu, C. 11, S. 389, Ankara Mart s. 18.
- Kültür Bakanlığı, (1994), Atatürk'ün Milli Dış Politikası (Millî Mücadele Dönemine Ait 100 Belge) 1919–1923, C. 1, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, s. 29–39.
- Kürkçüoğlu, Ömer (1978), Türk-İngiliz İlişkileri (1919–1926), Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, s. 64.
- Melek, Kemal (1985), Doğu Sorunu ve Milli Mücadelenin Dış Politikası, Der Yayınları, İstanbul, s. 27-29.
- Minorsky, Vladimir (1998), Musul Sorunu, Çeviren: Salim Sahin, Avesta Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, s.21.
- Olur, Nuri (1997), Sevr Antlaşması'nın Türkiye Cumhuriyeti'ne Yansıtılma Çabaları Kapsamında Türkiye'yi Bölmeye Yönelik Faaliyetler, Besinci Askerî Tarih Semineri Bildirileri II, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, s. 52.
- Öke, Kemal (1992), İngiliz Ajanı Binbaşı E. W. C. Noel'in Kürdistan Misyonu (1919), Boğaziçi Yayınları, 4. Baskı, İstanbul
- Özcan, Mesut (2003), Sorunlu Miras Irak; Küre Yayınları, İstanbul,
- Sâbis, Ali İhsan (1991), Harp Hatıralarım Birinci Dünya Harbi, C. 4, Nehir Yayınları, İstanbul, s.301-306.
- Sakin, Serdar, (2007), Türkiye'nin Jeopolitik Ve Jeostratejik Konumu Açısından Musul Sorunu, Basılmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi SBE, Kayseri
- Saray, Mehmet (1995), Atatürk ve Türk Dünyası, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, s. 201.
- Say, Seyfi (1996), Ortadoğu Petrolünün Bölgenin Güvenliğine Etkileri, Danışman: Cengiz Okman, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Ortadoğu ve İslâm Ülkeleri Enstitüsü, İstanbul, s. 25-26.
- Şimşir, Bilal (1998), Ambassador Ahmet Rüstem Bey Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi, Ermeni Araştırmaları Enstitüsü, Ankara, s.14
- T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, (1993), I.Dünya Savaşı'nda Irak'ın İngilizler Tarafından İşgali, Ankara, s.34

- Topur, Tuncer (2004), Dipsiz Kuyu Ortadoğu ve Türkiye, IQ Kültür-Sanat Yayınları, 1. Baskı, İstanbul
- Toynbee, Arnold (1971), Türkiye Bir Devletin Yeniden Doğuşu; Çeviren: Kasım Yargıcı, Milliyet Yayınları, İstanbul, s. 297
- Türk İstiklâl Harbi I, (1999), Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 3. Baskı, Ankara, s. 47.
- Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Vekâleti, (1925), La Question De Mossoul; Belge Nu: 3, s. 8, İstanbul.
- Türkmen, Zekeriya (2003), Musul Meselesi Askerî Yönden Çözüm Arayışları (1922–1925), Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara
- Uğurlu, Nurer (Yayına Hazırlayan) (2004), Türkiye'nin Parçalanması ve Rus Politikası (1914–1917), Rus Devlet Arşivi Gizli Belgeleri, Örgün Yayınları, İstanbul, s. 262–265.
- Yerlikaya, İlhan (1995), Yabancı Basında (1925) Musul-Kerkük Sorunu, Askerî Tarih Bülteni, Yıl: 20, S. 39, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara Ağustos, s. 20.

	MAKALE ADI	SAYFA
1	ÖN LİSANS DÜZEYİNDE TURİZM EĞİTİMİ ALAN ÖĞRENCİLERİN KIRSAL TURİZM ALGILARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA <i>Doç. Dr. Murat ÇUHADAR, İpek ÜNAL</i>	1-16
2	SAĞLIK SEKTÖRÜ ÇALIŞANLARINDA DÖNÜŞÜMCÜ LİDERLİĞİN YENİLİKÇİ DAVRANIŞA ETKİSİ ÖRGÜTSEL VATANDAŞLIK DAVRANIŞLARI' NIN BU ETKİDEKİ ARACILIK ROLÜ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA, MERSİN İLİ ÖRNEĞİ <i>Doç. Dr. Abdullah ÇALIŞKAN, Özgür Uğur ARIKAN</i>	17-38
3	METAL FİYATLARI İLE HİSSE SENEDİ FİYATLARI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN ANALİZİ: BORSA İSTANBUL'DA BİR UYGULAMA <i>Doç. Melek ACAR, Fatih GÜZEL, Prof. Dr. Ramazan AKTAŞ</i>	39-53
4	15 TEMMUZ DARBE GİRİŞİMİNİN BİST 30/100 ENDEKSLERİ ÜZERİNE ETKİSİNİN OLAY ÇALIŞMASI (EVENT STUDY) YÖNTEMİ İLE ANALİZİ <i>İzzet KAYA, Yrd. Doç. Dr. Meltem KESKİN KÖYLÜ, Burhan GÜNAY</i>	54-67
5	SURİYELİ VE DİĞER YABANCI ÖĞRENCİLERİN TÜRK EĞİTİM SİSTEMİNE ADAPTASYONU VE OKUL İÇİ İLETİŞİMLERİNE YÖNELİK BİR İNCELEME <i>Doç. Dr. İbrahim Sani Mert, Yrd. Doç. Dr. Bilal ÇIPLAK</i>	68-79
6	ÖRGÜTSEL ADALET- SİNİZM İLİŞKİSİNDE KİŞİ ÖRGÜT UYUMUNUN ROLÜ: EĞİTİM SEKTÖRÜNDE BİR ARAŞTIRMA <i>Fatma Özge ÖZGEN, Doç. Dr. Ömer TURUNÇ</i>	80-96
7	TÜRKİYE'NİN MUSUL POZİSYONUNUN ULUSLARARASI PERSPEKTİFLER AÇISINDAN İNCELENMESİ <i>Yrd. Doç. Dr. Murat KÖYLÜ</i>	97-122
8	TÜRKİYE'DE KAMU HARCAMALARININ FİNANSMANI VERGİLER İLE Mİ YOKSA BORÇLANMA İLE Mİ SAĞLANMAKTADIR? 2006-2016 DÖNEMİNE AİT BİR İNCELEME <i>İrem ERASA-Nagihan ÖZKANCA ANDIÇ</i>	123-149
	THE EFFECTS OF EMOTIONAL INTELLIGENCE AND LOCUS OF CONTROL ON JOB SATISFACTION AND LIFE SATISFACTION <i>Doç. Dr. Hakan TURGUT-Doç. Dr. İsmail TOKMAK- Yrd. Doç. Dr. M. Fikret ATEŞ</i>	150-170

Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi

IDEAS

ISSN: 2149-5823

Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi yılda 2 kez yayımlanan hakemli bir dergidir. Türkçe ve İngilizce dillerinde iktisat, işletme, uluslararası ilişkiler, siyaset bilimi ve kamu yönetimi, davranış bilimleri, maliye, ekonometri, çalışma ekonomisi ve endüstriyel ilişkiler, bankacılık ve finans, insan kaynakları yönetimi, yönetim bilişim sistemleri, sosyal hizmet, uluslararası ticaret ve lojistik, sağlık bilimleri yönetimi ve ilişkili alanlarda makaleler yayımlar. Dergide yayımlanan makalelerin dil, bilim, yasal ve etik sorumluluğu yazara aittir. Makaleler kaynak gösterilmeden kullanılamaz.

International Journal of Economics and Administrative Sciences is peer reviewed journal published twice a year. It publishes articles both in Turkish and English languages in the fields of economics, business administration, international relations, political science and public administration, behavioral sciences, finance, econometrics, labor economics and industrial relations, banking and finance, human resources management, management information systems, social services, international trade and logistics, health sciences management and related fields. The language, science, legal and ethical responsibility of the articles published in the journal belongs to the author. The published contents in the articles cannot be used without being cited.

Editörler / Editors in Chief

- Doç. Dr. Abdullah ÇALIŞKAN (Toros Üniversitesi)
- Doç. Dr. Ömer TURUNÇ (Süleyman Demirel Üniversitesi)

Yayın Kurulu / Editorial Board

- Prof. Dr. Abdülkadir VAROĞLU (Başkent Üniversitesi)
- Doç. Dr. Ömer TURUNÇ (Süleyman Demirel Üniversitesi)
- Doç. Dr. Abdullah ÇALIŞKAN (Toros Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. İrfan AKKOÇ (THK Üniversitesi)

Danışma Kurulu / Advisory Board

- Prof. Dr. Ali ÖZDEMİR (Dokuz Eylül Üniversitesi)
- Prof. Dr. Dilek ZAMANTILI NAYIR (Marmara Üniversitesi)
- Prof. Dr. Bekir GÖVDERE (Süleyman Demirel Üniversitesi)
- Prof. Dr. Ebru GÜNLÜ (Dokuz Eylül Üniversitesi)
- Prof. Dr. Haluk KORKMAZYÜREK (Toros Üniversitesi)
- Prof. Dr. İbrahim EROL (Celal Bayar Üniversitesi)
- Prof. Dr. Levent KÖSEKAHYAOĞLU (Süleyman Demirel Üniversitesi)
- Prof. Dr. Mustafa Kemal DEMİRCİ (Dumlupınar Üniversitesi)
- Prof. Dr. Mahmut PAKSOY (İstanbul Kültür Üniversitesi)
- Prof. Dr. Nejat BASIM (Başkent Üniversitesi)
- Prof. Dr. Pınar SÜRAL ÖZER (Dokuz Eylül Üniversitesi)
- Prof. Dr. Ozan BAHAR (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
- Prof. Dr. Selim Adem HATIRLI (Süleyman Demirel Üniversitesi)
- Prof. Dr. Süleyman TÜRKEK (Toros Üniversitesi)
- Prof. Dr. Uğur YOZGAT (Marmara Üniversitesi)
- Prof. Dr. Umut AVCI (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
- Prof. Dr. Ünsal SİĞRI (Başkent Üniversitesi)
- Doç. Dr. Ahmet ERKUŞ (Bahçeşehir Üniversitesi)
- Doç. Dr. Bekir GÖVDERE (Süleyman Demirel Üniversitesi)
- Doç. Dr. Cengiz DURAN (Dumlupınar Üniversitesi)
- Doç. Dr. Gülizar KURT GÜMÜŞ (Dokuz Eylül Üniversitesi)
- Doç. Dr. Hakan TURGUT (Başkent Üniversitesi)
- Doç. Dr. Haldun YALÇINKAYA (TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi)
- Doç. Dr. Harun ŞEŞEN (Lefke Avrupa Üniversitesi)
- Doç. Dr. Köksal HAZIR (Toros Üniversitesi)
- Doç. Dr. Mazlum ÇELİK (Hasan Kalyoncu Üniversitesi)
- Doç. Dr. Murat ÇUHADAR (Süleyman Demirel Üniversitesi)
- Doç. Dr. Sait GÜRBÜZ (Kara Harp Okulu)
- Doç. Dr. Yusuf GÜMÜŞ (Dokuz Eylül Üniversitesi)

Not: İsimler, akademik ünvan ve alfabetik sıra gözetilerek sıralanmıştır.

2016 yılı 2. sayıdan itibaren dergimiz uluslararası endekslerde taranmaktadır

Dergide yayınlanan yazılardaki görüşler ve bu konudaki sorumluluk yazarlarına aittir.

Yayınlanan eserlerde yer alan içerikler kaynak gösterilmeden kullanılamaz.

All the opinions written in articles are under responsibilities of the authors.

The published contents in the articles cannot be used without being cited.

Makalenin on-line kopyasına erişmek için / To reach the on-line copy of article: <http://dergipark.gov.tr/uiibd>

**TÜRKİYE'DE KAMU HARCAMALARININ FİNANSMANI VERGİLER İLE Mİ YOKSA
BORÇLANMA İLE Mİ SAĞLANMAKTADIR? 2006-2016 DÖNEMİNE AİT BİR
İNCELEME**

İREM ERASA*

NAGİHAN ÖZKANCA ANDIÇ**

ÖZET: Kamu hizmetlerinin bedeli olarak kabul edilen vergi gelirleri devletin temel finansman kaynağıdır. Borçlanma vergi gelirlerinden sonra en sık başvurulan finansman kaynağı olarak yerini almaktadır. Ancak kimi zaman vergi gelirlerinin önüne geçtiği görülmektedir. Bu çalışmada Türkiye'de kamu harcamalarının finansmanının vergi gelirleri ile mi yoksa borçlanma gelirleri ile mi sağlandığı sorusu 2006-2016 dönemine ait yıllık veriler kullanılarak cevaplandırılmaya çalışılmıştır. Kamu harcamaları, konsolide bütçe harcamaları tasnifine tabi tutulmuş, merkezi yönetim bütçesine ait gelir ve gider rakamlarına yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kamu Harcamaları, Vergi, Borçlanma.

Jel Sınıflandırması: H2, H5, H6

**THE FINANCING OF PUBLIC EXPENDITURES IN TURKEY ARE PROVIDED WITH
TAXES OR BORROWING? A REVIEW FROM THE PERIOD 2006-2016**

ABSTRACT: Tax revenues is considered to be the main source of financing of the government for the price of public service. Borrowing is one of the most important financing source after the tax revenue. But sometimes in front of the occurrence of tax revenues. In this study, the question of whether the financing of public expenditures in Turkey is provided by tax revenues or borrowing revenues has been tried to be answered by using the annual data for the period of 2006-2016. Public expenditures have been classified in the consolidated budget expenditures, and the revenue and expenditure figures of the central government budget have been included.

Key Words: Public Expenditure, Tax, Borrowing

Jel Classification: H2, H5, H6

* Araştırma Görevlisi, Pamukkale Üniversitesi İİBF Maliye Bölümü, ierasa@pau.edu.tr

** Öğretim Görevlisi, Pamukkale Üniversitesi, Kale MYO, nandic@pau.edu.tr

1. GİRİŞ

Kamu harcamalarının finansmanında kullanılan temel yöntem harcamaların vergiler ile finanse edilmesi yöntemidir. Ancak gelişen ekonomiler ve artan kamu harcamaları karşısında vergi gelirlerinin tek başına kamu harcamalarını finanse edebilecek düzeyde toplanamadığı görülmektedir. İşte bu durumda kamu harcamalarının ne kadarının vergiler ile ne kadarının borçlanma ile sağlandığı sorusu hasıl olmuştur.

Borçlanma, maliye literatüründe üzerinde sıkça durulan bir konudur. Özellikle 1929 Ekonomik Buhranından sonra ekonomide Keynesyen anlayışın hakim olması ile birlikte önceki dönemlerde olağanüstü bir finansman aracı olan borçlanma, olağan bir finansman aracı haline dönüşmüştür. Özellikle gelişmekte olan ülkelerin sık başvurduğu bir yöntem olan borçlanma ile ülkeler ekonomik kalkınmalarını gerçekleştirmeye çalışmaktadırlar.

Bu çalışmanın birinci bölümünde kamu harcamalarının tanımı ve kapsamına yer verilerek devletin ne tip harcama yaptığı üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde ise kamu harcamalarının finansman aracı olarak vergilerin nasıl kullanıldığına ve vergi politikalarına değinilmiştir. Üçüncü bölümde borçlanma ve borçlanmaya yönelik sınıflandırmalar ile borç politikaları üzerinde durulmuş son bölümde ise 2006-2016 yılları arasında merkezi yönetim bütçesinin hangi kaynaklar ile finanse edildiği, kamu harcamalarının ne kadarının vergiler ne kadarının borçlanma ile karşılandığı soruları cevaplandırılmaya çalışılmıştır.

2. KAMU HARCAMALARININ TANIM VE KAPSAMI

Toplumsal ihtiyaçlar doğrultusunda hemen her dönemde devlet düzenleyici uygulamalar koyma, öncülük etme, özendirme ve sermaye yatırma yoluyla ekonomide rol alan faaliyetlerde bulunma gibi çeşitli görevler üstlenmiştir. Bunların yanı sıra toplumun tamamına fayda sağlayan sosyal mal ve hizmetlerin üretimini sağlayan devletin 1950'li yıllara kadar yapmış olduğu kamu harcamalarının minimum seviyede yer almasına ilişkin görüş bildirilmiş ve kamu harcamaları kavramı iktisat ve maliye bilimi içerisinde geri plana atılmıştır (Akdoğan, 2011: 37). Oysa günümüzde hangi iktisat okulunun temsilcisi olduğu fark etmeksizin üzerinde fikir birliği sağlanan görüş, 2. Dünya Savaşı'ndan bu yana gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ekonomik alanda devletin payının özel sektöre göre artmakta olduğuna ve özel sektör üzerinde geniş hükümet düzenlemelerinin yer aldığına yönelik gelişim göstermiştir (Landau, 1986: 35).

Sosyal ihtiyaçların yerine getirilmesi için devletin bir kısım hizmetlerden faydalanması ve birtakım malları kullanması gerekmektedir. Örneğin, savunma hizmetini gerçekleştirmek için gerekli olan malzemeler, silah vb. girdiler satın alınacak, yine hizmetin gereği olarak kullanılacaktır. Bu durum toplumlarda kamusal hizmet üretimi için gereken girdilerin büyük kısmının devlet harcamasını zorunlu kıldığına göstergesidir. Ayrıca devletin harcama yapmasını zorunlu kılan tek etken kamusal hizmet üretme amacı değildir. Çağdaş devletlerin yüklendiği amaçlar da önemli harcamalar gerektirmektedir. Bu amaçlar; büyüme-kalkınma hızını arttırma, gelir ve kaynak dağılımını düzenleme şeklindedir. Bunlar mikro anlamda kamusal hizmet sağlama sayılmasalar da kimi zaman devleti mal ve hizmet alımına sevk etmekte, kimi zaman da özel kesime karşılıksız ödeme yapımını gerektirmektedir. Bu ve buna benzer devletin yapmış olduğu harcamaların tamamı kamu harcamaları olarak tanımlanmaktadır (Uluatam, 2012: 233).

Ülkemizde 2003 tarih ve 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu'nda kamu harcamalarına ilişkin kanuni tanıma yer verilmiştir. Söz konusu kanunun 3. Maddesinde yer alan bu tanıma göre; “Kanunlarına dayanılarak yaptırılan iş, alınan mal ve hizmet bedelleri, sosyal güvenlik katkı payları, iç ve dış borç faizleri, borçlanma genel giderleri, borçlanma araçlarının iskontolu satışından doğan farklar, ekonomik, malî ve sosyal transferler, verilen bağış ve yardımlar ile diğer giderleri” kamu harcamalarını ifade etmektedir.

Kamu harcamaları dar anlamda ve geniş anlamda açıklanabilmektedir. Dar anlamda kamu harcamaları; devlet bütçesinden yapılan parasal harcamaları ifade etmektedir. Burada, merkezi idarenin toplumsal gereksinimleri karşılamak üzere kamusal mal ve hizmet üretimini finanse etme amacıyla topladığı vergi gelirleri ve kanunda yer alan diğer gelir kaynaklarından sağladığı ödeneklerin yasal süreç içerisinde usulüne uygun olarak kullanımı söz konusudur (Ulutürk, 2011: 45). Geniş anlamda kamu harcamaları ise; devletin üzerine düşen görevleri yerine getirebilmesi adına yapmış olduğu tüm işlerin maliyetine dâhil olan unsurların toplamı olarak tanımlanmaktadır (Aksoy, 1994: 103). Geniş anlamda kamu harcamaları merkezi ve mahalli idarelerce üstlenilen hizmetler dolayısıyla yapılan harcamalara ilaveten iktisadi devlet teşekküllerinin harcamaları, sosyal güvenlik ödemeleri, vergi muafıkları, özel şahıs yardımları ve devlet aktifinde ortaya çıkan azalmaların toplamından oluşmaktadır (Eker, 2004: 55).

Siyasi organlar kamusal mal ve hizmetlerin hangi miktarda ve kalitede üretileceğine karar verdikten sonra bu doğrultuda yürütülecek politikaların maliyeti olarak karşımıza kamu harcamaları çıkmaktadır (Akalın, 1986: 138). Kamu harcamaları her zaman devletin doğrudan mal ve hizmet satın alması yoluyla ortaya çıkmamakta, bazı durumlarda satın alınmaksızın iktisadi kaynakları belirli toplumsal tabakalara satın alma gücü yaratmak suretiyle dağıtması durumu söz konusu olmaktadır. Buradan da anlaşılacağı üzere kamu harcamaları tek tip değildir. Nitelik ve çeşitleri itibariyle benzer yapıda olan harcamaların bir araya getirilmesi yoluyla sınıflandırma yapılmakta ve bu sayede kamu harcamalarının milli ekonomi üzerindeki etkilerini ölçme ve değerlendirme imkânı elde edilmiş olmaktadır (Türk, 1989: 35). Kamu harcamalarının genel kabul görmüş haliyle olan sınıflandırması üçlü şekilde yapılmaktadır. Bunlar; idari sınıflandırma, fonksiyonel sınıflandırma ve iktisadi sınıflandırma şeklindedir (Uluatam, 2012: 237).

-İdari Sınıflandırma: Devletin yapısı ve organları, üstlendiği fonksiyonlar ve hukuki düzenlemelere göre biçimlendirilen sınıflandırmadır. Bu sınıflandırmanın esası harcama yapacak olan devlet organları olduğu için literatürde “organik sınıflandırma” şeklinde de anılabilmektedir. Devlet bütçesinden ayrılacak olan parasal değerler kamu hizmetlerini yerine getirecek çeşitli birimler arasında idari sınıflandırmaya göre pay edilmektedir. Ülkeler arası karşılaştırmalara uygun olmamakla birlikte harcamacı birimlerin tablosu zaman ve mekâna göre sık sık değişiklik göstermektedir (Türk, 1992: 74).

-Fonksiyonel Sınıflandırma: Kamu harcamalarının kamu hizmetlerini yerine getiren idari birimler yerine belli başlı kamu hizmetlerine göre ayrılmasına fonksiyonel sınıflandırma adı verilmektedir Burada esas alınan hizmeti yerine getiren organ değil hizmetin kendisidir (Erginay, 1990: 151). Türkiye’ de harcamaların fonksiyonel tasnifi; 1) genel kamu hizmetleri, 2) savunma hizmetleri, 3) kamu düzeni ve güvenliği hizmetleri, 4) ekonomik işler ve hizmetler, 5) çevre koruma hizmetleri, 6) iskan ve toplum refahı hizmetleri, 7) sağlık hizmetleri, 8) dinlenme, kültür ve din hizmetleri, 9) eğitim hizmetleri, 10) sosyal güvenlik ve sosyal yardım hizmetleri şeklindedir (BUMKO, 2017).

Kamu hizmetleri bu hizmetleri yerine getirmekle görevli idari organlarca yürütülmektedir. Fakat bazı kamu hizmetleri birden fazla idari organın görev alanına girmektedir. Örneğin; Türkiye’de eğitim hizmetleri denilince akla ilk Milli Eğitim Bakanlığı gelse de bu bakanlık dışında da eğitim hizmetleri gerçekleştirilmektedir. Mesela, İçişleri Bakanlığı’na bağlı Polis Kolejlere, Milli Savunma Bakanlığı’na bağlı Askeri Liseler uzun yıllar eğitim hizmetlerini yerine getirdiği görülmektedir. Bu durumun varlığı ve idari sınıflandırmanın rasyonel ve homojen özellik göstermemesi fonksiyonel sınıflandırmaya geçişi gerekli kılmıştır. Bu sayede değişik bakanlıklar tarafından yürütülen aynı hizmetlerin toplam maliyetlerinin ortaya konmasına imkân tanınmıştır (Eker, 2005: 79-83).

-İktisadi Sınıflandırma: Kamu harcamaları, nitelik, özellik, iktisadi ve toplumsal etkilere göre belirli gruplar içinde toplamak ve tasnif etmek mümkündür. Harcamaların doğuracağı etkiler harcamaların çeşitleri kadar, bu harcamaların yapılaş şekline, finansman biçimine ve ekonominin içinde olduğu konjoktüre bağlı olduğu unutulmamalıdır (Türk, 1992: 79). Devlet harcamalarının yarattığı etkilerin tahmininde ekonomik anlamda bir analizden yararlanmak suretiyle yapılan sınıflandırma iktisadi sınıflandırma adını almaktadır. Harcamaların o dönem üretimine ilişkin etkisi yapıldığı dönemde söz konusu olabildiği gibi ilerleyen dönemlerde de ortaya çıkabilmekte yahut birden fazla dönemde bu etki devamlılık gösterebilmektedir. Söz konusu etki ekonomi üzerinde doğrudan gerçekleşebildiği gibi dolaylı olarak da görülebilmektedir (Ulutürk, 2011: 51). Buna ilişkin yapılan sınıflandırma kendi içerisinde iki grupta incelenebilmektedir;

Gerçek Harcamalar-Transfer Harcamaları: Devlet tarafından yerine getirilen hizmetlere yönelik harcamalar doğrudan toplam talebin unsuru olup, mevcut dönem üretimini yahut fiyat düzeyini etkiliyorsa bu harcamalar gerçek harcama şeklinde anılmaktadır (Uluatam, 2012: 238). Bu harcamalar karşılığında kamu sektörü tarafından mal ve hizmet satın alındığı için yeni gelir akımları oluşmakta ve milli gelir doğrudan artış göstermektedir (Türk, 1989: 36). Gerçek harcamalar toplam talebi yönlendirmede araç olarak kullanılmaktadır. Şöyle ki; ekonomik konjoktürün daralma dönemlerinde mal ve hizmet satın alma suretiyle yapılan gerçek harcamalarda artış ekonominin canlandırılmasında ve düşük gelir düzeyindekilerin gelirlerinin arttırılmasında önemli rol oynamaktadır. Tam tersi ekonomide talep fazlalığının yaşandığı dönemde ise gerçek harcamaların kısılmasıyla fiyat istikrarında denge sağlanabilmektedir (Eker, 2005: 86). Gerçek harcamalar kendi içerisinde 2 alt başlık halinde incelenmektedir. Bunlar cari harcamalar ve yatırım harcamaları şeklindedir. Periyodik ve mevcut dönemde tüketilen mal ve hizmet alımı için yapılan harcamalar cari, makine teçhizat alımı ve sermaye teşkili niteliğinde yapılan harcamalar yatırım harcaması olarak adlandırılmaktadır. Yatırım harcamalarının GSMH’ ya olan etkisi cari harcamalardan daha yüksek olmakla birlikte doğrudan üretimi arttırıcı gücü bulunmaktadır. Ekonomik büyümeye etkisi harcamanın yapıldığı yıl ile sınırlı olan cari harcamalarda en büyük pay personel giderlerine ait olmakla birlikte, ısıtma, aydınlatma ve kırtasiye harcamaları örnek olarak gösterilmektedir. Faydası gelecek dönemlere yayılabilen yatırım harcamalarına örnek ise yapı, tesis ve büyük onarım giderleri, etüt ve proje giderleri, makine teçhizat ve taşıt alım giderleri verilebilmektedir (Pehlivan, 1994: 70). Bu 2’li grubun tasnifine kimi kaynaklarda 3. bir başlık ilave edildiği görülmektedir. Kalkınma Carisi adı verilen bu harcama türü, faydalarının gelecek yıllara yayılması açısından yatırım harcamalarına benzer özellik gösterse de, nesnel varlıklar halinde bulunmadıklarından cari adını taşımaktadır. Bu harcamalara örnek olarak başta eğitim ve sağlık harcamaları verilebilmektedir (Bulutoglu, 1981: 219).

Transfer harcamaları, herhangi bir mal ve hizmet karşılığı olmaksızın, devletin sosyal, ekonomik veya mali amaçlarla yapmış olduğu harcamaları ifade etmektedir. Transfer harcamalarında, gerçek harcamalardan farklı olarak devlet mal veya hizmeti doğrudan satın almaksızın sosyal hukuk devleti olma özelliğiyle toplumda bazı kişi veya kuruluşlara karşılıksız ödemelerde bulunarak satın alma gücü yaratmakta, bir bakıma kaynak dağılımını yenilemektedir (Öztürk, 2014: 161). Transfer harcamaları kendi içerisinde 3 alt gruba ayrılmaktadır (Erginay, 1990: 148); Bunlardan ilki dolaylı- dolaysız transfer ayrımıdır. Dolaylı transferler, örneğin; kamu borç faizleri, fakirlere yapılan yardımlar şeklinde kişilerin gelirlerinde doğrudan arttırıcı etki etmektedir. Dolaylı transferler ise, tüketicinin alacağı mal veya hizmetin fiyatlarını azaltma ya da üreticinin mal veya hizmeti satarken elde edeceği karı yükseltme yoluyla yapılan yardımları ifade etmektedir. Diğer bir ayırım gelir ve sermaye transferi şeklindedir. Yapılan transferler her zaman gelir şeklinde olmaz kimi zaman sermaye niteliği taşımaktadır ki bunun en güzel örneği; savaş tazminatlarıdır. Son olarak verimli ve verimsiz transfer ayrımı bulunmaktadır. Bu ayırmada esas olan devlet tarafından yapılan harcamaların üretimde yeni bir değer yaratıp yaratmamasıdır.

Kamu harcamaları tarihsel süreçte sürekli artış eğiliminde bulunmuştur. Yapılan ampirik analizler özellikle 2. Dünya Savaşı sonrasında artış eğiliminin yaşanmadığı ülkenin bulunmadığı yönündedir. Artış ülkelerin yapısına göre farklı nedenlere bağlansa da devletçi ekonomik sistem yahut piyasa ekonomisinin geçerli olduğu ülke fark etmeksizin gündemde yer edinmiştir (Pehlivan, 1994: 58). Özellikle savaşın verdiği tahribat, sosyal güvenlik hizmetlerinin yerine getirilmesi, büyük çaplı alt yapı yatırımlarının yapılması, işsizlikle mücadele şeklindeki devlete iliştirilen görevler devletin ekonomi içerisindeki payını arttırmıştır. Bu artış özel kesimin aleyhine gerçekleşmiştir (Şener, 2010: 29).

Kamu kesiminin ekonomi içerisindeki yerinin ölçülmesi kamu harcamalarının GSMH' ya oranlanmasıyla mümkün olmaktadır. Kamu kesiminin ekonomi içerisindeki yerinin bilinmesi ekonomik kaynakların uygun değerinde kullanımı, planlama tekniği, istenilen kamu ekonomisinin sağlanması, kalkınmada finansman ve amaç bakımından önem taşımaktadır (Türk, 1989: 33). Yukarıda verilen formülün payında yer alan kamu harcamalarına ilişkin değerlerin seyri uzun dönemler itibariyle artış eğilimindedir. Bu artış görünüşte olduğu gibi gerçek artış niteliği de gösterebilmektedir. Görünüşte artış yaratan nedenler; para değerinin düşmesi bütçe usulünde yaşanan değişim, kamu hizmetlerinde aynı usulün terk edilmesi, ülke sınırlarının değişimi ve nüfus artışı şeklindedir. Gerçek artış nedenleri ise; savaş vb. olaylar, devlet anlayışındaki değişimler, hayat standardında yükseliş ve bilimsel gelişmelerdir (Eker, 2005: 67-73).

3. FİNANSMAN ARACI OLARAK VERGİLER

3.1. Verginin Tanım ve Kapsamı

Teknik özellikleri itibariyle tam kamusal ve yarı-kamusal mal olarak nitelendirilen malların üretim süreci ile ilgilenen kamu ekonomisinde, özel kesimde geçerli olan fiyatlandırma ilkesinin olmayışı kamu kesiminde finansman sorununu doğurmaktadır (Öncel vd. , 2013: 1). Devlet, üzerine düşen görevlerin yerine getirilmesi durumunda karşılaşmış olduğu bu sorunu kamu gelirleri ile çözümlenmektedir. Kamu gelirleri (5018 sy., md.3); "Kanunlarına dayanılarak toplanan vergi, resim, harç, fon kesintisi, pay veya benzeri gelirler, faiz, zam ve ceza gelirleri, taşınır ve taşınmazlardan elde edilen her türlü gelirler ile hizmet

karşılığı elde edilen gelirler, borçlanma araçlarının primli satışı suretiyle elde edilen gelirler, sosyal güvenlik primi kesintileri, alınan bağış ve yardımlar ile diğer gelirleri” ifade etmektedir.

Kamu gelirlerinin her biri sağlandığı kaynak ve özellikleri itibariye değerlendirilebilmektedir. Yapılan sınıflandırma birbirlerine olan benzerliklerine göre yapılabileceği gibi, zorunluluk ve tekrarlanma sıklığına göre de yapılabilmektedir. Bunlar arasında başlangıçta hediye niteliği taşıyan sonrasında zorunlu ödeme şekline dönüşen vergi gelirleri geçmişten bu yana popülerliğini korumaktadır. Ayrıca kamu finansman ihtiyacının büyük bir bölümünü karşılayan vergiler, kamu gelirlerinin yaklaşık %75-%90’lık kısmını oluşturmaktadır (Akdoğan, 2011: 105).

Kamu finansmanının temel ve asli unsuru niteliği taşıyan vergi, devletin egemenlik gücüne dayanarak gerçek veya tüzel kişilerden cebri olarak aldığı ekonomik bir değerdir. Vergilere belli amaçlar doğrultusunda başvurulması durumu verginin fonksiyonlarını oluşturmaktadır. Üç başlık halinde incelenecek olursa bu fonksiyonlar; mali, ekonomik ve sosyal fonksiyonlar şeklinde yer almaktadır. Mali fonksiyon; verginin kamu harcamalarının finansmanı olarak alınması durumunu ifade etmektedir. Ekonomik fonksiyon; verginin ekonomik faaliyet alanlarındaki hedeflere istisna ve muafiyetler oluşturularak ulaşılmasındaki rolünü açıklamaktadır. Sosyal fonksiyon ise vergi aracılığıyla, toplumdaki gelir ve servet dağılımındaki eşitsizliklerin azaltılarak sosyal adaletin gerçekleştirilme çabasını içermektedir (Eker, 2005: 146-149). Günümüzde yalnızca finansman ihtiyacı olmaksızın sosyo-ekonomik amaçlar doğrultusunda maliye politikasının amaçlarına hizmet etmek üzere hemen her ülkenin vergi uygulamalarına başvurduğu görülmektedir.

Türkiye’de başvuru vergi çeşitlerinin başlıca örneklerini; gelir üzerinden, harcama üzerinden ve servet üzerinden alınan vergiler oluşturmaktadır. Gelir üzerinden alınan vergiler; gelir vergisi ve kurumlar vergisinden oluşmaktadır. Bu vergiler gerçek ve tüzel kişilerin ödeme güçlerini vergilendirmeyi amaçlamaktadır. Gelir vergisi sübjektif, kurumlar vergisi nesnel nitelikte ve tek oranlı vergi tarifesine uyumlu özellik göstermektedir (Tosuner ve Arıkan, 2009: 220). Harcamalar üzerinden alınan vergiler; üretilen, satılan veya tüketilen mal ve hizmetlerin üzerine konularak, fiyatlarının içerisine saklanan vergilerdir. Dolaylı vergileri oluşturmaktadır. Verginin miktarı yapılan harcamaya oranla değişmektedir. Söz konusu malı daha çok kullananlar daha az kullananlara kıyasla fazla vergi ödemektedir. Vergi tarifelerinden tersine artan oranlı vergi yapısına uyum göstermektedirler. Bu doğrultuda kişinin geliri yükseldikçe mal ve hizmetlere ödediği vergi gelirine oranla azalış göstermektedir (Öncel vd. , 2013: 399). Servet üzerinden alınan vergiler; servet unsuru olan menkul ve gayrimenkul değerlerin tümü veya bir kısmı üzerinden alınan ekonomik değerdir. Matrahı servetin ekonomik değeri olan bu vergiler dolaysız vergi grubunda yer almaktadır (Pehlivan, 1994: 135).

3.2. Vergileme

Devletin en önemli kamu geliri olarak kabul edilen vergi, zaman içerisinde çeşitli aşamalardan geçerek, belirlenen hedeflerde araç olarak kullanılarak kurumsal bir yapıya kavuşmuştur. Verginin içinde yer aldığı aşamalardan ilki, demokratik ve parlamenter yapının gelişmesinde vergilerin oynadığı roldür. İkinci aşama, başlangıçta vergi önünde eşitlik ilkesinin zamanla kanun önünde mükelleflerin eşitliği ilkesinin uygulanmasına olanak hazırlamasıdır. Üçüncü aşama, devletin ekonomik ve sosyal hayata müdahalesi ve bu doğrultuda demokrasinin gelişmesinde araç olarak başvurulmasıdır (Türk, 1992: 136).

Günümüzde maliye politikası amaçlarına ulaşmak üzere kullanılan ekonomik değer niteliğindeki vergi, 1929 Büyük Buhran öncesi geleneksel maliye politikasının bir parçası olarak

yer almaktaydı. Şöyle ki bu dönemde hâkim olan Klasik İktisadi Ekole göre bütçe dengesinin bir unsurunu vergi gelirleri diğer unsurunu kamu harcamaları oluşturmaktaydı. Aile bütçesine benzer özellik gösteren devlet bütçesinde; mali yıl içerisinde belirlenen kamusal hizmetlerin karşılanması için ihtiyaç duyulan giderler, aynı dönem içerisinde vergi, resim, şerefiye, mülk ve teşebbüs gelirleri vs. gibi olağan gelir kaynaklarından karşılanması gerekmektedir (Turhan, 1998: 277-278). Kamu gelirlerinin kamu harcamalarını karşılamadığı durumlarda olağanüstü sayılan kamu gelirlerine başvuru olmalıydı. Bunun yanı sıra bu ekolde kamu harcamalarının finansmanında dolaylı vergilere başvurulmasına ilişkin prensip geliştirilmiş, ekonomik ve sosyal hayata etki eden servet ve gelir üzerinden alınan vergiler tercih edilmemeliydi (Türk, 1989: 3). Büyük Buhran sonrası değişen ekonomik ve sosyal yapı maddi anlamda denk bütçe anlayışının açık bütçe anlayışına geçişini gerektirmiştir. Bu durum bütçenin sürekli açık vermesi anlamına gelmemekte, bütçede yer alan vergi ve harcama kalemlerini kullanarak ekonomiyi yeniden harekete geçirmeyi ifade etmektedir. Bu doğrultuda ekonominin daralma dönemlerinde genişleme politikası izlenmekte, vergi oranlarının azaltılması yoluyla vergi yükü hafifletilmekte, ekonominin aşırı istihdamda olduğu dönemlerde ise daraltıcı politikalar izlenmekte, toplam talebi düşürme amacıyla vergi oranlarının arttırılması yoluna gidilmektedir (Öztürk, 2014: 179).

Devlet vergi ve diğer gelir kaynakları aracılığıyla özel kesimden büyük miktarda satın alma gücü çekmekte ve bu kaynakları yüklediği görevleri yerine getirmek üzere ekonomiye geri aktarmaktadır (Akdoğan, 2011: 509). Kamu harcamaları ve artışı durumunda finansman için asli olan kamu gelirlerinde artış yaratarak finansmanın sağlanmasıdır. Kamu gelirlerinden kasıt en büyük paya sahip olan vergi gelirleridir, fakat vergilemede hudut sorunu olduğundan artan kamu harcamalarının finansmanında sorun yaşanabilmektedir (Ulusoy, 2006: 264). Bunun nedeni vergilerin mükelleflerin gelir, harcama ve servetlerinin üzerinden alınmasıdır. Gelir üzerinden alınan vergilerin arttırılması yoluna gidilmesi kullanılabilir geliri azaltmakta, mükelleflerin yatırım şevklerini kırmakta ve işgücü ve faktör taleplerini azaltmaktadır. Harcamalar üzerinden alınan vergilerin arttırılması durumunda mal ve hizmetin fiyatını yükselteceğinden toplam talep olumsuz yönde etkilenmektedir. Servet üzerinden alınan vergilerin arttırılması ise mükelleflerin servetlerinin bir kısmının eksilmesi anlamına gelmektedir (Türk, 1992: 232).

4. FİNANSMAN ARACI OLARAK BORÇLANMA

Günümüzde sosyal refah devleti anlayışı gereğince kamu kesiminin ekonomideki payı artmış ve daha fazla kamu harcaması yapılması gereği hasıl olmuştur. Artan kamu harcamaları dolayısıyla daha fazla kamu gelirin ihtiyaç duyulmaktadır. İşte bu noktada kamu harcamalarının finansmanında devlet borçlanması kavramı karşımıza çıkmaktadır.

Devlet borçlanması, kamu gelirlerinin yetersiz kaldığı durumlarda kamu harcamalarını finanse etmek amacı ile başvurulmuş bir kaynaktır. Başka bir tanıma göre ise devlet borçlanması, borç verenlerin fonları hükümete transfer ettikleri ve hükümetin sırasıyla borçlanmanın ortaya çıkmasından sonraki dönemler boyunca hükümet gelirleri üzerindeki hakları temsil eden tayin edilmiş araçları borç verenlere transfer ettiği çift taraflı bir değişim sürecidir (Çoban, Doğanalp ve Uysal, 2008: 247).

4.1. Devletin Borçlanma Nedenleri

Devlet borçlanması ülkelerin içinde bulunduğu koşullara göre değişiklik göstermektedir. Ancak ülkemiz gibi tasarruf eğilimi düşük olan ülkelerde borçlanma sık başvurulan bir kaynaktır. Bunun temel sebebi olarak da 1929 ekonomik buhranından sonra kamu harcamalarının finansmanı için devletlerin borçlanabileceği düşüncesinin normalleşmesidir.

Günümüzde borçlanma sadece verimli harcamalar olarak nitelendirebileceğimiz devlet yatırımlarının finansmanında değil neredeyse tüm kamu harcamalarının finansmanında kullanılabilir. Bunun temel sebebi ise değişken ekonomik yapılar nedeniyle ülke ihtiyaçlarının farklılık göstermesidir. Devletler borçlanma ihtiyaçlarını iç veya dış piyasalardan, kısa veya uzun vadeli olarak karşılayabilmektedirler. Devletin genel olarak borçlanma nedenlerini şu şekilde sıralayabiliriz;

- Borcu borç ile kapatma
- Bütçe açıklarının finanse edilmesi
- Maliye politikası aracı olarak borçlanma

Devlet borçlanmasında yukarıda sayılan nedenlerin yanı sıra, iç ve dış borçlanma ayırımı yapılarak daha özel nedenler de ortaya konulabilir. Ancak çalışmamızda öncelikle devlet borçları sınıflandırılarak açıklanacak daha sonra özel nedenlere değinilecektir.

4.2. Devlet Borçlarının Sınıflandırılması

Devlet borçları genel olarak üçlü bir sınıflandırmaya tabi tutulmaktadır. Bunlar, süreleri bakımından sınıflandırma, gönüllülük esasına göre sınıflandırma, sağlandıkları kaynak açısından sınıflandırmadır. Aşağıdaki şekilde devlet borçlarının sınıflandırılmasına ilişkin genel bir taslak çizilmeye çalışılmıştır.

Şekil 1. Devlet Borçlarının Sınıflandırılması

4.2.1. Devlet Borçlarının Süreleri Bakımından Sınıflandırılması

Bu sınıflandırmaya göre borçlar, kısa ve uzun vadeli sınıflandırma olmak üzere ikili bir sınıflandırmaya tabi tutulmuştur. Vadesi 1 yıldan az olan borçlar kısa vadeli borçlar olarak, vadesi 1 yılı geçen borçlar ise uzun vadeli borçlar olarak adlandırılmaktadır. Ancak literatürde zaman zaman orta vadeli borç kavramına da rastlanmaktadır, vadesi 1 ila 5 yıl arasında olan borçlar orta vadeli borç olarak adlandırılrsa da genel kabul gören kriter kısa ve uzun vadeli borçlar olarak kabul edilmektedir.

Kısa vadeli borçlar genellikle devletin gelir ve gider kalemleri arasında uyumsuzluk olduğu dönemlerde başvurduğu bir finansman kaynağıdır. Vadelerinin kısa olması sebebiyle faiz oranları da uzun vadeli borçlara oranla daha düşüktür.

Devletin kısa vadeli borçlanmaya gitme nedenleri şu şekilde sıralanabilir (Ulusoy, 2009: 42);

- Belirli dönemdeki bütçe açıklarının kapatılması,
- Uzun vadeli borçlanmaya hazırlık,
- Şartların kısa vadeli borçlanmaya uygun olması,
- Olağanüstü giderlerin finansmanı,
- Ekonomik istikrarsızlıkları giderme.

Uzun vadeli borçlar ise genel olarak süresi 1 yıldan fazla olan borçlar olarak tanımlanmaktadır. Sağlandığı kaynaklar sermaye piyasalarıdır ve faiz oranları kısa vadeli borçlardan daha yüksektir. Uzun vadeli borçlanmaya genellikle büyük ölçekli yatırımların finansmanında başvurulmaktadır.

4.2.2. Gönüllülük Esasına Göre Borçlanma

Vergi ve borç arasındaki en temel fark borçlanmanın gönüllülük esasına dayanması ve karşılığında maddi bir menfaat elde edilmesidir. Gönüllülük esasına göre borçlanma sınıflandırmasında 3 temel başlık belirlenmiştir. Bunlar gönüllü, zorunlu ve yarı zorunlu borçlanmadır.

Borçlanma genelde gönüllülük esasına dayansa da zaman zaman zorunluluğa dönüştüğü de görülmektedir. Gönüllü borçlanma isteğe bağlıdır ve borç veren taraf, verdiği borç karşılığında maddi bir menfaat elde ettiğini bilerek hareket eder. Devlet borç senetlerini çıkarırken, ekonomik koşullar uyarınca yapacağı borçlanmanın koşullarını ilan eder ve borç veren birey yada kurumlar da bu koşulların menfaatini gözeterek devlete borç verir.

Zorunlu borçlanmaya ise savaş, doğal afet gibi ekonomik krizlerin baş gösterdiği durumlarda başvurulmaktadır. Bu yönüyle vergiye de benzeyen zorunlu borçlanmada hangi vatandaşın ne kadar borç vereceği ve ne koşullarda geri ödeneceği devlet tarafından belirlenmektedir.

Yarı zorunlu borçlanma ise devletin çıkardığı borç senetlerine alıcı bulamaması durumunda ya da yine ekonomik kriz dönemlerinde psikolojik baskıya dayalı olarak yapılan borçlanmadır. Bu tarz durumlarda borç senedi satın almanın bir vatandaşlık borcu olduğuna vurgu yapılarak psikolojik bir baskı yapılmaktadır.

4.2.3. Sağlandıkları Kaynak Açısından Borçlanma

Sağlandıkları kaynaklar açısından borçlanma iç ve dış borçlar olarak ayrılabilir. İç borçlanmada borçlanılan kişi ve kurum ülke sınırları içerisinde olmalı ve milli para cinsinden

borçlanılmalıdır. Dış borçlanma ise yabancı kaynaklardan sağlandığı için borç verenin uyruğu yabancı ve borçlanılan para cinsi de yabancı para birimi olmaktadır.

Devlet borçlarının iç veya dış borç olarak sınıflandırılmasında iki temel kriter bulunmaktadır. Birinci kriter borç verenin uyruğu iken ikinci kriter borç veren piyasanın uyruğudur. Örneğin Türkiye’de ikamet eden bir yabancı borç senedi aldığıında dış borçlanma olacak iken, yurtdışında ikamet eden Türk vatandaşının borç senedi alması iç borç kabul edilecektir.

Devletin iç ve dış borçlanma sebepleri farklılık göstermektedir. Devlet iç borçlanmaya giderken özel kişi ve kurumlardan, ticari bankalardan, sosyal güvenlik kurumlarından ve Merkez Bankasından borçlanabilmektedir. İç borçlanmayı belirleyenler aşağıdaki gibi sıralanabilir;

- Geçici bütçe açıkları
- Dış borç krizi yaşanması
- Vergi gelirlerinin arttırılamaması
- Borcun borç ile kapatılması
- Dış piyasalardan borçlanma imkanının bulunmaması
- KİT açıklarının finansmanı

Dış borçlanma sağlanan kaynaklar ise, devletlerarası borçlanma, uluslararası kuruluşlardan borçlanma, ticari banka kredileri ve yabancı sermaye yatırımları olarak sıralanabilir. Dış borçlanma sebepleri olarak ise şu sebepler sıralanabilir;

- İç piyasadan borçlanma imkanının olmaması
- Büyük ölçekli yatırımların finansmanı
- Olağanüstü harcamaların finansmanı
- Savunma harcamalarının finansmanı
- Ödemeler dengesi açıklarının finansmanı
- Borcun borçla kapatılması
- Gelişmiş ülkelerin, az gelişmiş ülkeleri borçlandırmaları

4.3. Devlet Borçlanmasının Sınırı

Kamu harcamalarının finansmanında sıklıkla borçlanmaya başvurulması borçlanmanın sınırlandırılması konusunu da gündeme getirmiştir. Bunun temel nedeni ise az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yüksek miktarlarda borç stoğunun oluşması ve oluşan borç stoğunun sorunlara yol açmasıdır.

Günümüzde pek çok iktisatçı borçlanmanın bir sınırı olması gerektiğini ve devletin de bu sınıra uygun bir politika izlemesi gerektiğini söylemektedir. Çünkü klasiklere göre borçlanma gelecek nesiller üzerine yük olacaktır ve devletler mali sorumlulukları dolayısıyla klasik görüşe geri dönmek zorundadırlar (Opuş, 2002: 186)

Borçlanmanın sınırını belirleye unsurlar; milli gelir düzeyi, vergilendirilebilir kaynaklar, dikkat edilmesi gereken bir diğer husus ise borç sürdürülebilirliğinin sağlanmasıdır. Borçların sürdürülemeyeceğini gösteren temel nokta aynı zamanda borç sınırını göstermektedir (Ulusoy; 2009: 26)

Ayrıca Maastricht kriterlerine göre borçlanmanın sınırı olarak gösterilebilecek bir değer de Kamu Borç Stoku/GSMH oranıdır. Krite göre Kamu Borç Stoku/GSMH oranı %60’ı geçmemelidir. Ayrıca vergi kapasitesi ve ödünç verilebilir fon arzı düzeyi de borç sınırının belirlenmesinde önemli unsurlardır.

4.4. Borçlanma Politikası

Devlet borçlanmasına yönelik iktisadi ekollerin çeşitli görüşleri bulunmaktadır. Bu bölümde hem bazı ekollerin görüşlerine hem de günümüz borçlanma politikasına kısaca değinilecektir.

Klasik görüşe göre, devlet prensip olarak borçlanmamalı, devlet bütçesi daima denk olmalıdır. Ancak devlet herhangi bir sebepten ötürü borçlanmışsa, bu borç hızla ve tamamen ödenmelidir. Devlet borçlanması, tasarrufların bir kısmını yatırımlara gitmekten alıkoyar ve böylece faiz haddi yükselir. Devlet borçları sermaye teşkilini azalttığından, iktisadi gelişmeyi engeller (Açba, 1995: 185)

Keynesyen görüşe göre, ekonomik bunalım dönemlerinde toplam talebi arttırmak için bütçe açıklarını finanse etmede en geçerli yol borçlanmadır. Çünkü borçlanma ile finanse edilen kamu harcamalarının çarpan etkisiyle tüketim ve yatırımları arttıracığı ve talep sorununu gidereceğini savunmuşlardır. Keynesyenler, ekonominin genelde eksik istihdamda dengeye geldiğini ve dışlama etkisinin sadece tam istihdamda dengeye gelen ekonomilerde geçerli olabileceğini dolayısıyla borçlanma nedeni ile faiz oranı artsa bile özel kesim yatırımlarındaki karlılık artacağı için yatırım azalması yaşanmayacağını ileri sürmüşlerdir (Ulusoy, 2012: 8)

Neo-Klasik yaklaşıma göre ise kamu açıklarının finansman yöntemi olarak borçlanma ya da vergilerin kullanılması aynı sonuçlara yol açar. Her iki yöntemde de özel kesimden kamu kesimine bir kaynak aktarımı söz konusu olacaktır. Devletin borçlanma yoluna gitmesi kamu kesimi ile özel kesim arasında bir rekabete yol açacaktır. Yatırımlara ayrılan kaynakların kamu kesimi tarafından vergiler aracılığıyla alınması, özel yatırımların faiz oranlarındaki değişme sonucunda dışlanmasına neden olacaktır (Çeliköz ve Yukacı, 2016: 484).

Ricardo-Barro görüşüne göre ise açıkları finanse etmekte kullanılan borçlanmanın gelecekteki nesiller üzerinde değil şimdiki nesiller üzerinde yük olacağı ve devlet borç senetlerinin ellerinde bulunduran vatandaşlar açısından gerçek bir servet unsuru olmadığıdır. Rasyonel aktörler olan bireyler, kamu açıkları ve borçlanmadaki artışın farkındadırlar ve bu borçların doğuracağı faizlerin ödenmesi için gelecekte vergilerin artacağını bilirler. Bu yüzden bugünkü ekonomik kararlarında tasarruflarını artırma yoluna giderler. Böylece bugün yapılacak vergi indirimleri gelecekteki vergi artışı ile dengeleneceğinden, bireylerin yaşam boyu servetleri etkilenmez (Çevik, 2011: 367).

Günümüzde gelişmekte olan ülkeler, genellikle ekonomik kalkınmanın finansmanında sermaye yetersizliği sorunu yaşamaktadırlar. Bu durum ülkemizde de kamu kesimi finansman açıkları ve cari işlemler dengesi açıkları şeklinde ortaya çıktığından kamu harcamalarının finansmanında vergi dışı kaynağa ihtiyaç duyulmaktadır. Vergi dışı kaynaklardan en önemlisi borçlanmadır. Borçlanma ile milli gelir düzeyi arttırılmak istenmektedir (Ulusoy, 2006: 296)

Devlet borçlanmasını temel olarak iç ve dış borç olarak ayırırsak, en dar kapsamıyla iç borçlar; kamu kesiminin, ülke sınırları içindeki kişi ve kurumlara milli para cinsinden borçlanmasıdır. Yani iç borçlanma ülke kaynaklarına bir ekleme yapmaz. İç borçlanmanın kaynağı esas olarak tasarruflardır dolayısıyla toplam talebi kısıcıcı etkisi vergilerden daha azdır. Ancak içinde bulunulan ekonomik konjonktür borçlanmayı mı yoksa vergilemeyi mi tercih edileceğini belirler. Çünkü durgunluk döneminde devlet harcamalarının vergi ile finansmanı ekonomiyi durgunluktan kurtarmayacakken, borçlanmaya gidilmesi halinde devlet

harcamalarının toplam talebi arttırıcı etkisi, ekonomik canlanmayı beraberinde getirecektir (Uluatam, 2012: 482). Enflasyonist dönemlerde ise uzun süreli iç borçlanma daha sağlıklı sonuçlar doğurur. Devletten alacaklı olan kişiler ise borcun itfası durumunda yapılan harcamaların tüketim harcaması olması durumunda enflasyon körüklenir ancak alacaklı bankalar ise itfanın enflasyonist etkisi daha az olur (Pehlivan, 1994: 227).

Dış borçlanmanın ise milli geliri arttırıcı etkisi vardır. Ülkeye giren sermaye, milli gelirden bir artış meydana getirmektedir. Ancak bu artış ülkelerin ekonomik gelişmişlik düzeyine bağlı olarak değişim göstermektedir. Dış borçlanma, ülkenin sermaye birikimine, dış ödemeler dengesi üzerine, yabancı sermaye girişi ve yeni teknolojilerin ülkeye girişi açısından olumlu etkilerde bulunmaktadır ancak dışa bağımlılık artmakta, borcun ödenmesi ile ödemeler dengesi olumsuz etkilenmekte, enflasyon artmakta ve ülke içi israf ortaya çıkmaktadır (Öztürk, 2014: 167).

Ancak Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde karşılaşılan en önemli sorun dış borçların yarattığı borç yüküdür. Alındığında ekonomiye katkıda bulunan dış borçlar, geri ödenirken olumsuz etki yaratırlar. Dış borçlar, gelecek dönemlerin iç tasarruflarının bugün kullanımı olarak düşünüldüğünde, gelecek nesillerin vergi ve borç yükünü arttıracığı için, dış borç ve alternatiflerinin dikkatle değerlendirilmesi gerekmektedir (Akdoğan, 2011: 468).

5. KAMU HARCAMALARI VERGİLER İLE Mİ BORÇLANMA İLE Mİ FİNANSE EDİLİYOR (2006-2016)

Kamusal mal ve hizmetlere ilişkin ihtiyaçları üst seviyede yerine getirmeyi amaçlayan hükümetler, daha fazla finansal kaynağa gereksinim duymaktadır. Bu finansman kaynaklarından en yaygın kullanılanı vergi ve borçlanma gelirleridir. Hükümetin bu iki kaynak arasında yapacağı seçim; siyasi iktidarın tercihlerine, iktisadi konjonktüre ve ülkenin idari yapısına göre değişiklik göstermektedir. Anlaşılacağı üzere tercih hakkına sahip olan idare kendisine en uygun gelen kaynağa başvurmaktadır (Ulusoy, 2012: 12).

Hükümetler, normal kamu gelirlerinin kamu hizmetlerini karşılayamadığı durumlarda borçlanma yoluna gidebilmektedir. Kamu borçlanmaları, hükümetlerin, özel hukuk tüzel kişileri gibi yaptıkları işlemlere benzer özellik göstermektedir (Erginay, 1990: 23). Zorunlu olarak alındığı hallerde vergiye yaklaşan borçlanma, tek taraflı ve nihai özellik taşıyan vergilerden karşılığı olması nedeniyle farklılık göstermektedir. Bu karşılık borcun vade bitiminde faiziyle birlikte alınan kişi veya kuruluşlara geri ödenmesi durumunda ortaya çıkmaktadır (Eker, 2005: 128).

Borçlanma çift taraflı bir kamu geliridir. Şöyle ki; hükümet borçlanmaya başvurduğu takdirde tasarruf sahibi kişi ya da kuruluşların tasarruflarını kendisine çekmiş olmaktadır. Bununla birlikte, borç senetlerinin her yıl faiz maliyetini yüklenmekte ve borç senetlerinin vadeleri geldiğinde anaparalarını ödemektedir. Bu yüzden borçlanma bir yandan devlete gelir sağlamakta diğer yandan kamu harcamalarını arttırmaktadır ki bu harcamalar yapılması zorunlu harcamalardır (Türk, 1992: 273). Hükümetleri borçlanmaya sevk eden en güncel neden cari bütçe giderleri ile cari bütçe gelirleri arasındaki farkın kapatılma gereğidir (Akdoğan, 2011: 115). Görüldüğü üzere borçlanma, kamu gelir ve giderleri arasında denge, uyum sağlayan bir kamu geliri niteliği taşımaktadır. Bunun yanı sıra hükümetin vergi ve diğer gelirlerin hududuna eriştiği, vergi almanın imkanı olmadığı zamanlarda, hududa erişilmemiş dahi olursa ekonomik ve politik sebeplerden ötürü vergilemeye alternatif olarak borçlanmaya

başvurulabilmektedir (Türk, 1992: 272). Borçlanma bakımından önem taşıyan diğer nedenler de bulunmaktadır. Şöyle ki; dengesizliklerin giderilmesinin yanında hükümetler; gerçekleştirmeyi planladıkları büyük yatırım ve reformlara maddi destek sağlayabilmek üzere borçlanmaya başvurabilmektedir. Savaş, deprem, sel baskını ve tüm doğal afetlerin gerektirdiği harcamaların finansmanı, ekonomik dengenin kurulması ve korunması ile atıl fonların ekonomiye kazandırılması da nedenler arasındadır (Akdoğan, 2011: 115).

Borçlanma iktisadi politika aracı olarak kullanılmaktadır. Özellikle enflasyonist dönemlerde aktif varlıkların borç senetleri yoluyla emilmesi ve talebi arttırıcı niteliğinin azaltılması büyük önem taşımaktadır. Ayrıca, konjonktür devrelerinde vergi ve harcama politikalarıyla birlikte etkin bir maliye politikası aracı olarak da kullanılmaktadır. Fakat bunun için borç yükünün gelecek nesillere aktarılmaması gerekmektedir (Eker, 2005: 128-129).

Kamu hizmetlerinin finansmanı için başvuru vergi ve borçlanma birbirinin alternatifi şeklindedir. Fakat her ikisinin de ülkenin ekonomik yapısına olan etkileri birbirinden farklılık göstermektedir. Bunun nedeni niteliklerindeki farklılıktan ileri gelmektedir. Şöyle ki; vergiler, gerçek anlamda gelir oldukları halde borçlanma, görünüşte gelirdir. Borçlanma, sonradan alınacak bir gelirin önceden alınmış olmasıyla bir nevi avans özelliği göstermektedir. Vergiler, yasalar aracılığıyla belirlenerek kişi ve kurumlardan zora dayalı tahsil edildiği halde borçlanmalar, ihtiyari olup tarafların anlaşmaları sonucu gerçekleşmektedir. Vergiler; bireylerin tüketim ve yatırımlarında azalmaya neden olurken borçlanmalar genellikle bireylerin gelir durumunda iyileşmeye neden olduğu görülmektedir. Vergilerin yükü yaşayan nesil tarafından çekilmekteyken, borçlanmanın yarattığı yük gelecek nesillere yansıtılmaktadır (Açba, 1995: 2-3).

Türkiye 2000'li yıllara, yüksek enflasyon ve ekonomik istikrarsızlık gibi sorunlarla girmiştir. Bu dönemde Türkiye, enflasyon sorununu aşamamış, iç borç sorununu çözememiş ve bankacılık sektörü çökme noktasına gelmiştir (Güven, 2001: 79). 2000 yılının kasım ayında yaşanan kriz sonrası 2001 yılında yaşanan devlet krizi ile mali piyasalar karışmış ve dolayısıyla bu krizlerin getirisi ağır mali yük olmuştur.

Ancak Türkiye ekonomisinde 2002 yılından itibaren yaşanan siyasi istikrar ortamı ile birlikte ekonomik alanda da alınan yapısal tedbirlerin etkileri olumlu etki yapmıştır. Uygulanan programların öngördüğü para ve maliye politikaları, kamu mali dengesinde ve finans piyasalarında kırılma eğilimi asgari düzeye indirmiştir (Şimşek, 2007: 52-68). Hazırlanan Orta Vadeli Programlar ve Mali Planlar, mali disiplini hedef alan uygulamalar, ekonomik başarının sağlanmasında etkili unsurlardır.

2002-2007 döneminde büyüme oranları yüksek seyretmiş, ihracat ve üretimde artışlar sağlanmış, enflasyon oranları azalmış ve göreceli de olsa mali disiplin sağlanmıştır. Yapısal bir büyüme yaşayan Türkiye ekonomisinde cari açık artmış fakat kriz öncesi süreçte likitide bolluğu sayesinde finansmanda sıkıntı yaşanmamıştır (Acar, 2013: 17).

2007 yılının ikinci yarısına gelindiğinde ABD konut piyasasında baş gösteren sıkıntı, 2008 yılından itibaren tüm dünya ekonomilerine sıçramıştır. Gelişmiş ülkelerin finans piyasasında ortaya çıkan ve gelişmekte olan ülke ekonomilerine yayılan bu istikrarsızlık 2008 yılının ikinci yarısından itibaren küresel finansal kriz haline gelmiştir (TOBB, 2009: 13). Konut piyasasında yaşanan sorunların dışında; gevşek para politikası, denetim eksikliği, ucuz ve bol sermayenin sebep olduğu yüksek seviyede kamu harcaması ve bankalara ilişkin kırılma eğilimleri bu krizin etkisini arttırır hale getirmiştir (Eser ve Ela, 2015: 209). Türkiye ekonomisinin finans

kesimi 2001 krizi sonrasında alınan önlemler ve izlenen ekonomi politikaları sayesinde küresel krize karşı direnç ve dayanıklılık göstermiştir. Ancak aynı durum ekonominin reel kesimi için geçerli olmamıştır. İç ve dış talepte yaşanan azalmaya bağlı olarak üretim, işsizlik ve istihdam gibi makroekonomik değerler olumsuz yönde etkilenmiştir (Karakurt, 2010: 186). Kriz sonrası canlandırma paketleri oluşturulmuş, gelişmekte olan ülkeler harcama artışlarına, gelişmiş ülkeler ise vergi kesintilerini uygulamaya koymuştur (Göker, 2014: 106). Türkiye krizin etkilerini azaltmak amacıyla kamu harcama ve kamu gelirleri başlıklı olmak üzere bir dizi önlemler almıştır. Küresel krizin yarattığı belirsizlik ve likitide sıkıntısı sebebiyle özel kesimin yatırım harcamalarında azalma yaşanmıştır. Bu doğrultuda hükümet, azalan özel yatırım harcamalarını eski canlı haline getirmeye, istihdam ve ihracatı arttırmaya yönelik kamu harcamalarında artışı öngören politikalara ağırlık vermiştir. Öncelikle özel sektörün motivasyonu amacıyla fiziki ve sosyal altyapı yatırımları yenilenmiş devamında sürdürülebilir büyüme hedeflenmiştir (Kaya ve Kaygısız, 2015: 181-182).

Çalışmanın bu bölümünde 2006-2016 yılları arasında yapılan kamu harcamalarının finansman kaynakları incelenecektir. Öncelikle kamu harcamalarına ilişkin rakamsal verilere değinilecektir. Devamında kamu gelirlerine ilişkin veriler yer alacaktır.

Tablo 1. Türkiye’de Kamu Harcamalarına İlişkin Tasnif (2006-2016 dönemi) (Bin TL)

	CARİ HARCAMALAR	YATIRIM HARCAMALARI	TRANSFER HARCAMALARI	TOPLAM
2006	110.346.510	22.445.588	120.650.757	253.442.854
2007	126.339.296	26.737.363	132.047.070	285.123.729
2008	149.059.007	32.300.167	147.353.888	328.713.062
2009	168.771.365	31.404.519	181.793.743	381.969.627
2010	187.871.495	37.544.859	197.317.495	422.733.849
2011	215.946.458	43.322.235	217.801.280	477.069.974
2012	247.773.863	49.811.475	252.808.304	550.393.642
2013	281.603.388	65.775.217	289.642.529	637.021.133
2014	314.569.354	66.916.353	320.381.594	701.867.302
2015	357.606.845	81.101.004	362.823.975	801.531.824
2016	428.620.815	88.566.704	422.145.508	939.333.027

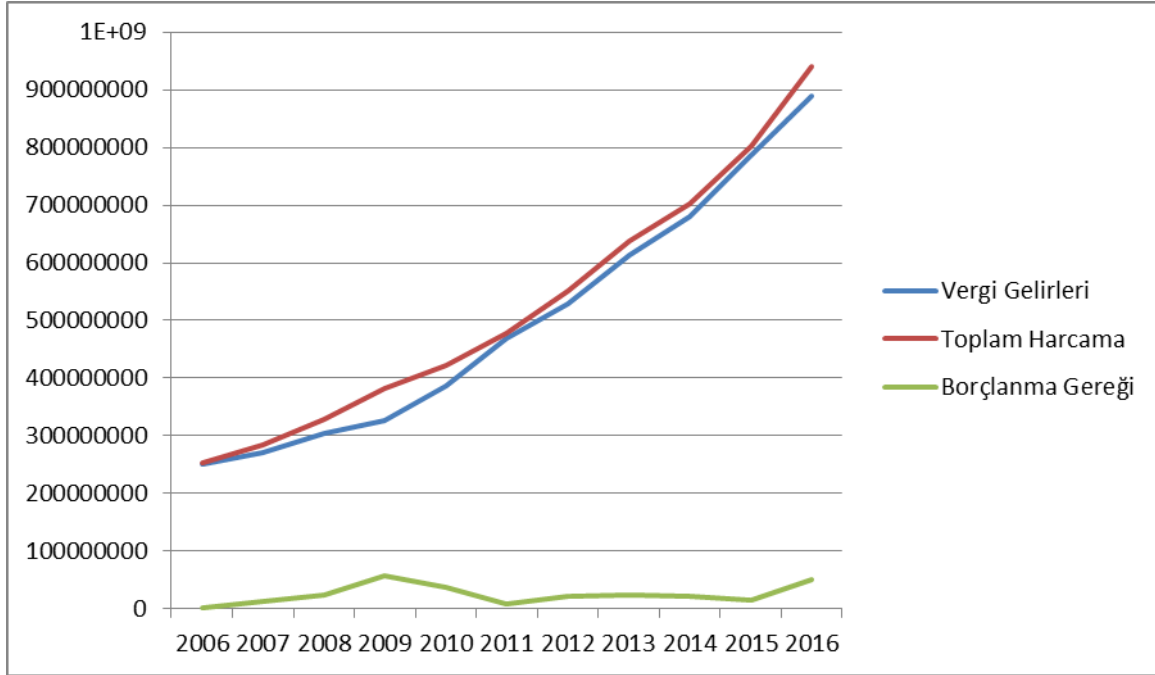
Kaynak: Kalkınma Bakanlığı

Tablo 1’e bakıldığında yıllar itibariyle artış yaşandığı, yapılan sınıflandırmada faydasının uzun yıllara yayıldığı yatırım harcamalarının hemen her dönemde payının diğer harcama çeşitlerine göre daha az olduğu görülmektedir. Personel harcamaları başta olmak üzere tüketim harcaması niteliği taşıyan cari harcamalara bakıldığında 2006 yılından günümüze %100’ den fazla artışa uğrayarak geldiği görülmektedir. Ekonomide mevcut kaynakların kesimler arası dağılımını sağlayan transfer harcamalarına bakıldığında yine aynı durum görülmekte, bu harcamaların içinde faiz harcamalarının büyük payı olduğu söylenebilmektedir.

Küresel krizin etkisini azaltmak ve reel sektörün zararını asgari düzeye indirmek üzere kamu gelir politikalarının en önemli aracı olan vergi indirim ve teşviklerine başvurulmuştur (Acar, 2013: 17). Yine bu dönemde Varlık Barışı uygulamasına geçilmiştir. Bu uygulamayla indirim ve muafiyetler tanınarak yurtdışındaki varlıkların yurtiçine getirilmesi

amaçlanmıştır (5811 sayılı Bazı Varlıkların Milli Ekonomiye Kazandırılması Hakkında Kanun). Diğer bir gelir politikası olarak yatırım destekleri karşımıza çıkmaktadır. Bölgesel gelişmişlik farkını azaltmak ve büyük ölçekli yatırımlara destek olmak amacıyla yeni bir teşvik paketi oluşturulmuştur (TOBB, 2009: 13). Ayrıca büyüme ve mali göstergelerde iyileşme yaratacak çeşitli önlemlere orta vadeli programlarda yer verilmiştir. Bu hedef ve önlemler; mali kural uygulamasına geçiş, kamu cari harcamalarının öncelikli alanlara kaydırılması, kamu yatırımlarının öncelikli hale getirilmesi, yatırımların finansmanında özel kesimle işbirliği geliştirilmesi, tarımsal destekler getirilmesi vb. şeklindedir (OVP, 2009).

Grafik 1: Kamu Harcamaları ve Finansmanının Seyri

Kaynak: Grafik yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Kamu harcamalarının genel artış sebepleri Türkiye başta olmak üzere diğer tüm ülkeler yönünden geçerli olmaktadır. Özellikle ülkemizde, iktidara gelen siyasilerin vergiye ilişkin uyguladıkları popülist politikalar kamu harcamalarında artışı arttırdığı gözlemlenmektedir. Kamu harcamalarında yaşanan savurganlık ve etkisiz uygulamalar ülkede sosyo-ekonomik sorunları doğurmuştur (Şener, 2010: 42).

2008 ve 2009 yıllara tüm dünya ülkelerinde olduğu gibi Türkiye'de de borç yöneticileri açısından sıkıntılı bir dönem olmuştur. Krizle mücadele amacıyla yürürlüğe konulan genişletici maliye politikası uygulamaları, yüksek oranda artan finansman gereğini doğurmuş ve kamu borç stoklarında artışa neden olmuştur (TOBB, 2009: 16).

Grafik 1'de 2006-2016 yılları arasında yapılan toplam kamu harcamaları ve bu kamu harcamalarının ne kadarının vergiler ile ne kadarının borçlanma ile karşılandığı gösterilmektedir. Grafiğe bakıldığında toplam kamu harcamalarının yıllar içerisinde sürekli olarak artış gösterdiğini görmekteyiz. Yine grafik incelendiğinde toplam vergi gelirlerinin toplam harcamaları karşılayamadığı ve borçlanma gereksinimi doğduğu görülmektedir. Ancak vergi ve borçlanma gelirlerinin sürekli olarak artış göstermediği ve dalgalı bir seyir izlediği

görülmektedir. Son 10 yıllık dönem içerisinde en az borçlanma gereksiniminin doğduğu yıl 2006 iken en çok borçlanma gereksinimi duyulan 2008 yılında yaşanan muhtemel kriz etkisi ile 2009 yılı olmuştur. Ayrıca 2009 yılında vergi gelirlerinin de düştüğü görülmektedir. Küresel krizin etkileri tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de hissedilmiştir. Ekonomideki belirsizlik durumu bireylerin yatırım, tasarruf ve harcama kararlarını olumsuz etkileyerek ekonomik hareketliliği yavaşlatmıştır. Dolayısıyla denilebilir ki 2008 küresel krizinin Türkiye’de ki en önemli etkileri işsizlik oranındaki artış ve milli gelirdeki düşüştür. Ancak krizin etkilerinden daha az zarar görmek için sosyal transferlere ağırlık verilmiştir.

Bunun dışında olağan üstü bir düşüş görülmemiş kamu harcamalarına paralel olarak vergi gelirleri de artış göstermiş ancak tam anlamıyla vergi gelirlerinin tek başına kamu harcamalarını finanse ettiği bir yıl olmamış, bu açığı kapatmak için zorunlu olarak borçlanmaya gidilmiştir. Ancak yine de kamu harcamalarının büyük kısmının vergi gelirleri ile karşılandığı görülmektedir.

5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu’nda kamu kesimi, genel bütçeli idareler, özel bütçeli idareler, düzenleyici ve denetleyici kurumlar, mahalli idareler, KİT’ler, döner sermayeli kuruluşlar, sosyal güvenlik kuruluşları, fonlar ve özelleştirme kapsamındaki kuruluşlardan meydana gelmektedir. Merkezi yönetim bütçesi ise; genel, özel ve düzenleyici ve denetleyici kurumlardan oluşmaktadır (Edizdoğan, 2008: 63). Aşağıda yer alan tablo 2’de merkezi yönetime ait gelir ve giderlere ilişkin veriler yer almaktadır. Merkezi yönetim bütçe gelirleri içerisinde en fazla pay genel bütçe gelirlerinden olan vergi gelirlerine ait olduğu görülmektedir. Vergi gelirlerine bakıldığında ise en fazla payın ödeme gücüne uydurulması zor olan dolaylı vergilere ait olduğu görülmektedir. Genel bütçe gelirlerinde yaşanan artış 2006 yılından itibaren her yıl gerçekleşmişse de krize denk gelen dönemlerde artış hızı düşük seviyede yer almıştır ki bunun nedeni yürürlüğe konulan ÖTV ve KDV başta olmak üzere vergi indirim politikasıdır. Genel olarak bakıldığında merkezi yönetim bütçe gelirlerinde artışın 2006 yılına göre %32 seviyesinde gerçekleştiği görülmektedir. Merkezi yönetim bütçe harcamalarına bakıldığında faiz giderleri dikkat çekmektedir. Borçlanmanın maliyeti niteliğinde olan faiz giderlerinde iç borçlanmalara ödenen faiz giderleri ilk sırada yerini almaktadır. Merkezi yönetimin bütçe harcamalarına bakıldığında 2006 yılına göre %31 seviyesinde gerçekleştiği görülmektedir.

Faiz dışı denge; ekonomideki bütçe gelirleri ile faiz harcamaları dışında bütçe harcamalarının birbirini karşılama durumunu ifade etmektedir. Tabloda yer alan verilere göre Türkiye ekonomisi sahip olduğu gelirlerle giderlerini karşılamaya yetecek güce sahip durumdadır. Faiz dışı dengeye ilişkin rakamlar 2006 yılından bu yana eksi hanelere düşmemiştir. Kamu kesimi topladığı gelirlerle faiz dışı giderlerini karşılamakta, kalan tutarla faiz giderlerini karşılamaktadır. Fakat nakit dengesi incelendiğinde faiz gideri olan tutarların faiz dışı fazlayla karşılanamadığı ve açıkların yaşandığı görülmektedir. Örneğin 2006 yılında; 178,126 milyon TL’lik giderin 45,963 TL’lik kısmı faiz gideri olarak yer almakta kalan 132,163 milyon TL faiz dışı gider olarak yer almaktadır. 173,486 milyon TL’lik gelir 132,163 milyon TL’lik kısmı karşılamakta kalan tutar faiz giderini karşılayamadığından ortaya 4,643 milyon TL’lik bir açık oluşmaktadır. Merkezi yönetim bütçe finansmanı olarak yer alan bu tutarlar günümüze kadar tabloda yerini almaktadır. Finansman gelirlerinde borçlanma gelirleri ağırlıklı paya sahip olmakta ve bu borçlanmanın çoğunluğu iç borçlanma araçlarından sağlanmaktadır. 2008 yılından sonra özelleştirme gelirleri yer almamakta ve TMSF gelirleri bütçe içerisinde yerini almaktadır.

Tablo 2: Merkezi Yönetim Bütçe Finansman Yöntemleri (2006-2010) (Milyon TL)

**TÜRKİYE'DE KAMU HARCAMALARININ FİNANSMANI VERGİLER İLE Mİ YOKSA BORÇLANMA İLE Mİ SAĞLANMAKTADIR?
2006-2016 DÖNEMİNE AİT BİR İNCELEME**

	2006	2007	2008	2009	2010
MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇE GELİRLERİ	173.483	190.360	209.598	215.458	254.277
I. GENEL BÜTÇE GELİRLERİ	168.547	184.803	203.027	208.610	246.051
Vergi Gelirleri	137.480	152.835	168.109	172.440	210.560
Dolaysız Vergiler	43.258	51.844	59.023	61.133	66.566
Dolaylı Vergiler	94.222	100.991	109.086	111.308	143.995
Diğer	31.066	31.968	34.918	36.170	35.491
Teşebbüs ve Mülkiyet Gelirleri	7.531	8.239	7.422	9.948	9.804
Alınan Bağışlar ve Yardımlar	2.255	1.845	850	807	966
Faizler, Paylar ve Cezalar	19.439	15.706	17.126	23.058	21.114
Sermaye Gelirleri	1.841	6.080	9.114	2.044	3.376
Alacaklardan Tahsilatlar	0	98	407	312	232
II. ÖZEL BÜTÇELİ İDARELERİN GELİRLERİ	3.530	3.972	4.825	5.037	6.333
III. DÜZENLEYİCİ, DENETLEYİCİ KUR. GELİRLERİ	1.407	1.585	1.747	1.811	1.893
MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇE HARCAMALARI	178.126	204.068	227.031	268.219	294.359
Faiz Hariç Bütçe Giderleri	132.163	155.315	176.369	215.018	246.060
Personel Giderleri	37.812	43.569	48.856	55.947	62.315
Sosyal Güvenlik Kurumları Devlet Primi	5.075	5.805	6.408	7.208	11.063
Mal ve Hizmet Alım Giderleri	19.001	22.258	24.412	29.799	29.185
Cari Transferler	49.851	63.292	70.360	91.976	101.857
1. Görev Zararları	7.245	1.401	2.041	4.138	3.297
2. Hazine Yardımları	21.760	36.273	38.769	56.951	60.323
3. Kar Amacı Gütmeyen Kur. Transferler	185	682	444	844	1.084
4. Hane Halkına Yapılan Transferler	797	996	1.101	1.276	1.599
5. Tarımsal Destekleme	4.747	5.555	5.809	4.495	5.817
6. Hane Halkına Yapılan Diğer Transferler	347	618	883	1.031	850
7. Sosyal Amaçlı Transferler	26	67	442	1.027	1.610
8. Yurtdışına Yapılan Transferler	620	507	616	722	969
9. Gelirlerden Ayrılan Paylar	14.124	17.192	20.256	21.492	26.308
Sermaye Giderleri	12.098	13.003	18.516	20.072	26.010
Sermaye Transferleri	2.637	3.542	3.174	4.319	6.773
Borç Verme	5.689	3.846	4.644	5.698	8.857
Faiz Giderleri	45.963	48.753	50.661	53.201	48.299
İç Borç Faizi	38.659	41.540	44.516	46.762	42.148
Dış Borç Faizi	6.662	6.403	5.738	6.318	5.982
İskonto ve Kısa Vadeli İşl. Ait Faiz	642	811	406	121	168
MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇE FAİZ DIŞI DENGESİ	41.320	35.045	33.229	440	8.217
MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇE DENGESİ	-4.643	-13.708	-17.432	-52.761	-40.081
BÜTÇE EMANETLERİ	-1.536	-82	1.062	-2.324	1.493
DİĞER EMANETLER	1.688	1.274	-1.139	-1.374	942
AVANSLAR	-1.491	-843	-1.551	-520	-871
MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇE NAKİT DENGESİ	-5.981	-13.358	-19.061	-56.979	-38.517
MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇE FİNANSMANI	5.981	13.358	19.061	56.979	38.517
BORÇLANMA (NET)	4.054	6.438	17.381	60.894	31.085
DIŞ BORÇLANMA (NET)	-407	-2.478	3.522	6.123	7.756
Kullanım	18.069	13.060	14.597	14.395	18.436
Ödeme	-18.476	-15.538	-11.075	-8.272	-10.680
İÇ BORÇLANMA (NET)	4.461	8.915	13.859	54.770	23.329
-TL Cinsinden Hazine Bonosu	-8.224	-3.460	7.844	58	-4.511
Satış	18.530	15.903	18.606	19.332	17.543
Ödeme	-26.754	-19.363	-10.762	-19.275	-22.054
-TL Cinsinden Devlet Tahvili	18.171	15.828	14.824	60.943	39.021
Satış	95.404	92.180	83.270	130.485	142.287

İrem ERASA, Nagihan ÖZKANCA ANDIÇ

Ödeme	-77.232	-76.352	-68.446	-69.542	-103.266
-Döviz Cinsinden Devlet Tahvili	-5.486	-3.453	-8.809	-6.230	-11.181
Satış	2.297	8.139	2.107	80	2.807
Ödeme	-7.784	-11.592	-10.917	-6.310	-13.988
NET BORÇ VERME (-)	314	-553	1.185	2.389	-1.765
BORÇ VERME	918	368	1.749	3.080	51
GERİ ÖDEME (-)	604	921	564	690	1.816
ÖZELLEŞTİRME GELİRİ	7.159	2.007	64	0	0
KASA/BANKA VE DİĞER İŞLEMLER	-4.918	4.360	2.801	-2.159	5.010
TMSF GELİR FAZLALARI				634	658

Tablo 2 (Devamı): Merkezi Yönetim Bütçe Finansman Yöntemleri (2011-2016)
(Milyon TL)

	2011	2012	2013	2014	2015	2016
MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇE GELİRLERİ	296.824	332.475	389.682	425.383	482.780	554.431
I. GENEL BÜTÇE GELİRLERİ	286.554	320.536	375.564	408.676	464.188	533.663
Vergi Gelirleri	253.809	278.781	326.169	352.514	407.818	458.658
Dolaysız Vergiler	82.057	92.520	100.442	114.422	128.528	150.177
Dolaylı Vergiler	171.752	186.261	225.728	238.093	279.291	308.481
Diğer	32.745	41.755	49.395	56.161	56.369	75.006
Teşebbüs ve Mülkiyet Gelirleri	9.063	13.986	14.312	16.125	19.662	23.742
Alınan Bağışlar ve Yardımlar	1.068	1.652	1.096	1.281	1.241	2.240
Faizler, Paylar ve Cezalar	19.739	22.708	23.651	28.302	26.560	34.604
Sermaye Gelirleri	2.530	2.054	10.105	9.549	7.933	12.828
Alacaklardan Tahsilatlar	344	1.355	231	905	974	1.593
II. ÖZEL BÜTÇELİ İDARELERİN GELİRLERİ	8.174	9.622	11.445	13.524	15.083	16.844
III. DÜZENLEYİCİ, DENETLEYİCİ KUR. GELİRLERİ	2.095	2.318	2.673	3.183	3.509	3.923
MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇE HARCAMALARI	314.607	361.887	408.225	448.752	506.305	583.689
Faiz Hariç Bütçe Giderleri	272.375	313.471	358.239	398.839	453.301	533.443
Personel Giderleri	72.914	86.463	96.235	110.370	125.051	148.857
Sosyal Güvenlik Kurumları Devlet Primi	12.850	14.728	16.306	18.929	21.045	24.696
Mal ve Hizmet Alım Giderleri	32.797	32.894	36.386	40.801	45.563	53.937
Cari Transferler	110.499	129.477	148.743	162.282	182.671	224.872
1. Görev Zararları	4.739	3.912	4.305	3.836	4.820	5.832
2. Hazine Yardımları	59.353	70.184	79.008	83.528	87.560	116.763
3. Kar Amacı Gütmeyen Kur. Transferler	1.391	926	1.786	2.552	3.688	2.465
4. Hane Halkına Yapılan Transferler	2.156	2.891	3.543	3.782	4.280	5.394
5. Tarımsal Destekleme	6.961	7.553	8.684	9.148	9.971	11.489
6. Hane Halkına Yapılan Diğer Transferler	1.448	5.411	4.048	2.850	5.730	7.202
7. Sosyal Amaçlı Transferler	2.255	2.922	7.293	7.735	9.089	10.814
8. Yurtdışına Yapılan Transferler	1.153	1.296	1.624	1.567	1.929	2.228
9. Gelirlerden Ayrılan Paylar	31.043	34.380	39.869	47.284	55.603	62.684
Sermaye Giderleri	30.905	34.365	43.767	48.201	57.199	59.444
Sermaye Transferleri	6.739	6.006	7.666	7.707	10.438	8.881
Borç Verme	5.671	9.537	9.135	10.550	11.333	12.756
Faiz Giderleri	42.232	48.416	49.986	49.913	53.004	50.247
İç Borç Faizi	35.064	40.702	38.910	38.818	39.179	36.746
Dış Borç Faizi	6.668	7.277	7.397	8.831	10.303	11.333
İskonto ve Kısa Vadeli İşl. Ait Faiz	499	437	3.680	2.264	3.522	2.168
MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇE FAİZ DIŞI DENGESİ	24.448	19.004	31.443	26.544	29.479	20.989
MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇE DENGESİ	-17.783	-29.412	-18.543	-23.370	-23.525	-29.258
BÜTÇE EMANETLERİ	68	361	3.310	1.078	4.894	-4.247
DİĞER EMANETLER	4.363	1.701	2.153	2.145	1.611	-483
AVANSLAR	-1.543	-1.505	708	-838	-2.347	-2.738

**TÜRKİYE'DE KAMU HARCAMALARININ FİNANSMANI VERGİLER İLE Mİ YOKSA BORÇLANMA İLE Mİ SAĞLANMAKTADIR?
2006-2016 DÖNEMİNE AİT BİR İNCELEME**

MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇE NAKİT DENGESİ	-14.895	-28.855	-12.372	-20.985	-19.367	-36.726
MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇE FİNANSMANI	14.895	28.855	12.372	20.985	19.367	36.726
BORÇLANMA (NET)	17.468	22.744	24.477	19.823	22.593	32.955
DIŞ BORÇLANMA (NET)	2.469	4.976	8.012	8.182	-2.883	4.435
Kullanım	13.990	16.948	16.692	20.752	10.305	19.135
Ödeme	-11.522	-11.972	-8.680	-12.570	-13.188	-14.700
İÇ BORÇLANMA (NET)	14.999	17.769	16.465	11.642	25.476	28.520
-TL Cinsinden Hazine Bonosu	-9.525	3.684	-3.684	0	0	0
Satış	725	3.684	0	0	2.591	2.615
Ödeme	-10.250	0	-3.684	0	-2.591	-2.615
-TL Cinsinden Devlet Tahvili	27.212	17.824	20.149	11.642	25.476	28.520
Satış	111.348	98.215	144.528	129.430	90.240	89.453
Ödeme	-84.136	-80.391	-124.378	-117.788	-64.764	-60.933
-Döviz Cinsinden Devlet Tahvili	-2.688	-3.739	0	0	0	0
Satış	0	0	0	0	0	0
Ödeme	-2.688	-3.739	0	0	0	0
NET BORÇ VERME (-)	-2.416	-1.923	-997	-1.197	-896	-1.615
BORÇ VERME	305	153	63	307	142	23
GERİ ÖDEME (-)	2.720	2.076	1.060	1.505	1.039	1.637
ÖZELLEŞTİRME GELİRİ	0	0	0	0	0	0
KASA/BANKA VE DİĞER İŞLEMLER	-6.289	3.581	-13.822	-36	-4.122	2.156
TMSF GELİR FAZLALARI	1.300	607	720	0	0	0

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

Merkezi yönetim bütçesinde yer alan genel bütçe gelirlerinden ilkinin vergi gelirleri oluşturmaktadır. Vergi gelirleri kendi içerisinde 7 başlık altında toplanmakta olup kamu finansman ihtiyacına büyük ölçüde cevap vermektedir. Tablo 3'de yer alan veriler incelendiğinde yıllar itibarıyla artış yaşandığı ve en fazla vergi gelirlerinin dahilde alınan mal ve hizmetler üzerinden sağlandığı görülmektedir. Dahilde alınan mal ve hizmetlerde en yüksek pay özel tüketim vergisine ait olmakla birlikte devamında katma değer vergisi gelmektedir.

Tablo 3: Merkezi Yönetim Bütçesinde Yer Alan Vergi Gelirleri (Bin TL)

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Merkezi Yönetim Gelirleri	173.483.430	190.359.773	209.598.472	215.458.341	254.277.435	296.823.602	332.474.895	389.681.985	425.382.787
Genel Bütçe Gelirleri	168.546.745	184.802.653	203.026.914	208.610.436	246.051.496	286.554.013	320.535.674	375.563.758	408.675.837
I-Vergi Gelirleri	137.480.292	152.835.111	168.108.960	172.440.423	210.560.388	253.809.179	278.780.848	326.169.164	352.514.457
1. Gelir ve Kazanç Üzerinden Alınan Vergiler	40.140.687	48.198.187	54.935.030	56.468.694	61.317.113	75.799.871	85.510.933	92.748.508	106.206.636
a) Gelir Vergisi	28.982.977	34.447.311	38.029.985	38.445.864	40.392.222	48.807.078	56.493.510	63.760.750	73.901.525

İrem ERASA, Nagihan ÖZKANCA ANDIÇ

Beyana Dayanan Gelir Vergisi	1.482.697	1.505.838	1.808.461	1.987.051	2.056.092	2.759.454	3.016.404	3.083.607	3.033.696
Basit Usulde Gelir Vergisi	166.490	197.095	208.682	244.267	264.618	300.709	300.886	305.300	298.070
Gelir Vergisi Tevkifatı	26.348.321	31.679.074	34.835.591	35.091.462	36.866.360	44.324.368	51.744.203	58.778.673	68.848.624
Gelir Geçici Vergisi	985.469	1.065.304	1.177.251	1.123.084	1.205.152	1.422.547	1.432.017	1.593.170	1.721.135
b) Kurumlar Vergisi	11.157.710	13.750.876	16.905.045	18.022.830	20.924.891	26.992.793	29.017.423	28.987.758	32.305.111
Beyana Dayanan Kurumlar Vergisi	523.645	151.835	517.235	494.751	508.288	3.530.956	1.525.921	2.074.735	601.315
Kurumlar Vergisi Tevkifatı	214.609	42.501	182.834	212.619	228.376	333.783	242.345	152.540	189.220
Kurumlar Geçici Vergisi	10.419.456	13.556.540	16.204.976	17.315.460	20.188.227	23.128.054	27.249.157	26.760.483	31.514.576
2. Mülkiyet Üzerinden Alınan Vergiler	3.117.182	3.645.438	4.088.064	4.663.977	5.248.607	6.257.008	7.009.128	7.693.098	8.215.085
a) Veraset ve İntikal Vergisi	119.079	124.603	144.092	168.253	215.462	253.014	292.682	339.799	428.244
b) Motorlu Taşıtlar Vergisi	2.998.103	3.520.835	3.943.972	4.495.724	5.033.145	6.003.994	6.716.446	7.353.299	7.786.841
3. Dahilde Alınan Mal ve Hizmet Vergileri	59.408.212	63.589.733	67.258.421	73.136.329	91.735.660	103.380.870	113.836.692	134.854.795	142.111.067
a) Dahilde Alınan Katma Değer Vergisi	15.911.290	16.793.065	16.804.601	20.852.820	26.325.142	29.956.675	31.572.064	37.995.279	38.121.444
Beyana Dayanan KDV	14.949.819	15.949.016	16.019.979	19.873.391	25.116.388	28.678.313	29.929.204	35.783.786	35.587.713
Tevkif Suretiyle Kesilen KDV	961.471	844.049	784.804	979.429	1.208.754	1.278.362	1.642.860	2.211.493	2.533.731
b) Özel Tüketim Vergisi	36.926.175	39.110.505	41.831.723	43.619.794	57.285.121	64.188.786	71.705.544	85.461.561	91.095.043
Petrol ve Doğalgaz Ürünleri (I)	20.550.743	22.051.751	23.941.458	25.524.959	31.697.176	33.572.623	35.934.622	45.158.151	45.628.139
Motorlu Taşıtlar (II)	4.138.481	4.293.326	3.804.892	3.352.689	6.192.786	8.567.837	8.408.972	10.564.665	12.850.802
Alkollü İçkiler (III-a)	1.897.552	1.889.360	1.986.817	2.134.395	2.868.288	3.856.415	4.642.864	5.196.165	5.888.632
Tütün Mamülleri (III-b)	8.918.380	9.646.527	10.888.211	11.546.093	14.784.461	15.850.168	19.975.803	21.326.764	23.024.332
Kolalı Gazozlar (III-c)	446.112	184.582	205.102	212.317	221.356	280.991	276.449	299.479	310.659
Dayanıklı Tüketim ve Diğer Mallar (IV)	974.907	1.044.959	1.005.243	849.341	1.521.054	2.057.748	2.466.816	2.916.325	3.392.471

**TÜRKİYE'DE KAMU HARCAMALARININ FİNANSMANI VERGİLER İLE Mİ YOKSA BORÇLANMA İLE Mİ SAĞLANMAKTADIR?
2006-2016 DÖNEMİNE AİT BİR İNCELEME**

6111 S.K(3-8) Md. Kapsamında Tahsil Olunan ÖTV	0	0	0	0	0	3.004	18	12	8
c) Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi	2.624.2 54	3.149.1 46	3.695.1 58	4.003.0 91	3.570.5 34	4.288.3 51	5.470.7 06	6.160.1 70	7.486.5 21
d) Şans Oyunları Vergisi	368.769	326.500	376.164	395.833	434.109	528.064	615.504	692.341	768.167
e) Özel İletişim Vergisi	3.577.7 24	4.210.5 17	4.550.7 75	4.264.7 91	4.120.7 54	4.418.9 94	4.472.9 17	4.545.4 52	4.640.2 04
f) Dahilde Alınan Diğer Mal ve Hizmet Vergileri	0	0	0	0	0	0	-43	-8	-312
4. Uluslararası Ticaret ve Muamelelerde n Alınan Vergiler	27.562. 843	28.970. 328	32.781. 443	28.651. 405	39.527. 583	53.451. 637	55.310. 438	68.269. 134	71.143. 779
a) Gümrük Vergileri	2.080.93 0	2.440.59 4	2.770.00 1	2.465.85 6	3.239.82 9	4.653.09 2	5.194.83 9	5.409.00 3	6.542.79 4
b) İthalde Alınan Katma Değer Vergisi	25.425.5 10	26.492.6 42	29.972.3 07	26.134.0 65	36.208.1 40	48.685.1 21	50.000.1 38	62.727.3 58	64.411.1 13
c) Diğer Dış Ticaret Gelirleri	56.403	37.092	39.135	51.484	79.614	113.424	115.461	132.773	189.872
5. Damga Vergisi	3.148.6 94	3.642.0 47	3.945.0 61	4.169.0 06	5.082.7 49	6.464.4 18	7.360.4 78	9.415.8 30	10.324. 610
6. Harçlar	3.958.2 39	4.743.5 77	5.050.2 09	4.755.0 33	7.033.5 01	8.343.8 14	9.674.6 83	12.947. 970	14.510. 664
7. Başka Yerde Sınıflandırılma yan Diğer Vergiler	144.435	45.801	50.732	595.979	615.175	111.561	78.496	239.829	2.616

Kaynak: BUMKO

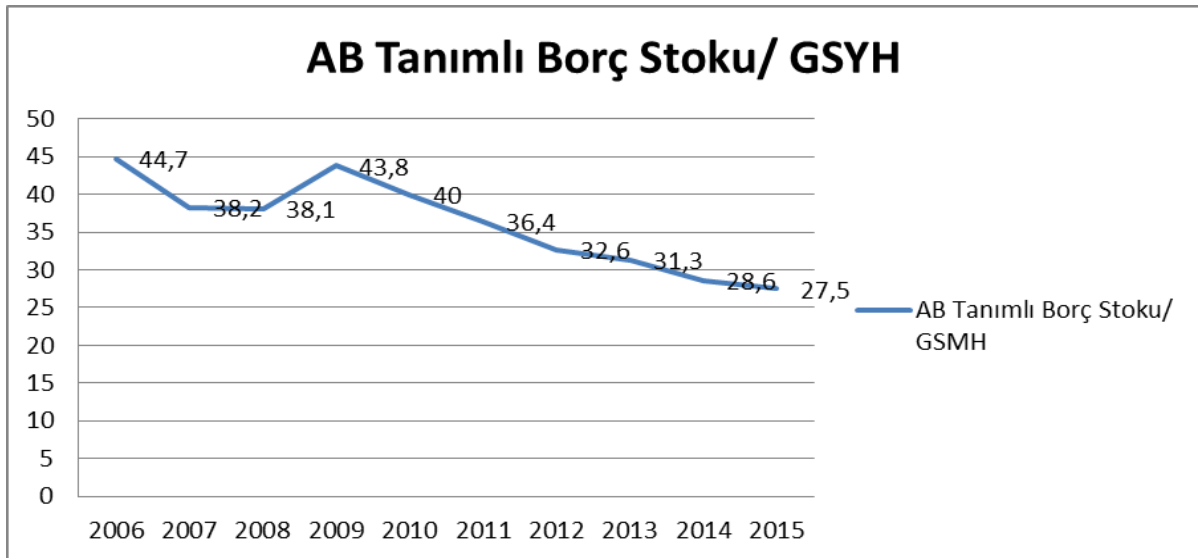
Merkezi yönetim bütçesinde yer alan vergi gelirleri ve borç ödemelerinin yer aldığı tablo 4'de 2006 ile 2014 yılları arasında vergi gelirleri, borçların anapara ve faiz ödemeleri ve bunların birbirlerine oranlarına ilişkin rakamlara yer verilmiştir. Tabloya bakıldığında vergi gelirlerinin artışının yıllar itibarıyla devam ettiği, borç anapara ve faiz ödemelerinin toplamında en yüksek payın iç borçlanmaya ait olduğu görülmektedir. Borç anapara ve faiz ödemelerinin vergi gelirlerine oranına bakıldığı zaman ise en iyi dönemin %53 ile 2014 yılında yaşandığı, 2006 yılında ise vergi gelirlerinin borç anapara ve faiz ödemelerinin gerisinde kalarak oranın %128 seviyesinde yer aldığı söylenebilmektedir.

Tablo 4: Merkezi Yönetim Bütçesi Vergi Gelirleri Borç Ödemeleri İlişkisi (Bin TL)

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Vergi Gelirleri	137.559	152.983	165.011	169.181	202.679	244.881	272.108	314.973	339.864
Borç Anapara+Fai z Ödemeleri	176.208	171.597	151.860	156.599	198.287	150.826	144.518	186.728	180.264
İç	151.070	149.657	135.047	142.009	181.624	132.636	125.270	170.651	158.870
Dış	25.138	21.940	16.813	14.589	16.662	18.189	19.248	16.076	21.394
Borç Anapara+Fai z Ödemeleri/ Vergi Gelirleri (Yüzde)	128,1	112,2	92,0	92,6	97,8	61,6	53,1	59,3	53,0
İç	109,8	97,8	81,8	83,9	89,6	54,2	46,0	54,2	46,7
Dış	18,3	14,3	10,2	8,6	8,2	7,4	7,1	5,1	6,3

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

Ekonomik ve parasal birliğin gerçekleştirilmesi doğrultusunda, Avrupa Birliği'ne üye ülkelerin arasındaki farkın giderilmesi amacıyla, seçilmiş makro büyüklükler açısından, "Maastricht Kriterleri" olarak isimlendirilen yaklaşma kriterleri ve uyulmaması takdirde uygulanacak yaptırımlar belirlenmiştir (Dilekli ve Yeşilkaya, 2002: 2). Söz konusu kriterlerden devletin mali durumunu gösteren (kamu borcu kriteri) şu şekilde yer almaktadır (Avrupa Topluluğunu Kuran Antlaşma m. 121/1); Üye devletlerin kamu borçlarının GSYİH'lerine oranı %60'ı geçmemelidir.

Grafik 2: Yıllara Göre Kamu Borç Stoku

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

Grafik 2'de Türkiye'ye ilişkin AB tanımlı borç stokunun GSYİH'ya oranları yıllar itibariyle yer almaktadır. Görüldüğü üzere 2006 yılından 2015 yılına kadar hemen her dönemde bu oran %60'ın altında seyrederek söz konusu kritere uyum sağlamıştır.

6. SONUÇ

Bu makalede Türkiye'de kamu harcamalarının finansmanının vergi gelirleri ile mi yoksa borçlanma gelirleri ile mi sağlandığı sorusu 2006-2016 dönemine ait yıllık veriler kullanılarak cevaplanmıştır. Kamu harcamaları konsolide bütçe harcamaları tasnifine tabi tutulmuş, merkezi yönetim bütçesine ait gelir ve gider rakamlarına yer verilmiştir.

1950 yıllarından itibaren kamu harcamalarındaki artış dikkat çekici boyuta ulaşmış, kamu harcamalarındaki hıza paralel kamu gelirlerinde hedeflenen artışlar sağlanamamıştır. Bunun nedenleri yapısal, mali-kurumsal, ekonomik, siyasi ve sosyal nedenlerden ileri gelmektedir. Bilindiği üzere kamu harcamalarının finansmanında en temel ve sağlıklı kaynak vergi gelirlerine aittir. Verginin tanımında da yer aldığı üzere kamu harcamalarının finansmanında karşılıksız olarak tahsil edilen, yasama organınca kanuna dayalı olarak çıkartılan ödemelerdir. Bunun yanı sıra halktan toplanan vergilerde fayda maliyet bağı kurulması mümkün olmamakla birlikte, vergiye ilişkin oran ve miktarlar iktidarda yer alan idare tarafından belirlenebilmektedir. Kamu harcamalarının finansmanında olağan finansman yöntemi olan vergilerin üzerinde halkın tepkisini çekmemek ve idarenin oy kaygısı nedeniyle fazla müdahalede bulunulmamaktadır. Söz konusu durumlar ve vergi gelirlerinin yetersiz kaldığı yerlerde borçlanma, monetizasyon ve döviz rezervlerinin kullanımına başvurulmaktadır. 1980 sonrası dönemde özellikle merkez bankası kaynaklarının kullanımına sınırlamalar getirilmiş ve yerini ağırlıklı olarak iç borçlanmaya bırakmıştır. Her iki finansman kaynağı enflasyonun yükselmesine neden olmuş, özellikle borçlanmanın maliyeti olan faiz giderleri bütçenin üzerinde baskı oluşturmuş, kamu borç stokunun GSMH içerisindeki payı yükselmiştir.

2008 küresel kriz sonrasında ülkeler sağlıklı ekonomik yapıya ulaşmakta sıkıntılar yaşamış, hükümet ve merkez bankası birlikte hareket ederek uyguladıkları politikalarla enflasyon ve faiz gibi ekonomik göstergelerde iyileşmeleri hedeflemiştir. Ülkemizde kamu maliyesi alanında uygulanan disiplin sayesinde ekonomik göstergelerde iyileşmeler yaşanmıştır. Jeopolitik durumu itibariyle komşu ülkelerde yaşanan savaş vb. afetler ekonomik durgunluğa sebebiyet verse de mali disiplinden ödün verilmediği için dış ticaret ve cari açığa yüksek artışlar görülmemiştir. Çalışmada merkezi yönetim bütçe gelir ve gider gerçekleştirmelerine ilişkin verilere yer verilmiş, gelir elde etmeye ilişkin yaşanan iyileşme ve borç faiz ödemelerindeki yükün azalmasının bütçeden beklenen performansa katkı sağladığı belirtilmiştir.

Ülkemizde 2006 yılı sonrası dönem incelendiğinde kamu harcamalarının vergi gelirleri ile finanse edildiği oluşan nakit açıklarının faiz dışı giderlerle karşılanmaya çalışıldığı, karşılanamayan kısım için borçlanmaya gidildiği görülmektedir ki bu borçlanma ağırlıklı olarak yurt içi piyasalardan sağlanmaktadır.

Çalışmada AB tanımlı borç stokuna ilişkin rakamlara yer verilmiş ve bu açıdan pek çok üye ülkeye göre kamu borç stokunun hedef kritere ulaşıldığı görülmüştür. Sonuç olarak 2000 yılı sonrası finansal ve reel sektöre ilişkin getirilen düzenlemelerin makro ekonomik rakamlarda iyileşmeye neden olduğu söylenebilmektedir. Finansman ihtiyacında kamu

hizmetinin bedeli olarak görülen vergi gelirlerinin kaçakçılık ve kayıt dışılık başta olmak üzere vergi tabanının genişletilmesi ve vergi oranlarının düşürülmesi şeklinde yapılacak düzenlemeler doğrultusunda arttırılması hedeflenmelidir, böylelikle borçlanmaya duyulan ihtiyacın açık finansmanından ziyade gerekli büyük yatırım harcamalarında başvurulmasına imkan tanınmış olacaktır.

KAYNAKÇA

- Acar, F. (2013). Türkiye Ekonomisine Genel Bakış (2001-2013), ÇSBG Çalışma Dünyası Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 2, Ekim-Aralık, ss. 15-32.
- Açba, S. (1995). Devlet Borçlanması, Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF, Afyon.
- Akalın, G. (1986). Kamu Ekonomisi, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.
- Akdoğan, A. (2011). Kamu Maliyesi, Gazi Kitabevi, Ankara.
- Aksoy, Ş. (1994). Kamu Maliyesi, 2. Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul.
- Bulutoğlu, K. (1981). Kamu Ekonomisine Giriş, Filiz Kitabevi, İstanbul.
- BUMKO (2017).<http://www.bumko.gov.tr/TR,138/analitik-butce-siniflandirmasi.html>. (09.03.2017).
- Çeliköz, Sağlam Y. , Yukacı, İ. (2016). Konsolide Bütçe Açıkları ve İç Borç-Dış Borç İlişkisi: Türkiye Örneği, İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 2016, Cilt 5, Sayı 3, Ekonomi & İşletme Özel sayısı.
- Çevik, S. (2011). "Devlet Borçlanması" , Kamu Maliyesi, (Ed: Ekrem Karayılmazlar), Lisans Yayıncılık, İstanbul.
- Çoban, O. , Doğanalp, N. , Uysal D. (2008). Türkiye’de Kamu İç Borçlanmasının Makroekonomik Etkileri, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı:20.
- Dilekli, S. N. , Yeşilkaya, K. (2002). Maastricht Kriterleri, DPT, Ankara.
- Edizdoğan, N. (2008). Kamu Bütçesi, Ekin Basım Yayım Dağıtım, Bursa.
- Eker, A. (2004). Kamu Maliyesi, Birleşik Matbaa, İzmir.
- Erginay, A. (1990). Kamu Maliyesi, Savaş Yayınları, Ankara.
- Eser, L. Y. , Ela, M. (2015). Avrupa Borç Krizi: Nasıl, Neden ve Nereye? , Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, Nisan 10 (1), 209-232.
- Göker, Z. (2014). Küresel Kriz Sonrası Maliye Politikalarında Değişim ve Mali Tuzak Riski, Çalışma ve Toplum Dergisi, 2014/1, ss.103-116.
- Güven, S. (2001). Sermaye Hareketlerinin Nedenleri, Etkileri ve Türkiye Örneği, İktisat İşletme ve Finans Dergisi, Sayı:16.
- Karakurt, B. (2010). Küresel Mali Krizi Önlemede Maliye Politikasının Rolü ve Türkiye’nin Krize Maliye Politikası Cevabı, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 24, Sayı: 2
- Kaya, D. G. , Kaygısız, A. D. (2015). 2008 Küresel Krizi ve Sonrasında Türkiye’de Uygulanan Maliye Politikalarına Genel Bir Bakış, Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, Cilt 11, Sayı 26, ss.171-194.
- Landau, D.L. (1986). 'Government and Economic Growth in the Less Developed Countries: An Empirical Study for 1960-1980', Economic Development and Cultural Change, 35/1, pp: 35-75.
- Opuş, S. (2002). Dış Borçlanmanın Sınırı ve Türkiye, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 19.
- Orta Vadeli Program (2010-2012), www.bumko.gov.tr .

- Öncel, M. , Kumrulu, A. , Çağan, N. (2013). Vergi Hukuku, Turhan Kitabevi, Ankara.
- Öztürk, N. (2014). Maliye Politikası, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa.
- Uluatam, Ö. (2012). Kamu Maliyesi, İmaj Yayınevi, Ankara.
- Pehlivan, O. (1994). Kamu Maliyesine Giriş, Yıldızlar Matbaacılık, Trabzon.
- Şener, O. (2010). Kamu Ekonomisi, Beta Basım, İstanbul.
- Şimşek, H. A. (2007). Türkiye'de 2000 Sonrasında Uygulanan İstikrar Programlarının Kamu Maliyesine Etkileri, Finans Politik&Ekonomik Yorumlar, Sayı:44
- TOBB (2009). 2009 Ekonomik Rapor, Yayın No: 2010/110, Ankara.
- Tosuner, M. , Arıkan, Z. (2009). Türk Vergi Sistemi, Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF, İzmir.
- Türk, İ. (1989). Maliye Politikası, S Yayınları, Ankara.
- Türk, İ. (1992). Kamu Maliyesi, Turhan Kitabevi, Ankara.
- Ulusoy, A. (2006). Maliye Politikası, Mikro Yayıncılık, Konya.
- 5811 Sayılı Kanun. Bazı varlıkların milli ekonomiye kazandırılması hakkında kanun. Kabul Tarihi: 13/11/2008.
- 5811 Sayılı Kanuna İlişkin Tebliğ. Bazı varlıkların milli ekonomiye kazandırılması hakkında kanuna ilişkin genel tebliğ. R. Gazete Tarih: 07/04/2011. Sayı: 27898.
- 5018 Sayılı Kanun Kamu Mali Yönetimi ve Kontrolü Hakkında Kanun. Kabul Tarihi: 10/12/2003
- Kalkınma Bakanlığı (2017). (02.04.2017). www.kalkinma.gov.tr
- Hazine Müsteşarlığı (2017). (01.04.2017). www.hazine.gov.tr

	MAKALE ADI	SAYFA
1	ÖN LİSANS DÜZEYİNDE TURİZM EĞİTİMİ ALAN ÖĞRENCİLERİN KIRSAL TURİZM ALGILARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA <i>Doç. Dr. Murat ÇUHADAR, İpek ÜNAL</i>	1-16
2	SAĞLIK SEKTÖRÜ ÇALIŞANLARINDA DÖNÜŞÜMCÜ LİDERLİĞİN YENİLİKÇİ DAVRANIŞA ETKİSİ ÖRGÜTSEL VATANDAŞLIK DAVRANIŞLARI' NIN BU ETKİDEKİ ARACILIK ROLÜ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA, MERSİN İLİ ÖRNEĞİ <i>Doç. Dr. Abdullah ÇALIŞKAN, Özgür Uğur ARIKAN</i>	17-38
3	METAL FİYATLARI İLE HİSSE SENEDİ FİYATLARI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN ANALİZİ: BORSA İSTANBUL'DA BİR UYGULAMA <i>Doç. Melek ACAR, Fatih GÜZEL, Prof. Dr. Ramazan AKTAŞ</i>	39-53
4	15 TEMMUZ DARBE GİRİŞİMİNİN BİST 30/100 ENDEKSLERİ ÜZERİNE ETKİSİNİN OLAY ÇALIŞMASI (EVENT STUDY) YÖNTEMİ İLE ANALİZİ <i>İzzet KAYA, Yrd. Doç. Dr. Meltem KESKİN KÖYLÜ, Burhan GÜNAY</i>	54-67
5	SURİYELİ VE DİĞER YABANCI ÖĞRENCİLERİN TÜRK EĞİTİM SİSTEMİNE ADAPTASYONU VE OKUL İÇİ İLETİŞİMLERİNE YÖNELİK BİR İNCELEME <i>Doç. Dr. İbrahim Sani Mert, Yrd. Doç. Dr. Bilal ÇIPLAK</i>	68-79
6	ÖRGÜTSEL ADALET- SİNİZM İLİŞKİSİNDE KİŞİ ÖRGÜT UYUMUNUN ROLÜ: EĞİTİM SEKTÖRÜNDE BİR ARAŞTIRMA <i>Fatma Özge ÖZGEN, Doç. Dr. Ömer TURUNÇ</i>	80-96
7	TÜRKİYE'NİN MUSUL POZİSYONUNUN ULUSLARARASI PERSPEKTİFLER AÇISINDAN İNCELENMESİ <i>Yrd. Doç. Dr. Murat KÖYLÜ</i>	97-122
8	TÜRKİYE'DE KAMU HARCAMALARININ FİNANSMANI VERGİLER İLE Mİ YOKSA BORÇLANMA İLE Mİ SAĞLANMAKTADIR? 2006-2016 DÖNEMİNE AİT BİR İNCELEME <i>İrem ERASA-Nagihan ÖZKANCA ANDIÇ</i>	123-149
	THE EFFECTS OF EMOTIONAL INTELLIGENCE AND LOCUS OF CONTROL ON JOB SATISFACTION AND LIFE SATISFACTION <i>Doç. Dr. Hakan TURGUT-Doç. Dr. İsmail TOKMAK- Yrd. Doç. Dr. M. Fikret ATEŞ</i>	150-170

Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi

IDEAS

ISSN: 2149-5823

Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi yılda 2 kez yayımlanan hakemli bir dergidir. Türkçe ve İngilizce dillerinde iktisat, işletme, uluslararası ilişkiler, siyaset bilimi ve kamu yönetimi, davranış bilimleri, maliye, ekonometri, çalışma ekonomisi ve endüstriyel ilişkiler, bankacılık ve finans, insan kaynakları yönetimi, yönetim bilişim sistemleri, sosyal hizmet, uluslararası ticaret ve lojistik, sağlık bilimleri yönetimi ve ilişkili alanlarda makaleler yayımlar. Dergide yayımlanan makalelerin dil, bilim, yasal ve etik sorumluluğu yazara aittir. Makaleler kaynak gösterilmeden kullanılamaz.

International Journal of Economics and Administrative Sciences is peer reviewed journal published twice a year. It publishes articles both in Turkish and English languages in the fields of economics, business administration, international relations, political science and public administration, behavioral sciences, finance, econometrics, labor economics and industrial relations, banking and finance, human resources management, management information systems, social services, international trade and logistics, health sciences management and related fields. The language, science, legal and ethical responsibility of the articles published in the journal belongs to the author. The published contents in the articles cannot be used without being cited.

Editörler / Editors in Chief

- Doç. Dr. Abdullah ÇALIŞKAN (Toros Üniversitesi)
- Doç. Dr. Ömer TURUNÇ (Süleyman Demirel Üniversitesi)

Yayın Kurulu / Editorial Board

- Prof. Dr. Abdülkadir VAROĞLU (Başkent Üniversitesi)
- Doç. Dr. Ömer TURUNÇ (Süleyman Demirel Üniversitesi)
- Doç. Dr. Abdullah ÇALIŞKAN (Toros Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. İrfan AKKOÇ (THK Üniversitesi)

Danışma Kurulu / Advisory Board

- Prof. Dr. Ali ÖZDEMİR (Dokuz Eylül Üniversitesi)
- Prof. Dr. Dilek ZAMANTILI NAYIR (Marmara Üniversitesi)
- Prof. Dr. Bekir GÖVDERE (Süleyman Demirel Üniversitesi)
- Prof. Dr. Ebru GÜNLÜ (Dokuz Eylül Üniversitesi)
- Prof. Dr. Haluk KORKMAZYÜREK (Toros Üniversitesi)
- Prof. Dr. İbrahim EROL (Celal Bayar Üniversitesi)
- Prof. Dr. Levent KÖSEKAHYAOĞLU (Süleyman Demirel Üniversitesi)
- Prof. Dr. Mustafa Kemal DEMİRCİ (Dumlupınar Üniversitesi)
- Prof. Dr. Mahmut PAKSOY (İstanbul Kültür Üniversitesi)
- Prof. Dr. Nejat BASIM (Başkent Üniversitesi)
- Prof. Dr. Pınar SÜRAL ÖZER (Dokuz Eylül Üniversitesi)
- Prof. Dr. Ozan BAHAR (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
- Prof. Dr. Selim Adem HATIRLI (Süleyman Demirel Üniversitesi)
- Prof. Dr. Süleyman TÜRKEK (Toros Üniversitesi)
- Prof. Dr. Uğur YOZGAT (Marmara Üniversitesi)
- Prof. Dr. Umut AVCI (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
- Prof. Dr. Ünsal SİĞRI (Başkent Üniversitesi)
- Doç. Dr. Ahmet ERKUŞ (Bahçeşehir Üniversitesi)
- Doç. Dr. Bekir GÖVDERE (Süleyman Demirel Üniversitesi)
- Doç. Dr. Cengiz DURAN (Dumlupınar Üniversitesi)
- Doç. Dr. Gülüzar KURT GÜMÜŞ (Dokuz Eylül Üniversitesi)
- Doç. Dr. Hakan TURGUT (Başkent Üniversitesi)
- Doç. Dr. Haldun YALÇINKAYA (TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi)
- Doç. Dr. Harun ŞEŞEN (Lefke Avrupa Üniversitesi)
- Doç. Dr. Köksal HAZIR (Toros Üniversitesi)
- Doç. Dr. Mazlum ÇELİK (Hasan Kalyoncu Üniversitesi)
- Doç. Dr. Murat ÇUHADAR (Süleyman Demirel Üniversitesi)
- Doç. Dr. Sait GÜRBÜZ (Kara Harp Okulu)
- Doç. Dr. Yusuf GÜMÜŞ (Dokuz Eylül Üniversitesi)

Not: İsimler, akademik ünvan ve alfabetik sıra gözetilerek sıralanmıştır.

2016 yılı 2. sayıdan itibaren dergimiz uluslararası endekslerde taranmaktadır

Dergide yayınlanan yazılardaki görüşler ve bu konudaki sorumluluk yazarlarına aittir.

Yayınlanan eserlerde yer alan içerikler kaynak gösterilmeden kullanılamaz.

All the opinions written in articles are under responsibilities of the authors.

The published contents in the articles cannot be used without being cited.

Makalenin on-line kopyasına erişmek için / To reach the on-line copy of article: <http://dergipark.gov.tr/uiibd>

THE EFFECTS OF EMOTIONAL INTELLIGENCE AND LOCUS OF CONTROL ON JOB SATISFACTION AND LIFE SATISFACTION

Hakan TURGUT*

İsmail TOKMAK**

M. Fikret ATEŞ***

ABSTRACT: The aim of this study is to determine the effects of Emotional Intelligence (EI) and Locus of Control (LoC) on Job Satisfaction (JS) and Life Satisfaction (LS) in two different research models. The data were collected from 223 teachers in 15 different high schools in Ankara-Turkey by an e-survey prepared for aim of this research. The reliability of research scales were found quite high for this sample. According to the regression analyses, EI has a direct effect on JS and LS however, LoC doesn't affect JS and LS. Besides, in the relationships between EI and JS or EI and LS, LoC has no indirect effect. LoC affects Appraisal of Emotions (AoE) the dimension of EI, JS and LS positively and AoE has a positive direct effect on the relationship between LoC and JS, as well. And finally, EI has no indirect effect on the relationship between LoC and LS.

Key Words: *Emotional intelligence, locus of control, job satisfaction, life satisfaction.*

Jel Classification: M10, M12.

DUYGUSAL ZEKÂ VE KONTROL ODAĞININ İŞ TATMİNİ İLE YAŞAM TATMİNİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

ÖZET: Çalışmanın amacı, iki farklı araştırma modelinde, Duygusal Zekânın (DZ) ve Kontrol Odağı'nın (KO) İş Tatmini (İT) ve Yaşam Tatmini (YT) üzerindeki etkilerini belirlemektir. Araştırmada kullanılan veriler, araştırmanın amacı doğrultusunda hazırlanmış bir e-anket vasıtasıyla Ankara'da bulunan 15 farklı lisede görevli 223 öğretmenden toplanmıştır. Ankette kullanılan ölçeklerin hesaplanan güvenilirlikleri tespit edilen bu örneklem için oldukça güvenilir bulunmuştur. Veriler uygulanan regresyon analizlerine göre DZ'nin, İT ve YT üzerinde doğrudan bir etkiye sahip olduğu, ancak KO'nun İT ve YT'ni etkilemediği tespit edilmiştir. Ayrıca, DZ ve İT veya DZ ve YT arasındaki ilişkilerde KO'nun dolaylı etkisinin olmadığı görülmüştür. KO'nun Duyguları Değerlendirme (DD) alt boyutunun DZ, İT ve YT'ni pozitif olarak etkilediği ve DD'nin, KO ve İT arasındaki ilişki üzerinde de olumlu bir doğrudan etkiye sahip olduğu görülmüştür. Son olarak, DZ'nin KO ve YT arasındaki ilişkide dolaylı etkisinin olmadığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Duygusal zekâ, kontrol odağı, iş tatmini, yaşam tatmini.*

Jel Sınıflandırması: M10, M12.

* Doç. Dr., Başkent Üniversitesi, hturgut@baskent.edu.tr

** Doç. Dr., ismail_tokmak@yahoo.com

*** Yrd. Doç. Dr., Başkent Üniversitesi, mfates@baskent.edu.tr

1. Introduction

The only way to gain advantage over competition methods which change due to the impact of asymmetric information in the business world is to develop multi-dimensional dynamic strategies instead of single dimensional static politics (Porter, 2008). Therefore, the organizations must gain “competitive labor force”, which is one of the most important production factors that the organizations should give importance to while building their dynamic superiority strategies. This study consists of the expected significant knowledge and skill which the competitive labor force should possess in the organizational and personal life and variables regarding strong personality, high satisfaction and happiness and the relationships among these variables (Robbins & Judge, 2015). In this respect, the variables used in the construct of this study are presented below.

Emotional Intelligence (EI) was firstly introduced by Salovey and Mayer (1990: 189) and defined as “ability to monitor one’s own and others’ feelings and emotions, to discriminate among them and to use this information to guide one’s thinking and actions”. Afterwards, Goleman (1998: 50) redefined EI as “abilities such as being able to motivate oneself, and persist in the face of frustrations; to control impulse and delay gratification; to regulate one’s moods, and keep distress from swamping the ability to think, to read another’s innermost feelings; to handle relationships smoothly, to empathize and to hope” in his famous book. Furthermore, it is argued that EI was affected by the biological and cultural aspects of Gardner (1993)’s Multiple Intelligence Theory.

Different models have been proposed in Emotional Intelligence (EI) studies in literature. Schutte and his friends (1998)’s EI model which was based on the model proposed by Salovey and Mayer (1990) consists of four dimensions as well and it aims to measure EI. However, the EI scale which was reformed by Austin, Saklofske, Huang & McKenney (2004) consists of three sub-factors: Optimism/Mood Regulation (OMR) “involves the organization of emotions in one’s self and the regulation of emotions in others”; Utilisation of Emotions (UoE) “use of emotions, flexible planning, creative thinking, directed attention and motivation”; and Appraisal of Emotions (AoE) “emotional evaluation and expression in one’s self and evaluation of emotions in others” (Schutte, Malouff & Thorsteinsson, 2013). Although emotions are at the heart of this model, they also involve social and cognitive functions related to the expression, regulation and use of emotions (Tatar, Tok & Saltukoğlu, 2011).

Locus of Control (LoC), which is an important personality dimension and another variable in this study, has aroused interest of several researchers in terms of personality elements and behavior (Gangai, Mahakud, & Sharma, 2016). LoC fundamentally applies to an individual’s effort of associating the events that affected him in a good or bad way, his experiences, abilities and personal differences with his fate or certain situations which he has influence on (Rotter, 1966; Sudak & Zehir, 2013). The individuals who evaluate the phenomena they experience or that affect them all the time and think that they have the ability to decide in these situations on their own are considered as people with an Internal LoC (Int-LoC) whereas, people who think their lives are controlled by external forces are defined as people with an External LoC (Ext-LoC) (Rotter, 1996; Spector et al., 2002).

Internal Locus of Control (Int-LoC), which states that people may affect their life experiences that influence their own lives, is based on Bandura’s Social Learning Theory

(1977), which foresees that learning that will create a perception of the environment will cause attitude differences later on. People with an Int-LoC are accepted as people with positive characteristics; however, people with an External Locus of Control are accepted as people with negative characteristics (Şeşen, 2010). People with Int-LoC who think that they have influence on their lives are defined as people who have high self-confidence; they are also sociable, entrepreneurial and independent (Basım, Çetin, & Meydan, 2009). As people with Ext-LoC who think that their lives are influenced by fate, luck or forces that they cannot control (Rotter, 1996) think that they have no direct effect on the environment, they are known as insecure, dependent and passive people (Spector et al. 2002; Oliver, Jose & Brough, 2006).

Job Satisfaction (JS) is another variable of this study about which Locke (1976) suggested that there is a direct and obvious relationship between employees' efforts and profits or expectations and perceptions in the jobs they do which are aimed to fulfill their needs (Büyükbayram, & Gürkan, 2014). Apart from this, it is claimed that JS shapes the relationships within the organization and outside the organization depending on the employees' emotions and experiences (Robbins & Judge, 2015). In another definition, JS is thought to be present in employees who are able to decide whether the perceptions of his expectations are in harmony with his financial and spiritual gain for his effort when compared to the job's quality and quantity (Spector et al., 2002). Besides, JS could also be defined as the pleasure which is taken by the employee in creating a piece of work with his favorite workmates (Spector & Fox, 2003).

Job Satisfaction (JS) was based on Herzberg (1959)'s Two-Factor Theory. According to his theory, people are influenced by two sets of factors such as Intrinsic Aspects (InA) of the job-motivation (i.e. recognition, responsibility), and the other is Extrinsic Aspects (ExA) of the job-hygiene (i.e. security, wage, working conditions) (Herzberg, Mausner & Snyderman, 2011). If the employees cannot get enough JS as they need, then they will be displeased with their jobs and start to feel distant, which will affect their personal lives and as a result, a general state of unhappiness will arise (Buyukbayram, & Gurkan, 2014). At that time, the presence of InA facilitates higher JS and performance, whereas the absence of ExA helps mitigate against job dissatisfaction (Basım, Çetin, & Meydan, 2009).

Life Satisfaction (LS) is a state of happiness a person feels as a result of the evaluations he makes which he accepts as accurate about the life he lives (Diener et al., 2000). Likewise, LS is not about the only one situation; it includes all the dimensions of life, its needs and expectations (Diener & Diener, 1996). Therefore, the core of LS represents the cognitive aspect of subjective goodness which is about the happiness based on expectations and perceptions (Ikiz & Kirtıl, 2010; Erdoğan, Talya, Donald & Layla, 2012). Individuals make decisions by doing a completely subjective assessment about what they achieved with these principles in their business lives (job loss, job change, retirement, new promotions) and their family life (marriage, conflicts in marriage, divorce and birth) (Erdoğan et al., 2012; Luhmann et al., 2013). The people who have high LS lead a meaningful life and they share the aims and values which are significant for them (Ignat & Clipa, 2012).

Life Satisfaction (LS) which is the basic aim of life is based on Maslow (1943)'s Hierarchy of Needs Theory. Furthermore, it may be mentioned that LS is based on Vroom (1963)'s Expectancy Theory, according to Neugarten (1961)'s opinion such as "*LS is obtained from the compared expectations of a person and what he/she has got*". Some authors also argued that higher LS is concerned with a higher probability of marriage and childbirth, and

with a lower probability of divorce, starting a new job, and moving out (Luhmann et al., 2013).

In the literature research different studies were found in which the relationships of Emotional Intelligence (EI), Locus of Control, Job Satisfaction (JS) and Life Satisfaction (LS) were studied separately but no study was found in which four of the variables were studied together. The relationship between EI and LoC in both aspects was analyzed in different studies in literature. In this study, it was aimed to analyze the effects of EI and LoC as independent and mediator variables on JS and LS in two different research models. In this respect, in this study, firstly, the indirect effect of LoC in the relationship between EI and JS or LS has been analyzed and then the indirect effect of EI in the relationship of LoC and JS or LS has been analyzed by changing the places of the variables LoC and EI. And therefore, based on the analysis results in literature the relationships between the variables are presented in the following parts. In literature, both LoC and EI are variables about JS and LS and these relationships are studied and presented.

2. Relations among Variables

Employees with high Emotional Intelligence (EI) are more successful in evaluating and arranging their emotions and therefore they experience a higher JS (Ikiz & Kırtıl, 2010). For example, employees with high EI are better in identifying the emotions they feel when disappointed or under stress and in arranging these emotions in a short time. Employees with lower EI, on the other hand, are stated to experience problems in controlling and managing their emotions in such situations which can affect their and Job Satisfaction (JS) negatively (Kafetsios & Zampetakis, 2008).

In interpersonal relationships, as employees with high Emotional Intelligence (EI) are due to regulatory processes about emotional awareness and EI are regarded as resistant (Cooper & Sawaf, 1997), they are expected to overcome unpleasant emotional and stressful problems more easily (Mayer & Salovey, 1995; Kafetsios & Zampetakis, 2008). In this respect, it is possible to say that EI has a huge direct effect on the JS which will be felt by the employees working in a peaceful environment with their workmates and managers (Brunetto et al., 2012).

Employees lacking EI are expected to be dissatisfied in both their business and daily lives because of the problems they experience in their social and business relationships (Goleman, 1998; Shoostarian & Fatemeh, 2013). And therefore, the concept of EI and its effects on business manner in the field of organizational behavior is considered as one of the top research subjects (Brunetto et al., 2012; Ignat & Clipa, 2012). For this reason, in the studies analyzing the relationships between EI and JS it is stated that EI affects JS positively (Orhan & Dinçer, 2012; Sudak & Zehir, 2013).

Employees with high EI who perceive the emotions at the right time, in the right way and reacting to their environment at the right time in the right way as required reinforce their use of self-consciousness and self-management assessment as well as social-consciousness and social-ability (Goleman, 1995; Deniz, Öztürk, & Hamarta 2007). Therefore, an individual being aware of his EI and learning, managing and using his emotions in a positive way will affect his standard of life and therefore his Life Satisfaction (LS) positively (Diener et al., 1985; Diener et al., 2000). EI, which is also described as individuals'

perceptions and others' state of emotions at the right time, is also about a state of using consciousness-ability (Ignat & Clipa, 2012).

While Emotional Intelligence (EI) shapes the quality and quantity of the socializing individual's relationship with his environment, it creates new conditions for high LS, which is a total of important values increasing the feeling of peace and success in business and family life (Goleman, 1995; Palmer, Donaldson & Stough, 2002). So, the analysis results about the identification of the direct effect of EI suggest that employees with EI who spread positive feelings around have a significant contribution to high LS (Austin et al., 2004). The studies focusing on the relationship between EI and LS show that there is a positive relationship between EI, mental health and feeling fine psychologically and EI affects LS positively (Bar-On, 2002; Rey, Extremera & Pena, 2011).

In other studies done in Turkey, Deniz (2006) and Ikiz and Kırtıl (2010) discovered a positive relationship between EI and LS in their study which was carried on students. Additionally it has been stated that there is a similar positive relationship between EI and LS on nature sportsmen (Ardahan, 2012). For this reason, individuals with high EI are believed to have a higher standard of life compared to others.

When studies on the relationship between Emotional Intelligence (EI) and Locus of Control (LoC) are examined, it is observed that the relationship between these two variables is both ways. Deniz, Traş & Aydoğan (2009) and Bar-On (1997) analyzed whether EI has an direct effect on LoC in their studies carried on university students and as a result, they specified that coherence and general mood affect locus of control negatively. In this respect, because individuals with high EI have the ability to control and manage their feelings, to activate themselves and to maintain better relationships, these individuals are thought to have an Int-LoC based point of view and this case was studied (Deniz et al., 2009).

Singh (2006) determined in his study carried on civil society workers that EI has a positive relationship with Internal Locus of Control (Int-LoC), but it has a negative relationship with Ext-LoC. Barbuto and Story (2010) analyzed the other part of the relationship between these variables and they discovered that LoC affects EI positively. Feldman (2011) found similar evidence as Barbuto and Story (2010) that there is a positive relationship between Int-LoC and EI. Gildea (2012) found similar evidence that EI affects Int-LoC positively.

Similarly, individuals who have Int-LoC and who believe they can control the phenomena which affect them, are believed to understand and manage their feelings better (Basım, Çetin, & Meydan, 2009); in short, because they can expose more of their ability of EI, their Int-LoC is also believed to affect EI positively and this case was studied. Due to the fact that the increase in the scale of LoC scores which was used in the study points out Internal Locus of Control (Int-LoC), there is a negative relationship between EI and LoC statistically and a positive relationship between EI and Int-LoC.

According to Dailey (1980), who was the first to study the relationship between LoC and JS, individuals with Ext-LoC have a lower motivation in work environment and that they participate less, which leads to low JS. Siu and Cooper (1998) proposed that JS has two different dimensions as InA and ExA, which are related to the organization and the job itself and that LoC has a negative relationship with the dimension of JS relating to the job itself. In this respect, employees with Int-LoC have higher satisfaction about the job itself than others (Wang, Bowling, & Eschleman, 2010). Besides, it is stated that one of the most important

discrepancies about the behavior of employees in their organizations with Int-LoC and Ext-LoC is JS (Chen & Silverthorne, 2008).

Within this framework, it is suggested that employees with Int-LoC feel themselves better, they are more concentrated on their work and they have a higher JS whereas, employees with Ext-LoC have a lower JS (Spector et al., 2002; Agarwal & Srivastava, 2016). Furthermore, individuals who are confident with their abilities and competence and think that the key to success lies within them state that they reach satisfaction in their jobs (Şeşen, 2010). Similarly, in the study carried out by Srivastava, Misra, & Singh (2016) it is mentioned that employees with Int-LoC have higher JS and performance and they can handle stressful situations better than employees with Ext-LoC.

According to Rotter's (1996) definition, individuals with Internal Locus of Control (Int-LoC) do not just sit and wait what life will bring; they do whatever is needed to be done in certain situations. Employees with Int-LoC have control on choosing where they live; who to have relationship with, where to work and what kind of life style they are going to have (Klonowicz, 2001; Spector et al., 2002). Moore (2007) determined in his study that although Int-LoC was a strong determiner for Life Satisfaction (LS), no relationship mentioned between LS and External Locus of Control (Int-LoC), there was a positive direct effect of Int-LoC on LS.

The most important obligation of the managers in the realization of organizational effectiveness is to create a sustainable environment and appropriate conditions for the employees to secure them to have positive feelings about the work they do and to increase their levels of Job Satisfaction (JS) and LS (Spector & Fox, 2003). At the same time the important personality reflector LoC's being internal or external focused may affect the success of an individual's business or social relations.

Employees with Int-LoC, who think what lies beneath professional achievements are self-competence and inspections (Spector et al., 2002), are foreseen to have high EI levels as well as providing both high JS and high LS (Tatar et al., 2011). Otherwise, if the employees don't have enough job satisfaction in their jobs, they are going to be displeased with their jobs, they are going to be distant and their LS level is also going to decrease in their lives in general (Joseph et al., 2015).

3. Methods

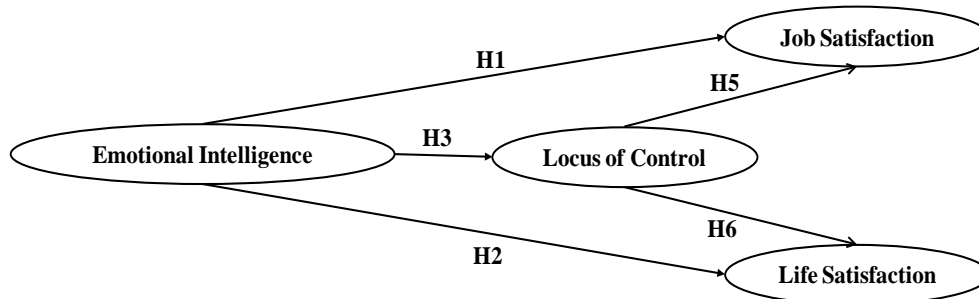
3.1. Empirical Models and Hypotheses

Organizations which give importance to LS in employees' private lives, and JS in their work lives, make their personalities stronger by putting LoC in the first place and encourage them to use not only Intelligence Quotient but also EI in order to perform their jobs are foreseen to gain competitive priority. Furthermore, definitions concerning the variables of the study above and the relationships between them are examined. While forming the hypotheses in this study, the main idea of the employees displaying EI and exposing certain attitudes and behavior unwillingly as part of their jobs is taken into consideration.

Employees with high EI are considered to be more successful, and experience higher JS and LS compared to employees with low EI who cannot organize their own feelings and do not understand others' feelings. In the light of these findings, two different research models were developed. In the first model, EI is the independent variable, whereas, LoC is the

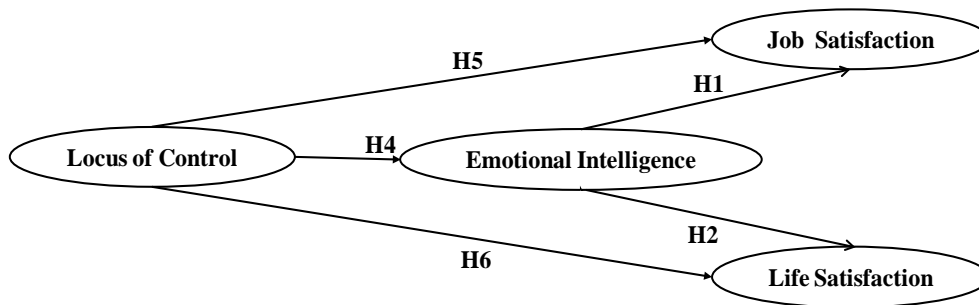
mediator variable and the indirect effect of LoC on how EI affects JS and LS is analyzed. The first model considering this research is presented in Figure 1.

Figure 1: The First Research Model (LoC is the mediator variable)

In the second research model, as there is a two-sided relationship between LoC and EI, LoC is considered as an independent variable and EI is a mediator variable and the indirect effect of EI on how LoC affects JS and LS is analyzed. The second model of this study is presented in Figure 2.

Figure 2: The Second Research Model (EI is the mediator variable)

And, the ten hypotheses of the first and second research models to be analyzed are as follows:

- Hypothesis 1:** Emotional intelligence has a significant and positive direct effect on job satisfaction.
- Hypothesis 2:** Emotional intelligence has a significant and positive direct effect on life satisfaction.
- Hypothesis 3:** Emotional intelligence has a significant and negative direct effect on locus of control.
- Hypothesis 4:** Locus of control has a significant and negative direct effect on emotional intelligence.
- Hypothesis 5:** Locus of control has a significant and negative direct effect on job satisfaction.
- Hypothesis 6:** Locus of control has a significant and negative direct effect on life satisfaction.

Hypothesis 7: Locus of control has a indirect effect on the relationship between emotional intelligence and job satisfaction.

Hypothesis 8: Locus of control has a indirect effect on the relationship between emotional intelligence and life satisfaction.

Hypothesis 9: Emotional intelligence has a indirect effect on the relationship between locus of control and job satisfaction.

Hypothesis 10: Emotional intelligence has a indirect effect on the relationship between locus of control and life satisfaction.

3.1. Sample

Administrators and teachers working in public schools of the city of Ankara, Çankaya form the research population. It is determined that a total of 2.776 staff consisting of teachers and administrators working in 47 public high schools. In the city of Ankara, Çankaya, a total of 498 administrators and teachers were identified working in 15 different high schools with the method of cluster sampling (Clusters are identified as follows: Vocational High School, Anatolian/Science High School, Public High School and Anatolian Technical and Vocational High School).

The questionnaire forms were distributed to the administrators and teachers between November and December, 2016. 247 of the participants filled in the forms but as 24 of them were filled in improperly, they were taken out, and therefore, 223 forms were evaluated. 9% (n=20) of the participants are administrators, 91% (n=203) of them are teachers, 53.8% (n=120) of them are women, 46.2% (n=103) of them are men, 76.7% (n=171) are married, 17.9% (n=40) are single and 5.4% (n=12) are divorced. Average age of the participants is 39.46 (sd=6.43), their average work year in their present school is 6.38 years (sd=4.8), their average total experience is 15.5 years (sd=6.4). Their weekly work load is 23.15 hrs. (sd=8.21); 9.1% (n=201) of them have bachelor's degree, while 9.9% (n=22) of them have postgraduate education.

3.2. Measures

In the questionnaires sent to the participants, there are five separate parts. In the first part, participants are asked to answer questions about themselves for the statistics. The other parts consist of scales about the variables of the study and detailed information about these scales is explained in the following paragraph. The summary of the test results are presented in Table 1.

Emotional Intelligence Scale (EIS), to measure EI, the EIS was used which was improved by Schutte, and his friends (1998), rearranged by Austin, and his friends (2004) and adapted to Turkish by Tatar, and his friends (2011). The EI has three sub-factors and it consists of 41 items - Optimism/Mood Regulation (OMR) (21 items), Appraisal of Emotions (AoE) (13 items), and Utilisation of Emotions (UoE) (8 items). The EIS is arranged as a 5 point Likert Scale (1=I strongly disagree, 5=I strongly agree). As a result of the Exploratory Factor Analysis (EFA) done on the scale, it was determined that 6 questions were collected under no factors, so they were left out of the study. Therefore, the EIS consists of three sub-factors and a total of 35 items: Optimism/Mood Regulation (OMR) with 18 expressions, Appraisal of Emotions (AoE) with 11 expressions, and Utilisation of Emotions (UoE) 6 expressions. To test

the reliability of the scale, Cronbach's alpha coefficient was determined as 0.87 for the whole scale.

Internal-External Locus of Control Scale (LoCS), Rotter's (1996) this scale was used to measure people's LoC. The LoCS, which was adapted to Turkish by Dağ (1991), was improved to measure the people's generalized control expectancies' position on the inward and outward dimensions. In the 29-items LoCS 6 items are filler items and they are not scored. The questions in the LoCS are prepared to measure two different perspectives on the same subject and the participants are expected to choose the one they fancy. In the scale high scores show the increase in the belief of Ext-LoC. In the EFA, it was conferred that the LoCS has a single factor structure. To test the reliability of the scale, Cronbach's alpha coefficient was measured as 0.71.

Minnesota Satisfaction Questionnaire (MSQ), to measure the participants' JS, the EI scale was used which was improved by Weiss and his friends (1967), and scale was adapted into Turkish by Baycan (1985) which 20 questions short form of MSQ was used. The scale consists of two sub-factors as Intrinsic Aspects (InA) (12 items) and Extrinsic Aspects (ExA) (8 items) of JS. It is a five point Likert scale (1=Not pleased with it at all, 5=extremely pleased with it). As a result of the EFA, it was determined that 3 questions were collected under none of the factors, and therefore, they were left out. The MSQ consists of two sub-factors and 17 items, 9 of which are about InA and 8 of which are about ExA of JS. To test the reliability of the scale, Cronbach's Alpha coefficient was measured as 0.85.

Life Satisfaction Scale (LSS), to measure LS of the participants, the scale improved by Diener and his friends (1985) and adapted into Turkish by Köker (1991) was used. The LSS consists of five points and it is used to measure the individual's subjective wellness. The LSS is a 7 point Likert scale (1=I strongly disagree, 7=I strongly agree). In the EFA, it was found out that the LSS is a single factor structure. To test the reliability of the scale, Cronbach's Alpha coefficient was measured as 0.79.

4. Results

4.1. Findings of Correlation Analysis

Some analyses were done on the data that are collected at the end of the study by using statistical package. In this respect, the average of the data about the variables in the first stage, their standard deviation and the correlations among them were analyzed. As a result, these calculations are presented in Table 1.

Table 1. Mean, Standard Deviation, Average Variance Extracted and Correlations

Variables		Mean ^a	sd.	1	2	3	4	5	6
Emotional Intelligence (EI)	Optimism/Mood Regulation (OMR)	4.17	.60						
	Appraisal of Emotions (AoE)	3.82	.75	.557**					
	Utilisation of Emotions (UoE)	3.10	.75	.117	.082				
Locus of Control LoC		9.60	3,37	-.120	-.172*	-.037			
Job Satisfaction (JS)	Intrinsic Aspects (InA)	3.96	.66	.313**	.357**	-.147*	-.208**		
	Extrinsic Aspects (ExA)	3.56	.77	.169*	.136*	-.051	-.205**	.548**	
Life Satisfaction (LS)		4.79	1.33	.353**	.176**	.018	-.309**	.218**	.415**

*p<0.05, **p<0.01, ***p<0.001

^a Mean: 1 =strongly disagree to '6=strongly agree; N = 223; sd: standard deviation.

4.2. Findings of Regression Analysis

4.2.1. Findings of the First Study Model

In the second dimension of the analyses, regression analysis were done to test the hypotheses; the results of the analysis about the first study model are presented in Table 2. In this respect, the dimensions of Emotional Intelligence, Optimism/Mood Regulation (OMR) ($\beta=.185$, $p<.05$), Appraisal of Emotions (AoE) ($\beta=.270$, $p<.01$) and Utilisation of Emotions (UoE) ($\beta=.190$, $p<.001$), each one has a significant and positive direct effect on InA, which is a sub-factor of JS. However, none of the sub-factors of EI has an direct effect on ExA. As a result, Hypothesis 1 is partly supported. When the relationship between EI and LS is analyzed, only Optimism/Mood Regulation (OMR) ($\beta=.372$, $p<.001$), which is one of the dimensions of EI, is determined to affect LS positively, whereas, no significant relationship was found between Appraisal of Emotions (AoE), Utilisation of Emotions (UoE) and LS. As a result, it can be stated that Hypothesis 2 is partly supported.

In the analysis results concerning the relationship between the variables EI and LoC no significant relationship was found statistically. As a result, Hypothesis 3 is rejected.

Table 2. Regression Analyses Results Concerning the First Study Model

Independent Variables	Dependent Variables	R	R ²	ΔR ²	F	p	β			t		
							OMR	AoE	UoE	OMR	AoE	UoE
H ₁ OMR, AoE, UoE	InA	.426	.182	.171	16.221	.000	.185*	.270***	.190**	2.498	3.661	3.093
	ExA	.190	.036	.023	2.737	.000	.143	.062	-.073	1.777	.776	-1.086
H ₂ OMR, AoE, UoE	LS	.355	.126	.114	1.513	.000	.372***	-.029	-.023	4.872	-.380	-.367
H ₃ OMR, AoE, UoE	LoC	.176	.031	.018	2.321	.076	-.032	-.152	-.020	-.401	-1.902	-.304
							β			t		
							LoC					
H ₅	InA	.208	.043	.039	9.970	.002	-.208**			-3.158		
LoC	ExA	.205	.042	.038	9.705	.002	-.205**			-3.115		
H ₆ LoC	LS	.309	.095	.091	23.270	.000	-.309***			-4.824		

*p<.05, **p<.01, ***p<.001

When the relationship between LoC and JS was analyzed, it was found out that LoC affects both InA ($\beta = -.208$, $p < .01$) and ExA ($\beta = -.205$, $p < .01$) negatively, and therefore, Hypothesis 5 is accepted.

According to the analysis results concerning the relationship between LoC and LS, it was determined that LoC affects LS ($\beta = -.309$, $p < .001$) negatively, and therefore, Hypothesis 6 is accepted.

To test the indirect effect of LoC, a three dimensional regression analysis which was suggested by Baron and Kenny (1986) was used. According to this method, to be able to maintain an indirect effect, the following conditions must be available:

- (1) The independent variable (EI) must have a direct effect on dependent variables (JS, LS),
- (2) The independent variable (EI) must have a direct effect on the mediator variable (LoC),
- (3) When the mediator variable (LoC) is included in the regression analysis with the independent variable (EI), while the regression coefficient of the independent variable (EI) on the dependent variables (JS, LS) decrease, the mediator variable (LoC) must have a significant and direct effect on the dependent variables (JS, LS).

As a result of regression analyses, the first condition in the model suggested by Baron and Kenny (1986) was fulfilled by partly accepting Hypothesis 1 and Hypothesis 2. However, Hypothesis 3 which forms the second condition in the model was rejected. In the light of these findings, it can be stated that LoC doesn't have an indirect effect in either EI-JS or EI-LS relationship. As a result, Hypothesis 7 and Hypothesis 8 are rejected.

4.2.2. Findings of the Second Study Model

In the third dimension, regression analyses on the second study model were done and the results are presented in Table 3. Firstly, the relationship of LoC with each of the sub dimensions of EI was analyzed. According to this, LoC has a negative relationship (as LoCS was reverse scored) with only AoE ($\beta=-.172, p<.01$), which is a sub-factor of EI. No relationship of any kind was determined between LoC and OMR and UoE, which are the other sub dimensions of EI. As a result, it could be stated that Hypothesis 4 is partly accepted. In the mediation analyses which will further be done, only AoE, the sub-factor of EI is taken into consideration.

It was suggested that OMR ($\beta=.185, p<.05$), AoE ($\beta=.270, p<.01$) and UoE ($\beta=.190, p<.001$) have a significant and positive direct effect on InA, which is one of the sub-factors of JS, whereas, none of the sub-factors of EI has a direct effect on ExA. As a result, Hypothesis 1 is partly supported. Because of this reason, in the mediation analysis only InA variable was taken into consideration.

Table 3. Summary of Regression Analyses Results on the Second Study Model

Independent Variables	Dependent Variables	R	R ²	ΔR^2	F	p	LoC					
							β			t		
H ₄ LoC	ExA	.120	.014	.01	3.203	.075	-.120			-1.790		
	AoE	.172	.03	.25	6.741	.010	-.172**			-2.596		
	UoE	.370	.001	-.003	.296	.587	-.037			-.544		
							β			t		
							OMR	AoE	UoE	OMR	AoE	UoE
H ₁	InA	.426	.182	.171	16.221	.000	.185*	.270***	.190**	2.498	3.661	3.093
OMR, AoE, UoE	ExA	.190	.036	.023	2.737	.000	.143	.062	-.073	1.777	.776	-1.086
H ₂	LS	.355	.126	.114	1.513	.000	.372***	-.029	-.023	4.872	-.380	-.367
							β			t		
							LoC					
H ₅	InA	.208	.043	.039	9.970	.002	-.208**			-3.158		
LoC	ExA	.205	.042	.038	9.705	.002	-.205**			-3.115		
H ₆	LS	.309	.095	.091	23.270	.000	-.309***			-4.824		

*p<.05, **p<.01, ***p<.001

When the relationship between EI and LS was analyzed, it was found out that only OMR ($\beta=.372, p<.001$), which is one of the sub-factors of EI, affects LS positively and no significant relationship was found between AoE and UoE and LS. As a result, it can be stated that Hypothesis 2 is partly supported. Because of these results, only OMR variable was taken into consideration in mediation relationship.

When the relationship between LoC and JS, it was found out that LoC affects both InA ($\beta=-.208$, $p<.01$) and ExA ($\beta=-.205$, $p<.01$) negatively, and therefore, Hypothesis 5b is accepted. According to the analysis results concerning the relationship of LoC and LS, it was determined that LoC affects LS ($\beta=-.309$, $p<.001$) negatively and Hypothesis 6 is accepted.

When the relations of sub-factors concerning the analysis of the indirect effect of EI between LoC and JS, it was found out that LoC has a significant relationship only with AoE which is one of the sub-factors EI, and LoC, so the other sub-factors OMR and UoE were left out. In the relationship of the sub-factor AoE and the sub-factors of JS, as it was discovered that only AoE has a significant relationship with InA, the sub-factor InA alone was taken into consideration in mediation analyses. To find out the mediation relationship, a three dimension regression analysis suggested by Baron and Kenny (1986) was done. In these analyses the independent variable LoC, AoE, which is a sub-factor of the mediator variable EI and the dependent variable InA, which is a sub-factor of JS. The results are presented in Table 4.

When demographic variables are restrained it was discovered that the independent variable (LoC) has a significant and negative relationship ($\beta=-.210$, $p<.01$) on the dependent variable (InA), the independent variable (LoC) has a significant and negative relationship with the mediator variable (AoE) ($\beta=-.186$, $p<.01$), the regression coefficient of the independent variable (LoC) on the dependent variable (InA) decreases ($\beta=-.148$, $p<.01$) and the mediator variable (AoE) has a negative direct effect ($\beta=-.332$, $p<.001$) on the dependent variable (InA). In the light of these findings, it can be stated that AoE has a indirect effect in the relationship of LoC and InA. As a result, Hypothesis 9 is partly accepted.

Table 4. The Regression Analyses Concerning the Mediating Effect of Appraisal of Emotions Concerning the Effect of LoC on InA.

Variables	Test 1		Test 2		Test 3	
	InA		AoE		InA	
	β	SE	β	SE	β	SE
Age	-.077	.015	.094	.017	-.108	.015
Tenure	.038	.011	-.007	.013	.040	.011
Career	-.009	.016	-.270	.017	.080	.015
LoC	-.210**	.013	-.186**	.015	-.148**	.013
AoE			-.332***		.057	
R ²	.050	-	.066	-	.153	-
Δ R ²	.032	-	.049	-	.133	-
F	2,680*	-	3.881**	-	7.831***	-

* $p<.05$, ** $p<.01$, *** $p<.001$

To identify how significant the indirect effect is, the SOBEL test was conducted and z value -5.49 ($p<0,001$) was found statistically significant. This result shows that appraisal of emotions has a indirect effect in the relationship between LoC and internal JS.

When the relations of sub variables concerning the analysis of the indirect effect of EI between LoC and LS, it was found out that LoC only has a significant relationship with AoE, which is one of the sub variables of EI, however, AoE has no relationship with LS. In the light of these relationships, as the necessary conditions weren't fulfilled according to the

mediation model suggested by Baron and Kenny (1986), EI was proved to have no indirect effect between LoC and LS. Hypothesis 10 is rejected.

5. Discussion & Conclusion

As employees spend most of their lives in work environment, the employees who get enough JS from their jobs have a higher amount of performance and productivity in their personal lives. Apart from these individual benefits, the organizations that have employees with high JS also get organizational benefits such as an increase in productivity, low rate of labor turnover and qualified labor. JS consists of elements based on the job's internal qualification such as success, being famous, being appreciated and promoting, known as InA, as well as the job's external qualification such as management policy, working conditions, payment and satisfaction of the employees, known as ExA. As a result of this study, the findings show us that individuals with high EI have a high InA such as success, being famous and being appreciated which are about the job's internal qualifications, however, there were no exact results about ExA such as managing policies, payment and working conditions regarding the external qualifications of a job. Similar to this research, Büyükbayram and Gürkan (2014)'s study on nurses also shows that although EI dimensions affect IoA positively, they have no significant and direct effect on EoA.

It has been determined that in the relationship of EI and LS, only the dimension of OMR affects employees' LS positively. Employees' optimistic and tolerant behavior allows them to have a positive psychological mood and this way they can get more satisfaction in life (Deniz, Öztürk, & Hamarta 2007). It was stated that in getting satisfaction from life, accepting themselves and others as they are and joining life activities and general mood play an important role, and therefore, optimistic individuals are accepted as happy, moderate and social, whereas, individuals who are not optimistic are considered as being anxious towards problems (Ikiz & Kırtıl, 2010). The results of the study are parallel to the ones in literature.

As individuals with high EI have the ability to assess their emotions and use them, activate themselves and they are more successful in maintaining relationships, these individuals will have a more Int-LoC point of view (Deniz et al, 2009) and this case was analyzed. However, in the light of these findings, no relationship was found between EI and LoC in this sample group. As this result could be due to the sample group of the study, it is interpreted that this result should be analyzed in other sample groups.

As a result of this analysis, it is determined that EI and LoC have a two-sided relationship. It was assumed that individuals with InA could have a high level of EI, and by looking at the results, it can be stated that our hypothesis is partly supported. Based on this, it is found out that individuals with InA affect assessment of emotions positively which is one of the sub-factors of EI. A positive relationship was also found in Barbuto and Story's (2010) and Feldman's (2011) studies between InA and EI. As individuals with InA have a more autonomous personality and they are not affected by environmental elements as much as others, the assumption that they could be more successful in assessing emotions compared to individuals with ExA is supported. It was assumed that InA might have a similar relationship with the other two dimensions of EI, OMR and UoE; however, no significant relationship is determined regarding those at the end of the study.

At the end of the analyses, the findings have supported the hypotheses that employees with InA, who think that they have control on the events that happen in their lives and that affect them, might have high JS and LS (Deniz et al, 2009). Individuals with Int-LoC have a high InA, ExA and LS concerning the rest of their lives (Siu & Cooper, 1998; Moore, 2007; Chen & Siverthorne, 2008).

Finally, the indirect effect of LoC and EI were analyzed. In this sample group, it has been determined that LoC has no indirect effect in the relationship between EI and JS or between EI and LS. However, when the indirect effect of EI in the relationship between LoC and JS or between LoC and LS was analyzed, only the indirect effect of assessing emotions on InA has been determined. Individuals with InA are able to assess their emotions more effectively compared to others, and as a result, they feel a higher JS towards elements based on their InA.

The results of the study show that EI and LoC have important effects on employees' JS and LS. Employees who are pleased with the quality of their jobs and lives will have higher performance and will add more value to their organizations. In this respect, HR departments could apply some tests to determine the level of the candidates' EI during the hiring process and they could employ the ones who have higher level of EI. Besides, during the tests that will be applied during this hiring period, they could test whether the candidate has Int-LoC or Ext-LoC and therefore determine an employment strategy appropriate for the candidate and the job. It is stated that EI can be improved later to a certain extent. As a result, organizations can set up some educational programs to improve their employees' EI abilities.

With this study, some of the hypotheses presented at the beginning are proved to be accepted and some are rejected. The reason for this could be the sample group of the study which was a little restricted. One of the restrictions of the study is that it was done with the cross sectional data. Due to these reasons, to generalize the results of the study and to test the unaccepted hypotheses again, it could be repeated with different and larger sample groups.

References

- Agarwal, S. & Srivastava, S. (2016). Impact of locus of control on organizational role stress and job satisfaction relationship of public and private sector managerial level personnel. *Journal of Organisation & Human Behaviour*, 5(3), 7-13.
- Ardahan, F. (2012). Analysis of some aspects of job satisfaction in groups working in different groups, *Pamukkale Journal of Sport Sciences*, 3(3), 20-33.
- Austin, E. J., Saklofske, D. H., Huang, S. H. S., & McKenney, D. (2004). Measurement of trait emotional intelligence: Testing and cross-validating a modified version of Schutte et al.'s measure, *Personality and Individual Differences*, 36(3), 555-62.
- Barbuto, J. E., & Story, J. S. (2010). Antecedents of emotional intelligence: An empirical study, *Journal of Leadership Education*, 9(1), 144-153.
- Baron, R. M., & Kenny, D. A. (1986). Moderator-mediator variables distinction in social psychological research: Conceptual, strategic, and statistical considerations, *Journal of Personality and Social Psychology*, 51(6), 1173-1182.

- Bar-On, R. E. (2002). The handbook of emotional intelligence: Theory, development, assessment, and application at home, school and in the workplace. (pp.209-219). In Parker J. D. A. (Eds). *The handbook of emotional intelligence*, San Francisco: J.Wiley & Sons Inc,
- Basım, H. N., Çetin, F., & Meydan, C. H., (2009). The role of locus of control in interpersonal conflict resolution approaches. *Selçuk University Institute of Social Sciences Journal* 21, 57-69.
- Baycan, F. A. (1985). *Analysis of some aspects of job satisfaction in groups working in different groups*, (Unpublished Master Thesis), Boğaziçi University, İstanbul,
- Brunetto, Y., Teo, S., Shacklock, K., & Farr-Wharton, R. (2012). Emotional intelligence, job satisfaction, well-being and engagement: Explaining organisational commitment and turnover intentions in policing. *Human Resource Management Journal*, 22(4), 428–441.
- Büyükbayram, A., & Gürkan, A. (2014). The role of emotional intelligence in job satisfaction of nurses. *Journal of Psychiatric Nursing*, 5(1), 41-49.
- Chen, J. C., & Silverthorne, C. (2008). The impact of locus of control on job stress, job performance and job satisfaction in Taiwan. *Leadership & Organization Development Journal*. 29, 572-582.
- Cooper, R. K., & Sawaf, A. (1997). *Executive EQ: Emotional Intelligence in Leadership and Organization*. Grosset/Putnam, NewYork.
- Dağ, İ. (1991). The reliability and validity of Rotter's internal and external control dimension scale (RIECOS) for university students. *Journal of Psychology*, 7(26), 10-16.
- Dailey, R. (1980). Relationship between locus of control, task characteristics, and work attitudes. *Psychological Reports*, 47(3), 855–861.
- Deniz, M. E. (2006). The relationships among coping with stress, life satisfaction, decision making styles and decision self-esteem: An investigation with Turkish university students. *Social Behavior and Personality: An International Journal*, 34(9), 1161-1170.
- Deniz, M. E., Öztürk, A., & Hamarta, E. (2007). The power of emotional intelligence to predict life satisfaction. In G.Ö. Yaylacı (Ed.) *International Emotional Intelligence and Communication Symposium Proceedings Books* (pp.593-601). Aegean University.
- Deniz, M. E., Traş, Z., & Aydoğan, D. (2009). An investigation of academic procrastination, locus of control, and emotional intelligence. *Educational Sciences: Teory & Practice*, 9(2), 607-632.
- Diener, E., & Diener, C. (1996). Most people are happy. *Psychological Science*, 181-185.
- Diener, E., Emmons, R. A., Larsen, R. J., & Griffin, S. (1985). The satisfaction with life scale. *Journal of Personality Assessment*, 49, 71-75.
- Diener, E., Napa-Scollon, C. K., Oishi, S., Dzokoto, V. & Suh, E. M. (2000). Positivity and the construction of life satisfaction judgments: Global happiness is not the sum of its parts. *Journal of Happiness Studies* 2(1), 159–176.
- Erdoğan, B., Talya, N. B., Donald, M. T., & Layla, R. M. (2012). Whistle while you work a review of the life satisfaction literature, *Journal of Management*. 38, 1038-1083,

- Feldman, J. (2011). *The relationship between emotional intelligence, locus of control sense of coherence in a market research organisation* (Unpublished Doctoral Dissertation) University of South Africa.
- Gangai, M. K. N., Mahakud, G. C., & Sharma, M. V. (2016). Association between locus of control and job satisfaction in employees: A critical review. *The International Journal of Indian Psychology*, 3(2), 56-68.
- Gardner, H. (1993). *Multiple intelligences: The theory in practice*. New York: Basic Books.
- Gildea, S. (2012). *Emotional intelligence and locus of control: Fate, faith, or personal control?* http://esource.dbs.ie/bitstream/handle/10788/465/ba_gildea_s_2012.pdf?sequence=1 19.11.2016.
- Goleman, D. (1995). *Emotional intelligence: Why it can matter more than IQ*. New York: Bantam Books, USA.
- Goleman, D. (1998). *Working with emotional intelligence*. New York: Bantam Books.
- Herzberg, F., Mausner, B., & Snyderman, B. B. (2011). *The Motivation to work with a new introduction by Fererick Herzberg*, Transaction Publishers, New York.
- Ignat, A. A., & Clipa, O. (2012). Teachers' satisfaction with life, job satisfaction and their emotional intelligence, *Social and Behavioral Sciences*, 33, 498-502.
- Ikiz, F. E., & Kirtıl, G. S., (2010). Investigation of Emotional Intelligence and Life Satisfaction in Secondary School Students, *Elementary Education Online*, 9(3), 1216-1225.
- Kafetsios K., & Zampetakis, L. A. (2008). Emotional intelligence and job satisfaction: Testing the mediatory role of positive and negative affect at work. *Personality and Individual Differences*, 44, 712-722.
- Klonowicz, T. (2001). Discontented people: Reactivity and locus of control as determinants of subjective well-being. *European Journal of Personality*, 15, 29-47.
- Köker, S. (1991). *Comparison of life satisfaction levels of normal and problematic adolescents*, (Unpublished Master Thesis), Ankara University.
- Law, K. S., & Wong, C. (2004). The construct and criterion validity of emotional intelligence and its potential utility for management studies. *Journal of Applied Psychology*, 89, 483-496.
- Locke, E. (1976). The nature and causes of job satisfaction. In M.D. Dunnette (Ed.). *Handbook of Industrial and Organizational Psychology*, (pp.1297-1349), Chicago: Rand McNally,.
- Luhmann, M., Lucas, R. E., Eid, M., & Diener, E. (2013). The prospective effect of life satisfaction on life events. *Social Psychological and Personality Science*, 4(1), 39-45.
- Mayer, J. D., & Salovey P. (1995). Emotional intelligence and the construction and regulation of feelings, *Applied and Preventive Psychology*, 4, 197-208.
- Mayer, J. D., & Salovey, P. (1993). The intelligence of emotional intelligence, *Intelligence*, 17, 433-442.
- Mayer, J. D., & Salovey P. (1997). What is emotional intelligence, In P. Salovey & D. Sluyter (Eds.), *Emotional development and emotional intelligence: Educational implications* (pp.3-34). New York.

- Moore, D. (2007). Self perceptions and social misconceptions: The implications of gender traits for locus of control and life satisfaction, *Sex Roles* 56, 767–78.
- Oliver, J. E., Jose, P. E., & Brough, P. (2006). Confirmatory factor analysis of the work locus of control scale. *Educational and Psychol Measurement*, 66, 835-851.
- Orhan, N., & Dinçer, H. (2012). The impacts of emotional intelligence competency on job satisfaction in the service sector: An application on the Turkish banking sector. *Asian Eco. and Fin. Review*, 2(5),617-634.
- Palmer, B., Donaldson, C., & Stough, C. (2002). Emotional intelligence and life satisfaction. *Personality and Individual Differences* 33, 1091–110.
- Porter, M. E. (2008). *Competitive strategy: Techniques for analyzing industries and competitors*, New York, Simon and Schuster Inc Press.
- Rey, L., Extremera, N., & Pena, M. (2011). Perceived emotional intelligence, self-esteem and life satisfaction in adolescents. *Psychosocial Intervention*, 20(2), 227-234
- Robbins, S. P., & Judge, T.A. (2015). *Organizational Behavior*, 17th Edition, Pearson.
- Rotter, J. B. (1966). Generalized expectancies for internal versus external control of reinforcements. *Psychol Monographs*, 8, 1-28.
- Saklofske, D. H., Austin, E. J., & Minski, P. S. (2003). Factor structure and validity of a trait emotional intelligence measure. *Personality and Individual Differences*, 34, 702-721.
- Salovey, P., & Mayer J. D. (1990). Emotional intelligence. *Imagination, Cognition and Personality*, 9, 185–211.
- Schutte N. S., Malouff, J. M., Hall, L. E., Donald, J. H., Cooper, J. T., Golden, C. J., & Dornheim, L. (1998). Development and validation of a measure of emotional intelligence. *Personality and Individual Differences*, 25(2), 167-77.
- Schutte, N. S., Malouff, J. M., & Thorsteinsson, E. B. (2013). Increasing emotional intelligence through training: Current status and future directions, *The International Journal of Emotional Education*, 5(1), 56-72.
- Şeşen, H. (2010). The effect of locus of control, generalized self-efficacy, job satisfaction and organizational justice perception on organizational citizenship behavior: A study on public sector employees in Ankara, *HU Faculty of Economics and Administrative Sciences Journal*, 28(2), 195-22.
- Shooshtarian, Z. A., & Fatemeh, A. M., (2013). The effect of labor's emotional intelligence on their job satisfaction, job performance and commitment. *Iranian Journal of Management Studies*, 6(1), 29-45.
- Singh, S. K. (2006). Social work professionals' emotional intelligence, locus of control and role efficacy: An Exploratory study, *SA Journal of Human Resource Management*, 4(2), 39-45
- Siu, O. I. L., & Cooper, C. L. A. (1998). Study of occupational stress, job satisfaction and quitting intention in Hong Kong firms: the role of locus of control and organizational commitment. *Stress Medicine*, 14, 55–66.

- Spector, P. E., & Fox, S. (2003). Reducing subjectivity in the assessment of the job environment and development of the factual autonomy scale. *Journal of Organizational Behavior*, 24(4), 417–432.
- Spector, P. E., Cooper, C. L., Sanchez, J. I., O'driscoll, M., Sparks. K., et al. (2002). Locus of control and well-being at work: How generalizable are Western findings? *Academy of Management Journal*, 45(2), 453-466.
- Srivastava, S., Misra, R., & Singh, N. (2016). Understanding the impact of locus of control and tolerance for ambiguity on job satisfaction: An empirical study of IT sector managers, *FIIIB Business Review*, 5(1), 68-74.
- Sudak, M. K., & Zehir, C. (2013). Types of personality, emotional intelligence, with a study on the relationship between job satisfaction. *Canakkale Onsekiz Mart University Journal of Management Science*, 11(22), 141-165.
- Tatar, A., Tok, S., & Saltukoğlu, G. (2011). Adaptation of the revised Schutte emotional intelligence scale into Turkish and examination of its psychometric properties. *Bulletin of Clinical Psychopharmacology*, 21(4), 325-338.
- Wang, Q., Bowling, N. A., & Eschleman, K. J. (2010). A meta-analytic examination of work and general locus of control. *Journal of Applied Psychology*, 95(4), 761-268.
- Weiss, D. J. R., Davis, R. V., England, G., & Lofquist, L. H. (1967). *Manual for the Minnesota Satisfaction Questionnaire*. Minnesota Studies in Vocational Rehabilitation.
- Wong, C. S., & Law, K. S., (2002). The effects of leader and follower emotional intelligence on performance and attitude: An exploratory study, *Leadership Quarterly*, 13, 243–274.